

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AFGANİSTAN'IN KUNDUZ İLİ TÜRK BOYLARININ HALKBİLİMİ MONOGRAFİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Noorullah NABİL

TEMMUZ- 2021

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

AFGANİSTAN'IN KUNDUZ İLİ TÜRK BOYLARININ HALKBİLİMİ MONOGRAFİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Noorullah NABİL

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

TEMMUZ- 2021

TRABZON

ONAY

Noorullah NABIL tarafından hazırlanan ‘‘Afganistan’ın Kunduz ili Türk Boylarının Halkbilimi Monografisi’’ adlı bu Çalışma 20.08.2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Metin ARIKAN	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Noorullah NABIL

28.07.2021

ÖNSÖZ

Bugün Afganistan ülkesi olarak bilinen Güney Türkistan topraklarında çok eski dönemlerden beri Türk boyları yaşamaktadır. Bu sebeple çeşitli tarihlerde Güney Türkistan'da çok önemli bir Türk kültürü ile medeniyeti meydana gelmiştir. Güney Türkistan'da yaşayan Türk boylarının tarihi çok eski çağlara dayanır. Kunduz ili Türk boyları Afganistan'ın kuzeyinde olan Güney Türkistan'ın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Kunduz ili Güney Türkistan'ın Katagan Bölgesinde yer almaktadır. Kunduz stratejik bir konumda yer aldığı için tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır.

Kunduz ili Türk boylarının yazı dili Arapça - Farsça ve konuşma dili ise ağırlıklı olarak Özbekçe ve Türkmençe lehçeleridir. Kunduz'da Türk boyları Farslarla bir arada yaşadıkları için yazı ve konuşma dillerinde birçok Farsça sözcükler bulunmaktadır. Güney Türkistan'da yaklaşık olarak 7000000 civarında Özbek, 3000000 Türkmen, 1000000'dan fazla Kazak, Kırgız, Tatar, Aymak, Karluk, Kızılbaş, Moğol, Kıpçak, Bayat ve Karakalpak Türkleri yaşamaktadır.

Bu Çalışma'nın amacı Kunduz'un kültürel varlığını tespit edip kayıt altına almak ve tespit edilen Kunduz ili halk kültürü ve etnografyasının Türk boyları kültürünün tarihsel sürekliliği içerisindeki yerini ve önemini ortaya koymak. Elektronik iletişim araçları, teknolojinin de etkisiyle günümüzde hızla yok olmaya başlayan kültürel unsurların tespit ve tescil edilip tasnif edilerek korunmasını sağlamak olmuştur. Kunduz yöresi bir Türk İl'idir. Ancak günümüze kadar Kunduz ili yöresiyle ilgili herhangi bir monografik ve kapsamlı çalışmaların yapılmamasından dolayı ilin tarihi kültür ve değerlerini ortaya çıkarmak nedeniyle bu Çalışmaya yönelmiştir.

Bu Çalışma'nın her aşamasında kıymetli bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışmanım Sayın Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ'ye teşekkür ederim.

Temmuz, 2021

Noorullah NABIL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	XV
ABSTRACT	XVI
GİRİŞ	1-5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÜNEY TÜRKİSTAN VE KUNDUZ.....	6-35
1.1. Güney Türkistan.....	6
1.1.1. Güney Türkistan Tarihi.....	6
1.1.2. Güney Türkistan'ın Coğrafi Yapısı.....	8
1.1.3. Güney Türkistan'ın İdari ve Nüfus Yapısı.....	9
1.2. Kunduz Hakkında Genel Bilgiler.....	10
1.2.1. Kunduz Tarihi	10
1.2.2. Kunduzun Tarihi Özelliği	12
1.2.3. Kunduz Şehri	12
1.2.4. Coğrafi Özellikleri	13
1.2.5. İdari Yapı ve Nüfusu.....	14
1.2.6. Dini ve Etnik olarak Genel yapı.....	15
1.2.7. Sosyal Yapımı	15
1.2.7.1. Dernekler.....	16
1.2.7.2. Okullar	16
1.2.7.3. Eğitim Durumu	16
1.2.7.4. Halkın Beklentileri ve Sorunları	17
1.2.7.5. Halk Meclisleri.....	17
1.2.7.6. Halk Hukuku	18
1.2.8. Eğitim, Sağlık ve Diğer Kamu Hizmetleri.....	18
1.2.9. Tarihi Eserler, Kalıntılar ve Ziyaret Yerleri.....	21
1.2.9.1. Kuhna Kala	22
1.2.9.2. Çihil Duhtaran (Kırk Kız) Tepesi	22
1.2.9.3. Kravul Tepe	23
1.2.9.4. Tepe-i Dobun	23
1.2.9.5. Kelle Minare	24

1.2.9.6. Mescid-i Sakibay (Saki Bey Camii).....	25
1.2.9.7. Mescid-i Hacı Şehit veya Mescid-i Mümin	25
1.2.9.8. Revze-i İmam Sahip (İmam Sahip Revzesi)	25
1.2.9.9. Tepe-i Buda.....	26
1.2.9.10. Tepe-i Murç (Biber Tepesi)	26
1.2.9.11. Çevreli Tepe.....	27
1.2.9.12. Tepe-i Zir Devre ya da Meydan-i Buzkaşı.....	27
1.2.9.13. Kargalı Tepe.....	27
1.2.9.14. Ak Tepe.....	28
1.2.9.15. Kızıl Astana Ziyaretgâhı	28
1.2.9.16. Taşlı Tepe.....	28
1.2.9.17. Kala-i Zal Kalası	28
1.2.9.18. Çakalak (Bebek) Tepe.....	29
1.2.9.19. Kuhna Kala-i İmam Sahip ya da Arhang Saray-i Dirin	30
1.2.9.20. Kurğan Tepe.....	30
1.2.9.21. Şahravan.....	30
1.2.9.22. Çim Kurğan Kalası.....	31
1.2.9.23. Kâfir Kala (Gâvur Kala)	31
1.2.9.24. Çeper Kışlak Tepesi	31
1.2.9.25. Hazrat-i Sultan Türbesi	32
1.2.9.26. Baba Koçkar Ziyaretgâhı	32
1.2.9.27. Kutur Bulak Ziyaretgâhı	33
1.2.9.28. Baba Ruşna-i veya Piste Mezar Ziyaretgâhı	33
1.2.9.29. Seyit Hasancan Şirsuvar (Aslan Binen Seyit Hasancan) Ziyaretgâhı	33
1.2.9.30. Hoca Abulkasim Ziyaretgâhı	33
1.2.9.31. Seyit Ahmad Şah Ağa Ziyatergahı.....	34
1.2.9.32. Mahdum Kokandi Ziyaretgâhı	34
1.2.9.33. Hoca Kefter (Güvercin) Ziyaretgâhı	35

İKİNCİ BÖLÜM

2. HALK YAŞANTISI VE HALK BİLGİSİ.....	36-81
2.1. Dil	36
2.2. Yerleşim Türleri.....	36
2.2.1. Konut-Barınak.....	36
2.2.2. Konut ve Barınak Tipleri, Yapım Teknikleri, Kullanılan Araç-Gereçler	37
2.2.3. Ev Eşyası, Yapımı, Kullanımı.....	38
2.2.4. Aydınlanma Araç ve Gereçleri	38
2.2.5. Isınma Araç ve Gereçleri	39

2.3. Ulaşım	39
2.3.1. Yük Hayvanlarıyla Ulaşım Ve Taşımacılık	39
2.3.2. Motorlu Taşıtlar Ulaşım ve Taşımacılık	40
2.4. Geçim Kaynakları	40
2.4.1. Hayvancılık	40
2.4.1.1. Hayvanların Bakımı, Beslenmesi, Korunması	40
2.4.1.2. Çobanlık	41
2.4.1.3. Hayvancılıkla ilgili Araç ve Gereçler	41
2.4.2. Tarım ve Ziraat	42
2.4.2.1. Ekme, Biçme, Ürün Toplama	42
2.4.2.2. Tarım ve Ziraatla ilgili Araç ve Gereçler	42
2.4.3. Avcılık	43
2.4.3.1. Av Türleri (Kara ve Su Avcılığı)	43
2.4.3.2. Av Araçları ve Avcılık Teknikleri	43
2.4.4. Arıcılık	44
2.4.5. Dokumacılık, Örücülük ve İşlemecilik	44
2.4.5.1. Dokumacılık	44
2.4.5.1.1. Kilim Dokuma	44
2.4.5.1.2. Halı Dokuma	45
2.4.5.1.3. Hurcin (Heybe) Dokuma	45
2.4.5.1.4. Dastarhan (Sofra) Dokuma	46
2.4.5.1.5. Kap (Çuval) Dokuma	46
2.4.5.1.6. Bağış (Süslü Torba) Dokuma	46
2.4.5.1.7. Yubağı (Ev Süslüsü) Dokuma	46
2.4.5.1.8. İpek Karsı (İpekli Şal) Dokuma	47
2.4.5.2. Örücülük	47
2.4.5.2.1. Ceket Örne	47
2.4.5.2.2. Burya (Hasır) Örne	47
2.4.5.2.3. Sabat (Sepet) Örne	48
2.4.5.2.4. Süt Sabat (Sepet) Örne	48
2.4.5.2.5. Şapka ve Çorap Örne	48
2.4.5.2.6. Çelme (Sarı) Örne	48
2.4.5.2.7. Ağaç, Taş, Maden, Toprak, Cam ve Deri İşlemeciliği	49
2.5. Pazarlama ve Ticaret	49
2.6. Kiler, Mutfak, Besleme	50
2.6.1. Hayvansal Besinler	50
2.6.1.1. Korut Ava	51
2.6.1.2. Şir Pirinç (Sütlaç)	51
2.6.2. Bitkisel Besinler	51

2.6.3. Besinlerin Muhafazası.....	51
2.6.4. Mutfak Düzeni, Mutfak Araç ve Gereçleri	52
2.6.5. Yiyecek ve Yemekler.....	52
2.6.5.1. Özbek Pilavı.....	52
2.6.5.2. Türkmen Susam Yağı Pilavı	53
2.6.5.3. Türkmen Eşliki.....	53
2.6.5.4. Kıçrı Kurut	54
2.6.5.5. Tandır Ekmeği.....	54
2.6.5.6. Katlama	54
2.6.5.7. Çagaldak ya da Hacur	54
2.6.5.8. Yağlı Petir	54
2.6.5.9. Tandır Kulça (Çörek)	55
2.6.6. İçecekler	55
2.6.7. Sofra Düzeni	55
2.7. Giyim Kuşam	56
2.7.1. Erkek Giyimleri.....	56
2.7.1.1. Köylek-İştan.....	56
2.7.1.2. Göpiça	56
2.7.1.3. Çapan (Ton)	56
2.7.1.4. Toppi (Kalla Puş).....	57
2.7.1.5. Çalma, Salla (Sarık)	57
2.7.1.6. Çammuş	57
2.7.2. Kadın Giyimleri	57
2.7.2.1. Kulagay	58
2.7.2.2. Çaderi (Burka).....	58
2.7.2.3. Vasket (Yelek)	58
2.7.2.4. Paycame (Paçasalvar)	58
2.7.3. Çocuk Giyimi.....	59
2.7.4. Kadın Süslenmesi.....	59
2.8. Halk Hekimliği.....	59
2.9. Halk Metrolojisi	61
2.10. Halk Takvimi	62
2.10.1. Yıl Adları	62
2.10.2. Hayvan Yıllarıyla İlgili İnanışlar	63
2.10.3. Mevsim Adları	63
2.10.4. Ay Adları	64
2.10.5. Gün Adları	64
2.11. Halk İnanışları.....	65
2.11.1. Belli Yerlerle İlgili Halk İnanışları	65

2.11.2. Belli Gün ve Zaman Dilimleriyle İlgili Halk İnanışları	66
2.11.3. Rüyalarla İlgili Halk İnanışları	67
2.11.4. Canlılar ve Nesnelerle İlgili Halk İnanışları	68
2.12. Gelenek Görenek ve Halk adetleri	69
2.12.1. Selamlaşma	69
2.12.2. Komşuluk ve Yardımlaşma.....	70
2.12.3. Ziyaret.....	71
2.12.4. Misafirlik.....	71
2.12.5. Din Dışı Bayram, Festival ve Kutlamalar	72
2.12.5.1. Nevroz.....	72
2.12.5.1.1. Sumelek/Semenek	72
2.12.5.1.1.1. Sumelek'in Hazırlanış Şekli.....	73
2.12.5.1.2. Ev Temizleme	74
2.12.5.1.3. Heftsin (Yedi Meyve)	74
2.12.5.1.4. Nevrozi (Nevruz Hediyesi)	74
2.12.5.1.5. Türbe Ziyareti	74
2.12.5.1.6. Sabza Lağat (Ot Basmak).....	74
2.12.5.2. Baba Dehkan (Çiftçi Bayramı)	74
2.12.5.3. Aşa gelen.....	75
2.12.5.4. Seşambelik	76
2.12.5.5. Ay ve Güneş Tutulması.....	77
2.12.5.6. Nezir (Adak).....	77
2.12.6. Dini İnançlar ve İbadetler	77
2.12.6.1. Namaz	77
2.12.6.2. Oruç.....	78
2.12.6.3. Zekât	78
2.12.6.4. Hac	78
2.12.6.5. Kurban.....	79
2.12.6.6. Dua Etmek	79
2.12.6.7. Sadaka	79
2.12.6.7.1. Islık veya Ervah-ı Peder	80
2.12.6.7.2. Dervişane	80
2.12.6.8. Dini Bayramlar.....	80
2.12.6.8.1. Ramazan Bayramı	80
2.12.6.8.2. Kurban Bayramı	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GEÇİŞ DÖNEMLERİ	83-126
3.1. Doğum.....	83
3.1.1. Doğum Öncesi	83
3.1.2. Doğum Esnası	84
3.1.3. Doğum Sonrası.....	84
3.1.3.1. Müjde Götürme	85
3.1.3.2. Ad Koyma.....	85
3.1.3.3. Saç Toyu	85
3.1.3.4. Beşik Toyı.....	86
3.1.3.5. Kalla Goca (Diş Çıkarma).....	87
3.1.3.6. Çille Çıkması (Lohusa, Kırklama)	87
3.1.3.7. Bala Taytay Turmağı (Bebeğin İlk Yürümesi)	87
3.1.3.8. Sünnet	88
3.1.3.9. Sünnet Toyu	88
3.2. Evlenme	89
3.2.1. Evlenme Türleri	89
3.2.1.1. Görücü Usulü Evlenme.....	89
3.2.1.2. Yitek Yirtiş (Beşik Kertmesi Evlenme)	90
3.2.1.3. Kayınbiraderle Evlenme	90
3.2.1.4. Kayımkayla (Baldızla Evlenme).....	90
3.2.1.5. Karçi Kuda (Berdel Usulü Evlenme)	91
3.2.1.6. Tercihi Evlilik	91
3.2.1.7. Kundaşlık (Çok Eşle Evlenme ve Kumalık).....	91
3.2.2. Evlilik Öncesi.....	92
3.2.2.1. Kız Görme – Kız İsteme	92
3.2.2.2. Kız İsteme ve Söz Kesme	92
3.2.2.3. Toy Götürme	93
3.2.2.4. Mahriye/Kaling (Başlık)	93
3.2.2.5. Nişan ve Kant Kırma.....	94
3.2.2.6. Baks Veriş (Sandık Götürme)	95
3.2.2.7. Tuş Tabak (Göğüs Tabak).....	100
3.2.2.8. Nişanlılık Dönemi	100
3.2.2.9. İdane/ Hayıtlık (Bayram Hediyesi Götürme).....	101
3.2.2.10. Nevruzluk ve Meyve Tabak	101
3.2.2.11. Düğün Hazırlıkları	101
3.2.2.12. Kına Gecesi.....	102

3.2.3. Düğün.....	102
3.2.3.1. Damat Hazırlama	103
3.2.3.2. Kiyav Cönatma ve Kelin Alma (Damat Uğurlama ve Gelin Alma)	103
3.2.3.3. Gelin İndirme	104
3.2.3.4. Şeb-i Züfâf (Gerdek Gecesi)	105
3.2.4. Evlilik Sonrası.....	106
3.2.4.1. Ayna Safı (Aynada Yüz Görme).....	106
3.2.4.2. Kelin Çakırdı (Gelin Çağırma)	119
3.3. Ölüm	119
3.3.1. Ölüm Öncesi	120
3.3.2. Ölüm Esnası	121
3.3.3. Ölüm Sonrası	121
3.3.3.1. Defin Etmek	122
3.3.3.2. Devre-İskat.....	124
3.3.3.3. Cenaze Evi ve Taziye.....	125
3.3.3.4. Belli Gün ve Zaman Dilimleriyle İlgili Uygulamalar	125
3.3.3.5. Yas Tutma	126
3.3.3.6. Mezar Ziyareti.....	126

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HALK MÜZİĞİ, HALK DANSLARI..... 127-138

4.1. Halk Müziği	127
4.1.1. Müzik Aletleri	127
4.1.1.1. Dombora	127
4.1.1.2. Dap (Daire)	133
4.1.1.3. Tabla	136
4.1.1.4. Gıccak	136
4.1.1.5. Tola (Ney).....	136
4.1.1.6. Çankavuz (Kopuz)	137
4.2. Halk Dansları	137
4.2.1. Halk Danslarının Türleri	137
4.2.1.1. Şal Dansı	137
4.2.1.2. Serçe Dansı	137
4.2.1.3. Kaşık Dansı.....	137
4.2.1.4. Ağa Damat Dansı.....	138
4.2.1.5. Katar Bazım (Sıra Dansı).....	138
4.2.1.6. Çop Bazi (Sopa Dansı).....	138

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SPOR, OYUN VE OYUNCAK 139-155

5.1. Spor	139
5.1.1. Buz Kaşı (Oğlak Tartış Oyunu)	139
5.1.2. Güreş	141
5.2. Oyunlar	142
5.2.1. Yetişkin Oyunları	142
5.2.1.1. Yetişkin Oyunlarının Türleri	142
5.2.1.1.1. Taş Atma	142
5.2.1.1.2. Köç Köç (Geç Geç Oyunu)	142
5.2.1.1.3. Yumurta Oyunu	143
5.2.1.1.4. Koşmak Oyunu	143
5.2.1.1.5. Kaçar Top Oyunu	143
5.2.2. Çocuk Oyunları	144
5.2.2.1. Tuşla Oyunu	144
5.2.2.2. Çillik Oyunu	145
5.2.2.3. Aytib Ketti (Söyledi-Gitti) Oyunu	145
5.2.2.4. Durra İsker (Şal Koklama) Oyunu	146
5.2.2.5. Pişane Çertek (Alna Vurma) Oyunu	146
5.2.2.6. Çundak Oyunu	146
5.2.2.7. Çift mi? Ya da Tek?	147
5.2.2.8. Yarakı Mağz	147
5.2.2.9. Nahunak Oyunu	147
5.2.2.10. Dol Dol (Çukur Çukur)	148
5.2.2.11. Çahar Puçak (Dört Kabuk)	148
5.2.2.12. Murgak (Sopa Topu) Oyunu	149
5.2.2.13. Çillek Ötti (Çilley Geçti) Oyunu	149
5.2.2.14. Mara Yâd Tura Framuş (Benim Hatırimda Sen Unuttun) Oyunu	149
5.2.2.15. Beş Taş Oyunu	150
5.2.2.16. Çenak (İddea) Oyunu	150
5.2.2.17. Dervaze Dervaze (Kapı Kapı) Oyunu	150
5.2.2.18. Dokuz Taş Oyunu	151
5.2.2.19. Karışak (Karış) Oyunu	151
5.2.2.20. Kağaz Peran (Uçurtma) Oyunu	152
5.2.2.21. Ak Terek Gök Terek Oyunu	152
5.2.2.22. Bobam Bobam (Dede Dede) Oyunu	152
5.2.2.23. Deve Dövüş Oyunu	154

5.2.2.24. Keklik Oyunu	154
5.2.2.25. Horoz Oyunu	154
5.2.2.26. Köpek Dövüşü Oyunu	155
5.2.2.27. Budana (Bildircin) Dövüşü Oyunu	155

ALTINCI BÖLÜM

6. HALK EDEBİYATI..... 156-298

6.1. Fıkralar	156
6.1.1. Nasrettin Hoca	156
6.1.2. İki Ortak	156
6.1.3. Nasrettin Hoca ve Oğlu	157
6.1.4. Fare ve Kapan	158
6.1.5. Dört Bacanak	159
6.1.6. Taksici ve Yolcu	160
6.1.7. Nasrettin Hoca	160
6.1.8. Hazır Cevap	161
6.1.9. İki Eşlilik	161
6.1.10. Hırsız	162
6.1.11. Sakin Adam	163
6.1.12. Şeyh	163
6.2. Efsaneler	164
6.2.1. Dev Korkusu	164
6.2.2. Padişah Kızıyla Evlenme	164
6.2.3. Ney	165
6.2.4. Hanabad	165
6.2.5. Beş Kepe (Beş Çadır)	166
6.2.6. İki Emir Arasında Barış	166
6.3. Masallar	166
6.3.1. Âşıklık	166
6.3.2. Anne İle Baba	169
6.3.3. Balıkçı	170
6.3.4. Beş Kızlı Padişah	172
6.3.5. Evlatsız Padişah	174
6.3.6. Tahir İle Zühre	176
6.3.6. Bay Buba (Zengin Dede)	179
6.3.7. Kel	181
6.4. Türküler	182
6.5. Ninniler	237

6.6. Ağıtlar	251
6.7. Atasözleri	271
6.8. Bilmeceleer	291
6.9. Tekerlemeler	297
6.10. Rab-i Man	298
SONUÇ VE ÖNERİLER	315
KAYNAKÇA	317
EKLER.....	319
ÖZGEÇMİŞ.....	348

ÖZET

Kunduz'un günümüze kadar devam eden paralel bir tarihi vardır. Kunduz şehri tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Kunduz'un geçmişten günümüze çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapması ve farklı etniklerin bulunması yöre kültürünü çeşitlendirmiş ve yörenin halkbilim çalışmaları açısından eşsiz zenginlikler kazanmasını sağlamıştır. Yaptığımız bu çalışmada Afganistan'ın kuzey bölgesi yani "Güney Türkistan'ın" bir parçası olan Kunduz Türk boyları özellikle Özbek ve Türkmen Türklerinin maddi ve manevi kültüründen bahsedilmektedir.

Bu çalışmada Kunduz ilinin kültürel varlıkları doğal ortamı içerisinde tespit edilip kayıt altına alınmış ve tespit edilen Kunduz ili halk kültürü ve etnografyası Türk boyları kültürünün tarihsel sürekliliği içerisindeki yeri ve önemi ortaya koyulmuş ve teknolojinin de gelişmesiyle yok olmaya yüz tutan maddi ve manevi varlıklar tespit edilerek yazıya geçirilmiştir. Bu araştırma coğrafi sınırlılık olarak Kunduz il merkezi, ilçe, köy ve kasabalarını kapsamaktadır.

Bu araştırma sürecinde elde edilen veriler bir buçuk sene süre içerisinde toplanmıştır. Kunduz ili, ilçeleri ve köylerinde yapılan alan araştırmaları sonucunda elde edilen veriler Türk kültür tarihiyle olan ilişkisi açısından incelenmiştir. Çalışma sürecinde verilere literatür taraması, alan araştırması ve elektronik ortam araştırmalarıyla ulaşılmıştır. Gerçekleştirilen alan araştırmalarında "katılımlı gözlem" ve "derinlemesine mülakat" gibi iki temel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Kunduz il merkezi, ilçe ve köyleri ile birlikte Kunduz'un en yoğun nüfusunu Türk boyları teşkil etmektedir. Başta gelen en yoğun nüfus ise Özbek Türkü'dür. Burada yaşayan Özbek ve Türkmenler, tarım, hayvancılık, ticaret ve dokumacılık gibi iş sahalarında çalışmakta ve geçimlerini bu şekilde sağlamaktadırlar. Kunduz halkbilimi monografisiyle ilgili olarak yaptığımız bu çalışma sonucunda, Özbek ve Türkmen Türklerinin yüzlerce yıllık asimilasyon ve ayrı kalmalarına rağmen kendi kültürlerini koruduklarını gözlemledik. Halkın yaşam tarzı, günlük hayatla ilgili uygulama ve inanışları diğer komşu Türk boylarıyla oldukça benzerdir. Bu uygulama ve inanışlar özellikle Türkmenistan ve Özbekistan'da yaşayan Türk boylarına çok daha yakındır. Bilhassa doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş merasimleri Türkistan kadar Anadolu kültürüyle de benzerlik arz etmektedir. Çünkü Kunduz folkloru da Türk dünyasının müşterek kültürünün bir parçasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Güney Türkistan, Monografi, Kunduz, Sözlü Kültür.

ABSTRACT

Kunduz has a parallel history that continues as long as today. The city of Kunduz has hosted diversified civilizations throughout history. The Kunduz has been hosting a variety of civilizations from the past to the present and the existence of different ethnicities has diversified local culture and the region has gained unique richness in terms of folklore studies. In this study, kunduz Turk stature, which are part of the northern region of Afghanistan, "South Turkistan", especially the tangible and spiritual culture of Uzbek and Turkmen Turks are mentioned.

In this paper, the cultural assets of Kunduz province were identified and inscribed in its natural environment, and the place and importance of the culture of The Turkic tribes in the historical perpetuity of the public culture and ethnography of Kunduz province was revealed and tangible and spiritual beings that faced extinction with the development of technology were identified and written. This research includes the city, villages and towns of Kunduz, as geographical limitations.

The data obtained during this research process were collected within a year and a half. The data obtained as a result of field surveys in Kunduz province, districts and villages were examined in terms of its correlation with Turkish cultural history. In the study process, the data was reached by the literature scan, area research and electronic environment. Two fundamental research methods such as "participatory observation" and "in-depth interview" were used in the field researches implemented.

Kunduz Provincial Center is the most intense population of Kunduz, with the districts and villages, constitute Turkish tribes. The most densely populated population is Uzbek Turks. Uzbeks and Turkmen who live here work in business fields such as agriculture, livestock, trade and weaving and make a living in this way. As a result of this study on the monograph of Kunduz folklore, we observed that Uzbek and Turkmen Turks maintained their own culture despite hundreds of years of assimilation and segregation. The people's lifestyle, daily life implementation and beliefs are very similar to other neighboring Turkish tribes. exclusively, the transitional ceremonies such as birth, marriage and death are as similar to Anatolian culture in Turkistan. Because the Kunduz folklore also constitutes part of the common culture of the Turkish world.

Keywords: Afghanistan, South Turkistan, Monograph, Kunduz, Verbal Culture.

GİRİŞ

Bugünkü coğrafi konumu itibarıyla Orta Asya, memleketleri arasında önemli bir geçit oluşturan Afganistan, sahip olduğu bu jeopolitik konumu sebebi ile tarih boyunca farklı devletlerin dikkatini çekmiştir. Bu nedenle Afganistan toprakları, tarihin farklı dönemlerinde doğudan batıya, güneyden kuzeye ve kuzeyden güneye geçmek isteyen devletlerin istilâsına uğramıştır.

Büyük Türkistan davamı olan Güney Türkistan'da yaşayan Türk boylarının özellikle Özbek ve Türkmen Türklerinin halk edebiyatı üzerine, Amuderya'nın diğer kıyısındaki Türkmenistan ve Özbekistan, Özbek ve Türkmen Türklerine göre ülkedeki sıkıntılar yüzünden bugüne kadar yeterli akademik çalışmalar yapılamamıştır. Afganistanda yaşayan Türk boylarının folkloru henüz yeterince araştırılmamış, halk kültürü malzemesi derlenerek kayıt altına alınmamıştır. Bölgeyle ilgili Türkiye'de yapılmış olan birkaç çalışma dışında göz doldurur bir yayına rastlanmamaktadır. Afganistan'da yapılmış olan bazı çalışmalar ise ya akademik titizlikten çok uzak ya da konunun sadece bir parçasını kapsamaktadır. Güney Türkistan'da yer alan Kunduz şehrinin nüfusu yoğunluklu olarak Özbek ve Türkmenlerden oluşmaktadır. Kunduz şehrinin folkloruyla ilgili kapsamlı bir çalışmanın yapılmamış olması bizi bu konuyu seçmeye yöneltti. Bu tez, Kunduz ili Türk boylarının halkbilimi monografisini bütün yönleriyle ele alan dünyada ilk çalışmadır.

Araştırdığımız konu ile ilgili bugüne kadar her hangi bilimsel belge, yeterli kaynak olmadığı ve ilk defa biz çalıştığımız için kaynak ve malzeme toplamak için ilçeler ve köylere gitmek zorunda kaldık. Kunduz'da Özbek ve Türkmenlerin çoğu tarla ve hayvancılıkla uğraştığı için ilçe ve köylerde yaşamaktadırlar. Afganistan'da kırsalda kaynak toplamak kolay bir iş değildir. Son yıllar Kunduz şehrinin çoğu bölgelerinde Taliban hâkimdir. O yüzden köylere gidip yeterince kaynak toplamak mümkün değildir. Taliban, devlet adamları veya araştırma için onların sahalarına gidenleri casus zannederek öldürmektedir. Kaynak toplamak için güvenlik sıkıntılarının dışında köylerin uzaklığı ve şehir ile köyler arasında düzgün bir araba yolu olmayışı diğer sorunlardan sayılır. Biz kaynak toplamak için bazı ilçe ve köylere kendimiz gitsek de çoğu köyler ve ilçelerden telefon vasıtası ile tanıdığımız kişilerden yardım aldık; bazı yerlerden ise köylerde yaşayan okuma yazması olan kadınlar ve cami hocalarına para vererek halk arasındaki halk bilimi ve folklorunu toplamaya ve öğrenmeye çalıştık. Araştırmanın, güvenlik ve diğer sorunlar nedeniyle yeterli ve mükemmel bir çalışma olamadığını söylemem gerekir. Fakat derlediğimiz bu malzemenin birçoğunun bir nesil sonra unutulacağı gerçeği dikkate alınırsa, çalışmamızın gelecek nesiller açısından ne derecede önem taşıdığı anlaşılmış olacaktır. Çalışmamızın Özbek ve Türkmen dili ve edebiyatı araştırmalarına bir katkı sağlayacağı, Özbek ve Türkmen halkbilimi üzerine yapılacak diğer çalışmaların bir mukaddimesi ya da bir bölümü olacağını ümit ediyoruz.

Araştırmanın amacı

Tez çalışmamızın amacı Kunduz'un kültürel varlığını doğal ortamı içerisinde tespit edip kayıt altına almak ve tespit edilen Kunduz ili halk kültürü ve etnografyasının Türk Boyları kültürünün tarihsel sürekliliği içerisindeki yerini ve önemini ortaya koymak.

Eelektronik iletişim araçları, teknolojinin de etkisiyle günümüzde hızla yok olmaya başlayan kültürel unsurların tespit ve tescil edilip tasnif edilerek korunmasını sağlamak ve bu bölgede maddi ve manevi varlıkların yok olmasını engellemek.

Yapılan kültürel derlemeler ile bölge kültürüne daha geniş bir pencereden bütüncül açıdan bakarak yöre kültüründe tarihi süreç içerisinde dikey ve paralel yönde meydana gelen değişimleri ve sebeplerini ortaya koymak. Hakeza araştırma sonucunda elde edilen verileri kullanarak Kunduz ilinin kültürel ve tarihi dokusunu ortaya koyan bilimsel bir eser ortaya koymak, bundan sonra ortaya konacak olan bilimsel eserlere hem veri hem de araştırma tekniği açısından kaynaklık etmektir.

Araştırmanın Sınırları

Güney Türkistan bölgesi kültürünün önemli bir parçası Kunduz iline aittir. Günümüze kadar bu yöreyle ilgili monografik bütünlüğü olan geniş kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Kunduz ili ve ilçelerinde yapılan geniş kapsamlı bir çalışmayla Kunduz yöresi kültürünün ana hatlarıyla bir fotoğrafının çekilmesi ve Kunduz kültürünü oluşturan temel öğelerin belirlenip bilimsel usullerle incelenmesi, yörenin kültürel dokusunda meydana gelen değişimlerle bunların nedenleri açıklığa kavuşması çalışmamızın esasını oluşturmaktadır.

Bu araştırma coğrafi sınırlılık olarak Kunduz il merkezi ve 9 ilçe (İmam Sahip, Han Abad, Deşt-i Arçi, Kale-i Zal, Çahardere, Ali Abat, Kelbat, Gör tepe ve Ak taş) ile bağlı köy ve belde statülü yerleşim merkezleri kapsamaktadır. Kunduz şehrinde Özbek ve Türkmen boyları arasında başka Türk boyları da (Kazaklar, Moğol, Toğol ve Hezareler) yaşamaktadır. Bu Türk boyları eskiden farklı dile sahip olsalar da günümüzde hep Türkmence ve en fazla Özbekçe konuşmaktalar ve gelenek görenekleri de Türkmen ve Özbek Türkleri ile karışmıştır. Dolayısıyla bu çalışma için araştırma sahası olarak belirlediğimiz bölgede Türk boyları arasında yoğunluklu Özbek ve Türkmen Türkleri üzerinde durulmuştur.

Konu sınırlılığı olarak ise Kunduz ili sözlü kültürü, etnografyası ve yaşayan halk bilgisi ana başlıkları altında sayılabilecek halk biliminin konu kadroları ile sınırlıdır.

Araştırmada Yöntem ve Verilerin Toplanması

Bu araştırma sırasında elde edilen veriler bir buçuk sene süre içerisinde toplanmıştır. Kunduz ili, ilçeri ve köylerinde yapılan alan araştırmaları sonucunda elde edilen veriler Türk kültür tarihiyle olan ilişkisi açısından incelenmiştir.

Monografik çalışmalarda birtakım problemler ve yöntem sorunları ortaya çıkmaktadır. Kunduz ili yöresiyle ilgili daha önce kültür kadrolarının derlenip değerlendirmesi ile ilgili akademik bir çalışma yapılmaması yaptığımız çalışmanın bir ilk olmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı bu çalışma özgün bir değer taşımaktadır. Araştırma sahamızla ilgili bir çalışma olmamasından dolayı araştırmamızla ilgili kullanılacak yöntem geliştirme konusunda halk bilimi alanında yapılan çalışmalardan kullanılacak yöntem konusunda örnek alınmış, araştırma yöntemleri geliştirilerek bir yöntem ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Çalışma sürecinde verilere literatür taraması, alan araştırması ve elektronik ortam araştırmalarıyla ulaşılmıştır.

1) Literatür Araştırmaları: Araştırma konusu belirlendikten sonra ilk olarak literatür taraması yapılmıştır. Bölge ile ilgili daha önce yazılmış olan kitap, tez, makale gibi yayınlar ve önemli gazeteler toplanmış, bu süreçte gerekli olan kütüphaneler ve arşivler taranmıştır. Kaynak tarama aşamasında yörenin siyasi tarihini, kültür tarihini, kültür coğrafyası, dil ve folklor çalışmaları taranmış, amatör nitelikteki mahalli araştırmacıların yaptıkları derleme ve değerlendirme mahiyetindeki eserler taranmıştır. Literatür çalışmasından elde edilen veriler sistematik bir şekilde tasniflenmiştir.

2) Alan Araştırmaları: Bu aşamada daha önce bu sahada yapılmış olan Etnografya kılavuzlarından ve derleme kadrolarından yararlanılarak ve Kunduz ilinin kültürel özellikleri de dikkate alınarak saha araştırmasında kullanılmak üzere geniş çaplı araştırma ve mülakat formları hazırlanmıştır. Bu formlar saha araştırması esnasında karşılaşılan şartlara uygun olarak devamlı surette güncellenmiştir.

Alan araştırmasında Kunduz ili yöresiyle ilgili yazılı kaynaklardan elde edilen verilerin dışında daha önce ortaya konmayan verileri tespit etmek amacıyla belirlenen coğrafi sınırlar içinde alan araştırmaları gerçekleştirilmiştir.

Bu aşamada araştırma sahasında (Kunduz şehir merkezi, ilçeleri ve köyleri) derleme yapılmış, kültürel, tarihi ve turistik öğelerin ses, görüntü ve video kayıtları alınmıştır. Bölgenin iç kesimleri ile dış kesimleri arasında büyük kültürel farklar olduğundan derleme sahası buna göre ele alınıp değerlendirilmiştir. Ayrıca saha araştırması esnasında yöre insanının kendi kültürel çalışmaları da incelenmiş ve kayda alınmıştır.

Gerçekleştirilen alan araştırmalarında “katılımlı gözlem” ve “derinlemesine mülakat” gibi iki temel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Katılımlı gözlem araştırıcının gözlemci kimliğini saklayabildiği veya kendisini gözlemde bulunduğu grubun bir üyesi olarak kabul ettirebildiği durumlarda söz konusudur. “Katılımlı gözlemle beraber derleme anında birçok avantajlara sahip olunmuştur. Hadiseye diğer katılanlarla birlikte durum en tabii halinde incelenmiş, böylece yalnızca etrafta olup bitenler değil, oynanan rol de hissedilmiştir. Hadiseye diğer katılanlarla bir birlik kurulmuş, bu şekilde olayın yalnız mekanik özellikleriyle yetinilmeyip mahiyeti hakkında da bilgi edinilmiştir. Böyle bir bilgi sayesinde de derlenen olay daha iyi kavranabilmiş ve daha manalı sorular hazırlanabilmiştir.” (Goldstein, 1977: 55).

Kaynak kişilerin duygu ve düşünceleri söz konusu olduğu anda ise derinlemesine mülakat yöntemine başvurulmuştur. “Derinlemesine mülakat yöntemiyle açık uçlu soruların sorulması, dinlenmesi, cevapların kaydedilmesi ve ilişkili ilave sorularla araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesi mümkün olmuştur. Derinlemesine mülakatla birlikte doğrudan gözlenemeyen davranışlara yansımayaabilen ancak belirli bir süreç içinde ortaya çıkabilecek anlamlara, niyetlere, beklentilere bakarak bireylerin dünyalarını nasıl oluşturdukları, dış dünyaya ilişkin algıları ile kendilerini kuşatan sosyal çevreyi nasıl değerlendirdikleri ortaya koyma fırsatı yakalanabilmiştir” (Kümbetoğu, 2012: 70).

3) Elektronik Ortam Araştırmaları: Son yıllarda artan internet erişim ağıyla birlikte Kunduz yöre kültürünü ele alan sosyal paylaşım siteleri, köy, kasaba, ilçe ve ile ait kültürel paylaşımlar yapan sayfalar takip edilmiş, yapılan paylaşımlar değerlendirmeye alınmış ve araştırma için yol gösterici bir rol oynamıştır.

Tez yazım sürecinde sosyal paylaşım sitesinde Kunduz halk kültürünü aktarabilecek kaynak kişi ve bilgilere ulaşmak için bir sosyal medya hesabı açılmış, araştırma sürecinde Kunduz sözlü kültür ürünleri ile gündelik hayat ve halkbilgisi hakkında yöre halkının bilgisine başvurulmuştur. Ayrıca bu hesap üzerinden kişilerle iletişime geçilmiş, kaynak kişiler ve kaynak kişilere ulaşılması konusunda fikir alınmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Alan araştırması sonucu elde edilen veriler, ses ve video kayıtları, fotoğraflar bilgisayara aktarılıp yedeklenmiştir. Kayıtlardan elde edilen veriler konularına göre tasnif edilmiştir. Ses ve video kayıtları dinlenerek deşifre edilmiştir. Ses kayıtlarının bazılarının esnaf dükkânlarında yapılmasından dolayı dinlerken zorluklar yaşanmıştır. Ayrıca hava şartlarının kötü olduğu zamanlarda yapılan ses kayıtlarında sesin uğultulu çıkmasından dolayı dinlerken sorun yaşanmıştır.

Bir de bölgedeki güvensizlik ve Taliban tehdidi en büyük zorluk ve engellerden biriydi. Dolayısıyla önceden planladığımız gibi çalışma yapılmamıştır.

Ses kayıtları deşifre edildikten sonra ortaya çıkan malzeme konu başlıklarına göre tasnif edilmiştir. Elde edilen veriler Türk kültür tarihi bağlamında incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÜNEY TÜRKİSTAN VE KUNDUZ

1.1. Güney Türkistan

Güney Türkistan, bugüne kadar adı onurla dillere alınan, Türklerin gurur sebebi olan şanlı yazar, şair ve büyük şahsiyetlerin doğup büyüdüğü büyük Türkistan'ın devamı ve Afganistan'ın kuzeyinde bulunan topraklardır. Güney Türkistan binlerce yıldan beri farklı Türk boylarının yaşadığı vatandır.

Afganistan Türkistan'ında yaşayan Türk boyları başta dilleri olmak üzere gelenek, görenek, örf ve adetlerini muhafaza etmeyi başarırken, bu bölgenin dışında kalan diğer Türk boyları genelde asimile olmuşlardır. Afşarlar, Kalaçlar, Aymaklar ve Kızılbaşların büyük bir kısmı asimile olan Türk boylarıdır. Dillerini unutmuş olan bu boylar, Farsça konuşurlar ve Şii inançlıdırlar. Afşar Türklerinin Sünni inançlı olanları Peştunca konuşurlar. Afganistan'ın en kalabalık Türk grubu ise Özbek Türkleridir. İkinci kalabalık grup olan Türkmenler ise genellikle Türkistan ve Katagan¹ bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bu iki büyük Türk grubu dışında Tatarlar, Afşarlar, Kalaçlar, Kızılbaşlar (Şii-Caferi Türkler) Aymaklar, Bayatlar, Moğollar, Karaçaylar ve Kıpçaklar gibi başka Türk grupları da Afganistan'da yaşamaktadırlar ki bunlar da Farsça ve Peştunca konuşurlar. Afganistan Türklerinden Kazaklar ve Kırgızlar kendi lehçeleri ile konuşurken diğerleri de ya Özbekçe ya da kendi bölgelerinde çoğunlukta olan kavimlerin dilleriyle konuşurlar. Türkistan ve Katagan bölgelerindeki Türk kavimleri arasında Özbek Türkçesi ortak bir lehçe sayılır (Fevzi, 2011: 98-99).

Güney Türkistan Türkleri yıllar boyunca her türlü asimileler atlında kalsalar da şimdiye kadar öz kimliklerini din, dil ve kültürlerini Türklük cesareti ile saklamışlardır. Güney Türkistan'da yaşayan Türkmen ve Özbeklerin çoğu halı dokuma ve ticaret ile uğraşmaktadırlar. Ayrıca Güney Türkistan toprakları verimli olduğu için halk geçimini daha çok tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır.

1.1.1. Güney Türkistan Tarihi

Bugün Afganistan ülkesi olarak bilinen topraklarda çok eski dönemlerden beri Türkler yaşamaktadır. Bu sebeple çeşitli tarihlerde bu ülkede çok önemli bir Türk kültürü ile medeniyeti meydana gelmiştir” (<https://guneyturkistan.wordpress.com>). “Afganistan adıyla dünyaya tanıtılan bu topraklar geçmişte Belh, Horasan, Cenubî Türkistan, Turan Zemin ve Türkistan şeklinde adlandırılmıştır. Bu sınırlarda milattan önceki dönemlerde Sakalar, Ak Hunlar, Koşanilar hüküm sürmüştü; milattan sonra ise Afganistan'da İslam Halifesi Hazreti Osman zamanı'ndan itibaren Türk İslam medeniyetinin öncülerinden Gazneliler devleti Sebüktekin döneminde (10'lu yy) kurulmuş, Sultan Mahmut döneminde yükselişe geçmiştir. Selçuklu hâkimiyeti 7 yüzyılın ortalarına kadar

¹Katagan: aslında Türklerin en köklü soylarından olup Camiu't tevarihte katkın olarak kayıt edilmiştir. Katagan halkı Özbek Türklerinin 92. soylarından birisidir. Özbeklerin isim ve soylarına çeşitli kaynaklarda zikir edilmiştir. N. Hanikufun yazısına göre: 19'lu yıllarda Özbek halkı 28 soydaşlar olarak Afganistan'ın kuzeyinde yaşamışlardır. Katagan bu soyluların birisidir (Yarkin, 2009: 38). Katagan arapça alfabeyle yazılırken "ط" harfi ile değil "ت" harfi ile yazılmalıdır.

devam etmiş, son Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer'in vefatından sonra bu bölgede Gürlüler egemen olmuşlardır. 12'li yüzyıl sonuna doğru Harzemşahlar devleti Sultan Alâeddin'in annesi Türkan Hatun yönetiminde kurulmuş ve bu coğrafyada bu devir Türklerin altın çağı sayılmıştır. Çünkü Türkistan toprakları Irak'a kadar genişlemiştir. Emir Timur ve akabinde Babür Şah'ın Hindistan'ın içlerine kadar genişlettiği Türk hâkimiyeti 18'li yüzyılın ilk yarısında Britanya İmparatorluğu ile çarlık Rusya'nın anlaşmasıyla parçalanmıştır (Hayri, 2013: 2). Böylece Güney Türkistan'da 100 yıl öncesine kadar Türk devletler "Aştar Hanlar ve Belh Şahları" hüküm sürmüşlerdir.

Türk kültür ve medeniyetinin hâkim olduğu Afganistan'da M 1747 yılından itibaren İngilizlerin oyunları ile küçük bir kavim olan Peştö'nler ülkeye hâkim olmaya ve Türkleri tahakküm altına almaya başladılar. Böylece zamanla Afganistan'da çok eski devirlerden beri Türk kültürünün tanınması tezi zayıftı buna rağmen tamamen de yok olmadı. 19'lu ve 20'li yüzyıllarda Afganistan'da Afgan (Peştön) hâkimiyeti güçlendi ve dolayısıyla onlar Afganistan'ı Fars dilli bir ülke addederek Türkleri sıkıştırmaya başladılar. Azınlık durumuna düşen Afganistan Türklerinin bir kısmı baskılara dayanamayıp göç etti. Her türlü baskıya dayanıp Afganistan'da yaşayan Türkler büyük Neval ve Babür'ün yolunu devam ettirerek Türk edebiyatını yaşattılar (<https://guneyturkistan.wordpress.com>).

M 1747 Yılı Afşar Türkmenlerinden olan Nadir Afşar'ın ölümünden sonra onun ordusundaki Özbek, Türkmen askerler ve halk Ahmad Şahı Durraniyi kendi hâkimleri olarak seçtiler. O tarihten itibaren bu kadim Türk vatanı Afganistan adı ile anılmaya başlandı. M 1748 yılı Ahmad Şah (Abdalî) Güney Türkistan'ı fethetmek için Begi Han'ı Herat'a gönderdi. Hile ile halk arasında her türlü ayrımcılığı ortaya çıkararak M 1751 yılı Güney Türkistan'ı Afgan devletine bağladı. 1748 yılından sonra Güney Türkistan Afganların elinin altında olup birkaç bölgeye Maymana, Andhuy, Belh, Seripul, Akça, Katagan ve Badahaşan'a ayrıldı. Ahmad Şahın ölümünden sonra Güney Türkistan tekrar özgürlüğüne kavuştu. M 1893 yılı Güney Türkistan'ın son emiri Muhammet Şerif Han katledildikten sonra Afganlar, Türkistan topraklarını işgal etti. M 1929 yılı Nadir Şah "Gül Muhammet Moment" denilen birisini Güney Türkistan illerine hâkim olarak gönderdi. Moment hile ile Özbek dilinde yazılan dört bin el yazma kitabı toplayarak yaktı. Zahir Şah döneminde ise Türkî dillerde yazmak ve okumak hatta evlerde bile Türkçe konuşmak yasaklandı. M 1997 yılına kadar Türkler her türlü zulme maruz kaldı (Şarık, 2016: 90).

Afganların devlet kurduktan sonraki amaçları, hep Kuzey Afganistan'da yerleşim yerleri kurarak Özbek beyliklerini bölmek ve Afgan Devleti'nin bölgedeki denetimini artırmak olmuştur. M 1888'den önce bölgede yalnızca birkaç memur ve askerle sınırlı olan Peştön nüfusu, Hindukuş Dağların'ın kuzeyine çok sayıda Peştönün yerleştirilmesi ile büyük oranda artırılmıştır. Sağlanan çeşitli ayrıcalıklarla asıl sahibi Özbek ve Türkmenler olan bu yerleşim yerleri Özbek ve Türkmenlerden alınarak Peştönlara tahsis edilmiştir. Güney ve Güneydoğu Afganistan'dan getirilen göçebe Peştön kabileleri bölgenin artık yeni sakinleri olmuşlardır. Afgan Emiri Abdurahman Han'ın merkezileşme politikası, Afganistan'ın Peştönlaştırılması amacı ile yapılan faaliyetler Afganistan Türkistan'ında Peştön nüfusunu artırmakla kalmamış, etnik grupların yeni siyasi sistemden tasfiyesini de beraberinde getirmiştir. Bu katı tutumlar uzun vadeli olmuştur. İktidar mücadelesi M 1990'lara kadar sürmüştür. Bu durum Afganistan halkının perişan olmasına zemin hazırlamıştır. Peştöncülük Afgan ulusal kimliğini üstün olarak görmekte ve bu tez eğitim sisteminde de açıkça

belirleyici bir rol oynamaktadır. Diğer etnik grupların ülkenin tarihine ve kültürüne yapmış oldukları katkılar bir zenginlik olarak görülmemiş bu çalışmalar hem küçümsenmiş ve de yasaklanmıştır. Türk boylarının kendi dillerinde eğitim ve öğrenim görmeleri bu anlayışla yasaklanmıştır. Kendi dilleriyle eğitim göremeyen Özbek ve Türkmenler siyasetten de mahrum bırakılarak sadece tarım ve hayvancılıkla uğraşmak zorunda kalmışlardır. M 1992 yılı Özbek Generali (Şu an, 2020 yılında resmi olarak Afganistan Cumhurbaşkanı Aşraf Gani tarafından Mareşal unvanı verildi) Abdul Raşit Dostum'un önderliğinde Kuzey Afganistan'da siyasi kimliğine kavuşan Afganistan Türkleri dünya kamuoyuna buradaki Türk varlığını gösterebilmiştir.

Afganistan Türklerinin Kuzey Afganistan'da hâkim oldukları şehirler şunlardır: Meymana, Şibirğan, Ser-ıpul, Mezar-ı Şerif, Smangan (Aybek), Kunduz, Tahhar, Bağlan, Badahşan. Bir nevi özerk bir devlet konumuna ulaşan Afganistan Türkleri bu rahatlık sayesinde kendi kültür, dil ve edebiyatlarına sahip çıkmışlardır. M 1997 yılı merkezi Afganistan yönetimine gelen Taliban'ın, Afganistan Türkistan'ına hâkim olması ile ılımlı hava son bulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğiyle M 2001 yılında kurulan yeni Afgan Hükümeti NATO'ya bağlı olan ve çok uluslu güçten oluşan İSAF bünyesinde Hamit Karzai başkanlığında kurulmuştur. Bu hükümet bütün etnik gruplara hak vermeyi vaat etmiş ve bu vaat yerine getirilmiştir. M 2003 yılı Yeni Afgan Anayasasında Afganistan Türklerinin dilleri olan Özbekçe ve Türkmençe Afganistan'ın Peştunca ve Farsça'dan sonra üçüncü resmi dili olarak kabul edilmiştir. Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı'nın Özbekçe ve Türkmençe ders kitapları 6. sınıfa kadar basılmış olup bu kitaplar Güney Türkistan'da bazı okullarda okutulmaktadır. Ama bazı nedenlerle lise seviyesindeki kitaplar basılamamaktadır (Fevzi, 2013: 98-99).

1.1.2. Güney Türkistan'ın Coğrafi Yapısı

Afganistan dağlık bir ülke olup Hindukuş dağları ülkeyi güney ve kuzey olmak üzere iki bölgeye ayırmaktadır. Kuzey bölgesi "Güney Türkistan" da genel olarak Türkler yaşamaktadır. Güney Türkistan bölgesi ne kadar günümüzdeki Afganistan sınırlarının içinde kalsa da hazar denizinden Kaşgar'a, Urallardan Hindukuş dağlarına uzayan Büyük Türkistan'ın doğal bir parçasıdır. Güney Türkistan da kendi içerisinde iki bölgeye, "Türkistan ve Katagan" bölgelerine ayrılmaktadır. Türkistan bölgesinde Faryab, Ser-i Pul, Jevizcan, Samangan, Belh şehirleri; Katagan bölgesinde ise Tahhar, Badahaşan, Kunduz ve Bağalan şehirleri bulunmaktadır. Türk muhabirine göre Badahşandan Herat'a kadar illeri kapsayan bölge Afgan Türkistan'ı olarak bilinir. Bölge büyük Türkistan'ın güney kısmını teşkil ettiği için Güney Türkistan olarak adlandırılmıştır. Özbek yazarı Bahrudîn Şarık'a göre Herat, Selçuklu Devleti'nin başkenti olduğu için Güney Türkistan coğrafyası Herat'tan Badahşan'a kadar uzar (Şarık, 2016: 91). Özbek yazarı Salih Ekberi'ye göre 19'lu yüzyıla kadar Afganistan'ın kuzey şehirleri Güney Türkistan adı ile tanınıyordu. Bu coğrafya Badahşan, Ulu Pamir Dağları'ndan Tirbend-i Türkistan, Baba Dağları, Hindukuş Dağları ve Batges vilayetinin bir kısmına kadardır. Herat, Selçuklular ve Timuriler başkenti olsa da 19'lu yüzyıl öncesinden günümüze kadar

büyük Türkistan'ın devamı olan Güney Türkistan, Afganistan'ın kuzey batı kısmında bulunan Faryab'dan kuzey doğu kısmı Pamir dağlarına kadar uzuyordu. Güney Türkistan'ın güney tarafında Hindukuş Dağları Badges ve Gor ili, Batısında Türkmenistan, Özbekistan ülkeleri, kuzey ve kuzeydoğusunda Tacikistan ülkesi, doğusunda Çin işgaline kadar Doğu Türkistan bulunmaktadır. Güney Türkistan dağlık bir bölge olup yazları sıcaklık en yüksek 50 dereceye kadar çıkar ve kış aylarında ise soğukluk eksi 10 dereceye kadar düşmektedir (Akbar, 2017: 13).

1.1.3. Güney Türkistan'ın İdari ve Nüfus Yapısı

Eskiden Türkistan ve Katagan bölgelerine ayrılan Güney Türkistan M 19'lu yüzyıldan sonra dokuz ile bölündü. İller, cumhurbaşkanı temsilcisi olan valiler tarafından yönetilir. Her bir ilin nüfusu ve bazı özelliklerine göre parlamento ve il meclisinde farklı sayıda milletvekili vardır. Milletvekilleri halk tarafından seçilerek gönderilir. Güney Türkistan iki bölgeden oluşur. Biri Katagan bölgesi diğeri ise Türkistan bölgesidir. Her iki bölgede toplamda dokuz şehir mevcuttur. Bunlardan dördü Katagan bölgesinde, beşi ise Türkistan bölgesindedir. Katagan bölgesindeki şehirler Bağlan, Kunduz, Tahhar ve Badahşan; Türkistan bölgesindeki şehirler ise Faryab, Cevzican, Belh, Ser-ıpul ve Semangan'dır. Katagan bölgesindeki Tahhar ilinin merkezi Talikan, Kunduz ilinin merkezi Kunduz, Bağlan ilinin merkezi Pol-i humri, Badahşan ilinin merkezi de Feyzâbat'tır. Türkistan bölgesindeki Belh ilinin merkezi Mezar-ı Şerif, Cevzican ilinin merkezi Şibirgan, Faryab ilinin merkezi Maymana, Semangan ilinin merkezi de Aybek şehridir.

Afganistan'ın genelinde sağlam bir nüfus sayımı olmadığı için Türkistan bölgesinin nüfusu tam olarak belli değildir. Ama tahminlere göre, bu bölge nüfusu 17 milyonun üzerindedir. Güney Türkistan'da yaklaşık olarak 7 milyon civarında Özbek, 3 milyon Türkmen, bir milyondan fazla Kazak, Kırgız, Tatar, Aymak, Karluk, Kızılbaş, Moğol, Kıpçak, Bayat ve Karakalpak Türkleri yaşamaktadır. Bu da Afganistan nüfusunun üçte birine tekabül eder. Güney Türkistan'da Türklerden sonra Tacikler ve Hazaralar nüfuslarının çok olmasıyla ilk sırada yer almaktadır. Bu bölgede Türkler ile Tacikler arasında Araplar, Belüçler, Şigniler, Göcirler ve sonradan yerleştirilmiş Peştunlar da bulunmaktadır. Güney Türkistan'da Özbekler Kalabalık olarak Fayrab, Tahhar, Şibirgan, Seripul, Semangan, Kunduz, Cevzican ve Belh şehirlerinde, az sayıda ise Badahşan ve Bağlan illerinde yaşamaktadır. Türkistan'daki Türkmenlerin büyük oranı ise başka vilayetlere nispeten Faryab, Cevizcan, Belh ve Kunduz vilayetlerinde yaşamaktadır. Güney Türkistan'da yaklaşık yüzden fazla Türk uruğu yaşamaktadır:

Ming, Yüz, Kırk, Üngəcit, Celayir, Saray, Un, Kongırat, Hızara, Tatar, Nayman, Türkmen, Zavuli, Berberi, Hılc, Gılc, Karluk, Çigil, Laçın, Çeçke, Tarhan, Âr, Kıpçak, Çiçak, Kalmak, İrat, Ünkut, Türgavüt, Boskalan, Çimerçin, Katagan, Kılçı, Kingas, Boyrak, Koyrat, Bozay, Aymak, Taymanı, Cemşedi, Firuz Koyı, Timuri, Hatay, Kanlı, Özce, Koçı, Bolaçı, Üflaçı, Colun, Cit, Civut, Buyat, Utrañçı, Arlat, Kırayit, Ünküt, Mangıt, Kangıt, Oymat, Kaçat, Mirkıt, Burkavut, Kuralas, Karlaf, Elçi, Kışlık, Oğlan, Kadayı, Türkman, Durman, Tabin, Tamâ, Mıçıt, Kırdarı, Rumdan,

Momun, Âday, Tuksaba, Kırgız, Oyruvçı, Cirat, Buzat, Oysun, Curgâ, Bataş, Koysun, Solduz, Tumay, Tilav, Kayan, Şirin, Kurlavut, Çalkas, Uyğur, Yapku, Ağır, Buzan, Buzak, Moytan, Macar, Koçalık, Çuran, Çurçut, Bayrın, Nukus, Kazak, Karalapak, Karaçay, Kuçman, Turgan, Kangulu, Umut, Bağlan, Lakay, Karkın, Barlas, Baçkır, Urtavçı, İtarçı, Çobargan, Alçin, Laçi, Langur, Folaççı, Canı Bay, Toydak, Koçak, Moğol, Çakmak, Yarak, Barlak, Asrak, Çolak, Ortak, Barak, Katmak, Mirka, Borluk, Uzak, Arcal, Arık, Garbaça, Bayınder, Pinganı, Togul, Peşeyi, Gacit, Kuruksay, Sakav, Askalan, Dadısı, Kara Boyun, Böri, Boduk, Dılmar, Rişkan, Tigrir, Sarık, On Bay, Karateri, İlmbayı, Beşkru, Altıcılav, Turgalı, Çata, Taşkan, Bekha, Argun, Akbolak, Yula, Kırmışsı, Sarı Baş, Yamçı, Kızılbaş, Sucanı, Mincer, Yangı Tagan, Karakozi, Burka, Turkul, Karaça, Karayı, Yüzbeği, Kuka, Abdal, Daglı, Şamlıh, Tıbrı, Çalma, Azarı, Borkud, Sarkamış, Kuçanı, Tariğ, Çağtay, Apşar, Yeti, Çakarı vb (Akbar, 2017: s. 21). Bu Türk uruğların'dan Kunduz şerhinde de yaşayanlar şunlardır: Burka, Karluk, Moğol, Bekler, Lakay, Çeçke, Sarıbaş, Toğul, Yamçı, Askalan, Konğirat, Kızılörülce, Saray, Sucanı, Aymak, Koçın, Mincer, Yangı Tagan, Pingani, Sakav, Arlat, Geci, Dadısı, Çakar, Çağatay, Koruk, Alçin vb. (Hassas, 2013: 63-64; Şarık, 2016: 201-203; Akbar, 2017: 21-22).

1.2. Kunduz Hakkında Genel Bilgiler

1.2.1. Kunduz Tarihi

Güney Türkistan'ın Kuzey doğusunda bulunan Kunduz ili eskiden Katagan olarak bilinen geniş bir konuma sahip olan Türk boylarının yönettiği bir il olarak bilinirdi. Kunduz ili coğrafi bakımından Afganistan'ın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kunduz vilayetinin Kuzeyinde Tacikistan Cumhuriyeti, güneyinde Bağlan, doğusunda Tahhar ve batısında ise Belh illeri ile sınırları bulunmaktadır. Kunduz ili coğrafi, ekonomik ve tarihi açıdan Afganistan'ın önemli illerinden biri sayılmaktadır.

Kunduz ili Afganistan'ın en eski vilayetlerinden biri olarak bilinmektedir. Kunduz ili Afganistan'ın başkenti olarak bilinen Kabilden 300 kilometre uzaklıkta yer almaktadır. Bu il denizden 433 metre yükseklikte yer almaktadır. Kunduz şehri bu ilin merkezi olarak bilinir ve dört bir yanı ilçeleri ile çevrilidir. Kunduz Şehri'nin kuzeyinde İmam Sahip ilçesi ve Kızıl Kale Limanı, Güneyinde Aliabad, doğusunda Hanabad ve Aktaş ve batısında ise Çahardere ve Gör tepe ilçeleri bulunmaktadır.

Kunduz ili, Afganistan'ın kuzey doğusunda Tacikistan ile sınır ve tarihsel olarak ekonomik açıdan önemli yerleşim bir bölgedir. Kunduz ekonomik bakımdan Afganistan'ın hazinesi olarak bilinmektedir, bu il geniş arazileri ve çalışkan halkıyla ülkenin ekonomisine büyük oranda katkıda bulunmaktadır. Kunduz son yüzyılda, fiziksel, kültürel olarak çok değişen ve etnik çeşitliliğinde yüksek derecede varlığını sürdürerek politik ve sosyal konulardan dolayı, muazzam bir değişime geçmiştir.

Kunduz ili, Afganistan'ın en kalabalık nüfusuna ev sahipliği yaprak en kadim illerinden biri sayılmaktadır. Kunduz tarih boyunca farklı devletlere başkentlik yapmıştır. Kunduz ili, Afganistan'ın en eski tarihine sahip olup, farklı dönemlerde Tahharistan ve Kataga'nın merkezi olarak bilinmiş. Kunduz son elli senede tarih kitaplarında Kunduz vilayeti ismiyle adlandırılmıştır. Tarihsel kaynaklara göre, Kunduz Tahharistan'ın bir bölümü olarak bazen Tahharistan'ın merkezi olarak da zikir edilmiştir; bu nedenle tarihsel geçmişi hakkında genel bir bilgiye sahip olmak üzere geçmiş tarihi şöyle sunulmaktadır (Babur, 2018: 138-139).

Kunduz ili tarih akımında birçok devlete ev sahipliği yapmış ve bazı rivayetlere göre Katagan ve Tahharistan'ın merkezi olarak da bilinmiştir. Kunduz bugüne kadar değişik adlarla anılmış olup sonunda kunduz olarak kabul edile kalmış. Kunduz ili tarih boyunca Tahharistan, Katagan ve Qunduz veya Kunduz olarak zikredilmiştir. Tarih açısından da büyük öneme sahiptir. M. 630'li yılında Hivan Tising Çin zairin'in dediğine göre Kunduz eskilerde (Hue) olarak okunmuştur. Kunduz ismi ilk kez Timuriler'in dönemindeki eserlerde zikredilmiştir. Bu bölge uzun süre Emir Timur ve torunları'nın egemenliği altındayken Sultan Hüseyin Bay karanın M 1506. yılında oğlu Bedüzzaman Mirza Belh ve Tahharistan valisi tayin edilmiş; onun akrabaların'dan biri Emir Hüsrev Şah aşağı Tahharistan'a hâkim olmuştur. Emir Hüsrev Kunduz merkezi ve Hatlaton, Bağlan, Enderab, Samangan ve Talukan illerini kendi yönetimi altında almış. Bunun dönemine ait eserlerden biri Buhara mimarları tarafından Herat'ın mimari tarzında inşa edilen Saqibayi Camisi Kunduz şehrinde meşhurdur (Bek, 2018: 43).

M 1747'li Yılında Ahmad Şah Durrani bugünkü Afganistan kurucusu Kandahar şehrinde kendi egemenliğini ilan ettikten önce Afganistan'ın kuzey bölgeleri Şeybaniler ve Eşterhanılar ve güney bölgeleri ise Baburiler egemenliğinde yönetilmiştir. Ahmad Şah Durrani Kandaharı yönetime işlerini düzenledikten sonra Kabil ve güney bölgeleri, Herat ve Meşhet şehrine kadar kendi egemenliğini kurmuş. M 1751 ve 1768 yıllarında ülkenin kuzey bölgeleri istilas sırasında yerel Bek(Bey)ler itaat etmeye mecbur kılınmış ve ilk kez Peşton kabilelerin'den oluşan bir askeri gurubu Taşkurğan bölgesinde yerleştirmişler ve o günden bu güne kadar bu topraklar Peştonler hâkimiyeti altındadır (Velvalici, 2017: 10-20).

Belh ve Kunduz bölgeleri Ahmet Şah Abdaliden itaat etse de ama uygulamada bağımsızlarmış. Özbek komutanlarının Durrani Ordusunda önemli payı varmış, Abdali'nin Hindistan'daki fethi sırasındaki savaflara katılmışlardır. Bu komutanlardan birisi Timurşah'ın döneminde Kuvvat Bek (Kobat Bey)'iken, M 1781'de Dira-e Gazi Han'ı fethine önemli rol oynamış. Onun cesaretine göre, Timur Şah Tarafından bugünkü Nahrin bölgesinin egemenliğini vermiş ve daha sonra Kuvvat bek kendi alanını genişletmiş. 1792 yılı Kuvvatt Bek öldürüldükten sonra Kunduz ve çevresindeki bölgeler Badahşana bağlı olunmuş. Bazı kaynaklarda M 1753- 1815 tarihleri arasında Mozrab Bek ve Kokan Bek Kunduz egemenleri olarak zikir edilmiştir. Yıllar sonra, peşton kaviminden olan Abdurahman Han, Afganistan hâkimi olunca, Tahharistan ve Badahşan'da yerel hâkimiyetleri kaldırdı. Bu bölgenin yukarı kısmını yine Badahşan ve diğer kısımları Katagan olmak üzere Tahharistan, merkezi devlet Kabil'e bağlandı. Afganistan'a özgürlüğünü kazandıran Amanullah Han döneminde yapılan idari yapılanmada da Tahharistan, Katagan olup merkezi ise "Han Abat" bugünkü Kunduz olmuştu. Nadir şah döneminde de Katagan ortadan kaldırılarak Kunduz ili olarak idari yapılanmaya gidildi (Talukanî, 2010: 35).

Kunduz ili, Afganistan'ın en eski tarihine sahip olup, farklı dönemlerde Toharistan'ın merkezi, Katangan, son elli senede tarih kitaplarında Kunduz vilayeti ismiyle adlandırılmıştır. Tarihsele kaynaklara göre, Kunduz Tahharistan'ın bir bölümü olarak bazen Taharistan'ın Merkezi olarak zikir edilmiştir; bu nedenle tarihsel geçmişı hakkında genel bir bilgiye sahip olmak üzere geçmiş tarihi şöyle sunulmaktadır.

1.2.2. Kunduzun Tarihi Özelliği

Güney Türkistan'ın Kuzeydoğusunda yer alan Kunduz ili büyük oranda Türk boylarının yaşadığı topraklardır. Kunduz Afganistan'ın Kuzey doğusundaki en eski illerinden biri olarak sayılmaktadır. Bu il tarih seyrinde farklı adlarla anılmıştır örneğin: Apaska, Kuhandaj, Qunduz ve Kunduz olarak adlandırılmıştır şu anki adı Kunduz olarak geçmektedir. Kunduz Jeopolitik bakımından çok önemli bir coğrafi konumuna sahiptir. Milattan 330 yıl önce büyük İskender, kunduzun şahı olarak tanınan Besusa karşı Ordu seferber ederken Apaska bugünkü Kunduzu askeri karargâhı olarak tain etmişti. Zamanla nesiller değıştikçe Kuhandaj olarak bilinen bu il, Kunduz ismini almış Kunduz eskiden Tahhrisatanın başkentiydi. Milattan 2000 yıl önce Afatileler egemenliği zamanında en önemli ticari yollardan biri sayılıyordu. Bu yol Hindukuş dağlarının güneyini Kuhdaman ve Kuhistan yollarını aşarak kuzeye bağlıyordu. Kunduz Hindukuh dağlarının Kuzeyinde Tahharisatan ve Bahteriler'in ortasındaki Kavranelerin en önemli duraklama yeri idi. Ticari yol buradan üç tarafa ayrılıyordu; bir bölümü Belh tarafına, birisi Tahharistan tarafına ve üçüncüsü ise Amuderya kıyısına yönelik yol alıyordu. Kunduz şehrinin nüfusunun yaklaşık %80'i Türk (Özbek, Türkmen, Karluk ve Kıpçak)lerdir. Bunlar genelde Türkmenler haricinde hep Özbekçe konuşmaktadırlar. Kunduzda Türkler yanında, Tacikler, Peştunlar, Hazareler, Beluçler, Hendular ve Sikler de yaşamaktadırlar. Kunduz şehri her bakımdan Afganistan'ın en önemli şehirlerinden biri sayılır (Ansari, 2015: 501).

1.2.3. Kunduz Şehri

Kunduz'un kelime anlamı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Kunduz, Türkistan'da bulunan karanlığa yakın ve köpeğe benzeyen bir siyah renkli hayvanın ismi olarak bilinmektedir ki onun derisinden giysi yapıyorlarmış. Mecazi anlamında hayvanın derisine kunduz diyorlarmış bazılarına göre Kunduz Türkçe bir sözcük olup su köpeği anlamında gelir. Bazılarına göre Kunduz; Badahşan ve Belh vilayetleri arasında bulunan sıcak vücutlu olan su hayvanıdır. Kunduz, iki nehir arasında yani Alçin ve Çahardere nehirleri arasında bulunmaktadır. Kunduz eskiden ormanlık bir bölgeymiş orda "Kunduz-قندز" adındaki su köpeği çok oranda bulunuyormuş. Kunduz sözcüğünün da ondan alındığı söylenilmektedir. Bu ismin burada yaşayan kadim Türkler tarafından koyulduğu bilinmektedir. Çünkü kunduzun yanındaki başka mekân isimleri de Türkçe sözcüklerdir. Örneğin;

İş-kamış², Çal (İhtiyar), Arçi (acı), Ak Tepe, Kızıl Kala, Tahhar veya Tuhur,³ Yangi Kala, Ay Hanum, Ergenek (Türklerin kadim ve efsanevi vatanı olan Ergenekon'dan alınmış), Betaş (Türklerin bir uruğunun ismi), Aktaş ve Basus (Türk boylarından birinin eski adı) gibi Türkçe olan yer isimleri bulunmaktadır. Kunduz Özbekçede "gündüz" anlamına gelir. Su köpeği anlamına gelen Kunduz Türkçe bir kelimedir. Bu kelime Kunduz veya Qunduz okunsa da anlamına bir değişiklik gelmez.

Bu vilayet Afganistan'ın Kuzey doğusunda birinci derecede yani büyük şehir olarak bilinmektedir. Tarih boyunca bu bölge yani Kunduz-قندز Tahharistan ve Kataganın merkezi olarak bilinmiştir. Kunduzda Afganistan'ın en büyük limanlarından olan Şirhanbender limanı bulunmaktadır ki Tacikistan'dan ticari eşyalar getirilir. Kunduz ticari bakımdan ipek yolunun geçtiği bir güzergâhtır bu nedenle zamanında Kunduzda büyük kervansaraylar inşa edilmiş. Kunduzun eski zamanlardan beri yerleşim ve ticaret şehri olduğu kale, kervansaray ve tarihi eserlerinden anlaşılmaktadır. İpek yolu, Herat, Horasan ve Belh şehirleri ile Maverâünnehir ve Pamir dağlarından geçerek doğu Türkistan'a ulaşır. Kadim dönemlerde şanlı padişahlar Kunduz stratejik bir bölge olduğu için hep buraya göz dikmişlerdir. Kunduz Tahhar ve Katagan bölgesinin merkezi olmak üzere Güney Türkistan'ın en kalabalık şehirlerinden biridir. Kunduzda Deşt-i abdan ve Zir-i devre olarak bilinen çok meşhur gezilecek yerler bulunmaktadır (Babur, 2018: 141-143).

1.2.4. Coğrafi Özellikleri

Afganistan'ın Kuzey doğusunda yer alan Kunduz vilayeti ülkenin birinci derecede yer alan illerinden sayılır. Kunduz ilinin dört tarafı dağlıklarla çevrilidir. Örneğin: Amberkoh, Kara Batur ve Hoca Abulkasim dağlarıdır. Kunduzun kuzey tarafında Amu nehri ve Tajikistan, güneyinde Bağlan ili, doğusunda Tahhar ili ve batısında ise Belh vilayeti ile sınırlıdır. Kunduz 8080,9 kilometrekare yüz ölçümüne sahip olup Afganistan'ın en önemli illerinden biri sayılır. "Kunduz, 68° – 6° doğu boylamları ve 36° – 22° kuzey enlemleri arasında yer alan geniş bir araziye sahip olup Afganistan'ın başkenti olan kabilden 300 kilometre uzaklığında yer alan bir vilayettir" Kunduz şehri, Kunduz ilinin merkezi sayılarak dört taraftan ilçeleri ile çevrilidir. Kunduz şehrinin kuzeyinde İmam sahip ilçesi ve kızıl kale limanı, güneyinde Ali abad ilçesi, doğusunda Han abad ilçesi ve batısında ise Çahardere ve Gör tepe ilçeleri bulunmaktadır (Ansari, 2015: 498).

Kunduz'un arazisi genellikle dağlıktır, bu araziler kurak ve sulak olarak halka hizmet vermektedir. Kunduz ziraat konusunda çok önemli bir yere sahiptir bu yüzden tarih devamında her devlet adamı bu topraklara göz dikmiştir. Kunduz verimli topraklara sahip olduğundan dolayı Peştunlar'ın faşist ve ırkçı hâkimi olan Abdurrahman han bu topraklara sahip çıkma ve Türk boylarını yok etme amacıyla Türkleri dağlık ve kurak olan arazilere sürükleyerek yerlerinde Pakistan

² Eskiden bu bölgede çok oranda kamış bulunuyormuş ve burada yaşayan halk o kamışları biçerek ondan hisar dokuyorlarmış. Burada yaşayan halk hisar dokumayı kendine meslek edinerek onun vasıtasıyla yaşamını sürdürüyormuş. Böylelikle bu bölgenin ismi halkın meslek adından alınmıştır.

³ Eski Türklerin tapınağının ve Türk kavimlerinin birinin ismidir.

ve Afganistan'ın güney doğusunda yaşayan Afgan-nakil ismindeki Peştonları getirerek yerleştirmiştir. Her ne yapsalar da bu ilin çoğu nüfusu Türklerdir (Babur, 2018: 138).

Kunduz halkını temsil edecek olan dokuz milletvekili halkın oyunu kazanarak parlamentoya gönderilir. Bunların ikisi kadın yedisi erkektir. İl meclisine ise üç kadın 12 erkek göndermektedir. Kunduz vilayeti ülkenin Cumhurbaşkanı tarafından atanan vali tarafından yönetilir. Kunduz ili il merkezini içine alarak 10 ilçeden oluşmaktadır. Bu ilçeler ise şunlardan ibarettir: Kunduz merkezi, İmam Sahip, Hanabad, Aliabad, Kale-i Zal, Çahardere, Daşt-i Arçi, Aktaş, Gör tepe ve Kelbattır. İlçeler kaymakam tarafından köyler ise Arbab (Ağa) tarafından yönetilmektedir. Kunduzun il ve ilçeler merkezinde merkezi devlet tarafından atanan belediye Başkanları çalışır. Kunduzda ilkbahar ve kışın yağmur ve kar yağarak bu ili tabiat güzellikleri ile başka illerden ayrı kılmıştır. Böylelikle Kunduz Afganistan'ın en güzel illerinden birisi sayılır.

Kunduz'da tarım ve ziraat en çok Amuderya, Hanabad nehri, Yengi arık(yeni ırmak), Talikan nehri, Takki Nehri, Gavkuş nehri, Bengi nehri, Aliabad nehri ve diğer kaynaklardan temin edilen sularla yapılmaktadır. Kunduz 2745000 dönüm tarım ekilebilir araziye sahiptir ezcümle 843000 dönüm zemin sulak ve 214000 dönüm zemini kuraktır. Halkın yüzde 57'si ekilebilir araziye sahiptir. Kunduz ormanları: Fıstık, Padem, İğde, Bedgülü, Akasi, Çınar ve Dut ağaçlarından oluşmaktadır. Kunduz, uygun iklimi sayesinde türlü sebze ve meyvesiyle (Üzüm, Nar, Karpuz, Kavun, limon, Muz, Şeftali, Kayısı, Armut, Kuşburnu, elma vb.); kaliteli pirinç ve buğdayıyla Afganistan'ın en zengin şehri ve ambarı sayılmaktadır. Kunduz'un tüm ilçeleri ve şehir merkezi tarım ve ziraat için münasıptır.

Kunduz ili yeraltı kaynaklarıyla da önemli bir yere sahiptir. Kunduz ilinde Taş, Altın, Benzin, Apatit (Fasfuras), İstlin ve kireç madenleri bulunmaktadır (Babur, 2018: 140-141).

Kunduz ilinin turistik mekânları Şir hanbandar limanı, Deşt-i Abdan, İmam Sahip, Aliabad ve Deşt-i Arçi ilçeleridir. Yıl boyunca farklı mevsimlerde Kunduzlular dışında başka Komşu illerden de halk gezmek için gelmektedir.

1.2.5. İdari Yapı ve Nüfusu

Kunduz Afganistan'ın idari teşkilatında birinci derecede yer alır. Kunduzun idari yapılanması M 19'lu yüzyılda yapılan düzenlemeyle belirlenmiştir. Kunduz eskiden Tahharistan ve Kataga'nın merkezi olarak bilinmiştir şu anda da Kunduz Badahşan, Tahhar ve Bağlan illerini kendi içerisinde alarak Afganistan'ın Kuzey doğu zone (bölgesi) olarak bilinir. Daha sonra Cumhuriyet döneminde altı yerel bölgeye ayrılmıştır. Buna göre bu bölgelerin adları şunlardır: İmam Sahip, Han Abad, Deşt-i Arçi, Kale-i Zal, Çahardere, Ali Abattır. Sonradan 2014 yılında Aşraf Gani Ahmadzai Cumhurbaşkanlığı zamanında üç büyük köy resmen ilçe olarak kabul edilmiştir. Bu yeni ilçe olarak kabul edilen köyler Taliban ve teröristler tehdidi altında olduğundan dolayı şu ana kadar da bu

ilçelerin idari işleri Kunduz merkezinde yürütülmektedir. Şu anda kunduz şehir merkezi ile birlikte 10 ilçeden oluşmaktadır. İlçelerin isimleri ise şöyledir: İmam Sahip, Han Abad, Deşt-i Arçi, Kale-i Zal, Çahardere, Ali Abat, Kelbat, Gör tepe ve Ak taşır. Bunların yönetim merkezi Kunduz'a bağlıdır. Kunduz valisi merkezi Afgan devleti tarafından gönderilmektedir. Atanan bu valiler düzenli olarak farklı etnik gruplardan olur, böylece adalet sağlanmaya çalışılır. Kunduzun idari yönetiminde tüm bakanlıkların il müdürlükleri de mevcuttur: sağlık il Müdürlüğü, Eğitim il Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı il Başkanı, Yeraltı Kaynakları il Müdürlüğü vs. Valinin birkaç tane yardımcısı bulunmaktadır. İlçeler kaymakamlar tarafından yönetilir.

Kunduz ilinin nüfus oranına gelirsek, Afganistan genelinde sağlıklı bir nüfus sayımı yapılmamıştır. Ama nüfus merkezi başkanlığının 2012 yılı tahmini sayımına göre Kunduz genelinde yaklaşık 953800 kişi yaşamaktadır. 2012 yılının nüfus sayımına göre kunduz ilinde 33% Tajik, 27% Peştun, 22% Özbek, 11% Türkmen, 6% hazara ve 1% paşşailer olarak bu ilin nüfusunu teşkil etmektedir. Ama bu Nüfus sayımı sağlıklı bir sayım olarak kabul edilmemektedir. Genelde kunduzun çoğu nüfusunu Türk (Özbek, Türkmen)ler oluşturmaktadır. Kunduz halkının yüzde 13. 31'i şehirlerde, yüzde 86. 69'u köyler ve kasabalarda yaşamaktadır. Kunduz nüfusunun çoğu Kunduz şehir merkezini içine alarak İmam Sahip, Deşt-i Arçi, Han Abad ilçelerinde; daha azı ise, Ali Abad, Kelbat, Kale-i Zal, Aktaş, Çahardere ve Gör tepe ilçelerinde yaşamaktadır. Kunduzun Şehir merkezi dâhil olmak üzere tüm ilçelerinde başka kavimlerle birlikte Türkler de yaşayıp gelmektedir (<https://idlg.gov.af/kunduz/>).

1.2.6. Dini ve Etnik olarak Genel yapı

Afganistan'ın resmi dini İslam olmakla nüfusun yüzde 99'u Müslüman ve Hanefi mezheplidir. Kunduz ilinde farklı etnikler yaşamaktadır, kavimler farklı oldukça tabii ki bunların; dil, ırk, mezhep ve tarikatları da farklı olur. Kunduz'da Sünniler ve Şiiler etnik olarak da büyük oranda farklılık göstermektedir. Kunduzda yaşayan Özbekler, Türkmenler, Tacikler, Peştunlar, Araplar, Paşşailer ve Nuristaniler Sünni ve Hazaralar ise bir kısmı Sünni olup çoğunluğu Şii mezheplidir. Mezheplerin farklı olduğundan dolayı ara sıra sünni ve şii mezhepliler arasında sorunlar yaşanır. Kunduz'da yaşayan Sünni halk arasında Nakşibendiye ve Kadiriyye tarikatları oldukça yaygındır. Hazaralar ise İsmailye, Caferi ve duvazde imam (on iki imam) mezheplerine tabidirler.

1.2.7. Sosyal Yapımı

Kunduz ilinde farklı halk yaşamaktadır. Halk farklı oldukça tabii ki örf ve adetleri de farklı olur. Kunduz halkının çoğu Türk boylarından oluşmaktadır. Kunduzda Türk boyları ağırlıklı olduğundan dolayı başka etnikler ister istemez Türk örf ve adetlerinden etkilenmiş durumdadır. Kunduzda yaşayan Türk halkı hayvancılık ve tarımla uğraştığından dolayı genellikle köy ve kasabalarda yaşamaktadır. Türklerin çok az oranı şehirde yaşam sürmektedir. Kunduz halkı çok zengin bir kültüre

sahipler. Halk gün geçtikçe sosyal hayatını çok iyi bir şekilde geliştirmektedir. Halkın eğitim hayatı, dernek, okullar vb. alanlarda gelişme durumundadır.

1.2.7.1. Dernekler

Kunduz'un Şehir merkezi ve ilçelerinde genelde resmi ve gayr resmi olarak farklı etniklere ait olan elliden fazla Dernek bulunmaktadır. Kunduz Kültür Başkanlığı'nın Dernekler sorumlusunun dediğine göre; "bu derneklerin birçoğu Taliban Hükümeti'nin yıkılışından sonra intikali adındaki Afgan devletinin ortaya gelmesiyle 2000'li yıllardan itibaren kuruluşu başlamış ve hala da bu derneklerin gençler ve aydın kişiler tarafından gün geçtikçe yeni bir derneğin açılışına tanık olmaktadır" (KK, Ahmat Cevat Rancbar). Kunduzda yaşayan Türklerin de onu aşkın derneği bulunmaktadır. Bu derneklerin ismi şunlardan ibarettir; Bulut, Nihad-i İctimai ve Farhangi Emir Ali Şiir Navai (Emir Ali Şiir Nevai sosyal- Kültürel derneği), Nihad-i İctimai peyравan mektebi Amir Ali Şiir Navai (Amir Ali Şiir Nevai Mektebi takipçileri'nin Derneği), Oyğaq (oyanık) Derneği, Nihad-i Armani Merdumi Kunduz (Kunduz halkı'nın Arman Derneği), Niad-i İctimai ve Farhangi Hilal (Hilal Sosyal-Kültürel Derneği), Nihad-i şurai ictimai Özbekan-i Kunduz (Kunduz Özbekleri'nin Sosyal-Kültürel Derneği) ve Nihad-i Farhangi ve İctimai Oghuzhan (Oğuzhan sosyal- Kültür Derneği) ki bu Dernek Türkmenlere aittir. İsimlerini yazdığımız Türk boylarına ait olan Derneklerin bazıları yarı resmi olup çoğunluğu gayri resmidir.

1.2.7.2. Okullar

Kunduz ili Maarif Başkanlığının 2019 yılı resmi okul isim kayıt arşivine göre Kunduz genelinde genel olarak 518 okul bulunmaktadır. Kunduzda erkek ve kız okulları ayrıdır. Ama bazı ilçelerde ortaokul seviyesine kadar erkek-kız aynı sınıfta eğitim görmektedir bunlar lise devrinde gelince sınıfları ayrılır. 518 oklu cümlesinden 472'si "Mekteb "(Okul) (153 Lise, 136 ortaokul ve 183'ü ilkokuldur.), 21 Medrese, 2 Darululum, 14 Darulhifaz, 7 Darulmalimin ve 2 sınıf-i sevât amuzi (büyük yaşlar için okuma- yazma öğretim sınıfı) vardır. Yeni tesis edilen 10 tane devlet okulu ve 7 özel okul da yeniden eğitime başlamış bulunmaktadır.

1.2.7.3. Eğitim Durumu

Kunduz ilinde eskisine göre şu anda eğitim durumu çok düşük seviyededir. Eğitimin düşük olma nedeni de savaştan kaynaklanmaktadır. Kunduzun ilçelerine göre şehir merkezinde eğitim bir az iyi seviyededir. Ama ilçelerde okulun adı var ama maalesef eğitim diyen bir şey yoktur çünkü bölgedeki savaştan dolayı öğrenciler okula gidemiyorlar, gitseler de çok az oranda erkek öğrenciler gider kız öğrenciler Taliban korkusundan dolayı okula gitmiyorlar kızlar gitseler de küçük yaşta olan kızlar gitmektedirler. Şu anda kız liseleri çoğunlukla kapalıdır, az oranda okula giden kız öğrenciler de küçük yaşta olan ilkokul ve bazı bölgelerde ortaokul öğrencileridir. Taliban tarafından belirlenen yasaya göre kızların öğretmenleri sadece kadın öğretmenler olabilir, kadınlar dışında erkek öğretmenler

kızlara öğretmenlik yapamazlar, bu kısıtlamalardan ve kadın öğretmenlerin yeteri kadar bulunmadığından dolayı okullarda kız öğrenciler fazla gelmemektedir. Kunduz ili genelinde Okula gitmeyen sadece kızlar değil bazı bölgelerde erkekler de çok az oranda okula gitmektedir. Ama bu olay Kunduzun merkezinde geçerli değildir. Kunduz merkezinde Taliban hükmü geçmediği için okullar normal şekilde açık ve dersler devam etmektedir.

1.2.7.4. Halkın Beklentileri ve Sorunları

Halkın beklentileri ve sorunları dediğimizde, sadece kunduz halkı değil tüm Afganistan halkının birçok beklenti ve sorunu vardır. Kunduz halkının başka beklentileri yanında en çok elzem görülen beklentisi Kunduzda güvenliğin sağlanmasıdır, kunduz Taliban ve saire terör güçlerinden arındığı zaman halk eğitime ve sosyal hayatına iyi şekilde devam edebilecektir. Ama devlet bu güvenliği sağlamak konusunda güçsüz görünmektedir. Kunduz halkı özellikle Kunduz Şehir merkezinden uzakta yaşayan halk çok zor hayat geçirmektedir; bir taraftan savaş ve bir taraftan ise yoksulluk ciddi şekilde halkı tehdit etmektedir. Halkın sorunları sadece savaş tehdidi değil, yoksulluk, eğitim durumunun düşüklüğü, sağlık içme Suyu azlığı, ilçe ve köyler arası ulaşım yolların bozukluğu, Sağlık Merkezleri'nin yetersiz olması vb. sorunlardır. Halkın beklentisi başta güvenlik olmakla bu sorunların giderilmesidir. Kunduz ilinde Eskisine göre bugünkü halk Eğitime çok önem vermektedir, ilçe ve köylerde okulların açık olmaması ve açık olsa bile eğitimin düşük olmasından dolayı halk okumak için çocuklarını Kunduz şehir merkezi veya ülke başkenti Kabile göndermektedir. Bu durum bütün halk için geçerli değildir sadece Ekonomik durumu iyi olanlar yani zengin ailelerin çocuğu için geçerlidir. Yoksul aileler ise maalesef bu nimetten mahrumdur (KK: Kudratullah Nurian).

1.2.7.5. Halk Meclisleri

Kunduz Türk boyları arasında eskiden her köy ve kasabayı "Arbab" (Ağa) isminde olan, sözü keskin, zengin aileden olan ve akıllı birisi köy ve kasaba halkının sorun ve ihtiyaçları ile ilgileniyordu. Arablar sadece köy ve kasabalarda halkın sorunlarıyla ilgilenmekle yetinmeyip halkın sesini devlete duyurmak için il merkezi ve hatta ülke başkenti Kabile kadar yol alıyorlardı. Halk Arabları günlerce Kabilde kalıp halkın sesini hükümete duyuruyordu. Köy ve Kasabalarda yaşayan Halklar da aralarında bir sorun yaşandığı zaman Arablara gider şikâyet ederlerdi; Arablar da hangi tarafın haklı olduğunu belli ederek hüküm keserdi. "Arabablık" usulü halen de şehirden uzakta yaşayan halk arasında devam etmektedir. Halk çoğu sorunlarını devlete gitmeden yani karşı tarafa resmi dava açmadan Arabalar vasıtasıyla çözmektedirler. Arabaların amacı halkın hakkını savunmaktır. Zaman geçtikçe Arabalık modern şeklini kendine almaya başladı böylece il merkezine ve ülke Başkenti Kabile milleti temsil etmek amacıyla halk arasından halkı temsilen il milletvekili ve Parlamenteoya milletvekilleri gönderilmektedir. Afganistan'da ilk kez Nadir Şah hükümdarlığı zamanında 1310 hicri yılında oy ve devlet seçimi ile 250 kişiden oluşan millet meclisi kuruldu. Şu anda parlamentonun 16. Dönemidir, bir milletvekili beş yıl halkını temsil edebilir. Millet meclisinin

yüzde 27'sini kadınlar teşkil eder. Kunduz halkını temsil etmek amacıyla dokuz milletvekili halkın oyunu kazanarak parlamentoya gönderilmektedir. Bunların ikisi kadın yedisi ise erkektir. İl meclisine ise üç kadın 12 erkek göndermektedir.

1.2.7.6. Halk Hukuku

Eskiden Kunduz Türkmen ve Özbek Türk boyları arasında halk hukuku önce de halk meclisi kısmında "Arbab "(Ağa) olarak ismi geçen kişiler yörenin örf ve adetlerine göre halk arasındaki tartışma ve hukuki davalarda Türk töresine göre hüküm keserlerdi. Halk arasında düzeni sağlamak için belli bir şekilde sözlü olarak kurallar belirlenmiş bulunuyordu. Halkın hayatının her alanında belli hukuk ve kurallar vardı, kimse kimsenin hak-hukukuna tecavüz etmez ve halk birbirine saygı duyarlardı. Türkler her zaman töreye uymuş ve önem vermişlerdir, eskiden beri kunduz topraklarında hayat süren Türk boyları töreye uyararak beyleri ne karar verdiyse onlar da o karara baş eğer ve kabul ederlerdi (KK: Fahim Karluk).

1.2.8. Eğitim, Sağlık ve Diğer Kamu Hizmetleri

Modern eğitim ortaya gelinceye kadar, Kadimden Kunduz ilinde eğitim medrese ve Camilerde din âlimleri tarafından verilirdi. Kunduzun her köşesinde ayrı dini medreseler bulunuyordu ve bu medreselerde ciddi şekilde eğitim alınıyordu. Medreselerde okunulacak kitaplar hep Arapça olup dini kitaplardı. Örneğin; Kuran-ı Kerim, Kuran tefsiri, Hedis, Fıkıh, Nahv-Sarf, Mantık, Usul vs. kitapları okutuluyordu. Öğrencilerin algılama yeteneğine göre öğrenciler Edna (Başlangıç), Evset (Orta), ve Ali (İleri) olarak üç gruba ayrılıyordu. Her grubun eğitim süreci sekiz yıl olarak bu öğrenciler yirmi dört yılda eğitimlerini tamamlıyordu. Kunduzun her köşesinde Darululum ve Darulhifazlar bulunuyordu, bunlardan sadece dini kitap okuyan Molla/ Mevlevi ve Hafız olarak mezun oluyordu. Kunduz halkı arasında Kuran-ı Kerimden sonra Arapça kitaplar yanında genel olarak Nevai, Bedi, Fuzuli, Şah-i Meşrep eserleri de okutulmaktaydı. Ama 19'lu yüzyıldan sonra faşist Hâkimler tarafından Afganistan Türkeri'nin ana dillerinde okuma ve yazmaları hatta evlerinde bile bu eserlerin okunması yasaklanmasından sonra bu eserlerin yerini Çar Kitap, Pencgenç, Divan-ı Hafız ve Mirza Bedil gibi farsça eserler aldı. Yıllar sonra şimdi ise Farsça eserler yanında farklı Türk bölgelerinde Türk boyları arasında Türkmence ve Özbekçe olan Sufi Allah yar, Kul Hoca Ahmet ve Mevlut Name adındaki eserler okutulmaktadır.

Kunduzda modern anlamda eğitime başlayan okul ilk kez 1935 yılında kuruldu. Bu okul Katagan ve Badahşa'nın Naibil-Hükümesi olan Şiir Mohammad adında olan birisi tarafından İlime düşkün olan Kunduz halkı ile anlaşarak Maarif Bakanı olan Mohammad Rahim hana Kunduz ilinde bir okul açılması talebinde bulunarak dilekçe yazıp önerdiler. Maarif Bakanı olan Mohammad Rahim han da Kunduz halkının önerisini kabul ederek Kunduz ilinde bir okulun açılmasını onayladı. Bu okul aynı yılda Katagan ve Badahşa'nın Naibil-Hükümesi olan Şiir han, Maarif genel müdürü Mohammad Tahir han ve Kunduz Hâkimi olan Sultan Aziz han vasıtasıyla Kunduz ilinin Şehr-i

Kuhnasin'da İlkokul adında iki sınıflık kapasiteye sahip bir okul açıldı. Bu okulun eğitimi üç Muallim (Öğretmen) ve Mevlevi Abdullah adında olan bir Ser Muallim (Öğretmenler sorumlusu) vasıtasıyla yönetiliyordu. Şiir han İlkokulu 1940 yılında iki sınıftan dört sınıf teşkiline yükseldi ve 1941 yılı ise dört sınıftan altı sınıfa yükseldi ve İlkokul dönemi ise altı yıl olarak kabul edildi. İlkokulun altı yıl kabulünden sonra Kabil Darulmualimin'den mezun olan başarılı, mesleğinin hakkını veren ve iyi eğitim gören birkaç Öğretmen Şiir han İlkokuluna eğitim amaçlı gönderildi bu Öğretmenler gelince okulun teşkilatı yedi kişiye yükseldi. Maarifin yükselişine göre Şiir han İlkokulu Ser Muallim Abdullah çabasıyla Kunduzun Şehr-i Ceditinde dört dönüm araziye sahip bir alanda sekiz odalı bir bina inşa edildi. Yeni bina inşa edilince 1941 yılının son aylarında Şiir han İlkokulu eski mekânından yani Kunduzun Şehr-i Kuhnasin'dan yeni mekânı olan Şehri- Ceditine nakledildi. 1942 yılında Şiir han İlkokulunun eğitim mevsimi kış mevsimi olma halinden yaz mevsimine devredildi ve sınav sistemine de değişiklik getirildi. Okulun eğitim dönemi kış mevsimi olduğu zaman okul sınavı aylık ve yıllık olarak gerçekleşiyordu eğitim yaz mevsimine devredilince sınavlar üç aylık, altı aylık ve yıllık olarak gerçekleşmeye başladı yani öğrenciler yılda üç kez sınava giriyorlardı. Bu okul İlk kez 1951 yılı Maarif Bakanlığı Tedrisat başkanı Burhanuddin Kaşkaki tarafından incelenerek okulun bazı yerlerinde değişiklik yapıldı. Örneğin; spor ve şarkı grupları okulda tesis edildi bir de okulun yıllık kayıt kontenjanı 250 öğrenciden 385 öğrenciye yükseldi.

Bu okul M 1955 yılı İlkokuldan Ortaokula yükseldi ve Ser Muallimi de Abdullah Kırgız tayin edilerek aynı zamanda İlkokul mezunu olan otuz öğrenci yedinci sınıf yani Ortaokul dönemine kabul edildi. Okul M 1960 yılında Kunduzun eğitime düşkün halkı tarafından okul tekrar boyatılarak okula yeni malzemeler satın alındı. M 1961 yılı ise okulun etrafındaki duvarın çevrilmesi işi başlatılarak 1962'de esasi şekilde sona erdi.

M 1964 yılı kunduz'un ilk valisi olan Yüzbaşı Abdulkarim Seraç, Maarif genel Müdürü olan Şamsuttin Selcuki ve Şiir han Ortaokulu Müdürü olan Nasrettin hanlar tarafından yarım dönüm arazi astın alınarak okulun alanına ilave edilmiştir. M 1966 yılında Kunduz halkının Maarif bakanlığına teklif etmesiyle Okul Ortaokuldan Liseye yükseldi. Şiir han Lisesinin ilk mezunları olan öğrenciler 12 kişi idi bu öğrenciler Lise mezunu olarak halka hizmete başladılar. Bu okulun tesis ve inşa edilmesine Kunduz halkının çok emeği geçmiştir. Üstat Mohammad Kasim han, üstat Mohammad Emin han, üstat Mohammad Server han, üstat Mohammad İbrahim han, Üstat Mohammad Yunus han ve Üstat Fazıl Ekber han bu Lisenin en kadim Öğretmenlerindendir.

Şiir han Lisesinin yanında Tahharistan Medresesi de eş zamanlı yarı resmi olarak faaliyet ediyordu. Bu medrese Kunduz ilinin en kadim medreselerinden biri sayılır ve Kunduzun şehir merkezinde yer almaktadır. Bu medrese 1948 yılında Mevlevi Gulam Server çabasıyla yarı resmi olarak temel taşı koyuldu ki bu medresenin medrese talebelerini beşinci sınıfa ve Katagan-Badahşan illerinden altıncı sınıf olarak mezun olan öğrencileri yedinci sınıf seviyesine kabul ediyorlardı. Bu medresenin masrafları 1958'a kadar Kunduz'un pamuk ekini ile uğraşan tarımcıları tarafından

karşılanıyordu. Medrese 1958 yılı Maarif Bakanlığı tarafından resmi olarak tanındı ve Bakanlığa ilhak edildi. Medresenin binası ilk kez Kunduz Emniyet Komutanlığı binasının arka tarafında bulunuyordu sonraları Spinzer Camiinin tedrise uygun fazla odaya sahip olmasından dolayı oraya nakledildi ve 1969 yılına kadar bu Camide tedrisi devam ettirdiler. Sonra aynı yılda şimdiki mevcut olan yerine intikal etti. Tahharistan medresesi şu an yedinci sınıfa öğrenci kabul eder ve on ikinci ve on dördüncü sınıftan öğrenci mezun etmektedir. Bu medresenin mezunları kendilerini geliştire bilmek için kankor sınavına da katılabiliyorlar. Şu anda bu medresede 1030 öğrenci ve 55 öğretmen bulunmakta ve dersleri normal şekilde devam etmektedir.

M 1968’lilerden sonra Kunduzun İmam Sahip ve Hanabad ilçelerinde de okullar açılmaya başladı, bu okullar Devletin görevlendirdiği diğer bölgelerden Kunduza gelen öğretmenler tarafından yönetiliyordu. Böylelikle her yıl geçtikçe başka ilçe, köy ve kasabalarda da okullar açılarak modern eğitim devam etmeye başladı. Bu yıllarda modern eğitim sistemine daha kaliteli ders müfredatları yerleştirildi

M 1990 yılından M 1995 yılına kadar Afganistan İslam Devleti, modern eğitim müfredatlarına çok sayıda dini kitaplar yerleştirdi. Böylece birçok insan o dönemlerde modern eğitimden uzakta kaldı. M 1995 yılından 2001 yılına kadar Taliban tüm Afganistan’da okulları kapatmaya çalıştı. Taliban hükümeti zamanında bazı bölgelerde okulları kapatsa da bazı bölgelerde eğitim müfredatlarını kendi isteklerine göre değiştirerek serbest bıraktılar. Taliban okullarda Asri müfredat yerine eski medrese usulünü getirdiler hatta öğrencilerin okul kıyafetlerini bile değiştirdiler artık öğrenciler sarıklı-cübbeli olarak okula geliyorlardı. Kunduz şehrinde M 1935 yılından 2002 yılına kadar okullarda eğitim dili Farsça ve Peştunca idi. Taliban Hükümeti’nin yıkılışından sonra, 2002 yılında ise Afganistan yönetim sistemi değişince bütün etnik guruplara kendi dillerinde eğitim öğrenim hakkı verildi.

Böylece bir rahat ortam bulan Türkmen-Özbek Türkleri de kendi dillerinde rahatlıkla eğitim veren özel dershaneler açmaya başladılar. Ayrıca yayın ile basına gelen özgürlüklerle beraber de Özbekler ve Türkmenler kendi dillerinde gazete, dergi, kitap, radyo, televizyon yayını yapma, yazılı ve görsel duyurularını ilan etme imkânı bulmuşlardır. Şimdi Kunduz genelinde yaklaşık 507 okul modern ve dini eğitim için açıktır. Bu okulların 361’i erkek okulu ve 115’i ise kız okuludur. Bu okullarda genelde 345929 öğrenci bulunmaktadır bu sayının 126147’si erkek öğrenci ve 129782’si ise kız öğrencilerden oluşmaktadır. Ayrıca devlet okulları yanında onlarca özel liseler de faaliyet göstermektedir.

Kunduzda modern eğitim veren Kunduz Üniversitesi adında bir devlet Üniversitesi ve başka bir kaç tane özel Üniversite ve Enstitü faaliyet etmektedir. Örneğin; Şeybani Üniversitesi, Kuhandaj Üniversitesi, Salam Üniversitesi vb. Kunduz devlet Üniversitesi ilk kez 1967 yılında Dârulmuâlimin olarak tesis edildi. Bu Dârulmuâliminde elli öğrenci ve beş öğretmen bulunuyordu. Dârulmuâliminde öğrencileri yedinci sınıfa cezp ve dokuzuncu sınıftan mezun ediyorlardı. Bu Dârulmuâlimin M 1971

yılında esasi şekilde yükseldi ki dokuzuncu sınıfa öğrenci cezp ederek on ikinci sınıftan mezun ediyorlardı. Bu akademik kurum 1973 yılında lise mezunu olan öğrencileri cezp ederek on dördüncü sınıftan farklı alanlarda mesleki öğretmenler olarak mezun ediyordu. Kunduz Dârulmuâlimini 1995 yılında "Pedagoji"(Eğitim ve Öğretim) Enstitüsüne yani lisans seviyesine yükseldi, bu Enstitüde üç bölümden oluşan (Derice Dil ve Edebiyat, İctimai ilimler ve Doğal ilimler bölümü) sadece Eğitim ve öğretim Fakültesi bulunuyordu. Bu Enstitü 2006 resmi olarak yükseköğretime yükseldi ve Ziraat Fakültesi de açıldı. M 2010 yılında ise Üniversite olarak Eğitim Bakanlığına kayıt edildi. Üniversitede Şu anda (2020 yılı), yedi Fakülte (Eğitim ve Öğretim, Ziraat, Hukuk, Bilgisayar Mühendisliği, Dış Hekimliği, Veterineri Tıp ve Ekonomi bölümleri) bulunmaktadır. Kunduz Üniversitesinde 133 öğretim üyesi, 70 kişi idari personel ve 73 kişi yardım personeli bulunmaktadır. Kunduz Üniversitesinde şu anda (2020 yılı), 982 kız öğrenci ve 3775 erkek öğrenci toplam 4757 öğrenci eğitim görmektedir. Üniversite, Kunduz şehir merkezinin iç kısmında 78 dönüm arazide tesis edilmiştir (Babur, 2018: 190-193).

Kunduzda eskiden modern sağlık hizmetleri bulunmadığı için halk hastalıklarını tıbbi sünneti şekilde tedavi ediyorlardı. Eskiden her köy-kasabada tecrübeli hekimler bulunuyordu bu hekimler halkın hastalıklarını dağlardan topladığı şifa otları ile tedavi ediyordu. Şu anda Kunduzda 72 tane sağlık merkezi bulunmaktadır. Kunduzda İlk kez Şifahane-i Havzevi Kunduz adında bir hastane kuruldu bu hastane 250 hasta yatağı kapasitesine sahiptir. Aynı zamanda İmam Sahip ilçesinde de 50 hasta yatağına sahip olan bir hastane daha halka hizmet vermektedir. Bunlar dışında Kunduz ilinde on beş genel sağlık merkezi (CHC), otuz iki tane sabit sağlık merkezi (BHC) ve on dört seyyar sağlık merkezi (BSC) bulunmaktadır. Kunduzda ilinde, Sağlık Bakanlığına resmi olarak kayıtlı 226 sağlık personeli halka hizmet vermektedir. Bu kadar hastana ve sağlık personeli kunduz halkına yeterli değildir, halk her zaman sağlık merkezinin yeterli olmadığından dolayı şikâyetçidirler (Ansari, 2015: 508-509).

Kunduz ilinde yaklaşık 3000 kilometre yol vardır. Bu yolların çok az kısmında asfalt döşenmiştir. Kunduz halkının yüzde 25'i yakıt olarak doğalgazdan yararlanmaktadır ve yüzde 75'i ise odun ve hayvanat tezeğinden istifade etmektedir. Kunduz halkının sadece merkez kısmında yaşayan halkı komşu ülke Tacikistan'dan gelen elektrikten faydalanmaktadır. Köy-kasabalarda ise halk ev aydınlatma ve Televizyon seyretmek için son yıllarda üretilen Solardan yararlanmaktadır (KK: Şamsulhak bay).

1.2.9. Tarihi Eserler, Kalıntılar ve Ziyaret Yerleri

Kunduz'da Türklere ait olan tarihi kale ve sarayların çoğu ortadan kaldırılmış, bazıları da savaşlarda çok büyük hasar görmüştür. Ayrıca diğer milletlere ait kale ve tarihi eser kalıntıları da yenileme çalışmaları yapılmadığı için yok olmak üzeredir. Örneğin, Tepe-i Buda, Kale-i Zal, Tep-i Zubun, Taşlı tepe ve Kuhna Kale gibi tarihi yerlerdir.

Kunduz ilinde günümüzde sadece yeri ve adı kalan tarihi abideler şunlardır.

1.2.9.1. Kuhna Kala

Kunduz şehir merkezinin tam iç kısmında Kuhna Kala adında büyük bir kala mevcuttur, eskiden Kundus Bek kalesi olarak adlandırılıyordu. Bu kalanın yüz ölçümü 35 dönüm zemin olarak bilinmektedir. Hikâyelere göre bu kala 1370 yıl önce buranın hâkimi olan Kundus Bek adında bir hâkim tarafından asker kışlası olarak inşa edilmiştir. Başka bir rivayete göre bu kalanın inşasını Keyaniler'in Efsanevi padişahı Kaykiba'da bağlıyorlar. Aynı isimle Belh ilinde de bir kale mevcuttur.

Söylentilere göre Kunduzdaki Kuhna Kala ile Mezar-ı Şerifte Mevcut olan Kuhna Kala aynı zaman diliminde on sene sürecinde inşa edilmiştir. Bu iki Kalanın yapısı her bakımdan birbirine benzemektedir, sadece Belh Kuhna Kalası Kunduzinkin'den daha geniştir. Bu iki kala Amu Derya nehrinin 65-70 kilometre uzaklığındaki kuzey kısmında yer almaktadır.

Kunduz Kalesinin içinden Gör-Teppe adına bir nehir geçerek bu kalayı iki bölüme ayırmıştır. Kalanın yıkılmış haline bakıldığında bu kalenin içinden akan Gör-tepe adındaki nehrin iki tarafında inşa edildiği bilinmektedir. Kalanın dış kısmı derin hendekler kazılarak çevrilmiştir. Eskiden bu hendekler düşmanın saldırısını önlemek amacıyla her zaman sula dolu dururdu. Kalenin duvarının yüksekliği handek(çukur) kısmından yaklaşık 30 metre yüksekti ve şu an kalenin duvarlarından ancak kaç belirtiden başka bir iz bulunmamaktadır.

Kunduz Kuhna Kalası, kendi zamanında yaşam mahallesinden ziyade şehrin etrafını gözetlemek amacıyla yüksek hisarlara sahipti. Şimdi bu Kala eskiden kalma bir kalıntı sayılarak onun yıkıntıları eski tarihi göze sermektedir.

Kunduz Kuhna Kalası Yüksek bir konuma sahip olduğundan dolayı savunma ve askeri bakımdan, inşasından ta M 19'lı yılı Amir Abdurrahman hanın tarafından Katagan Bekleri hükümetinin yok edilmesine kadar Katagan ayrı tarihler içerisinde bundan öce geçen hükümetlere payitahtlık yapmıştır ve Kunduzun Kadim şehri bu kalanın güney kısmında bulunuyordu. Arkeolojik kazmalar neticesinde bu kaleden sadece İslami eserler keşif edilmiştir (KK: Hacı Seyfullah).

1.2.9.2. Çihil Duhtaran (Kırk Kız) Tepesi

Kunduz Kuhna Kalasının güney batısında Çihil Dutaran adında bir tepe bulunmaktadır. Bu tepe yarım dönüm alanda yerden on metre yükseklikte kerpiçten kalın duvarlarla bina edilmiştir. Bu tepe konusunda farklı görüşler bulunmaktadır bazılarına göre bu tepenin tarihi Kuhna Kalayla eş zamanlı ve o zamanki padişahın vezirinin askeri karargâhı olarak bilinmiş ve bazılarına göre ise daha yeni bina edildiği söylenilmektedir. Mevlevi Kandhari, Kıbathanın huzurunda çalışan hademesi olan Feyz

Mohammad Tanitay'dan şöyle nakleder: Çihil Duhtaran Tepesi M 1175-1184 yılları arasında Kunduz hâkimi olan Kıbathan veya Yakuthan tarafından eğlence yeri olarak inşa edilmiştir.

Bu Tepe kendi alanında geniş bir bahçeye sahiptir. Kıbathan kendi hükümdarlığı zamanında ayda bir ve yahut iki kez eğlenmek ve yorgunluğunu gidermek için bu bahçeye geliyordu ve mahalledeki halkı çağırarak şarkı söyleme ve hüner gösterisi gibi etkinlikler düzenliyordu. Temsilciler Buz adına uzun gömlek giyerek, şarkıcılar (yüksek değere sahip olan on üç kat olarak bilinen) para karşılığında saz eşliğiyle şarkı söyleyerek kendilerindeki var olan hüneri gösteriyorlardı. Bu şarkıcıların Aymak kavminden olduğu söylenilmektedir. Şarkı söylenme sırasında Kıbathan uzun biçimde olan krallık elbisesini giyerek kendi yerine geliyordu. Kıbathan'ın sahaya giriş sırasında güzel giyinen kırk güzel kız önce Kıbathana baş eğip saygı göstererek sonra dans etmeye başladılar. Katagan'ın bu Emiri çoğu zamanını bu gibi etkinliklere katılarak geçiriyordu.

Bazı yazarlar Çihil Dutaran Tepesi hakkında farklı görüşler ortaya koymaktadır. Bu yazarların görüşleri şu şekildedir: sanki Cengizhan zamanında bu bölgede bayram günümüştü ve kırk kız Bayram ziyareti ediyormuş ansızın Cengiz hanın ordusuna rastladılar Kırk kız Cengizhan'ın ordusunun eline düşmemeleri maksadıyla şimdiki mevcut olan Çihil Duhtaran Tepesinde bulunan bir Camiye sığınır. Kırk kız Cengizhan'ın ordusundan kurtulmak için Allaha sığınır ve dua ederler bulundukları Cami onların yüzerine yıkılır ve kendini bir Tepe şeklini alır, bu sebepten dolayı burayı ziyaretgâh ve mukaddes yer sayarlar. Velakin burada bulunan kalın duvarlardaki dörtgen kerpiçlerden oluşmasına bakıldığında bu tepenin İslam'dan önce burada yaşayan hükümdarlar tarafından inşa edildiği sezilmektedir. Bu tepe Arkeologlar tarafından iyice araştırılmadıkça bunun geçmişi hakkında net bir şey söylenilemez.

Mevlevi Kandihari bu tepenin Kıbathan'ın hükümdarlık zamanında kendisi tarafından eğlence yeri olarak inşa edildiğine ve Katagan Emiri yani Kıbathan'ın burada eğlenmek için kırk kızı dans ettirerek hoş zaman geçirdiğine ve sonradan bu adla anıldığına inanır (Babur, 2018: 204-205).

1.2.9.3. Kravul Tepe

Bu tepe Kunduz Kuhna Kalasının bir kilometre uzaklığında yer almaktadır. Adından bilindiği gibi eskiden askeri kışla olarak Kunduz Köşkünün koruması amaçlı bina edilmiş ve çok eski bir tarihe sahiptir (KK: Hacı Seyfullah).

1.2.9.4. Tepe-i Dobun

Bu tarihi tepe Kunduz Şehrinin 30 kilometrelik uzaklığında bulunan Aliabad İlçesinin güney batısında, tam Amu nehrinin yanında yer almaktadır. Bu tepenin yerden yüksekliği 30 metreden ta 40 metreye kadardır.

Bu tepe büyük ihtimalle Koş Haniler devrinde askeri üs ve konaklama kalası olarak Dobun han tarafından yaptırılmıştır. Aynı kala'dan Kunduz ilinin yan komşusu olan Tahhar ilinde de bir Kala bulunmaktadır (KK: Abdurrahim bay).

1.2.9.5. Kelle Minare

Bu tarihi mekân Kuhna Kala'dan yarım kilometre uzaklıkta Kunduz meyve marketinin arka kısmında yer almaktadır. Bu kalenin iç kısmından güneyden kuzeye asfalt edilen ana cadde geçmektedir. Eskiden bu tarihi mekânın batı semtinde İslam devrinin mezarlıkları bulunuyordu zaman geçtikçe bu mezarlıklar halk tarafından viran edilerek yerinde binalar inşa edilmiştir. Bu mekânın kuruluş tarihi Zuhairuddin Mohammad Babur Şahın Hindistana leşker sevk etmesi zamanına ait olduğu söylenilmektedir.

Zuhairuddin Mohammad Babur Şah M 1605 yılı ilk kez Hindistan'ı kuşatma sırasında Bacevr Kabilesi kısmında Dele Zak hükümdarına ait olan çok büyük bir kalaya rast gelir ve Babur Şah da o hâkimi Bacevrlerin hâkimi olarak tanır. Zuhairuddin Mohammad Babur Şah Dele Zaklar'ın bir ünlü adamını Bacevrler hâkiminin kaleyi Babur Şaha teslim etmesi ve Babur Şahtan itaat etmesi için yanına gönderir. Ancak, Bacevr hâkimi Babur Şaha itaat etmeyi ret eder. Babur Şah da ret cevabı alınca orduyu kaleye saldırmalarını emreder. Babur Şahın Ordusu Üstat Ali Kuli komutanlığında kaleyi iki gün boyunca kanlı bir vuruşmadan sonra fetheder. Bu savaşta üç bin kabayılı katledilir ve birçok kısmı esir alınır. Katledilenlerin kellelerini develere yükleyerek Kabil, Duşi, Belh, Kunduz ve Badahş'a gönderir ve bu kelleler'den kelle minareler inşa ettiler ve Kunduz Kelle Minaresi de o cümledendir.

Başka bir rivayete göre; Katagan hükümdarı Kubathan katledilince, hükümdarlık onun küçük yaşta olan Darab Bek ve Şah Murat Bek adındaki oğullarına kalır. Kubat hanın katilinden sonra Peştönlük hükümdarı olan Timur Şah Durrani Katagan topraklarını sahipsiz bilerek Kataganı kendi hükümdarlığına katmak için ordu gönderir. Timur Şahın iki fırka ordusu önce Kabilden Aliabada sonra da Kunduzun merkezine yakın olan Zirdevreye ulaşır. "Katagan"(Kunduz) halkı perişan oldular ve Bek oğlanlar (Darab Bek ve Şah Murat Bek)'in vücudunu korku sardı ve bu ikisi annelerinin yanına giderek annesine ne yapacaklarını sordular? Kubat hanın dol hanımı çok zeki ve cesur bir hanımdı. Gazapla oğullarına bakarak: oğullarım siz için Katagan'da güvenilir bir yer kalmamıştır, nereden çıkıp geldiyseniz lütfen oraya girin düşmanın eline esir düşmeyin der. Kadının öfkeli sözleri oğlanlarına çok tesir eder, Bek oğlanları Timur İşan⁴ yardımıyla Katagan hazinedarı olan Catesengi kendi yanlarına getirmesine karar verdiler. Bek oğlanları halk ve topraklarını Peştönlük ordusuna karşı korumak için büyüklerle danıştıktan sonra hazine kapısını açarak tellala her

⁴ Timur İşan, Kalmak Türk boylarının büyüklerindendi. O zaman bunlar yaklaşık üç yüz aile Cengel Başı, Hoca Melik ve Hanabatin Çahar Dut köylerinde yaşıyorlardı.

uzun saçlı Baskıncı'nın kellesi on üç kat⁵ karşılığına diyerek ilan etmesini emretti. Böylece Katagan halkı hem topraklarını koruma hem de para kazanma karşılığında basit savaş aletleriyle Peştunlar ordusuna karşı savaştılar. Bu esnada Katagan hükümdarı bir sandalyede oturarak savaş sahnesini izliyordu ve hazine sorumlusu da Katagan savaşçıların düşmandan her uzun saçlı kelle alma karşılığına on üç kat para hediye ediyordu. Hatta Katagan savaşçıları Altın-para almak için düşmana benzeyen saç uzun olan kendi vatandaşlarını da kellesini keserek hâkime getirdiler. Böylece Kataganlılar, Peştunlar hükümdarı olan Timur Şah Durrani askerlerinin başından Kunduzda Kelle Minare inşa ediyorlar. Bu rivayetin zayıf olduğu söylenmektedir (Babur, 2018: 206-207).

1.2.9.6. Mescid-i Sakibay (Saki Bey Camii)

Saki Bay Medresesi Kunduz şehrinin en eski abidelerin 'den sayılır ve Kunduzun kadimi şehrinin kuzey tarafında bulunmaktadır. Bu tarihi bina M 1496 yılında Timuriler Sultanı olan Sultan Hüseyin Bin-i Gıyasettin Mirza Baykara tarafından onun bilgin veziri Amir Ali Şiir Nevai yardımı ve danışmanlığıyla Mezar-ı Şerifte Hz: Alinin Revze-i Mübarek'inin ve İmam sahipte Hz. İmam Hüseynin Revze-i Mübarek'inin Binası'ndan sonra bu medrese Kunduz Hükümdarı Amir Hüsrev Şah aracılığıyla Herat Timurilerinin mimari metoduyla Günbed şeklinde özel süslenerek kireç ve pişirilmiş tuğlalardan yapılmıştır (Babur, 2018: 207-208).

1.2.9.7. Mescid-i Hacı Şehit veya Mescid-i Mümin

Hacı Şehit Camisi yüzyıl önce Mümin Camisi olarak biliniyordu. Bu cami de Saki Bay Medresesi gibi Herat Timuriler devrinin yadgarlıklarındandır. Bu Cami 9 Hicri şemsi yılında kunduzun kadimi şehri olan, Kuhna kalanın güney batısında bina edilmiştir. 1314 Hicri yılı Şir han Naibliği zamanında, Kâbe'nin hizmetçilerinden olan aslında Osmanlı tabasından Türkiyeli olarak bilinen birisi yardım para toplamak amacıyla bu vilayete gelir ve o ilde birisinin evinde misafir olarak konaklar ne yazık ki ansızın Hırsızlar tarafından katledilir ve hırsızlar adamın topladığı parayı da çalar götürürler. Bu adam bu diyarda yolcu sayılırdı, adamın cesedi muhalle halkı tarafından Caminin havlusunda defnedilir ve böylelikle Mümin Camisi, Hacı Şehit Camisi ismine devredilir (Babur, 2018: 208).

1.2.9.8. Revze-i İmam Sahip (İmam Sahip Revzesi)

İmam Sahip rezesinin Minatorik yapılış biçimine bakıldığında, bu günbet şeklini alan binanın Herat Timuriler metodunun kalıntısı olarak bilinir. Bu şekilde inşa edilen başka binalar da bu sahada bulunmaktadır. Tarihi rivayetlere göre Sultan Hüseyin Baykara Mezar-Şerifte Hz: Alinin Revze-i Mübarek'ini binasını yaptırırken, kunduzda Hz: İmam Hüseynin mübarek başının bulunduğu haberini alır. Bu bina önceden Sultan Sencer zamanında bina edilmiş ve yağın-kar yağma nedeniyle

⁵ On üç kat: Kataganın o zamanki para birimi idi. Bu para kıymetli metaldan düzelmiş ve kataga'nın hazinesinde saklanıyordu.

yıkılmış durumdaydı. Sultan Hüseyin Baykara, Mevla'na Binainin babası olan Üstat Mohammed Sebz Binaiye Hz: İmam Hüseyin'in Türbesinin kireç ve tuğladan işlenerek harika bir şekilde inşa edilmesini emreder. Üstat Binai Hüseyin sarayına giderek mescidin ve haremin gün bedini yüksek ve harika bir şekilde bina eder.

Revizenin imarından sonra Üstat Binai, bir yazı yazdırarak o binanın duvarına yerleştirir. Şu an o yazının sadece bir mısrası bu ziyaretin mücavir (bekçi)lerin'in yanında bulunmaktadır ve bulunan bu mısra da binanın hangi tarihte Sultan Hüseyin Baykara tarafından yapıldığını anlatır. Sultan Hüseyin Baykara ve Amir Ali Şir Nevai vefatından sonra hiçbir hâkim bu tarihi esrelerin tamir işlerini takip etmediler. Böylelikle Belh vilayetinde Hz. Alinin revize-i Mübarek'i ve İmam Sahip Revze-i Mübarek'inin bina inşası yarım kalmıştı. Son zamanlarda cüzi şekilde bazı değişiklikler bu tarihi binalara getirildi. İmam Sahip Revze-i Mübarek'inin havlusunda bahçe düzeltilmiş ve binanın dış kısımlarının bazı kısmında metal almışlar. Revze-i Mübarek binasının muhafaza işi genelde valiler ve halk tarafından yapılır. Bazı zamanlar da İmam Sahip ilçe belediyesi tarafından yapılmaktadır (Babur, 2018: 208-210).

1.2.9.9. Tepe-i Buda

Bu tarihi tepe Kunduz şehrinin doğu kısmında ana caddeden yarım kilometre uzaklıkta yer alan Karte-i Hilal köyünde Ahund zaden'in tarım arazisinin içinde yer almaktadır. Bu tepe M 1937-1953 yılları arasında Fransız Arkeologları tarafından kazı yapıldı. Neticede bir takım heykel ve ilginç kıymetli abideler keşfedilmiştir. Kazı sonrası elde edilen abidelerin bir kısmı ülke başkenti Kabil'e intikal edilmiş ve bir kısmı ise Gulam Server Müzesinde bırakıldı. Bu abideler ta 27 Şubat darbesine kadar bu müzede bulunuyordu. Ancak bu olaydan sonra bu kıymetli abidelerin nerede olduğu bilinmemektedir. Tepe-i Buda özel bir arazide bulunuyordu. M 1974 yılında Kunduz-Kişim Cadde asfalt etme projesi sırasında, arazi sahibi isteği ile bu tepenin toprağı ana caddeye intikal edilerek cadde üzerinde yatırılmıştır. Böylelikle bu tarihi tepe yok edildi. Şu anda bu tepenin arazi kısmı iki dönümdür ve orda ev bina edilmiştir. Tepenin yok etme sırasında bir çok kıymetli abideler ortaya çıkmıştı, çıkan abideleri devlet teslim alarak ülke Başkenti Kabil milli Müzesine intikal ettiler (Berna, t.y.: 21).

1.2.9.10. Tepe-i Murç (Biber Tepesi)

Bu tepe Kunduz şehrinin güney doğusunda Çille Mezar köyünde yer almaktadır. Tepe-i Murç yerden yaklaşık dört metre yükseklikte olup iki dönüm araziye kapsamaktadır. Bu tepenin kuzeyinde bir mağara yer almaktadır. Orda yaşayan halkın söyleyişine göre; bu mağara Afganistan'da Ruslara karşı cihat zamanında mücahitler tarafından gayri kanuni olarak kazı yapıldığı söylenilmektedir. Mahalle halkının inancına göre; eskiden bu mahallede yaşayan çiftçiler fazla oranda Biber ekiyorlarmış, çiftçiler biberleri topladıktan sonra kurutmak için bu tepeye getirerek yayıyorlarmış.

Bu nedenle Tepe-i Murç adını vermişler. Lakin bu tepenin bina yapısına bakıldığında Kuşaneler devrine ait olduğu sezilir (KK: Ali Bay).

1.2.9.11. Çevreli Tepe

Bu tarihi tepe Kunduz şehrinin on üç kilometre uzaklığında kuzey doğu semtinde Kuççi kalan ve Kuçç-i hurt köylerinin iç kısmında hacı Seraçettin isminde birinin şahsi arazisinde yer almaktadır. Çevreli Tepe yaklaşık bir dönüm araziye sahip olup yer düzeyinden beş metre yüksekliktedir. Bu tepenin genişliği 2017 tarihin'den önce bugünkünden daha geniş şekilde biliniyordu. Cadde düzeltme esnasında zemin sahibinin isteği ile bu tepeden toprak alınarak bu tepeyi küçültmüştür, eğer böyle devam ederse on seneye kadar bu tepeden hiçbir nişan kalmayacaktır.

Rusların Afganistan'ı işgal sırasında bu tepe Rusların mücahitlere karşı askeri karargâhı olarak biliniyordu. Mahalle halkının dediğine göre; bu tepe Hamid Karzai hükümdarlığının son zamanlarında Amerikalılar tarafından geceleyin gizli şekilde kazı yapılmıştır. Nasıl bir şey bulunduğunu sadece kazı yapan Amerikalılar bilir. Şu ana kadar Çevreli tepe ve onun çevresi resmi olarak hiçbir devlet ve Arkeolog temi tarafından kazı yapılmamıştır. Ancak orda yaşayan halk tarafından gayri resmi olarak kazılar yapılmış, kazı sırasında Kuşhaniler devrine ait bazı çömlek tabakları, dörten tuğlalar, küpler, ters şekilde insan iskeletleri ve altın- gümüş takıları elde edilmiştir. Büyük ihtimalle bu tepenin Kuşhaniler Mezarlığı olduğu söylenilir. Bu tepe Hacı Seraçettin'in şahsi arazisinde yer aldığından dolayı, şu anda halk Hacı Seraç tepesi olarak bilirler. Bu tepenin kuzey kısmında da Haidar han ya da Şor tepe, tepesi yer düzeyinden dört metre yükseklikte yarım dönüm araziye sahip bir yerde bulunmaktadır. Bu tepenin yapı şeklinden anlaşıldığı gibi İslam'dan önceki halkların mezarlığı olarak bilinir (KK: Aziz Bay).

1.2.9.12. Tepe-i Zir Devre ya da Meydan-i Buzkaşı

Bu tepe eski devirlerden kalma bir tepe olarak bilinir ve Kunduz şehrinin güney doğusunda beş kilo metre uzaklıkta yer alır. Bu tepenin iç kısmında "Meydan-i Buzkaşı" (Oğlak tartış alanı) yer almaktadır. Bu tepenin uzantısı ta Hanabad ilçesi ve Deşt-i Kandhariy'e kadar uzanır. Bu tepede Kuşhaniler zamanından kalma büyük boylu tuğlalar bulunmaktadır. Bu tepe dışında eş devirli, Kunduzun çevresinde farklı yerlerde büyük-küçük araziye sahip tepeler mevcuttur. Örneğin; Tepe-i Cerguzar, Gör Tepe, Burtikan Tepe, Mahmut Tepe, Kuş Tepe vb. tepeleridir (KK: Ali Bay).

1.2.9.13. Kargalı Tepe

Kargalı tepe Kunduz ilinin Gör tepe ilçesi Kalaça köyünde Kunduz şehrinin kuzey batısında on üç kilometre uzaklığında yer almaktadır. Bu tepe on üç dönüm araziye sahip olup, güney tarafı yer düzeyinden dört metre ve kuzey tarafı ise yerden yirmi metre yüksekliktedir. Şu anda bu tepenin büyük bir kısmını İslam öncesinden kalan mezarlıklar kaplamıştır. Bu Mahalle'de yaşayan halkın dediğine göre; bu tepenin halk tarafından gayri resmi kazılar neticesinde tepenin etek kısımlarından

yüzerine Kuşaniler/Kuşaniler devrinden kalma askeri nakışlı dörtken tuğlalar bulunmuştur (Babur, 2018: 212).

1.2.9.14. Ak Tepe

Bu tarihi tepe Kunduzun ilinin Kala-i Zal ilçesinde tarım arazileri ortasında yer düzeyinden 150 metre yükseklikte yer almaktadır. Bu tepe şu ana kadar her hangi devlet kurumları veya gayri resmi olarak da hiçbir Arkeolog tarafından kazı yapılmamıştır. Bu nedenle bu tepenin tarihi kimlere dayandığı bilinmemektedir. Mahallede yaşayan Ağa Muratın rivayet ettiğine göre; tepenin üst kısmında doğudan batı taraf kısmına iki bölüme ayrıldığı ve tepenin batı kısmında büyük bir çukurun bulunduğu ve sonradan bu çukurun gömüldüğü bilinmektedir (KK: Ağa Murat).

1.2.9.15. Kızıl Astana Ziyaretgâhı

Kızıl Astana Kala-i Zal ilçesinin en eski tarihi mekânlarından biri olarak bilinir ve bugünde doğal bir tepe şeklini kendine almıştır. Bu mahallenin yaşlılarının söylediğine göre; Kızıl Astana aslında Sahabelerin makberesi olarak bilinir. Yezit ile Hz: İmam Hüseyin arasında savaş yüz verdiği sırada bazı sahabeler Yezitin savaşından kaçarak burayı geçerler. Bu kaçış sırasında Sahabeler'den biri Yezidiler tarafından şehit düşer ve bu mntıkada defin edilir. Bu "Astana"(makbere)n'ın yakınlarında Türk kabilelerinden olan Kızılça adında bir kavim yaşıyormuş. Böylece zaman geçtikçe Kızılça kavimin'den dolayı bu makbere Kızıl Astana adını almıştır.

Bu Ziyaretgâhın alt kısmında büyük bir ev bulunuyormuş bu evin içinde kıymetli asar-abideler saklanıyormuş, Bu kıymetli abideler on dördüncü hicri yılında bilinmemiş şahıslar tarafından kazı yapılarak yağmalanmıştır. Gayri resmi kazılar sırasında da buradan bugünkü insan iskeletlerinden daha uzun iskeletler bulunmuştur. Böylece bu Astana'nın güneyinde İslam başladığında Küçük şehir bulunuyormuş ki bazı İslam abideleri de buradan elde edilmiştir (Şefik, 2014: 56).

1.2.9.16. Taşlı Tepe

Taşlı Tepe Kala-i Zal ilçesinin tarihi tepelerinden birisi sayılır. Bu tepe Ak tepenin kuzey tarafında yer alır ve yaklaşık 5-6 dönüm araziye sahiptir. Bu tepe Zahir Şah hükümdarlığı zamanında tepenin alt kısmında yer alan tuğlalardan yararlanmak için halk tarafından gayri resmi olarak kazı yapılır, kazılar sırasında bu tepenin altında birkaç odadan oluşan büyük bir bina aşikâr olur. Sonra zamanındaki Kunduz hâkimi tarafından bu gayri resmi kazı menedilerek, meydana gelen o bina da tekrar kapatılır (KK: Aziz bay).

1.2.9.17. Kala-i Zal Kalası

Kala-i Zal Kunduz vilayetinin tarihi binalarından biri sayılır ve Kala-i Zal ilçesinde bulunmaktadır. Şahname-i Firdevs'inin rivayetine göre bu tarihi kalanın binası efsanevi Sam

pehlivanın oğlu olan Zal'a aittir, lakin bu binanın yapılış tarihi belli bir şekilde bilinmemektedir. Şahname-i Firdevside yazılan bu yazıları bazı yazarlar kaynak gösterir, ama bu mevzuatın tarihi bir kanıtı yoktur. Bu tür mevzuatları Abul-Kasim Firdevsi kendisi de Yusuf-Züleyha eserinin giriş kısmında ret ederek bunların kendi uydurması olduğunu ve bunun bir efsane olduğunu söyleyerek uydurmalarından pişman olduğunu belirtir. Buna binaen bunu net bir kaynak kabul etmek mümkün değildir.

Aslında bu tarihi bina milattan önce Kala köşkünün emniyetini sıkı sağlamak için on altı yüz dönüm arazi alanında uzunluğu elli santimetre, genişliği de elli santimetre ve kalınlığı yirmi santimetre olan pişmiş tuğlalardan bina edilmiştir. Bu Kala askeri-tektik bakımından doksan derece zaviyesinde imar edilmiş, Kalanın sağ tarafından Aksus nehri ve ön kısmından yani kuzey tarafından Kunduz nehri 4-5 kilometre aktıktan sonra Amu nehrine katılır. Etrafindan nehirler akmasından dolayı Kalanın dört bir yanı her zaman yemyeşildir (Şefik, 2014: 5-6).

1.2.9.18. Çakalak⁶ (Bebek) Tepe

Çakalak tepe Kunduz şehrinin kuzey doğusunda yaklaşık on bir kilometre uzaklıkta, ta Taşkugan'a kadar uzanmış olan tarım ekilmeyen kurak ovada yer almaktadır. Kıyıları kurak ve kumsal olan Kunduz nehrinin kıyılarında Çahardere köyleri, Dörmen tepe, Talguzar ve Gülbağ yer almaktadır. Bu etrafta Çakalak tepe dışında başka birkaç tepe daha bulunmaktadır ama en büyüğü Çakalak tepedir ve bu tepede köy tarzında evler yapılmıştır hala da tepenin kuzey batısında kerpiçlerden yapılan duvarlar bulunmaktadır.

Tepenin kuzey kısmında 120 metre uzaklığında boş bir hane bulunmakta ve orası "Marhane" (Yılan oyası) olarak bilinir. Bu hanenin üst kısmı açık olup yer düzeyinden yüksekliktedir ve bu hanenin içinden bazı ev eşyaları ve kıymetli taş sütunları bulunmuştur. Bu tepeyi tarihi bir tepe olarak kabul etmişler. Bu tepenin kuzey doğusunda büyük ihtimalle tarım sulaması için kazılan uzun bir su kanalı bulunmaktadır. Mahalle halkının dediğine göre; tepenin üst kısmında tarım ekilmemektedir ve onun yapı şeklinden belli olduğu üzere kadimi abideler orada mevcuttur. Tepenin kuzey batısında yüz metre uzaklıkta bir tepe daha bulunmaktadır ve o tepe Payvan tepe ismiyle meşhurdur.

Çakalak tepe M 1964-1967 yılları arasında birkaç kez Afgan- Japonya Arkeologları heyeti tarafından resmi olarak kazı yapılmıştır. İlk kazı sırasında kerpiçlerden yapılan birkaç bina, makbere ve kerpiçten yapılmış geniş bir oda da keşif edilmiş. Bunlar dışında bir takım cam tabakları, Fil şeklini alan ikiye bölünen iki adet taş sütunu keşif edilir. Zikir edilen oda iki kez ateş edilerek büyük hisar görmüştür. Odanın yanık ağaçları odanın alt kısmında görülmüştür. Odanın kuzey kısmından bir miktar taş parçaları, Buda taşının başı, iki adet Arap ve Sasani akçesi, bakır sikkeleri, demir şapka, demir parçaları ve cam keşif edilmiştir.

⁶ Çakalak Özbekçe bir sözcüktür, Türkçedeki bebeğin karşılığıdır.

M 1956 yılı İkinci devir kazı sırasında, binanın alt kısım duvarından kerpiç keşif edilmiştir. Hakeza bu kazı sırasında taştan bir Buda heykeli, metal küpeleri, Sasani akçeleri ve bazı asarlar keşif edilmiştir.

M 1967 yılı yaklaşık bir ay süren kazı sırasında ambar ve oturma odası olarak kullanılan birkaç bina keşif edilmiş. Hakeza kazı sırasında büyük-küçük 39 tane boncuk, ağaçtan yapılan büyük sandık, metal yüzük, Makara hayvanı ve Aslan tasviri bulunan bir adet kapak ve Arap ve Sasanilere ait olan akçeler elde edilmiştir. Bilim adamları araştırması sırasında bunlar dışında başka bir kaç kıymetli asarlar keşif edilmiştir (Feyzi, 2004: 41-45).

1.2.9.19. Kuhna Kala-i İmam Sahip ya da Arhang Saray-i Dirin

Bu Kala İmam Sahip Revze-i şerifinin güney kısmında iki yüz metre ve Kunduz vilayetinin kuzey doğusunda altmış kilometre uzaklığında yer almaktadır. Tarih boyunca bazı iklim ve başka sebeplerden dolayı Kalenin bazı kısımları yıkılarak viran olmuştur. Kalanın sahası doğudan Guzar Kalaya, batıdan Bahmal kuça ve Revze-i Mübareke ve güney tarafından ise oturma evlerine yapışmış ve ziyettedir. Kalanın kapısı batı semtindedir. Kuhna Kalanın görünüş şekli dairevi şekilde olup etrafta Kalenin emniyet burçlarının kalıntısı görülmektedir. Kalenin arazi genişliği iki dönüm ve burcu ise sekiz tanedir.

Bu Kala da başka tarihi kalalar gibi emniyet için handak(Çukur)lara sahip olup sonradan halk tarafından doldurularak tarım arazisi yapılmıştır. Bu sahadan İslam devri Timuriler ve Guriler devletine ait metal tabakların parçaları keşif edilmiştir (Babur, 2018: 222-223).

1.2.9.20. Kurğan Tepe

Bu tepe İmam Sahip ziyaretgâhının kuzey tarafında altı kilometre ve Amu nehrinin yedi kilometre sınırında yer almaktadır. Bu tarihi tepenin yıkılış şeklinden anlaşıldığı üzere tepenin dörtgen olduğu bilinmektedir. Kala görünüş şekline göre burçsuzdur lakin kalanın etrafında handek alametleri bellidir. Kala denizden yaklaşık 17-18 metre yükseklikte olup ve uzunluğu 70-80 metre tahmin edilmiştir. Kalanın merkezi binasının uzunluğu yaklaşık 15-20 metredir. Bu tepenin iç kısmında Bahtari ve Kuşani devletlerine ait kadehe benzer tabaklar bulunmuştur (Ahmadi, 2016: 127).

1.2.9.21. Şahravan

Şahravan Kunduz iline bağlı meşhur bir mekândır. Bu mekân Daşt-i Arçi ve İmam Sahip ilçeleri arasında yer almaktadır. Bu mıntıkada Bahtari, Kuşani devletleri ve İslam devrinden kalan birçok bina görülmektedir. Burada üç yüze yakın yıkılmış ve hisar görmüş tepe bulunmaktadır. Şahravanın Çoğu tepelerinin arasında ateş yanmış yerler görülür. Bu tepeler gün geçtikçe gayri resmi

şekilde insanlar tarafından kazı yapılarak bu tepelerin tarihi ve Arkeoloji ehemmiyetine büyük zarar verilmektedir (KK: Ali Bay).

1.2.9.22. Çim Kurğan Kalası

Bu tarihi mekân dairevi şekli kendine alarak İmam Sahip ana yolunu geçen Amu nehri sahilinde yer almaktadır. Bu binanın kuzey doğusunda yaklaşık on beş savunma burcu bulunmaktadır. Bu bina yüksek boya sahip olup şekli de burç şeklini alır. Çim Kurğan binasının yan kısımlarında tarım arazileri için yunanılar şivesine düzeltilen su kanalları görülmektedir. Bu bina birbirine yapışık olan Kuşani Griko tarzında olan burçlara sahiptir. Bu kalanın iç kısmında dairevi şeklini alan oturma odaları bulunmaktadır. Bu odaların giriş yolu binanın kuzey doğu tarafındandır. Çim Kurğan Kalasından keşif edilen kıymetli eşyaları geçmiş zamanına göre milattan önceye ait olduğuna kanat etmişler. Profesör Gardon bu kıymetli eşyaları Kuşaniler devrinden kalma olarak kaydetmiştir (Ahmadi, 2016;131).

1.2.9.23. Kâfir Kala (Gâvur Kala)

Bu tarihi kala Kunduz ilinin kuzey doğusunda elli beş kilometre uzaklıkta Daşt-i Arçi ilçesinde yer almaktadır. Kala, dörtgen şeklini alan büyük hisara sahip ve burçludur. Kalanın duvar yapıları dörtgen şeklini alarak birbirine yapışık ve Kalanın kuzey doğu ve batı tarafındaki duvarları yunanılar bina yapısına aittir. Kalanın iç kısmında batıdan kuzeye giden bir yol bulunmaktadır, bu yol Kalanın iç kısmının her tarafına rahatlıkla ulaşmak için istifade edilir. Kâfir kalanın sütun şekilleri Tahhar vilayetinde yer alan Ay Hanım Kalasının sütünlerine benzer. Afgan-Suveyt Arkeologları temi tarafından kazı yapma sırasında Kalanın kuzey tarafındaki sütunu altından kırık seramik tabakları, pişmiş tuğlalar ve Yunan-Bahtar ve Kuşanilere devrine ait olan akçeler keşif edilmiştir. Ama üst katlardan İslam devrine ait bir miktar seramik tabakları elde edilmiştir (Ahmadi, 2016: 132-134).

1.2.9.24. Çeper Kışlak Tepesi

Bu tarihi mekân Şahravan ile Kunduz ilinin Daşt-i Arçi ilçesi arasında yer almaktadır. Bu tepe M 1977-1978 yılları arasında, Afganistan'da Fransız arkeologları heyeti olan Profesör Gardin ve hanım Bakhtil kazıları sırasında tepenin alt kısmından Bahtariler devrine ait olan seramik tabakları ve üst kısmından ise Kuşaniler devrine ait olan asar parçaları keşif edilmiştir. Çeper kışlak tepesinin yüksekliği yıkılmış duvarlarıyla yaklaşık 15-20 metre, genişliği 21 metre ve saha alanı da 250 metredir. Tepenin bazı alt bölgelerinde kireç ve kömür parçaları görülmektedir. Tepenin duvarları zincir gibi birbirine giydirilmiş şeklini kendine almış, kuzey bölgesi sağlam ve büyük ihtimalle içyapıları tahrip edilmiştir (Babur, 2018: 225).

1.2.9.25. Hazrat-i Sultan Türbesi

Hazret-i Sultan türbesi Kunduz ilinin en meşhur türbelerinden biri olup Kunduz şehrinin kuzey doğu semtinde beş kilometre uzaklıktadır. Bu türbenin yanındaki Köy-kasabalarda Hazret-i Sultan adı ile anılır. Hazret-i Sultanın ismi Sayyit Kanbar Alidir, bunlar aslında Termuz sadatların'dan olup Timuriler devrinde oradan Kunduza gelmişlerdir.

Kanbar Alinin dedesi Seyyit Muhammad Nur Amir Timur'un yeğenidir ve bunların evlatları Timuriler derbarında has bir izzet ve saygıya sahip idiler. Kanbar Ali Hint Gürgeniler hükümeti devrinde Humayonla Hindista'na gider ve orada birçok âlimler ve bilim adamları ile tanışır (Habibi, 2005: 678).

Seyit Ali Tirmuzi babası Kanbar Ali ile ilgili şöyle der:

Babam, dedemle birlikte kunduzun İmam Sahip ilçesinde yaşıyordu. Babam orada tasavvuf dersi veriyordu ve birçok ilim talebesi bu halkadan tasavvuf dersi alıyordu ve ben kendim de ilmi babam ile dedemden öğrenmişim der.

Seyit Kanbar Ali oğlu seyit Ali Tirmuzi Afgan kavimleri arasında Piri baba adıyla meşhurdur ve türbesi de şu anda kuzey Peştonistandadır. Muskat-urras tarih yazarları Seyit Kanbar Alinin medfun yerini kunduz şehrinde diye yazmışlar ki şu anda Hazret-i Sultan türbesi ismiyle meşhurdur. Seyit Kanbar Alinin türbesi Hazret-i Sultan adıyla bilinen bir köyün tepesinin üst bölgesindedir. Türbenin üstünde kerpiçlerden iki adet günbet yapılmıştır, lakin burada herhangi bir tarihi abide bulunmamaktadır. Afganistan halkının geleneğine göre Belhte Hz: Alinin ve İmam Sahip ilçesinde Hz: İmam Hüseyinin türbelerinde özel bir törenle kaldırılan Canda Balâ⁷si gibi Hazret-i Sulatan türbesinde de Kunduz halkı yılda bir kez Cuma günü canda kaldırmaktadırlar (Berna, t.y.; 50).

Lakin son yıllarda Taliban tehdidinden dolayı bu türbede canda Balâ kaldırılmıyor.

1.2.9.26. Baba Koçkar Ziyaretgâhı

Bu ziyaretgâh İmam Sahip Revze-i Mübarek'inin kapısının güney kısmında bulunmaktadır. Genelde ziyaret edici insanlar Revze-i şerife girmeden önce buraya dua eder sonra Revze-i şerifin iç kısmına girerler. Bu ziyaretgâhın hangi şahsiyete ve hangi döneme ait olduğu bilinmemektedir (KK: Aziz Bay).

⁷ Candabala, bu sözcük farsça bir kelimedir "canda" kumaş parçası ve "bala" kaldırma anlamındadır. Bu gelenek her sene Afgan halkı tarafından yılbaşı nevrüz gününde ilk kez Belh vilayetinde vaki olan Hz: Alinin Revze-i Mübarekinde sonra da ülkenin bazı meşhur türbelerinde özel bir törenle kaldırılır.

1.2.9.27. Kutur Bulak Ziyaretgâhı

Bu ziyaretgâh Hoca Abulkasim dağının etek kısmında yer alır ve her sene "Hamel"(mart) ayının dokuzunda şanlı bir tören burada gerçekleşir. Tören esnasında bir sopanın uç kısmında bayrak asılarak ülke ve halkın geleceği ve gelişmesi niyetiyle her sene bu sopa/candabala kaldırma geleneği tekrar edilir. Sopa kaldırıldıktan sonra burada tören sona erer ve Hamel ayının onuncu gününde ise Hz. İmam Sahip canda balası kaldırılır (KK: Aziz Bay).

1.2.9.28. Baba Ruşna-i veya Piste Mezar Ziyaretgâhı

Bu ziyaretgâh İmam Sahip Revze-i Şerifi camiinin batı tarafında yer almaktadır. Halk bu ziyaretgâha gelince kil-çamuru yoğurup yuvarlak yaparak şifa niyetiyle vücutlarındaki yaraya sürterler. Halk bu kesek sürtmenin şifa vereceğine inanırlar. Bu ziyaretgâhın geçmişi net bir şekilde bilinmemektedir (KK: Aziz Bay).

1.2.9.29. Seyit Hasancan Şirsuvar (Aslan Binen Seyit Hasancan) Ziyaretgâhı

Revze-i İmam Sahip "mücviri" bekçisi olan Seyit Emirin dediğine göre: Seyit Hasan can İmam Sahip ilçesi halkının arasında Meleng Hasan can olarak meşhurmuş ve Zahir Şah hükümdarlığı zamanında bu ilçede yaşıyormuş. Meleng Hasan can meczup sıfatlı bir şahıstı, halk görmesin diye her zaman elini siyah bez parçasıyla bağlıyormuş. İmam Sahip halkı Meleng Hasanca'nın keramet sahibi olduğuna inanıyorlarmış ve Hsancan da halka kerametini göstermek için bazen Rezve-i Şerifi ziyaret etme amacıyla Aslana binerek ziyarete geldiği söylenilir. Ama bu şahısın türbesi halk tarafından saygı duyulur ve türbesinin bulunduğu mekân ise Kançuğayı Arabiye köyünde Revze-i Şerifin iki meyil uzaklığında bulunmaktadır. Ziyaretçiler en çok Çarşamba günleri bu ziyaretgâha ziyaret için gelirler, bahar aylarında ise bu ziyaretgâh çok kalabalık olur (KK: Seyit Emir).

1.2.9.30. Hoca Abulkasim Ziyaretgâhı

İmam Sahip Revze-i Şerifi "mücviri" bekçisi olan Seyit Emirin dediğine göre: Hoca Abulkasim, Hz. İmam Hüseyin Kelle-i Mübarek'i burada gömüldükten yüz yirmi yıl sonra Buhara tarafından geçerek bu mahallede yerleşir ve burada Han kâh tesis eder. Ehli tarikat ve keramet sahibi olan hoca Abulkasim Han kâhsın'da tasavvuf halkası icat ederek kırk yıl boyunca müritlerine tarikat ve şeriat dersi tedris etmiştir. Bu şahsiyetin türbesi Hazret-i İmam Sahibin batı tarafında yer alan hoca Abulkasim dağının üst kısmındadır. Mahalle halkı; birsinin büyük sıkıntısı olduğu zaman bir gün içerisinde hoca Çangal, hoca Abukasim ve Baba Koçkarı yaya ziyaret ederek en son Hazret-i İmam sahip Revze-i Şerifine dâhil olup dua etse sıkıntısının çözülmesine inanırlar (KK: Seyit Emir).

1.2.9.31. Seyit Ahmad Şah Ağa Ziyatergahı

Seyit Ahmad Şah Ağa, Kandıhar vilayeti halkından olan fakir bir şahıstı. Bu şahıs bir müddet İmam Sahip ilçesinde oturmuştur. Mevsuf, Zahir Şah hükümdarlığı zamanında güneyden Katagan zemine nakil peştonları nekletme projesi sırasında bu diyarda yerleşmiştir. Seyit Ahmad Şah Ağa bir ruhani şahıstı ve M 1966. yılında hayata göz yummuştur. Bu şahsiyetin ziyaretgâhı İmam Sahip ilçesinin batı tarafında Beş kepe köyündedir. Bu şahısın makberesi umum halkın ziyaretgâhıdır (KK: Seyit Emir).

1.2.9.32. Mahdum Kokandi Ziyaretgâhı

Damullah Kokandi adı ile bilinen Seraçettin Mahdum ruhani, âlim, fazil, ârif, ehli tasavvuf ve ehli keramet sahibi bir şahsiyetti. Bu şahsiyet M 1939 yılı Fargana vadisin 'den bugünkü İmama Sahip ilçesine geçerek İsmail Kışlak köyünde yerleşir. Mevsuf burada yerleştikten sonra Han kâh ve medrese inşa eder ve saysız talibi-ilm ve mürit yetiştirir. Mahdum Kokandi tarih, tasavvuf, akait, fıkıh şerif, mübahase ve münazara ilimlerinde çağının yegâne şahsiyetiydi. Bu büyük şahsiyet dünyadan kopmuş ve tasavvufa boğulmuş birsiydi. Bu şahsiyete temmuz ayının sıcaklığı soğuk ve kış ayının soğukluğu ise sıcak gelirdi. Damullah Kokandi haziran ve temmuz aylarında kaysı ağacı odunundan alev yakarak ateşin yanında otururdu ve kışın soğuk günlerini ayağı çırlı-çıplak meydana gezerdi.

Damullah Kokandi, Mirza Abdulkadir ve Mevlana Celalettin Belhin'in şiirlerini ezberden okur ve tefsir ederdi. Âlimlerin ve fazillerin öncüsüydü, Kokandi her mecliste teberrüküne konuşuyordu ve Farsçanın bir lehçesi olan Dericeyi de çok güzel konuşabiliyordu. Kokandi, Hazreti İmam Sahip Ziyaretgâhını ziyaret amaçlı ihram giyerek bir grup meleng ve talibil-ilimlerini yanına alarak İsmail Kışlaktan ta İmam Sahip Revze-i Şerifine kadar yaklaşık yedi kilometre mesafeyi yürüyerek ziyarete gelirdi. Revze-i Şerife dua ettikten sonra bastonu 'nu omuzuna koyar ve şöyle buyururdu:

Ma be in der na az pey-i haşmet-i cah amedeyim

Az bed-i hadise inca ba pena amedeyim

(Biz kapıya mevki-makam için gelmedik

Buraya hadise kötülüğünden sığındık)

Damulla Kokandi, hazır bulunan talibil-ilimlerine gözyaşları ile: bu haremin içinde Hz. İmam Hüseyin'in kelle-i Mübareki var derdi (Varsaji, t.y.: 96-98). İmam Sahip ilçesindeki Farganalılar'ın reisi ve Damulla Kokandi'nin müridi olan hacı Mohammad han Mollah Kokandi ile ilgili şöyle der:

O az konuşan, aciz ve nurani bir insan idi. Kokandi, Zahir Şah hükümdarlığı zamanında bir kere hapishaneye atıldı, lakin onun ruhani ve tasavvuf sahibi biri olduğu anlaşılınca devlet adamları

bağış dileyerek serbest bıraktılar. Kokandi, M 1971 yılında İsmail Kışlak köyünde hayata göz yumdu ve türbesi de aynı köydedir. Mahdum Kokandi Ziyaretgâhın'ın candabalsı her sene özel bir törenle mart ayının dokuzunda kaldırılır (KK: Hacı Mohammad Han).

1.2.9.33. Hoca Kefter⁸ (Güvercin) Ziyaretgâhı

Bu ziyaretgâh Kunduz şehrinin batı semtinde yirmi beş kilometre uzaklığında, Çahardere ilçesinin Ergenek ana caddesinin kenarında bir tepe üstünde yer almaktadır. Bu ziyaretgâhın yan taraflarında bulunan köyler de hoca kefter olarak adlandırılır ve bu ziyaretgâhın mahalle halkından yıllık birçok ziyaretçisi vardır. Mahalle halkından olan Seyit Emir bu şahsiyetle ilgili şöyle söyler:

Bu şahsiyet Türkistan şeyh zadelerin 'den olan hoca Abdullah ihrarın müritlerinden biri idi, esmer renkli olduğundan dolayı hoca Hindu derlerdi. Bir rivayete göre hoca kefter bir gün kendinden keramet göstermek amacıyla güvercin gibi havaya uçar ama ve lakin şahısın bu kerameti üstat ve piri olan hoca Abdullah ihrarın hoşuna gitmez ve hocası da derhal hoca kefter'in batini vaziyetini selbe der. Böylece hoca kefter havadan taş gibi yere düşer ve yaralanır. Yere düştükten sonra piri olan hoca Abdullah ihrar'a baş eğerek ağlar ve yalvarır. Hoca Abdullah ihrar da bu duruma dayanamaz hoca kefteri bağrına basarak bir daha böyle bir fiil yapmamasını söyler. Bu Türkistan şeyh zadesi güvercin olarak uçmasından dolayı hoca kefter olarak meşhurdu. Hoca kefter hicri 921 yılında vefat eder (Bek, 2018: 57).

⁸ Kefter/kabuter farsça bir kuş isimi olup Türkçedeki Güvercin anlamını ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HALK YAŞANTISI VE HALK BİLGİSİ

2.1. Dil

Afganistan’da yaklaşık resmi ve gayri resmi olarak 40 dil ve 200 lehçe konuşulmaktadır. Afganistan’ın ünlü dilcilerinden biri olan Karim Popal’a göre, “Afganistan’da genel olarak konuşulan 40 dil mevcuttur ki bunlar 4 gruba ayrılmaktadır. Afganistan’ın resmi dilleri Farsça, Peştoca ve son zamanlarda parlamento tarafından resmileşip üçüncü resmi dil olarak tanınan Özbekçedir (<http://mashal.org>).

Afganistan’ın kuzeyinde yaşayan Türk boyları arasında ortak Türk dili olan Özbek dilidir. Güney Türkistan’da yaşayan tüm Türk boyları il kez bir birleriyle karşılaştığında Özbekçe konuşmaya başlarlar sonra hangi lehçeyi konuştuklarını öğrenince o lehçeyle konuşmaya başlarlar. Ama anma programları veyahut ilmi törenlerde genelde öbekçe ve Türkmençe konuşurlar. Taliban hükümeti yok olduktan sonra Hamit Karzai hükümdarlığı zamanında Afganistan’ın kuzeyinde yaşayan Türklerin isteğiyle ülkenin resmi dilleri olan farsça ve peştoca yanında parlamento tarafından Özbekçe de ülkenin üçüncü resmi dili olarak kabul edildi. Özbekçenin resmi dil kabulünden sonra Maarif bakanlığı tarafından Özbek ve Türkmen çocukları için altıncı sınıfa kadar ana dillerinde okul kitapları bastırarak ana dillerine okuma izni verildi. Kunduz ilinde okullar ve resmi idarelerde sık kullanılan farsça ve peştoca dilleri olduğundan dolayı tüm insanlar bu iki dilde konuşabiliyorlar. Afganistan’ın kuzeyinde yaşayan tüm Türk boyları kendi ana dilleri yanında farsça ve peştoca dillerinde de rahatlıkla konuşabiliyorlar.

2.2. Yerleşim Türleri

Afganistan’da yaşayan Türk boyları, genelde şehir etrafında ilçe ve köylerde yaşamaktadırlar. Şehir merkezinde tüccarlık ve esnafılık işleriyle uğraşan Türkler de bulunmaktadır. Ama Türklerin atalarından kalan ziraat ve hayvancılıkla meşgul olmaları hasebiyle yaşamak için daha çok şehir dışını tercih ederler.

2.2.1. Konut-Barınak

Afganistan’da sadece Türk boyları değil, genelde halk iki türde fakir ve zengin olarak hayatını sürdürmektedir. Zenginler şehir merkezi ve köylerde beton ve pişmiş Tuğlalardan ev inşa ederek modern şekilde yaşarlar, fakirler ise çamur ve topraklardan ev yaparak hayat sürdürürler. Köy ve kasabalarda yaşayan insanların yazın- kışın olarak iki şekilde yaşadıkları bilinmektedir. Kışın köy ve

kasabalarda çamur ve killerden yapılan evlerde yaşarken yazın ise köyden uzakta olan tarım ve çiftliğinin başında "kapa" çadır kurarak hayat geçirirler. Türk boylarının tarım ve hayvancılıkla meşgul oldukları için çoğulunun hayatı yazın köylerden uzakta olan ovalarda geçer. Halkın yazın ovalarda yaşama amacı hayvanlarını otlatma ve ektikleri tarımı biçmek-toplamaktır.

2.2.2. Konut ve Barınak Tipleri, Yapım Teknikleri, Kullanılan Araç-Gereçler

Kunduz ili köy ve kasabalarda yaşayan Türk boylarının evleri başka komşu illerde yaşayan Türk boylarının evleri gibi toprak ve çamurdan yapılan evlerdir. Sonradan yapılan bazı yeni evler kerpiçtendir. Şehir merkezlerinde yaşayanların evleri ise beton ve pişmiş tuğlalardan yapılır. Şehirden uzak köy ve kasabalarda yaşayan Türk boyları ev yapımında ilk kez toprağı sula karıştırarak birkaç kez tabanla teper ve iki üç kez çamuru tersine karıştırırlar sonra çamur ustası duvar yapmaya başlar. Hatta bazı çok odalı ev yapımlarının çamur karıştırmasında çamuru iyice sıkılaştırmak için At ve Öküzden yararlanırlar. Kunduz Türkleri arasında ev avlusu yaklaşık bin ve on bin metre karelikten oluşur. Ev düzeltirken evin avlusunu oturma odaları, "mal" hayvanların kaldığı ağıllar ve saman odası ve Koşahane-mihmanhane olarak bilinen misafirler için kaç odalı olarak havluyu üç bölüme ayırırlar. Bir de evin bahçe kısmı bulunur. Evin dört tarafı ev muhafazası amacıyla 3-4 metre yüksekliğinde olan duvarlarla çevrilidir. Ev yapımında ilk kez toprak ve çamuru karıştırarak dörtgen ve dikdörtgen şeklinde genelde uzunluğu altı metre ve genişliği üç metre olan odalar yaparlar. Evin duvarı bittikten sonra kurumak için birkaç gün bekletilir, bekleme sırasında evin başka malzemeleri hazırlanır. Odalar kuruduktan sonra "dastak" adı verilen ağaç odunlarıyla odaların üstünü kapatırlar. Uzunluğu altı metre olan bir odada yaklaşık on dört dastak kullanılır. Oda dastakla kapatıldıktan sonra dastaklar üzerinde ahşap tahta kaplanır, ahşap tahta üzerinde "goragil" adı verilen saman ve çamur karışımı olan çamuru serçe parmak uzunluğunda ahşabın üzerinde yatırırırlar. "goragil" kurur kurumaz üzerinde nemli toprak döşerler onun üzernide de naylon plastik alırlar naylon üzerinde de tuz karışımı olan keseksiz tozlu toprak yatırırırlar. Toprağı tuz katma nedeni de kışın yağmur odanın iç kısmına geçmemesini önlemek içindir. Bu aşmalardan sonra "kahgil" adı verilen saman, su ve toprağı karıştırarak odanın üst kısmında sıvazlarlar. Bu "kahgil" işlemi her sonbahar yapılır. Eğer "kahgil" işlemi her sonbahar yapılmazsa odaya yağmur ve kar suyu sızacak ve yaşamı kötü hale getirecektir. Odaların iç kısmı ise mahir ustalar tarafından "tabkaş" (odanın iç kısmının eğriliğini düzeltme işlemidir) edilir. "tabkaş" süreci bittikten sonra ev boyatılır ve kullanma haline gelir. Bazı uzak köylerde hala da evler boyalı değildir. Köyde evler genelde tek katlıdır. Şehir merkezlerinde yaşayan ve bütçesi iyi olan Türkler ise evlerini beton dökerek modern şekilde düzeltirler bütçesi iyi olmayanlar ise köy evleri gibi çamur ve kerpiçten ev düzeltirler.

Afganistan Türkleri de Türkiye Türkleri gibi misafir perverlik konusunda emsalsızdır. O yüzden evlerin büyük kapı girişinde oturma damlarından uzakta muhakkak "Koşhane" ve "Mihmanhane" adı verilen misafir için bir veya iki oda tahsis edilir. Misafirhaneler genelde oturma odalarından uzakta inşa edilir. Özel misafirhanesi olmayanlar da misafir için evinin oturma

damlarından birini misafir için tahsis eder. Kunduz Türklerinin evlerinin havlusunda bahçe bulunmaktadır. Bu bahçede türlü meyve ağaçları bulunur. Afganistan Türk aileleri çok kalabalıktır. Evlenmiş erkek kardeşler, baba ve dede bir arada yaşarlar. Emek yeme sofrası da bir aradadır. Bunlar yazın evin havlusunda uyurlar. Ev erkekleri farklı iş ve farklı yerlerde çalışsa da hep bir arada harçlar. Evin mutfak ve başka işleri ev kadınları arasında nöbet şeklinde yapılır (KK: Mustafa Kuççi).

2.2.3. Ev Eşyası, Yapımı, Kullanımı

Kunduz'da yaşayan Türklerin ev eşyası, yapımı ve kullanımı hemen hemen aynıdır. Ev eşyaları elle pamuktan dokunan kilim, halı, dolap, sandık, perde, boğça-boğcama, töşak, yastık, yorgan, üçalğış (sandık ve yorganlar üzerinde asılan el dokumasıdır), kol(bir metre uzunluğunda olan boncuklarla süslenen ev eşyasıdır), el dokuması olan masa örtüsü ve başka eşyalardan ibarettir. Kunduz Türkleri kilimi kendi tahsil ettikleri pamuk ve yünden dokurlar. Halıyı da özel koyunyününden hazırlar, halı dokumacılığı Türkmenlere ait bir dokumacılık sanatı olup çok meşhur ve fiyatı da çok pahalıdır. Dolaplar marangozlar tarafından ahşaptan yapılır ve rengârenk renklerle nakış edilerek boyanır. Sandık eskiden çoktu, ama son zamanlarda dolapların ortaya çıkmasından dolayı fazla kullanılmıyor. Perdeler eskiden kızlar nişanlı olduktan sonra yahut nişanlı olmadan çeyizleri için kendi elleriyle beyaz kumaş üzerinde farklı şekil vererek gül ve kuş resimlerini nakış ederlerdi. Ama son zamanlarda dikiş makinelerin ortaya çıkışıyla elle dikme azaldı, artık "güldozi "(gül dikici) adıyla bilinen terziler tarafından makine ile dikilmektedir. boğça-boğcamalar da eskiden çok bulunuyordu. Ama şu anda bazı yaşlı nineler odası dışında genelde kullanılmıyor. Döşek, yastık ve yorganlar özel kumaşlardan dikilerek içinde pamuk doldurulur. Ev eşyalarının kullanım şekli, halı veya kilimleri oda içinde sereler ondan sonra döşekler döşelir ve yastıklar da her döşneğin orta kısmında duvara yaslanır. Yorganları boğça-boğcama içinde ya da sandık ve dolap üstünde katlayarak koyarlar. Üçalğış ve kol olarak bilinen süs eşyası ise süs amaçlı boğça-boğcama üzerinde asılır.

Kunduz Türkleri misafire önem verdiklerinden dolayı, misafirhane için de aynı ev eşyalarını hazırlar ve misafirhane odasında sererler. Gelen misafir kaç gün kalırsa da bir sorun çıkmaz ve bu eşyalardan istifade eder. Özbeklerin misafir için bir atasözü vardır "Mehman keler eşikten rızkı keler teşikten"(misafir kapıdan geldi mi rızkı da delikten gelir) derler. Misafirin rızkını Allah gönderir derler ve misafiri Allah misafiri bilerek çok önem verirler (KK: Basira Hala).

2.2.4. Aydınlanma Araç ve Gereçleri

Kunduz vilayetinde yaşayan halk eskiden evlerini aydınlatmak için, evde kendi elleri ile yaptıkları "şeytan چراغ" adındaki bir aydınlatma istifade ediyorlardı. Bu ev aydınlatma malzemesini bir şişenin kapağını delerlerdi o delikten pamuktan yapılan ince bir ip geçirirlerdi sonrada şişenin içine ham petrol koyarlardı böylece kullanma haline gelirdi. İnsanların hayatı bir az gelişmeye başlayınca "Alakayn" ortaya çıktı artık insanlar bu aydınlanma aracından istifade etmeye başladı.

"Alakayn"dan sonra bir az daha modernleşen "Gais ve Gaz" aydınlanma aracını kullandılar. İnsanların bilgi ve deneyimi arttıkça artık dere ve nehirlerden akan su kaynaklarından elektrik istihsal etmeye başladılar. Halk modern aydınlanma araçları doğrultusunda ilk kez "Dainamu "adını verdikleri bir aracı farklı ahşaplardan yaparak şelale gibi yükseklikten akan su üzerinde kurdular ve ondan elektrik elde ederek kullandılar. Bu aydınlanma aracı şu anda akarsu bulunan her köy ve kasabada bulunmaktadır. Son zamanlarda Jeneratörlerden kullandılar. Taliban hükümeti yok olduktan sonra ülke genelinde yan komşu ülkelerden elektrik alındığı için şu anda kunduzun çoğu köy ve şehir merkezlerinde elektrik kullanılmaktadır (KK: Halmirza Bay).

2.2.5. Isınma Araç ve Gereçleri

Kunduzda eskiden bütün halk ahşaptan yapılan dört ayaklı Sandali adındaki ısınma aracından kullanırdı. Bu aracın kullanma şekli önce odun ocakta ateş edilir sonra ateşin sönmemiş odun közünü evin odasının bir köşesinde düzeltilen Sandali ocağında koyarlar ve Sandalinin üstünü yorganlarla kapatırlar. Sonra da aile fertleri Sandalinin iç kısmına ayaklarını uzatarak ısınırlar. Sandali ile eş zamanlı halk "Buhari" adını verdikleri sobadan istifade etmektedirler. Genelde Sandaliyi ekonomik durumu iyi olmayanlar kullanmaktadır. Son zamanlarda ise elektrik bulunana çoğu evlerde ısınmak için elektrikten yararlanılmaktadır.

2.3. Ulaşım

Kunduz vilayetinde ulaşım için halk genelde arabalardan yararlanmaktadır. Şehirlerarasında ulaşım için otobüs ve küçük özel arabalardan istifade ederler. Kunduz şehrinde, ülke başkenti kabil ve başka illere hızlı ulaşım yapmak için havayolları da bulunmaktadır. Kunduzda dağlık ve araba gidemeyecek köyler arasında ise ulaşım aracı olarak At ve eşekten iş alırlar. Kunduzda demir ve deniz yolu yoktur. Nehirlerden geçmek için küçük keme adını verdikleri küçük gemileri kullanmaktadırlar.

2.3.1. Yük Hayvanlarıyla Ulaşım Ve Taşımacılık

Afganistan'ın tüm vilayetlerinde ulaşım ve taşımacılık için deve, at, eşek ve öküz gibi hayvanlardan yararlanmaktadırlar. Kunduz halkı ziraat ve tarım eken bir halk olduğu için köy ve kasabalarda ulaşım ve taşımacılık için çoğunlukla eşek, deve, at, katır ve Öküz gibi hayvanlardan iş almaktadır. Şehir merkezlerinde "Gadi" (Fayton) ve Keraçi'den yararlanmaktadırlar. Gadi at arabası gibi iki ince tekerleklidir. Halk gadiyi güllerle şekil verirler. Hâlihazırda araba olduğundan dolayı gadiden fazla kullanılmamaktadır. Kaymaması için Gadi atlarının ayaklarına nal çakarlar. Şu anda halk gadiden hevesine yararlanmaktadır. Keraçi de iki tekerleklidir, genelde yük taşımak için kullanılır. Atın üstündekine iğir ve Eşeğin üstündekine ise cul ve toğum derler.

2.3.2. Motorlu Taşıtlar Ulaşım ve Taşımacılık

Dünyada olduğu gibi Afganistan'da da taşıt ve ulaşım için yararlanılan hayvanların yerini motorlu taşıtlar almaktadır. Afganistan ulusu şehirlerarası yolculuğunu araba, otobüs, minibüs ve uçaklarla yapmaktadırlar. Kunduz şehrinden Mezar-ı Şerif ve Kabil gibi uzak illere otobüs ve bazen korola ve seraçe gibi küçük arabalarla yolculuk yapılmaktadır. Afganistan'da da Türkiye gibi havayolları şirketleri vardır ama o kadar kaliteli hizmet vermiyorlar. Maalesef Afganistan denize sınırı olmadığı için deniz yolculuğu bulunmamaktadır. Demir yolları da kuzey ilinde Mezar-ı Şerif'te bulunur, Özbekistan ve Afganistan arasında yük taşımaktadır. Havayollarında da birkaç şirket hizmet vermektedir. Aryana, Kam Air, Safi, Pamir ve diğer havayolu şirketleri hizmet vermektedir. Bunlardan Aryana ve Kam Air faaliyetlerine devam etse de diğerleri battığı için hizmetleri durdurulmuştur. Tarım ürünleri vb yükler kamyon ve küçük arabalarla taşınılmaktadır (KK: Fahim Karluk).

2.4. Geçim Kaynakları

2.4.1. Hayvancılık

Afganistan bir ziraat ülkesidir. Kunduz vilayetinde yaşayan Türk boyları geçimlerini ziraat yanında hayvancılıkla da geçirmektedirler. Kunduzda yaşayan Türkler at, koyun, keçi, deve, sığır, katır ve türlü kanatlı hayvanlar beslenmektedirler. Hayvan besleme şehir merkezinden uzakta yaşayan halk arasında köy ve kasabalarda gerçekleşir. Şehir merkezinde yaşayan halk da süt için evlerinde bir veya iki sağmalı süt ineği beslemektedir. Köylerde yaşayan her bir Türkmen ve Özbek evinde yaklaşık 5-12 arası sığır, 40-200 arası koyun ve keçi, birer tane at ve zemini tarım ekmeye hazırlamak için çift öküz bulunmaktadır. Kunduz ilinde her bir Türk evinde muhakkak 5-10 arası tavuk, ördek ve hindi bulunmaktadır. Halk bu kanatlı hayvanları etinden ve yumurtasından yararlanmak için beslemektedir. 2000'lerden bu yana sadece Kunduz ili değil ülke genelinde hayvancılık veya gelişmiştir.

2.4.1.1. Hayvanların Bakımı, Beslenmesi, Korunması

Kunduz genelinde hayvanlar kışın kapalı alanda yazın ve başka mevsimlerde ise açık alanda beslenilmektedir. Evdeki her aile ferdi hayvanlardan sorumludur. Bazı durumu iyi olan ve çok baş hayvana sahip olan aileler hayvanlarını beslemek için kışın "yetim⁹" tutarlar. Köy ve kasaba halkı ilkbahar, yaz ve sonbahar mevsiminde hayvanlarını kırsallarda otlatmak için ortaklaşa bir veya iki çoban tutarlar. Çobanlar ise sabah erkenden köyün keçi ve koyunlarını toplayarak akşama kadar otlatmaya götürür. İnekler konusunda da halk ilkbahar ve yaz mevsiminde para ve buğday karşılığında "padavan" (sığır bakıcı) kiralarlar. Halk arasında sığır bakıcıya nöbet şeklinde aş helalı diyerek birer tane ekmek de verirler. Bu ekmek verme konusu bir gelenek halinde gelmiştir. Kışın

⁹ Etim Özbekçede, kışın hayvanları beslemek için karar kılınan bireydir.

hayvanlar saman, ot, buğday, arpa, mısır unu ve saire yem maddeleriyle beslenirler. Halk hayvanlarını kış mevsiminde iyi beslemek için yazın hazırlık yaparlar. Kış gelince halk bazı zayıf olan hayvanları kışı ölmeden geçirmesi için semiz hayvanlardan ayrı beslerler (KK: Sultan Han).

2.4.1.2. Çobanlık

Kunduz'da çobanlık genelde Türk boyları arasında yaygındır, özellikle Özbek Türkleri arasında. Halk koyunlarını otlatmak için çöl ve yayla olarak iki farklı yerde otlatmaya götürmektedir. Her Özbek ve Türkmen'in evinde en az 10-20 koyun bulunmaktadır, hatta bazı evlerde sürü sayısı 50-250 arasındadır. Kunduzda "Karakoli" (uzun kuyruklu) ve Türki koyun olarak iki tür koyun bulunmaktadır. Kış mevsimi sona erince halk otlatma ve töl alma(Koyunun kuzulama süreci) amacıyla sürüsünü otu bol olan Deşt-i abdan ve Gacirhane çöllerine götürmektedir. Koyun sürüsü fazla olan kendisi tek başına bir veya iki çoban kiralar ve koyunu az olan aileler ise 4-5 kişi ortaklaşa bir çoban kiralarlar ya da "çagana" şeklinde başkalarının sürüsü ile birlikte gönderir. Koyun sürüsü çölde yaklaşık üç ay otlatılır. Kuzulara bakan çoban yardımcısına "çakar" ve sürü sahibine ise bay veyahut "alavlıg" denir. Çobanlar çölde yemeklerini kendileri pişirirler. Çölün otu kurumaya yüz tuttukça halk koyun sürüsünü otlak (yayla) tarafına götürmeye yol alırlar. Güney Türkistan'ın katagan bölgesindeki tüm koyun sürüleri Badahşan ilinde yer alan ulu Pamir dağlarının eteklerindeki rağ ve şive yaylalarına götürürler. Kunduz çöllerinde ot kururken Badahşan yaylalarında ise ot yeni yeşermeye başlar. Sürüler yaylalarda yaklaşık üç ay otlatılır. Yaylanın otunu otlayan koyunlar çok semirir ve birde yayla otunu otlayan koyun etleri insanın vücuduna çok şifalı olduğunu bilinmektedir. Sonbahar yaklaştıkça sürüler tekrar eve dönerler. Sürü sonbaharda sulak zeminlerde ve ormanlıklarda otlatılır. Sürü çiftleşmesi ise sonbahar başlarında 15-20 içinde gerçekleşir. Halk koyunları iyi ve ikiz kuzulaması için çok pahalı fiyatlara koç satın alırlar.

Sürü çöldeyken koyun sağma işi genelde çobanın hanımı tarafından gerçekleşir. Yanlarında hanım yoksa çobanlar kendileri sağlarlar. Özbekler arasında çobanlarla ilgili şöyle bir atasözü bulunmaktadır; "çopan ölse tinadi, dehkan yağsa"(çoban öldükçe kurtulur çiftçi ise hava yağdıkkça kurtulur). Çobanlık çok zor olan mesleklerden biri olarak bilinir, zayıf ve güçsüz kişiler çobanlığa seçilmez. Sürüler kışın ağılda kalarak, maş saman, arpa ve buğday samanı ile beslenilir. Kışın koylara belli günlerde tuz yalatırlar. Kış günleri bazı günler güneş doğdukça koyunları güneşleme ve otlatma amaçlı ağıldan dışarı çıkartılır. Kunduzda çobanlar koyun ve para karşılığında çobanlık yapmaktadırlar.

2.4.1.3. Hayvancılıkla ilgili Araç ve Gereçler

Hayvanların bakımı, beslenmesi ve barınmasıyla ilgili olan terimler aslında Türkçe kökenlidir terimlerdir. Hayvanların beslenme yerleri ahır, kümes, kora, kadan, vb. adlarla bilinir. Makas, eyer, yular, kolan, çul, üzengi ve tokum (semer) de hayvanlarla ilgili kullanılan araçlardan sayılır.

Eskilerde koyun, keçi ve deve yünleri makas ile kırılırsa da son yıllarda makine ile kırılmaktadır (KK: Mutallib Çopan).

2.4.2. Tarım ve Ziraat

2.4.2.1. Ekme, Biçme, Ürün Toplama

Kunduz vilayetinde ekme işleri genelde kış mevsiminin son ayları ve ilkbaharda gerçekleşir. Çiftçiler çekirdek ekme işini "Koş" adını verdikleri çift öküzün sürmesiyle tarım ekerler. Türk kültüründe çiftçiliğin ayrı bir yeri bulunmaktadır, halk bu mesleğe çok saygı duyar. Çiftçiliğin babamız Âdem Aleyuselah'dan kalan bir sünnet olarak bilirler. Çiftçilik eski zamanlardan bugüne kadar nesilden nesile aktarılacak bize gelmiştir. Kunduzda yaşayan Türkler çoğu tarımla meşguldür. Halk ilk kez ekme işini başlamadan önce Allah ve "baba dehkan" (Çiftçiler dedesi) rızası ve tarımının bol ve bereketi için bir koyun veya bir tavuk keserek komşulara yemek verir ve yılın bol ve bereketli olması için dua ederler ondan sonra çiftçi öküzlerinin boynuzunu yağlar ve ilk gün koş malzemelerini tarım ekilecek alana götürerek zeminin bir az kısmını çevirir ve öküzlerini fazla yormadan tekrar eve döner. İkinci gün ise resmen işine başlar. Ekme mevsimi sona erince biçme mevsimi başlar. Kunduz halkı ekinleri biçme sırası gelince ilk kez çiftçi kendisi sabah veya öğleden ekin başına giderek yedi darza biçerek "destlap" (başlar) eder. Böylece biçme mevsimi başlar, halk hal da biçme işini elle yapmaktadır. Biçme mevsimi bitince hemen peşinden ürün toplama mevsimi başlar. Halk ürün toplama işini "çığna" adını verdikleri sopa ve ahşaptan yapılan bir araba aracılığı ile ürünü harmana toplar sonra da "çapar" adını verdikleri ürün aracı ile vularlar, çiftçiler öküzler aracılığıyla buğday ve arpa gibi ürünleri vualarken kendilerine has olan "mayda ey mayda" türküsünü söylerler. Böylelikle ürün vuvalanınca samandan çekirdeği ayırarak ürünü eve intikal ederler. Halk yeryüzünde hayat sürdürmek için bu zor meslekle uğraşarak hayat beşiğini tebretmektedir. Kunduz ilinin yüzde 90-95'i ziraatla meşguldür. Ama son zamanlarda ziraat alanı gelişince traktör 'den yararlanmaktadır. Halk bahçelerde ağaç dikmeyi genelde kış ve ilkbahar mevsimlerin 'de yaparlar. Kunduz halkı buğday, arpa, pirinç, mısır, kavun, karpuz, salatalık, havuç, şalgam vb. ekinleri ekmektedir.

2.4.2.2. Tarım ve Ziraatla ilgili Araç ve Gereçler

Ziraatla ilgili olan araçlar bugünkünden farklıydı. Halk ekme, biçme ve ürün toplamak için eskiden öküz, eşek, deve, at, boyunduruk, saban, çapar, gavanca, şahmalla, kürek, süpürge, şaha, tiş ve tırkiş gibi araçlardan yararlanırdı. Son zamanlarda ise ziraat alanında traktör gibi makinelerin gelişmesiyle ziraat araç ve gereçleri de modern halini almaya başladı. Ama yine de kunduz şehrinin köy, kasaba ve dağlık bölgelerinde hala da halk eski hayat ve eski araç gereçlerden faydalanmaktadır. Ziraat ürünleri genelde ambar, çuval, ora (çukur) ve kan dolarda saklanılmaktadır.

2.4.3. Avcılık

Avcılık faaliyetleri halk arasında yaygın olarak devam etmektedir. Eskiden avcılık ilkel şekilde idi zaman geçtikçe avcılık da modern şekli kendine almaya başladı. Halk avcılığı kara ve su avcılığı olarak iki şekilde avcılık yapmaktadır. Kara avcılığı genelde tuzak, ok ve kapan aracılığıyla yapılmaktadır. Avcılar ava çıktığında saatlerce avını beklemektedir. Avcılar genelde sabah erkenden ava çıkarlar ve bazı avcılar ise ikindi ve akşam ezanı arası ava çıkmaktadırlar. Avcılar tuzak ve kapanları konusunda çok titiz ve hassastırlar; birinin tuzağın üzerinden geçmesinin uğur getireceğine ve bugün av avlamayacağına inanır ve o yüzden tuzak ve kapanın üzerinden kimsenin geçmesine izin vermez.

2.4.3.1. Av Türleri (Kara ve Su Avcılığı)

Kunduz halkı kara ve su avı olarak iki tür av avlamaktadır. Halk genellikle ilkbahar, yaz ve kış mevsimlerinde avlarını avlamaktadır. Kunduz ilinin köy, kasaba ve dağlık bölgelerinde yaşayan halkı sabah erkenden ve öğleden sonra güneş batır batmaz ava çıkmaktadırlar. Halk mahir avcılara “mergan” ismini vermektedir. Mergenler avlarını şansa bırakmazlar, muhakkak avlarlar. Kunduzda kara avları geyik, dağ keçisi, tilki, tavşan, keklik, çil, ördek, güvercin, kanarya, bıldırcın ve çeşitli kuşlardır. Halk avlarını tuzak, el feneri, ok ve kapan vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Su avı ise sadece balıktır. Kunduzda farklı balık türleri bulunmaktadır. Halk arasında en meşhur balık “zağara” ve “laka” balığıdır. Halk balıkları elektrik çarpması, Nehire bomba atma, olta ve başka tekniklerle avlamaktadır. Halk Balıkları genelde Amu Derya Nehri, Şehrevan, Talikan Derya, Bengi Deryası, Arçi Nehri ve Bağlan Nehirlerinden avlamaktadır. Amu Derya balığı halk arasında çok meşhur hem de büyüktür. Balık avlama ve yeme mevsiminde Kunduz iline komşu il halk kunduza gelmektedir.

2.4.3.2. Av Araçları ve Avcılık Teknikleri

Kunduz halkı av ile ilgili farklı araç ve tekniklerden yararlanmaktadır. Av araçları hayvan türlerine göre farklıdır. Av araçları tuzak, sapan, topak, ağ, kapan, şapa, maşal, el feneri ve sayire araçlardan ibarettir. Kekliği Topak ve atkuyruğu kılından hazırladıkları tuzakla avlamaktadırlar. Halk bıldırcını da tuzak ve ağla avlamaktadır, şu şekilde; birkaç kişi bir arada maş ve mısır tarlaları arasında ağın bir köşesinden bir kişi öbür köşesinden başka birisi tutar orta kısımdan ise birisi bir sopayı eline alarak maş ve mısır arasında ses çıkartarak bir köşeye doğru ilerler, köşeye yaklaştıklarında yüksek ses çıkarınca bıldırcınlar uçmaya çalışır ve ağa kalır böylelikle avcılarının ağına düşmektedir. Bıldırcınlar bir de “Kuluhak” adını verdikleri kil arasında atkuyruğu kılını koyarak hazırladığı tuzakla avlanmaktadır. Kuş avları genellikle ağ, sapan ve tuzakla avlanmaktadır. Dağ keçisi, tilki ve tavşan gibi hayvanları Topakla avlamaktadırlar. Balık avcılığında ağ, olta ve el bombası gibi araçlardan yararlanmaktadırlar. Balık avlayan insanlar nehrin derin yerinde el bombasını atarlar el bombası patladıktan sonra avcılar bombanın atıldığı yerden bir az aşağıda sepetlerle beklemektedir. Balıklar su üzerine çıktıkça sepetlere toplarlar. Bir de balık avlamasında

elektrekten de yararlanmaktadır. Elektrikten yararlanma şekli şu şekildedir; janrator nehirden on metre uzaklıkta çalıştırır ve 20-30 metre uzunluğunda olan kablonun kabuğunu soyarak nehre atar ve janratoru çalıştırır. Janrator çalışınca balıklara elektrik çarpar ve su üzerine çıkar bu arada hemen janratoru kapatır ve sepetle balık toplamaya başlamaktadır. Balıklar genelde ağla avlanmaktadır. Şu şekilde; ağ iki sopa arasında bağlar ve iki kişi iki tarafından su içine tutar ağın tutulduğu yerden yüz metre yukarıdan üçüncü kişi suyu çalkalayarak ağa doğru gelmektedir kişi ağa yaklaşıncı ağı kaldırır ve balıklar ağ içerisinde kalmaktadır. Kunduzda halk çoğu zaman balık avlarını Amuderya'dan avlamaktadır (KK: Yar Mohammad Bay).

2.4.4. Arıcılık

Kunduz vilayetinde bahçe ve orman gibi yeşillik yerler fazla olduğundan dolayı bu ilde arıcılık da çok iyidir. Arı besleyen insanlara arıcı ismini vermektedirler. Arıcılar bal toplamak için arılarını ilkbahar ve yaz mevsimlerinde dışarı çıkarmaktadırlar. Arıcılar da koyun çobanları gibi çöl ve yayla olarak iki mevsimden de faydalanmaktadır. Arıcılık genellikle kunduzun İmam Sahip, Daştı Arçı, Kalbat ve Kalai Zal ilçelerinde bulunmaktadır. Eskisine göre son yıllarda devlet yardımıyla halkın çoğu arıcılık mesleği ile meşgul bulunmaktadır. Arıcılar kış mevsiminde ise arılarını şeker ile beslemektedir (KK: Hafız Bay).

2.4.5. Dokumacılık, Örücülük ve İşlemecilik

Afganistan'ın güneyinde yer alan Güney Türkistan Türk hanımları genelde dokumacılık ve örücülükle meşgul ve meşhurdur. Güney Türkistan'ın kuzeyinde yer alan Kunduz Türk boylarının hanımları genellikle halı ve kilim dokumakla çok meşhurdur. Halı dokuma işlemi Türkmen boyuna hastır. Çok az oranda Özbek hanımları halı dokumaktadır. Ama kilim dokuma işinde Özbek hanımları çok meşhurdur.

2.4.5.1. Dokumacılık

2.4.5.1.1. Kilim Dokuma

Kilim dokuma işlemi genelde Özbek hanımlarına hastır. Hanımlar ilk kez “allaji” adını verdikleri ahşaptan yapılmış makine tarzında olan bir aletle pamuğu çekirdeğinden ayırmaktadırlar. Pamuk çekirdeğinden ayrıldıktan sonra pamuğu” Orçukla” eğirir ve ip haline getirirler. Hanımlar ipleri siyah ve kırmızı renklerle boyayarak saatlerce kaynatmaktadırlar, kaynatmaktan amaç kilimin renginin uzun süre devam etmesidir. İp kaynatıldıktan sonra kurutulur ve “kalava” bükme aşamasına geçilir. İp büküldükten sonra belli bir günde komşu hanımlar “aşar” emece şeklinde kilimin tezgâhının kurulması için davet edilir. Kilim sahibi gelen hanımlar için özel yemek hazırlar ve kilim “örmek” işi sona erdikten sonra birlikte yemek yerler. Kilim sahibi, yardımına gelen hanımlara teşekkür eder. Artık kilim “Örmek” yani dokuma aşamasına geçer. Kilim dokuma süresi kilimin uzunluğuna bağlıdır. Kilim dokuma işlemi genelde 4-5 ay sürmektedir. Eskiden kilimler

anneler tarafından kız çeyizi olarak hazırlanırdı. Şimdi ise çeyizden ziyade pazara satmak için dokunmaktadır. Özbekler arasında” çeyiz ve Öldü kilim” olarak iki tür kilim dokunmaktadır. Çeyiz kilimi kızlar için dokunur ve öldü kilim ise yaşı 55-60’ı geçen hanımlar tarafından öldükleri zaman bu kilime sarılmaları için dokunmaktadır. Ama Son zamanlarda kilimin komşu ülkelere satmak için zengin insanlar tarafından özel tezgâh kurularak para karşılığında dokutulmaktadır. Kim ne kadar fazla kilim dokursa o kadar para kazanır. Kilim dokuma tezgâhına ait olan parçalara kılıç, kamalak, ayırgı, kazık, yükseltme ağacı denilmektedir (KK: Taşhumar Kempir).

2.4.5.1.2. Halı Dokuma

Halı dokuma işlemini Özbek ve Türkmen Türkleri yapmaktadır. Ama aslında halı dokuma işi Türkmen Türklerine ait olan bir meslektir. Türkmenler halıyı aşkla dokumaktadırlar. Halı Afganistan’ın kuzeyinde yer alan “Güney Türkistan”ın Faryab (Andhoy), Cevzican, Sar-i Pul, Mazr-i şerif ve Kunduz illerinde Türkmen halkı tarafından dokunmaktadır. Türkmen halkının erkek ve kadınları başka meslekleri olsa bile muhakkak halı dokumayı bilir ve halıyı aşkla dokurlar. Halı dokuma işlemi şu şekildedir; önce hayvan yününü özellikle koyunyünü toplanır, temizlenir ve tarak işlemi yapılır. Yün birbirinden ayrıldıktan sonra çıkıklıkla ip şekline getirilir ve ipi doğadan topladıkları türlü kuru ot ve çiçeklerle saatlerce kaynatarak renklemeaktedirler. İp farklı renklerle bezendikten sonra kurutulur ve böylelikle dokuma aşamasına geçilmektedir. Halı dokumak için özel tezgâh kurular ve onlarca insan halının dokunmasından ta satılışına kadar halı ile meşgul olmaktadır. Halı dokuma işi çok zor ve zaman alıcı bir iştir. Bir kişi bir metrekaare halıyı bir veya bir buçuk ayda bitirmektedir. Eskiden halı iplerini halk kendisi üretirdi ama son zamanlarda halı ipleri Pakistan gibi dış ülkelere getirilmektedir. Türkmenlerin dokuduğu halılar “Afgan Halısı” adıyla çok yüksek fiyatla dış ülkelere satılmaktadır. Bir de makine ile dokunan halılar çoğalınca el dokuması olan halılar halk arasında az kullanmaya yüz tutmaktadır. Bu da el dokuması halıların makine halısına göre pahalı olduğundan dolayıdır. Bir metrekaare halı kalitesine göre 80-120 dolar arasında satılmaktadır. Halı tezgâhında kullanılan alet parçaları, tarak, çıkıklık, makas ve bastırma gibi malzemelerden ibarettir (KK: Ak Murat).

2.4.5.1.3. Hurcin (Heybe) Dokuma

Kunduz vilayetinde “Hurcin” dokuma işi kilim dokuması gibi aynıdır fakat dokuduktan sonra biçme ve dikiliş şekli farklı olmaktadır. Hurcin dokumasında kilimde olduğu gibi renklere fazla önem verilmektedir. Hanımlar hurcini farklı şekillerde bezetie ve desen yapmaktadır. Halk arasında eşek, deve ve at hurcini olarak farklı boylarda farklı renk hurcin dokunulmaktadır. Eskiden Kunduzun her evinde hurcin dokunulurdu. Ama son zamanlarda araba çıktıktan sonra hurcin kullanma ve dokunması sadece şehir merkezlerinden uzakta olan köy ve kasabalarda bulunmaktadır (KK: Taşhumar Kempir).

2.4.5.1.4. Dastarhan (Sofra) Dokuma

Kunduz ilinin yan komuşularında olduğu gibi Kunduz Türk boyları arasında da “Dastarhan” dokuma işi veya yaygındır. Ama son zamanlarda modern sofraların üretilmesiyle ip ve ipekten dokunan sofraların yerini almaya başlamıştır. Modern sofralar olsa da yine halk özel günlerde özellikle bayramlarda eski ipek sofralardan yararlanmaktadır. Dastarhan dokuması da aynı kilim ve heybe dokuması gibidir. Dastarhan dokuması yaşlı ve tecrübeli kadınlar tarafından dokunmaktadır. Ancak Dastarhan dokumasında kullanılan ipler kilim iplerine göre daha ince ve zarif işlenmiş iplerdir. Kunduz Türkleri Dastarhana çok önem verirler hatta dastarha tarafın ayak bile uzatmazlar. Dastarhana saygısızlık yapmanın ekmek azalmasına inanırlar. Dastarhan “yün” ve “ipek” olarak iki tür ipten dokunmaktadır. Dastarhan bu iki tür ipten dokunduğu için yine de “Yün Dastarhan” ve “İpek Dastarhan” olarak bilinmektedir. Yün Dastarhanlar koyun ve deve yününden İpek Dastarhan ise pamuktan yapılmaktadır. Dastarhan kız çeyizi olarak da kız annesi tarafından dokunmaktadır. Modern sofralara göre eski Dastarhanlar ekmeği daha yomşak tutar, o yüzden hala da halk arasında kullanılmaktadır özellikle köy ve kasabalarda (KK: Kambar Ay).

2.4.5.1.5. Kap (Çuval) Dokuma

Kunduz Türkleri daha ziraat ve tarımla meşgul olduklarından dolayı çuval da kullanırlar. Çuvallar genellikle yün ve pamuk iplerinden dokunmaktadır. Çuvalın dokunuş şekli de kilim ve hibe gibidir. Çuval harmandan eve saman götürme ve buğday, arpa, susam, nohut ve mısır gibi tanelerin saklanması için kullanılmaktadır. Son zamanlarda naylon çuvalların ortaya çıkmasıyla eski pamuk çuvalları az kullanılmaktadır. Çuvalların genişliği bir metre ve uzunluğu ise yüz seksen santimetre uzunluğundadır.

2.4.5.1.6. Bağış (Süslü Torba) Dokuma

Bağışlar genel olarak elde dokunmaktadır. Bağış da Dastarhan ve kilimde olduğu gibi güzel renkli ipten dokunmaktadır. Hanımlar güzel gözüksün diye Bağışları desenli yapar ve türlü şekilde bezemektedirler. Bağışta mutfakta olan kaşık, tabak ve çatal gibi mutfak malzemeleri saklanmaktadır. Eskiden Bağış her Özbek ve Türkmen Türkünün mutfağında bulunmaktaydı. Ama son zamanlarda sandık ve dolapların ortaya çıkışıyla kullanımı azalmış durumdadır. Yine de halkın kültürü unutmamak için bağıştan da yararlanmaktadır.

2.4.5.1.7. Yuvağı (Ev Süslüsü) Dokuma

Yuvağı genel olarak el dokumasıdır. Eskiden kızlar nişanlı olmadan önce ve nişanlı sürecinde çeyizi olarak aylarca Yuvağı dokurlardı. Yuvağı oda süslenmesi için kullanılır, özellikle gelin odalarında güzel gözüksün diye duvara asarlar. Yuvağı kırmızı renklerden çiçek motifli dokunmaktadır. Son zamanlarda şehir merkezlerinde yuvağıdan fazla kullanılmamaktadır. Ama az kullansa da köy ve kasaba halkı arasında hala da kullanılmaktadır.

2.4.5.1.8. İpek Karsı (İpekli Şal) Dokuma

İpek şalı hem saf ipekten hem de ipek ile yünü karıştırıp dokuyanlarda vardır. Genelde Türkmenlerden ziyade Özbek kadınlarının başlarında ipekli şal çok yaygındır. Beyaz renkli olan bu şal dokumaları, genellikle yaşlı kadınların çok kullandığı görülmektedir. Düğünlerde hediye olarak gelinlere verilir. Onlarda ya annesine veya da kendisi yaşlandığı zaman kullanmak üzere saklar. Kunduz şehrinde Türkler arasında el dokuma sanatı çok yaygındır. Ancak bunlar devlet tarafından hiçbir şekilde destek görmemektedir. Genelde gönüllü Özbek ve Türkmen iş adamları maddi durumuna göre küçük atölyeler kurmuş ve bazı aileler kendi aralarında bu tür dokuma türlerini sürdürmektedirler. Bunlara benzer daha onlarca el dokuma türleri Kunduz Özbek ve Türkmen halkı arasında mevcuttur.

2.4.5.2. Örücülük

Kunduz halkı arasında dokumacılık yanında örücülüğe de önem gösterilmektedir. Ama eskisine göre şu anda dokumacılık ve örücülük işlemi az görülmektedir. Az olma nedeni de Kunduzun yirmi seneden bu yana Taliban ve terör örgütleri tarafından kuşatılması ve bölgede savaş olmasından dolayıdır. Eğer Kunduzda devlet tarafından yardım edilerek örücülük üzerine yatırım yapılırsa birkaç sene içinde örücülük büyük oranda yükselecektir. Kunduzda yaşayan Özbek ve Türkmen halkı dokuma ve örücülük yeteneğine sahip durumdadır.

2.4.5.2.1. Ceket Örne

Kunduz Özbek ve Türkmenleri arasında ceket örme çok eskiden bir el sanatı olarak günümüze kadar devam etmektedir. Genelde ceket işlemini genç kızlar yapmaktadır. Evlerde örülen ceketler pazarlarda yurtdışından gelen ceketlere göre daha dayanıklı olduğu için yüksek fiyatlarla satılmaktadır. Kunduz'da el ile örülen ceketler genel olarak siyah, mavi ve kırmızı renkli olmaktadır. Sadece kadınlar için değil erkekler için de yelek ve kazak örülmektedir.

2.4.5.2.2. Burya (Hasır) Örne

Kunduz halkı arasında hasır örme işi çok eskiye dayanmakta olup hala da devam etmektedir. Hasır genellikle erkeler tarafından örülmektedir. Hasır örme işi Kunduzun İmam Sahip, Daşt-i Arçi, Kalai Zal ve Kalbat ilçelerinde örülmektedir. Hasır oda kaplamasında odanın taban kısmına kaplanmaktadır. Halk Hasır güzel desen yapmak için renkli ip ve farklı renkli olan kamışlardan yararlanmaktadırlar. Köy ve kasabalarda ise hasırdan “oy” adını verdikleri oda yapmaktadır. Ama son zamanlarda oy odası çok az oranda bulunmaktadır. Halk hasır, “çayla” adını verdikleri üzerinde mutfak eşyaları koyulacak dört sopadan yapılan “Çayla” üzerinde de kullanmaktadır. Hasır da son zamanlarda naylon çadırlar ortaya çıkmasından dolayı az kullanılmaktadır (KK: Tolun Ay).

2.4.5.2.3. Sabat (Sepet) Örne

Kunduzda yaşayan her Türkün evinde sepet bulunur ve evlerinde sepet kullanmaktadır. Kunduz halkı eskiden veri sepet örmektedir. Sepet genellikle ekmek koymak için kullanılır. Halk sepeti ağaç fidanlarından örmektedir. En çok fıstık fidanından yararlanır. Halk fırından ekmek çıktığı zaman ekmekleri sepete koymak için kullanmaktadır. Sepet de türlü şekilde, kuş sepeti, keklık sepeti, kanarya sepeti olarak farklı boyutlarda örlmektedirler. Sepet örme işi en çok köy ve dağlık kasabalarda bulunmaktadır. Bir de sepet çiftçilerin yazın sebze ve meyve mevsiminde içinde domates, patlıcan, patates, kaysı, nar, şeftali gibi sebze ve meyve koymaları için kullanılmaktadır.

2.4.5.2.4. Süt Sabat (Sepet) Örne

Kunduz Özbek ve Türkleri arasında Süt sepeti genelde ayva ve fıstık ağacının serçe parmak gibi ince dallarından örlmektedir. Süt sepeti eskiden buzdolabı olmadığı için Türkler arasında yaygın olarak kullanılırdı. Ve hala da köy ve kasabalarda süt sepetlerinin içinde süt, yoğurt, süzme yoğurt, tereyağı ve yemekler konulur. Süt sepetleri geniş ve büyük örölüp ters çevrilerek süt ürünlerin saklanması ve bu ürünlerin hava alması için kullanılır. Kedi veya köpek gibi hayvanların dokumaması için sepet üstünde ağır bir şey bırakılır. Hem de çocukların ürünlere zarar vermemesi için daha elverişlidir. Özbek ve Türkmen halkı örücülük alanında çok yetenekli ve maharetlidirler. Özbek ve Türkmenlerde sandalye, ranza vd. el sanatları hâlâ eskisi gibi korunmaktadır.

2.4.5.2.5. Şapka ve Çorap Örne

Kunduz halkı arasında örücülük kendi varlığını hala da iyi şekilde devam ettirmektedir. Özbek ve Türkmen hanımları farklı şekilde yaşlı hanım, kız ve gelin şapkası olarak şapka örmektedirler. Kadın şapkaları beyaz, yeşil ve pembe renklerinde seçilmektedir. Kız ve gelinler için siyah ve kırmızı motifli şapkalar örlmektedir. Gelinlere özel örülen şapkalar normal kadınlara göre daha süslü ve çevresinde takılar ve motifler görülmektedir. Kadınlar çorabı da farklı renk ve boyutlarda örmektedirler. Çorap örme modern çorapların ortaya çıkmasıyla eskisine göre son zamanlarda daha azalmış durumdadır. Ama yine de köy ve kasabalarda hevesle örlmektedir. Çorap örmesinde kışın ayağı sıcak tutması için koyun ve deve yününden yararlanmaktadırlar. Büyük yaş çoraplarına göre çocuk ve kadın çorapları daha rengârenk örlmektedir.

2.4.5.2.6. Çelme (Sarık) Örne

Kunduz Türkleri arasında sarık sarma ve örme çok eskiye dayanır. Sarık yün ve pamuk karışımından yapılan ipliklerden örlmektedir. Sarık örme işi genelde yaşlı hanımların işidir. Bazen gelinler de damat için örmektedir. Sarık sarma geleneği hala da Kunduz halkı arasında devam etmektedir. Sarığın uzunluğu 3-4 metre arasındadır. Genç erkekler genelde siyah ve mor sarık ve yaşlılar ve din adamları ise beyaz sarık sarmaktadır. Eskiden halk arasında sarıksız gezmek hele hele camiye namaz kılmak için gelen birisi sarıksızsa din adamları tarafından hoş karşılanmazdı. Ama son zamanlarda ise sarık sarma geleneği azalmış durumdadır. İpekten örülen sarıklar da

bulunmaktadır ama ipek sarıklarını zengin insanlar ve milletvekilleri sarmaktadır (KK: Rabia Kempir).

2.4.5.2.7. Ağaç, Taş, Maden, Toprak, Cam ve Deri İşlemeciliği

Kunduz ilinde büyük oranda doğal orman ve el ile dikilen bahçeler bulunmaktadır. Halk ev yapımında ağaçları oda kaplamasında kullanmaktadır. Marangozlar ağaçtan kapı, pencere, yatak, sandalye, dolap, sandık ve türlü şekilde mutfak tabakları yapmaktadır. Kunduz halkı dut ağacından “Cuvaz” adını verdikleri at ve deve aracılığıyla yağ çıkartan bir nevi yağ makinesi düzeltmektedir. Ama son zamanlarda modern yağ makineler çoğalmasından dolayı “Cuvaz”dan fazla kullanılmaktadır. Bir de elektrik ve doğal gaz olmadığından dolayı halk kışın ısınmak için ağaç odunundan yararlanmaktadır.

Kunduz ilinde türlü taşlar bulunmaktadır. Halk taşı ev yapımında evin temel kısmında taş kullanılmaktadırlar. Kunduzda “Gilkar” adını verdikleri taş ve kil ustaları taşta farklı şeklide desen vererek ev ve binalar yapmaktadırlar. Ev yapımında taş kullanmaktan amaç evin dayanıklı olması ve güzel gözükmesidir. Kunduzda seramik ve binalarda kullanılan her tür taş bulunmaktadır.

Afganistan’ın başka illerinde olduğu gibi, Kunduz ilinde de farklı madenler yer almaktadır. Kunduzda yer alan madenler şunlardır; binzin, fasforas ve stindir. Ama şu ana kadar bu madenlerin ithal işlemi başlanmamıştır. Binalara kullanmak için Sadece doğal kaynaklarından istifade edilmektedir. Madenler hakkında ilk bölümde Kunduzun coğrafi özellikleri kısmında bilgi verilmiştir.

Kunduzda toprak her yerde bulunmaktadır. Halk toprağa “kızıl” ve “ak” toprak olarak iki şekilde isim vermektedir. Kunduzda olan evlerin çoğu topraktan yapılan evlerdir. Halk ev yapımında önce su ve toprağı karıştırır sonra da ayakla teperek pişirir ve duvar yapar. Kunduzda tuğla fırını da çok görülmektedir. Zengin insanlar fırın kurarak kerpiçleri kömürle pişirir sonra modern binalar inşa etmek için tuğladan yararlanmaktadır. Halk topraktan leğen, tabak ve evde kullanılacak başka tür tabaklar yapmaktadır. Kunduzda cam bulunmamaktadır. Deri işlemeciliği yan komşu vilayetlere göre kunduzda daha büyük oranda yapılmaktadır. Deri ustaları farklı derilerden mont, çamuş, ayakkabı, yelek ve şapka gibi farklı giysiler yapmaktadırlar.

2.5. Pazarlama ve Ticaret

Kunduz halkı pazarlama için haftanın belli günlerinde Pazar yapmaktadır. Kunduz merkezi pazartesi ve Perşembe günleri ve ilçeleri de hafta içi iki farklı günde Pazar yapmaktadır. Halk ürünlerini çarşı yerinde satmak için deve, at, katır, eşek ve son zamanlarda ise araba ile götürmektedir. Çarşı yerinde farklı ürünler için belli yerler ayarlanmış durumdadır. Halkın çoğu ürünlerini pazara getirdiğinde tüccarlara ürünü toptan satmaktadır. Tüccarlar da satın aldığı ürünleri komşu il ve dış ülkelere(Pakistan, Tacikistan, Hindistan ve Çin gibi) ithal etmektedir. Kunduzun

fıstığı, bademi ve kavunu çok meşhurdur. Kunduzda yetişen pirinç Afganistan'ın en meşhur pirinçlerindendir. O yüzden Afganistan'ın farklı illerinde Kunduz pirinci tüketilmektedir (KK: Heday Berdi Bay).

2.6. Kiler, Mutfak, Besleme

Kunduzda yaşayan Türkmen ve Özbek Türklerinin mutfacı hemen hemen aynıdır. Sadece bazı yemek çeşit farklılığı görülmektedir. Kunduz Türkmen ve Özbek Türkleri çamurdan yapılan eski mutfaklardan yararlanmaktadır. Kunduz halkının mutfacı evin bir köşe kısmında bulunmaktadır. Mutfaklar genellikle dörtken şeklinde olup uzunlu ve genişliği 4-5 metre aralığındadır. Mutfacın bir köşesinde çaydanlık ve kazan ocağı ve bir köşesinde ise ekmek tandırı bulunmaktadır. Hanımlar ocak ve ekmek tandırını “kızıl” topraktan yapmaktadır. Hanımlar ocak ve tandır yapma işinde çok mahirdirler, ocak ve ekmek tandırı yaparken çamura kıl ve taş karıştırmaktadırlar. Hanımların çamura taş ve kıl karıştırmamasından amaç ocak ve ekmek tandırının uzun süre dayanması ve az ateşle sıcak olmasıdır. Ekmek tandırının ağzı küçük iç ve dibini ise geniştir. Ekmek tandırının yan kısmının rüzgâr esecek olan tarafında “Tulik” adını verdikleri bir delik bulunmaktadır. Özbek ve Türkmen halkı yemek pişirmek için genellikle odun ve tezek ateş etmektedir. Mutfak malzemeleri, kazan, düdüklü kazan, dikçe, kapgir, kaşık vs. dir. Ekmek tandırı malzemelerine ise karsan, raida, yengice, nahpar ve kesev denilmektedir. Kunduz Türklerinin mutfacı çok zengindir. Her mutfakta (Özbek pilavı, Türkmen susam yağı Pilavı, eşliki, tandır ekmeği, kavurma vs.) emekleri pişirilmektedir.

2.6.1. Hayvansal Besinler

Kunduz ilinde hayvancılık fazla olduğundan dolayı her türkün evinde farklı yemekler hazırlanmaktadır. Hayvansal besin, hayvanlardan elde edilen her türlü nimetin genel adıdır. Halk koyun, keçi, inek, deve ve at gibi eti helal olan hayvanların etinden yararlanmaktadır. At etini Özbek Türkleri tüketmektedir. Kunduzda yaşayan her türkün sofrasında Özbek ve Türkmen pilavı ana emek olarak muhakkak bulunmaktadır. Kunduz yöresinde hayvanlardan elde edilen besinler; koymak, ham koymak, dolamay, kokanak, yoğurt, tereyağı, peynir, et, kalla paça, süt ve süttten üretilen ürünler ve yumurta gibi besinlerdir. Kunduz halkı hayvancılıkla uğraştığından dolayı hayvan besinleri bu yörede çok bulunmaktadır. Halk sabah kahvaltısında süt ve süttten yapılan “Şir Çay “ içmektedir. Şir çay hazırlaması şu şekildedir; çaydanlıkta gerekli miktar su önce iyice kaynatılır su kaynarken siyah çay ve ceviz ilave edilir, ondan sonra tereyağı ve kaymak ilave edilerek kuvama gelinceye kadar kaynatılır ve sabah kahvaltısında içilmektedir. Şir çay kunduzun tüm halkı arasında yaygın ve tüm etniklere ait olan bir çay türüdür. “Dolamay” ürünü, inek, keçi ve koyun doğum yaptıktan sonra ilk üç günde sağılan süttten yapılır ve çok lezzetli bir besin olarak halk tarafından tüketilmektedir.

Kunduzda yaşayan Türk halkı hayvan süttünden farklı süt ürünleri elde etmektedir. Yoğurt yapmasında öce süttü pişirir süt soğumadan birkaç gün önceki yoğurttan maya koyarak yoğurt yapmaktadır. Tereyağı ve süzme yoğurtu da “Alameş” adını verdikleri keçi derisinden yapılan bir

aletle sabahleyin saatlerce sallayarak elde eder. Kunduz halkı çok et tüketir. Kunduzda yaşayan her türkün sofrasında Özbek pilavı, Türkmen susam yağlı pilav ve kavurma gibi etli yemek bulunmaktadır.

Kunduz ilinde hayvansal besinlerden yapılan bazı yemekler şunlardır:

2.6.1.1. Korut Ava

Bu yemek genelde kış mevsiminde tüketilmektedir. Korut ava, yaz mevsiminde kavun ve süzme yoğurt karışımından hazırlanan “cankurut” adı verilen kuruttan hazırlanmaktadır. Kurut ava şu şekilde hazırlanmaktadır; önce tencereye yağ ve soğan ve bazı gerekli baharat ilave ederek sıcak sula ezilen kurut sunu tencereye ilave eder ve bir saat gibi kaynatılır ve sıcak tandır ekmeği ile tüketilmektedir. Bu yemek çoğu zaman şehir merkezlerinden köye misafir olarak gelen misafirler için hazırlanmaktadır.

2.6.1.2. Şir Pirinç (Sütlaç)

Şir pirinç yemeği şehir merkezlerinden ziyade köy ve kasabalarda yapılan halkın çok sevdiği yemeklerden biri sayılır. Sütlaç Kunduzda yaşayan her Türkün mutfağında bulunmaktadır. Bu yemek genel olarak ilkbahar ve yaz mevsiminde hayvanların doğum yapma mevsiminde yapılmaktadır. Sütlaç sadece yaz ve ilkbahar mevsiminde değil her mevsimde yapılabilir. Sütlaçın yapılışı şu şekildedir. Hanımlar ilk kez süt ve pirinci karıştırarak iyice haşlarlar, süt ve pirinç kovama gelince pişmiş halı kendine alır. Bu yemeği servis ederken üzerine tuz şekeri ve tereyağı serper. Böylece tüketim aşamasına gelir. Şir pirinç genelde köy yemeğidir. Bu yemek çoğunlukla Şehir merkezlerinden Köye misafir gelince hazırlanmaktadır. Şir pirinç el ve ekmekle yenilmektedir. Bu yemeği kaşıkla da tüketenler vardır.

2.6.2. Bitkisel Besinler

Kunduz ilinde domates, patlıcan, patates, biber, bamya, karnabahar, kabak, salatalık, ıspanak, kavun, karpuz, üzüm, nar vs. sebze ve meyveler bulunmaktadır. Halk genelde yaz mevsiminde çoğu zaman bitkisel yemekler tüketmektedir. Bitkisel yemekler son zamanlar Özbek ve Türkmen Türkleri mutfağında yer almıştır. Şu anda halk bu bitkileri bazılarını pişirerek ve bazılarını ise çiğ şeklinde tüketmektedir. Kunduz Türklerini mutfağında çok oranda pişirilen bitkiler bamya, patates, patlıcan, karnabahar ve domates bitkileridir.

2.6.3. Besinlerin Muhafazası

Kunduzda yaşayan Türk halkı besin muhafazası konusunda çok iyi tecrübelerle sahiptir. Elektriğin bulunduğu Şehir merkezlerinde yaşayan halk besinlerini buzdolaplarında muhafaza

etmektedir. Köy ve kasabalarda yaşıyan halk ise kendilerince besin muhafaza etme çözümleri bulmuşlardır. Halk bamya, biber ve patlıcan gibi bitkileri yazın kurutarak kış mevsiminde tüketmesi için muhafaza etmektedir. Süt ürünlerini meşk ve “kado” adını verdikleri kabaktan yapılan kova şeklinde olan bir alet içinde muhafaza etmektedir. Etleri ise kurutma ve yağa kavurma şeklinde muhafaza ederler. Et Kurutma şekli şöyledir; yazın önce eti parçalara ayırarak tuz serper sonra da ipe asarak kurutmaya bırakılır. Et kuruduktan sonra kumaştan dikilen bir hibede saklanır. Etin kavurma şekli muhafazası ise; eti yağa kavurarak “yağpip” adını verdikleri yağ kovaasında muhafaza etmektedirler. Besin muhafazası genellikle kışa hazırlık için yaz mevsiminde gerçekleşmektedir.

2.6.4. Mutfak Düzeni, Mutfak Araç ve Gereçleri

Kunduz halkının çoğu köy ve kasabalarda yaşamaktadır. Köyde yaşıyan halkın şehir halkına göre hayatı çok farklıdır. Mutfaklar eski usluda yapılan mutfaklardır. Kunduzda yaşıyan Türkmen ve Özbek Türklerinin mutfağı hemen hemen aynıdır. Sadece bazı yemek çeşit farklılığı görölmektedir. Kunduz Türkmen ve Özbek Türkleri çamurdan yapılan eski mutfaklardan yararlanmaktadır. Kunduz halkının mutfağı evin oturma odalarından uzaklıkta olan evin bir köşe kısmında bulunmaktadır. Mutfaklar genellikle dörtken şeklinde olup uzunlu ve genişliğı 4-5 metre aralığındadır. Mutfağın bir köşesinde çaydanlık ve kazan ocağı ve bir köşesinde ise ekmek tandırı bulunmaktadır. Hanımlar ocak ve ekmek tandırını “kızıl” topraktan yapmaktadır. Hanımlar ocak ve tandır yapma işinde çok mahirdirler, ocak ve ekmek tandırı yaparken çamura kıl ve taş karıştırmaktadırlar. Hanımların çamura taş ve kıl karıştırmamasından amaç ocak ve ekmek tandırının uzun süre dayanması ve az ateşle sıcak olmasıdır. Ekmek tandırının ağızı küçük iç ve dibi ise geniştir. Ekmek tandırının yan kısmının rüzgâr esecek olan tarafında “Tulik” adını verdikleri bir delik bulunmaktadır. Mutfak araç ve gereçleri ise tencere, düdüklü kazan, kazan, dekçe, kapgir, çömiç vs. araçlardan ibarettir. Kunduz Türk halkının evinde mutfak araç ve gereçlerini saklama ve hamur yoğurmak için “ hamurhane” adında bir küçük oda mutfağın yamacında bulunmaktadır. Bazılar ise bu odaya “kulfhane” ismini vermektedir.

2.6.5. Yiyecek ve Yemekler

Kunduz ilinde yaşıyan Özbek ve Türkmen Türklerinin çeşitli yemekleri bulunmaktadır. Özbek ve Türkmen deyince akla gelen ilk şey Özbek pilavı ile Türkmen eşliki yemeğidir. Halk çoğunlukla yemeklerini hamurdan yapmaktadır. Kunduz Türk boyları arasında yemek kültürü hemen hemen aynıdır. Ancak birkaç yemek farklılığı bulunmaktadır (KK: Haldana).

Kunduz ilinde yaşıyan Özbek ve Türkmen Türklerimin yaptığı yemekler şunlardır:

2.6.5.1. Özbek Pilavı

Meşhur Özbek pilavı Afganistan, Özbekistan ve başka dış ölkelerde yaşıyan Özbeklerin en lezzetli ve ünlü yemeklerinden biri olarak sayılmaktadır. Afganistan’da yaşıyan Özbeklerin mutfağı

Özbek pilavı ile tatlıdır. Özbek pilavı Afganlı halk ortasında “kabli palav”, “kabli özbeki” ve “kabli palav özbeki” isimleri ile anılmaktadır.

Özbek pilavı “M. Ö 4’li yüzyılda, Büyük İskender zamanından bu yana yapılan, her bir aşçının kendi bulduğu bir özelliği ekleyerek zenginleştirdiği ve bu nedenle bir “sanat” diye nitelendirilen pilavın yapılışı, bölgeden bölgeye değişiklik gösterse de, hepsinin ayrı bir lezzeti, ayrı bir özelliği bulunuyor. Pilav yapımında ana malzemeler değişmez. Bu yemek sile pirincine et, havuç, kuru üzüm ve salça karıştırılarak yapılmaktadır. Bu yemeğin püf noktası ‘dem’idir. Pirinç suyunu çekince yirmi dakika çok kısık ateşte bekletilmekte, yemeğin hava almasını engellemek için de tencerenin kapağının kenarı beyaz bez veya hamurla kapatılmaktadır (Oyghagh, 2019: 41).

Özbek pilavı Özbek Türklerinin ana yemeklerinden biri sayılmaktadır. Bu yemek her bir Özbek türkünün evinde misafir olan kişinin önüne muhakkak sofrada serilmektedir. Misafirin önüne tüm nimetler serilse de Özbek pilavı olmadıkça Özbekler misafire hiç misafirperverlik yapamadığını düşünmektedir. O yüzden her zaman sofrada Özbek pilavı bulunmaktadır. Eve misafir fazla gelince pilavı erkekler pişirmektedir. Özbek ve Türkmen halkı düğün, sünnet ve toy merasimlerinde muhakkak pilav pişirmektedirler. Özbek pilavı aşçıları çok meşhurdur. Özbek pilavı şehirim her otelinde bulunmaktadır. Özbek halkı arasında “bir gün ömrün kaldıysa pilav yiyip öl” atasözü de meşhurdur.

2.6.5.2. Türkmen Susam Yağı Pilavı

Güney Türkistan’da yaşayan Türkmenler özellikle Kunduz ili Türkmenleri pilavı susam yağı ile hazırlanmaktadır. Türkmen susam yağı pilavı ile Özbek pilavı ile aynıdır. Ancak yağ farklılığı bulunmaktadır. Özbekler “zagir” yağı ile pilav yaparken Türkmenler susam yağı ile yapmaktadır.

2.6.5.3. Türkmen Eşliki

Bu yemek Türkmenlere mahsus olan en lezzetli ve meşhur yemektir. Bu yemek en eskilerden beri Türkmen halkı sofrasında bulunmaktadır. Eşliki ilk başlarda komutan, arbab (Ağa), ve milletvekili gibi halk büyüklerinin emeği olarak bilinmekteydi. Şu anda Türkmen halkı evinde çok kıymetli bir misafir geldiğinde eşliki emeğini pişirmektedirler. Bu yemek şu anda Türkmen halkı arasında belli günlerde tüketilmektedir. Bu yemeğin ana malzemesi et ve hamurdur. Eşliki yemeği şu şekilde hazırlanmaktadır; ilk kez hamur yapılır ve dem alması için bekletilir. Hamur dem alırken koyun eti, soğan, maydanoz, domates vd... baharat gibi malzemeler kıyma şeklinde hazırlanmaktadır. Eşliki kıyması hazırlandıktan sonra hamuru küçük bölümlere keserek “zubala” yapmaktadır. Eşliki kıymasının alt üstü hamurla kapatılır ve bundan sonra fırına koyulmaktadır. Eşliki 10-15 dakika arasında hazırlanmaktadır. Eşliki hazırlandıktan sonra parçalara ayırarak servis edilmektedir. Eskiden eşliki odundan yakılan ateş ortasına pişirilirdi. Ama son zamanlarda modern fırınlarda temiz bir şekilde pişirilmektedir (KK: Murat Durdi).

2.6.5.4. Kiçri Kurut

Kiçri Kurut yemeği sadece Türk boyları arasında değil başka etnikler arasında da hazırlanmaktadır. Kiçri yemeği genellikle kış mevsiminde hazırlanmaktadır. Bu yemek halk arasında çok meşhur ve çok lezzetli yemekler arasında yer almaktadır. Kiçri “Kiçri şulla” ve “Kiçri Palav” olarak adlandırılmaktadır. Kiçrinin hazırlanma şekli şu şöyledir; kiçrinin ana malzemesi Kurut ile Pirinçtir. İlk kez tencereye yağ, soğan, domates ve vd... baharat çeşitleri karıştırılarak kavurulur. Sonra su ilave edilir su iyice kaynadıkça üzerine pirinç ilave edilir ve bir saat gibi kaynatılmaktadır. Pirinç kaynama sırasında durmadan kaşıkla karıştırılmaktadır. Pirinç suyunu çektikçe Kiçri hazır hale gelir. Kiçri servis edilirken üzerinde süzme yoğurt ya da ezilmiş kurut suyu koyarak servis edilmektedir. Kiçri ekmekle birlikte yenilmektedir.

2.6.5.5. Tandır Ekmeği

Kunduzda şehir merkezi dışında genelde halk kendi pişirdikleri tandır ekmeğini tüketmektedirler. Tandır ekmeği kunduz Türk boyları evinde her sabah pişirilmektedir. Hanımlar ekmek tandırını “kızıl” topraktan yapmaktadır. Hanımlar tandır yapımında toprak, taş ve koyun, keçi ve deve gibi hayvanların yününden yararlanmaktadır. Tandır ekmeği her türkün sofrasının başköşesinde bulunmaktadır. Hanımlar her sabah kahvaltısından önce tandır ekmeği pişirmektedir. Kunduz Özbek Türklerinin ekmeği yuvarlak, geniş ve hafiftir. Ama Türkmen hanımları ise tandır ekmeğini kalın pişirmektedir. Kunduz Türk boyları arasında sabah kahvaltısını sıcak tandır ekmeği ile yapmak çok önemlidir.

2.6.5.6. Katlama

Katlama genelde Özbek Türklerinin hazırladığı bir hamur yemeğidir. Katlama yağlı hamurun kat- kat yapılması ile yuvarlak şekilde hazırlanmaktadır. Katlama hazırlandıkça üzerine toz şeker konularak tüketilmektedir. Halk bu hamur genelde düğün ve özel merasimlerde hazırlamaktadır.

2.6.5.7. Çagaldak ya da Hacur

Çagaldak hamurdan yapılan bir hamur yemeğidir. Çagaldak da katlama gibi Özbek Türklerine ait olan bir yemek çeşididir. Hanımlar Çagaldak hamurunu hazırlandıkça küçük parçalara ayırarak çagaldak’a şekil vermek amacıyla “kattaköz” adını verdikleri elek üzerinde hamur parçalarını ovalamaktadırlar. Çagaldak yağ ile pişirilmektedir. Çagaldak genelde ev bireyinin yolcu etme esnasında ve özel günlerde hazırlanmaktadır.

2.6.5.8. Yağlı Petir

Yağlı Petir hamur, yağ ve et kıyması karışımından yapılan bir yemek çeşididir. Yağlı petir sadece kunduz Türkleri değil tüm Güney Türkistan Türklerine ait olan bir yemektir. Yağlı petir genelde sabah kahvaltısında tüketme amaçlı hazırlanmaktadır. Hanımlar un ve yağ karışımıyla

hamuru hazırladıktan sonra hamurun iç kısmında kıyma et koyarlar. Yağlı petir ekmek tandırında pişirilmektedir.

2.6.5.9. Tandır Kulça (Çörek)

Çörek hamurdan yapılan ve Kunduz halkı arasında meşhur olan bir hamur yemeğidir. Halk çöreği genelde ramazan bayramı ve özel merasimlerde hazırlamaktadır.

Çörek tuzlu ve şekerli olarak iki şekilde pişirilmektedir. Hanımlar çöreğin hamurunu yoğurduktan sonra yuvarlak ve kalın boyutlarda ayırarak ekmek tandırında pişirmektedir. Çöreğin güzel gözükmesi için hanımlar çöreğin üzerinde çörek otu ve susam koymaktadırlar. Çörek genelde çay ile tüketilmektedir (KK: Hanım Gül).

2.6.6. İçecekler

Kunduz halkı içecek olarak sudan sonra ayran içmektedirler. Ayran genelde yaz mevsiminde içilmektedir. Halk yaz mevsiminde “doğ badrang” yahut “Çalab” adını verdikleri su, yeşil soğan, salatalık, nane ve yoğurt karışımından hazırlanan ayran kuyu, nehir ve bulak suyundan içmektedir. Kunduz halkı arasında kahve içme çok az görülmektedir.

2.6.7. Sofra Düzeni

Sofra düzeni Kunduz Türk boyları arasında aynıdır. Özbek ve Türkmen halkı arasında erkekler kadınlardan ayrı sofrada yemek yemektedir. Yemek hazırlandıkça sofraya kurulmadan önce evin küçüğü ibrik ve “Çialpçin” adını verdikleri özel bir kovada büyüklerin eline su döker. Sofra serilince sofrada ilk kez iki ekmek konulur. Ondan sonra Özbeklerde Özbek pilavı ve Türkmen sofrasında Türkmen susam yağı pilavı, kavurma, salata vb. yiyecek ve içecekler konulmaktadır. Her iki kişiye bir tabak konulur. Kunduz Türk halkı masada değil ayak üzerinde oturarak elle yemek yemektedir. Halk yemeğe başlaman önce şöyle dua etmektedir; “Bismillahirrahmanurrahim Huda köp bersin, toldirip taşirip versin, mol bersin ve hiç kaçan dastarhanımızdan nan arımasın!”.

“Bismillahirrahmanurrhim, Allah çok versin, dolu ve taşkın versin, bol versin ve hiçbir zaman soframızdan ekmeği eksiltmesin!”.

Yemekten sonra şu dua yapılır: “biz az kıldık Huda köp kılsın bereket kelsin bala ketsin dastarhanga berekat Aallah-u Akbar” , “Biz azaltık Allah çok versin, Bereket gelsin bela gitsin, Sofraya bereket!”.

Sofra toplandıktan sonra ilk olarak büyüklerin ellerine su dökünür. Yemekten sonra Özbek ve Türkmenlerde tatlı ile yeşil çay içmek yaygındır.

2.7. Giyim Kuşam

2.7.1. Erkek Giyimleri

Kunduz halkı arasında erkek giyimleri boydan boya değişmektedir. Özbek ve Türkmen Türkleri yemek konusunda farklılık gösterdiği gibi giyim konusunda da farklıdır. Erkek giysileri mevsim olarak farklıdır. Yazın ince giysiler giyerken, kışın ise kalın giysileri tercih etmektedirler.

2.7.1.1. Köylek-İştan

Afganistan genelinde kullanılan köylek-iştan Hindistan ve Pakistan kültüründen Afganlara gelmiştir. Halk arasında Kumaş rengi her mevsime göre fark etmektedir. Halk sonbahar ve kış mevsiminde siyah ve siyahımsı renkleri, ilkbahar ve yazın ise gri, beyaz ve beyazımsı renkleri tercih etmektedir. Genelde Kunduz halkı arasında en çok kullanılan kumaş rengi beyaz renktir. Yaşlılar ise özellikle beyaz renkli kumaş kullanmaktadır. Bu köylek-İştan kumaşları Çin ve Pakistan ülkelerinden Afganistan'a getirilmektedir. Halk özel merasim ve bayramlarda muhakkak yeni köylek-iştan diktirmektedir. Terziler farklı desen ve modalarla herkesin isteğine göre köylek-iştan dikmektedir. Köylek-iştan kasimi, çappayaka, karzaiyi, hindi ve sünneti adlarıyla farklı şekil ve desenle hazırlanmaktadır. Köylek-iştanın iki yan tarafında (oğri cebek) adını verdikleri iki tane cep ve yan göğüs kısmında bir tane cep dikmektedirler. Bazılar ise göğüs kısmında cep diktirmemektedir.

2.7.1.2. Göpiça

Bu giyim Afganistan'ın Türkleri özellikle Özbek-Türkmen halkına ait özel bir giysidir. Göpiça siyah ve kırmızı renkli kalın kumaştan dikilmektedir. Bu giysi sadece gençler tarafından değil yaşlılar ve çocuklar da kullanmaktadır. Göpiça kumaşı köylek-iştan şeklinde özel terziler tarafından dikilmektedir. Kumaş dikilirken kumaşın alt kısmında da özel ince kumaş kaplanmaktadır. Bu giysi genellikle sonbahar ve kış mevsiminde giyilmektedir. Göpiça giyenler Göpiça üzerinden çapan da giymektedir. Eğer Göpiça giyen birisi çoban ise beline kuşak da bağlamaktadır. Bu giysi Güney Türkistan Türklerine ait bir giysidir. Bir Göpiça dikim işlemi adı bir Köylek-iştana göre daha zaman alır.

2.7.1.3. Çapan (Ton)

Bu giysinin Türkiye Türkçesinde genel adı kaftan olarak bilinmektedir. Çapan ya da Ton Güney Türkistan Türklerine ait olan bir nevi kalın giysidir. Bu giysi en eskilerden bu yana halk arasında giyilmektedir ve ata miras olarak bilinir. Bu giysi genellikle Özbek ve Türkmen hanımları tarafından ipek ve ipliklerden dokunmaktadır. Tonun farklı renkleri vardır ve farklı kalitelerle dokunur. Kunduz halkı da Güney Türkistan'da yaşayan başka Türk halkları gibi Ton giymektedirler. Zengin insanlar daha pahalı ve kaliteli ipliklerden Ton dokutmaktadır. Çapan genelde sonbahar ve

kış mevsimlerinde halk tarafından giyinmektedir. Çopan düğün, sünnet ve nişan gibi özel merasimlerde de kültür nişanesi olarak mutlaka giyinmektedir.

2.7.1.4. Toppi (Kalla Puş)

Toppi Güney Türkistan halkı arasında farklı adlarla çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Erkek toppisi, kadın ve gelin toppisi olarak farklı motif ve desenlerle hazırlanmaktadır. Erkeklerin toppisi kırmızı ve siyah ipliklerle kadınlarınkine de beyaz, siyah ve kırmızı renklerden faydalanır. Gelinlerin toppisi ise özel olarak ayna işletilerek hazırlanmaktadır. Eskiden kadınlar da toppi giyerlerdi ama son yıllarda yaşlı nineler hariç genç ve orta yaşta olan kadınlar giymemektedir. Gelinler ise toppiyi sadece nikâh günü giymektedir.

2.7.1.5. Çalma, Salla (Sarık)

Sarık, Güney Türkistan'da özellikle Kunduz Türk boyları arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Sarık genellikle yaşlı nineler ve genç kızlar tarafından örülmektedir. Sarık örmesinde kullanılan iplikler ipek ve Koyun ve Deve yünlerinden örülen ipliklerden örülmektedir. Eskiden camiye namaz kılmaya mükellef olan tüm erkekler sarık sararlardı ama son zamanlar orta yaşlı erkekler ve yaşlı erkeler sarmaya başladı. Gençler ise düğün günü hariç başka zamanlar sarık sarmazlardı ama Taliban bölgeleri elde ettikten sonra gençleri de sarık sarmaya emir etti. Artık Kunduzda Taliban hâkimiyeti altında olan erkeklerin tümü sarık sarmaktadır. Yaşlı ve din adamları beyaz sarık ve genç yaşta olanlar ise siyah renkli sarığı tercih etmektedir. Sarık aynı zamanda halk arasında efendimizin sünneti olarak da bilinir.

2.7.1.6. Çammuş

Çammuş ayak giyimidir. Çammuş katagan halkı arasında özellikle Kunduz Türk boyları arasında eski zamanlardan beri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Çammuş deve, keçi ve inek derilerinden yapılmaktadır. Yapılış şekli; önce deri aş verilerek iyi bir şekilde kurutulur ve kırmızı ot rengiyle renklenir sonra da çammuş ustaları tarafından dikilir. Çammuşu genelde çiftlikte çalışan insanlar tarafından yaz mevsiminde giymektedir. Çammuşu sadece çiftlikte çalışan insanlar değil belki yazın rahat ve ayağı serin tutmak için genel halk da giymektedir. Bir Çammuş 5-10 sene kullanılmaktadır. Çammuş keçi yağı ve koyun kuyruğuyla yağlanılmaktadır. Bir çammuş ne kadar yağlanırsa o kadar fazla dayanır (KK: Timur Bek).

2.7.2. Kadın Giyimleri

Kunduz Türk boyları arasında kadın giyimleri “ Sar-i pa” adıyla bilinmekte olup ve genelde uzun etekli hazırlanmaktadır. Kadınlar giysilerini diktirmek için önce pazardan kendilerine yakışan kumaş satın alır sonra da özel terzilerine götürerek kendi isteklerine göre diktirmektedir. Kadınların giyim şekli bazen uzun etekli ve bazen de diz kısmına denk diktirmektedir. Kadın giyimlerinin yenileri uzun ve yakaları ise “V” şeklindedir. Kunduz Türk boylarının kadınları eskiden düğün ve

özel merasimler için elbiselerinin yaka ve bel kısmında ipliklerden çiçekler bezer ve desenli bir şekilde giymekteydiler ama son zamanlarda bu desen ve çiçek bezemeleri kaybolmaktadır.

2.7.2.1. Kulagay

Kulagay çok kadimlerden bugüne kadar Özbek ve Türkmen kadınları tarafından istifade olunan bir başörtüsüdür. Kulagay yarım metre uzunlukta olup “cım” adıyla bilinen bir nevi kalın kumaştan yapılır. Bunu yaşlı kadınlar hem inanç gereği hem de kafalarını soğuğa karşı korumak nedeniyle kullanmaktadır. Kadınlar başlarına kulagay giyince onun üzerinden de beyaz ve büyük bir başörtüsü takmaktadırlar. Bu giysi maalesef öz değeri ve kullanımını kaybetmiştir. Ama ancak Kunduz ilinin bazı ilçelerinin uzak köylerinde kullanılmaktadır.

2.7.2.2. Çaderi (Burka)

Çaderi genelde mavi ve beyaz renkli olarak bilinmektedir. Kunduzda yaşayan başka etnik kadınları gibi Türk boylarının hanım-kızları da bu çaderiyi kullanmaktadır. Mavi renkli olan çaderiyi yaşlı hanımlar ve beyaz çaderiyi ise orta yaşlı kadınlar ve genç kızlar giymektedir. Çaderiler genelde Pakistan ülkesinden gelmektedir. Ama son zamanlarda ise Afganistan ülkesi kendisi de bu çaderileri üretmektedir. Kadınlar Çaderiyi namahremden sakınmak için kullanmaktadır. Çaderinin baş kısmında şapka gibi baş sığacak bir bölüm olup göz görme yeri oyuk oyuktur. Çaderinin ön kısmı göbeğe denk ve arka kısmı ise ta ayağa kadar uzanmış bir şekildedir (KK: Acap Hal).

2.7.2.3. Vasket (Yelek)

vaskat, Türkî halklar özellikle Afganistan’da yaşayan Özbek ve Türkmen Türklerinin milli ve yöresel kıyafeti olarak günümüzde yaşlı kadınlar ve genç kızlar tarafından giyilmektedir. Bu giysinin erkeklerin kullandığı vaskattan farkı şu; kadın vaskatı genelde kırmızı, gümüş işlemeli ve üzerine ipekle her çeşit çiçek şekilleri işlenir. Üzerine sikke ve küçük küçük cam parçacıkları takılmaktadır. Vaskatlar genel olarak kolsuzdur (Oyghagh, 2019: 50).

2.7.2.4. Paycame (Paçaşalvar)

Bu giysi hala da Afganistanın kuzeyinde yani Güney Türkistanda yaşayan özellikle Kunduz Özbek ve Türkmen hanımları tarafından kullanılmaktadır. Bu giysi eskisine göre daha düşük bir oranda kullanılmaktadır. Paycama genel olarak yaşlı kadınlar tarafından giyilmektedir. Paycamanın mavi, beyaz, yeşil ve sarı renkleri bulunmaktadır. Dikiliş şekli ise; geniş bir şekilde iki metre kumaştan hazırlanır kemer kısmı çık geniş ve ayak kısmı ise çinli ve dardır (KK: Aybazar Kempir).

2.7.3. Çocuk Giyimi

Çocuk giysileri, Kunduz Türk halkının büyük insanlarının kullandığı kumaşlardan hazırlanmaktadır. Ancak farkı çocukları hoşnut ve mutlu yapmak için giysilerine bazı desenler bulunmaktadır. Anneler kışın çocuklarını daha sıcak saklamak için onlara yünlü ve kalın kumaşlardan (Göppiçe, vaskatça, çopan ve degelek) gibi giysiler hazırlamaktadır. Anneler çocuklarının daha rahat yemek yiyebilmesi ve elbisesini pis etmemesi için “Aşhorak” adına bir önlük giysi daha hazırlamaktadır.

2.7.4. Kadın Süslenmesi

Afganistan’da yaşayan Türklerin süslenmeleri başka halklarınkinden daha farklıdır. Kunduz Özbek ve Türkmenlerinde evli kadınlar saçlarını bir veya iki örgü yaparlar. Gözlerine sürme çekilir. Burnun sol tarafına “burni hal ” takılır. Kulaklara “İsırğa” adı verilen küpeler, boyna “nazgardan” denilen gerdanlık veya “tavki” adı verilen kolye takılır. Bileklerine genelde gümüşten bazen de altından yapılmış “karre”, “bilezik” takmaktadırlar. Özel günler, bayram ve düğünlerde saçların düz durması için “sihak” ve “tillekaş” adı verilen bir taç takarlar. Tillekaş üzerinde ise ince ipek bir örtü bulunur. Bu örtünün adı ise “lata”dır. Gelinlerin süslenmesi ise düğün günlerinde kına gecesinden başlar. Kına gecesi gelinler bayan kuaförüne gidip yüzüne makyaj yaptırmakta ve saçlarını bir az kesip yuvarlak yapmaktadırlar. Bazen de bu işi komşu kızları bir araya gelip yaparlar. Kunduz Türk boyları gelinleri genellikle kına gecesinde milli kıyafet giyerler, kulaklarına ve boyunlarına altın kolye ve küpeler takar, ellerine kına yakarlar.

Gelin elbiselerinde, gelinin ellerinin görünmemesi için bilekten lastikle büzdürülüp, parmaklarının ucuna kadar uzayan bir kumaş parçası takılır, buna “yengiçe” denir. Gelin elinde “dest Romalçe” adını alan işlemeli bir mendil vardır. Bu mendili burun üzerinde tutarak yüzünü erkeklerden saklar. Gelinlerin saçlarına siyah ipek ipler ve boncuklarla hazırlanan “tahta pupek” adı verilen saç süsü enseden aşağı saçlara tutturulur. Bu süsü gelin 40 gün taşır. Başlarına taç kalpak giydikten sonra üzerine “Ak Parıl Romal” örterler (Fevzi, 2013: 39).

2.8. Halk Hekimliği

“Halkın, olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne halk hekimliği denilmektedir” (Melikoğlu, 2018: 551).

Teknoloji ve sağlık hizmetlerinin gelişmesine rağmen hala da yaşayan geleneksel hekimlik yani “halk hekimliği” adıyla da bilinen tedavi etme hala da devam etmektedir. Özellikle de Afganistan’ın kuzey kısmında yaşayan Türk boyları eskiden kalma ve babalarının mirası olarak bilinen ve tıpi Nevevi şeklinde çeşitli hastalıklara karşı çeşitli bitkilerden yararlanmaktadır. Halk hastalıklarına bakan kişilere “şeyh” ve “Kempir” adı verilmektedir. Şeyler genelde erkek kişileri ve kempirler ise kadınları tedavi etmektedir. Afganistan kuzeyinde yani Güney Türkistan’da yaşayan Türk halkları türlü hastalıklara karşı aşağıdaki gibi yöntem ve tedavilerden yararlanmaktadır:

Dişi ağrıyan kimsenin dişine, ağrısını dindirmek için dişin st kısmına sarımsak koyulur.

Sivilcesi çok olan kişiler sivilceyi yok etmek için “Tıbbı Nevevi” olarak bilinen hicameyi gerçekleştirir. Hicame vücuttaki pis akanları temizler ve insanın vücudunu hafifletir.

Karın ağrımına “sarsarak” adı verilen bitki kaynatılarak içirilir.

Nezle ve grip hastalığına “aş” adı verilen bir nevi içme yemeği hazırlanarak iirilmektedir.

Kulak ağrımında yeni kız doğuran hanımın sütü sağılarak kulağa damlatılmaktadır.

Boğaz ağrımında su ve tuz karıştırılarak sabah erken saatte gargara edilmektedir.

Kızamık hastalığı olan çocuklara eşek sütü iirilmektedir.

Dayak yeme, zedelenme veya vücudu ezilen kişinin çabuk iyileşmesi için, keçi veya koyun derisine sarılmaktadır.

Stres ve korkan insanlar için “ispend” adı verilen bir nevi bitki kr ateş ve kömür üzerine dökülerek yakılmaktadır. Yine de yeni doğum yapan kadınların ta kırkı çıkana kadar bu bitki her gün sabah-akşam kullanılmaktadır.

Karnın ağrımına ve hava almasına karşı “arpabadyan” adı verilen bir nevi yabani bitki ezilerek iirilmektedir.

Bacak ve parmak sakat olmasına “şorpahta” (tuzlu pamuk) adı verilen tuzu ve pamuk suda kaynatılarak sakat olan bölgede bağlanır.

Sa dökülmesine karşı, sa yoğurtla yıkanmaktadır. Bir de soğan suyu ile yıkarlar.

Diz ve bel ağrılarına karşı, kişi saatlerce baş kısmı hariç kuma gömülmektedir.

Bıçak veya orak yaraları için, yarayı tez iyileşmesi için yara sıcak demirle dağlanmaktadır.

Çocuğun burnu çok akmasına karşı, kız doğuran annenin sütü akıtılmaktadır.

Güneş arpmasında söğüt yaprakları toplanarak kaynatılır ve sabahleyin söğüt yaprağının ılık suyunda duş alınmaktadır.

Böbrek taşı ve ağrımına karşı, limon kabuğu unu balla karıştırılarak sabah erken tüketilmektedir.

Dil pişmesine, “aık taş” acı taş adı verilen bir nevi tuz taşı unu dil üzerine koyulmaktadır. Bir de kırmız adı verilen bir nevi mavi taş unu koyulmaktadır.

Çıban yarası ve kişinin kuyruğunda çıkan yaralarda kara soğanın kabuğu alınmadan kör ateşte pişirilerek yaranın üzerine bağlanır. Bir “zigir malham” adıyla bilinen bir nevi bitki ezilerek yaranın üzerinde bağlanılmaktadır. Bu merhem yaranın olgunlaşması ve tez iyileşmesi için çok faydalıdır.

Arı ve yılan sokmasına karşı, sokulan bölgede tuz sürülmektedir.

Mide hastalığına zencefil ovularak sula tüketilmektedir.

Kanamamanın durdurulması ve taze yaralarda un ve hakeza temiz toprak bastırılmaktadır. Bilindiği gibi Kunduz Türk boyları arasında bu tür geleneksel hekimlik hala yaygın bir şekilde devam etmektedir. Özellikle şehirden uzakta yaşayan halk arasında çok önemli bir yere sahiptir (KK: Usta Manan).

2.9. Halk Metrolojisi

Halk bugünkü teknolojinin ortaya çıkmasından önce atalarından miras kalan, bazı belirtiler vasıtasıyla yılın nasıl geçeceği hakkında belgiler verirdi. Teknoloji ne kadar gelişse de hala bu inanışlar şehirden uzakta köy ve kasabada yaşayan halk arasında devam etmektedir. Halkın hava durumuyla inanışları şu şekildedir:

Ekim ayında “nizam” adı verilen bir nevi ipe benzer beyaz pamuğun havadan aşağıya indiği zaman o pamuğun uç kısmı inceyse yıl başlangıcı kurak ve eğer de son kısmı kalın ise yılın sonunun yağmurlu ve karlı olmasına inanılır.

Hava çok sıcak ise havanın yağacağına inanılmaktadır.

Eğer rüzgâr aşağıdan eserse yağmur yağacağına inanılır.

Her yıl kasım ayının onunda kar yağacağı tahmin edilmektedir.

Çille aylarında yağmur yağmazsa bahar kurak geçer.

Sonbahar aylarında yağış az olursa bütün yılın kurak geçeceği tahmin edilir.

Eğer bahar aylarında yağış olmazsa, yaz aylarında kuraklık beklenir.

Haziran ayında yağmur çok yağarsa diğer yaz aylarında yetişen meyvelerin tırtılı olacağı tahmin edilir.

Güneş çıkınca dağınık bulutlar varsa yağmur yağacağı tahmin edilir.

Güneş renkli bulutlar yağmur getirir.

Rüzgâr ters dönerse hava düzelir.

Öğleden sonra hava tozlu fırtına olursa gece yağmur yağmasına inanılır.

Öküz böğürürse havanın yağacağına inanılır.

Kargalar toplanırsa kar yağacağına inanılmaktadır

Köpeklerin köy köşesinde toplanarak oynaşması kar yağacağına işaret eder.

Köpeklerin burnunu havaya kaldırarak esnemesi havanın yağacağına işaret eder.

Küçük küçük kar yağarsa karın devamlı yağacağına inanılır.

Yağmur hemen şiddeti yağarsa tez zamanda yağmurun duracağına inanılmaktadır.

Kuşlar toplu halde kendi yuvalarına dönerse yağmur yağar.

2.10. Halk Takvimi

2.10.1. Yıl Adları

Kadim Türklerden bu yana Türki halklar yılı on iki hayvan adına hesaplamaktadırlar. Kunduz Türk boyları da başka Türki halklar gibi yılları bu hayvanlar ismi ile sayarak anmaktadır. Bir de halk yaşlarını “malçar” adını verdikleri bu on iki hayvan isimleri vasıtasıyla yaşlarını belli etmektedir. “malçar” yıl hesaplaması bir helal ve haram hayvan ismiyle sayılmaktadır. Yıl sayılışı şu şekildedir;

اوز بيكچه سی:

سیچقان و هوکیز

ایت و تونگیز

میمون و تاووق

آت و قوی

بیلان و نهنگ

توشقان و قیلان

Türkiye Türkçesiyle

Fare ve Öküz

İt ve Domuz

Maymun ve Tavuk

At ve Koyun

Yılan ve Balina

Tavşan ve Kaplan

Bu hayvan isimleri bir biriyle denkleştirilerek bireyin yaşını belli etmektedir. Bu yaş sayımını herkes yapmaz köyün ve kasabanın yaşlı dede ve nineleri ve bir de din adamları saya bilmektedir (KK: Mohammad Kul hacı).

Çiftçi halk bu hayvan isimleri ile yılın nasıl olacağını da tahmin etmektedir.

2.10.2. Hayvan Yıllarıyla İlgili İnanışlar

Yılan yılında tarım çok olmaz, çünkü yılanın ince olmasına inanılır.

At yılı buğdayın çok olmasına inanılmaktadır, çünkü at Türki halklar arasında iyi bir hayvan olarak bilinmektedir.

Koyun yılı buğdayın ve tarımın nihayet dereceye çok olmasına inanılmaktadır. Halk koyunun cennetten geldiğine inanır.

Fare yılı buğdayın az olacağına inanılır, çünkü farenin kuyruğu çok incedir.

Tavşan yılında havanın çok yağacağına inanılmaktadır.

Kaplan yılında yağış çok olacağına ve hayvanların çok hasta olacağına inanılmaktadır.

Tavuk yılında havanın yağmayacağına ve yılın kuraklık olacağına inanılır.

Köpek yılında köpeklerin çok yavrulayacağına inanılmaktadır.

Maymun yılında halkın kötü günler yaşayacağına inanılmaktadır.

2.10.3. Mevsim Adları

Kış: Kıkına çilla Katta çilla

İlkbahar: Yangi Yil, Köklam

Yaz: Yaz

Sonbahar: Tirama, Köz

2.10.4. Ay Adları

Ocak: Oğlan, Kitim Ay, Tört İnağa⁴

Şubat: Kavğa, Kelim Aya, Receb Ay

Mart: Balığ, Kesim Ay, Berat Ay

Nisan: Kozu, Ösim Ay, Roza Ay

Mayıs: Siyir, Korum Ay, Hayyit Ay

Haziran: Ekiz, Orum Ay, Ara Ay

Temmuz: Beş Ayağ, Egim Ay, Kurban Ay

Ağustos: Arslan, Togim Ay, Aşur Ay

Eylül: Maşak, Bitim Ay, Safar Ay

Ekim: Ölçav, Töşim Ay, Tört yinağa¹

Kasım: Çiyan, Yiğim Ay, Tör İnağa²

Aralık: Yay, Yağım Ay, Tört İnağa³

2.10.5. Gün Adları

Cumartesi: Baş Kun, Şanbe

Pazar: Ergaş Kun, Yol Bazar

Pazartesi: Yoldaş Kun, Bazar

Salı: Yavaş Kun, Kara şanbe

Çarşamba: Tengdaş Kun, Çarşambe

Perşembe: Çağdaş Kun, Katta Bazar

Cuma: Boş Kun, Cuma Kun (KK: Hamidullah Çal).

2.11. Halk İnanışları

2.11.1. Belli Yerlerle İlgili Halk İnanışları

Kunduz Türk boyları arasında bazı yer ve merasimlerle ilgili inanışlar bulunmaktadır, bu inanışlar atalardan kuşak kuşağa geçerek hala da devamını sürdürmektedir. Örneğin; cenaze, düğün, sünnet vb. gibi merasimlerle ilgilidir.

Mesala; Cenaze, düğün, sünnet toyu, nişan ve benzeri yer ve merasimlere gittiklerinde sadaka vermektedirler.

Gece kül haneyi basmak cinlerin var olmasına inanılır.

Kapının alt sopası üzerinde oturulduğunda, uğursuzluk ve yoksulluk getireceğine inanılır.

Misafir gelince ardından rızkının geleceğine inanılır.

Halk camiden hiçbir şey getirmez. Bir şey getirişe evin cami gibi boş olacağına inanılmaktadır.

Türbelere mendil bağlanır ve dilek yapılmaktadır. Türbelerin yardımcı olacağına inanılmaktadır.

Gece ev süpürülmez, gece evin süpürülmesi o evde cenaze olacağına inanılır.

Kapının alt sopası üzerinde oturulursa, yoksul olacağına inanılır.

Cenaze birisinin yanından geçtiğinde elini başına tutmalı, yoksa ölünün gölgesi başına düşeceğine inanılır.

El kaşınırsa para geleceğine ve ayak kaşınırsa bir yere yolcu olacağına inanılır.

Makası tekrar tekrar açıp kapatma kavga olur.

İki kişi yürürken birisinin ayağı birisinin ayağına değerse ikisinin kavga edeceğine inanılır.

Tandırda ekmek birbirine yapışırsa misafir geleceğine inanılır.

Köpek kapı önünde oturursa misafir geleceğine inanılır.

Çay içerken bardakta "Şamma" adı verilen çay dik durarsa misafirin özellikle yakın akrabadan birinin geleceğine inanılır.

Dut veya eski bir ağaca çivi dövülürse diş ağrısının hafifleyeceğine inanılır.

2.11.2. Belli Gün ve Zaman Dilimleriyle İlgili Halk İnanışları

Kunduz Türk boyları arasında belli gün ve zaman dilimleriyle ilgili birçok inanışlar bulunmaktadır. Bu inanışlar halk arasında kadim nesillerden bugünkü nesle değin yaşatılarak canlı kalmıştır. Hala da bu inanışlara önem vermektedirler.

Salı günü komşuya bir şey verilmez.

Yeni yılbaşında yeni elbise giyilirse tüm yıl boyunca bireyin bahtlı ve iyi gün geçireceğine inanılır.

Çarşamba günü türbe ve ziyaretlere gitmek iyi karşılanır.

Cuma günü uzak yolculuğa çıkılmaz.

Gece tırnak alınmaz.

Gece sakız çiğnenmez, sakız çiğneyen kişinin ölü adamın kemiğini çiğnediğine inanırlar.

Gece ev süpürülmez, gece ev süpürülürse akrabadan birinin hayata göz yumacağına inanılır.

Aybaşında çamaşır yıkanmaz.

Muharrem ayında mutlaka çamaşır yıkanmaz, bu ayın yaslı olduğuna inanılır.

İki bayram arasında kudaya bir şey verilmez.

Muharrem ayında düğün yapılmaz.

Gece hasta ve gelin ziyaretine gitmezler.

Perşembe günü kadınlar kafalarını yıkamazlar, kocası ölür diye.

Çarşamba günü hasta ziyaretine gitmezler, Çarşamba günü hasta ziyaretine gidilirse hastanın öleceğine inanırlar.

Gelinin ailesine soğan ve biber vermezler, soğan ve biber verilirse iki kuda arasında tatsızlık yaşanacağına inanılır.

Gece aynaya bakılmaz, uğursuzluk getireceğine inanılır.

Damat nikâh günü bahtının bağlanmaması için eline makas götürür.

Salı günü borç verilmez, borç verenin iflasa düşeceğine inanılmaktadır.

Doğum yapan kadının kırkı çıkıncaya kadar kimse evine gitmez.

Molla ve fal binden gelindiği zaman hemen eve girilmez, evdekiler onun üstüne gelir.

Cenazeden verilen kumaş parçası üç gün açık havada bırakılır.

Yarım ekmek varken sağlam ekmek parçalanmaz.

Eline çenesine dayayarak oturmak, yetim kalır.

Bıçağı tersine koy yoksa günah olur.

Güvercinin etini yeme, cin çarpar.

Makası tekrar tekrar açıp kapatma kavga çıkar.

2.11.3. Rüyalarla İlgili Halk İnanışları

Kunduz Türk boyları arasında başka halklarda olduğu gibi rüya inanışları hala da yaygın bir şekilde devamını sürdürmektedir. Halk rüya görünce sabah erkenden yoksul ve dilenci birisine buğday veya nakit para vermektedir. Halk rüya gördüğü zaman rüyayı suya bakarak söylenmesinin iyilik getireceğine inanır ve rüyalarını yaşlı nine, dede veya cami imamına söylemektedir. Rüyayı tabir eden kimse de “iyi diyelim iyi olsun diye” rüyayı tabir etmektedir.

Rüyada para bulmak hastalık getirir.

Rüyada birisiyle kavga etmek, o kişiyle daha da samimi ve iyi dost olacağına inanılır.

Rüyada kar ve yağmur görmek, bu yıl kavun ve karpuzun bol olacağına inanılır.

Rüyada balık tutan kişinin âlim ve bilimli olacağına inanılır.

Rüyada köpek görmek, köpek tanışsa dost yoksa düşman olduğuna inanılır.

Rüyada yılan görülürse tehlike veya içi düşmanı olduğuna inanılır.

Rüyada eti helal kuş görürse, Murat olarak bilinir.

Rüyada çıplak olduğunu görürse, halk karşısına rezil olacağına inanılır.

Rüyada elbise veya kıymetli bir kaptan giyerse, bireyin halk yanında mertebe ve değer bulacağına inanılır.

Rüyada at binen kişi halka aziz olur.

Rüyada ham et yemek hastalık getirir.

Rüyada ölmek, kişinin ömrü uzar.

Rüyada evlenen kişinin ömrünün kısalmasına ve ölmesine inanılır.

Rüyada genç kadın, Murat ve bahttır.

Rüyada yoğurt nimet ve berekettir.

Rüyada sandık görmek iyi eş veya iyi dosttur.

Rüyada su görmek sefa ve aydınlıktır.

Rüyada çiçek görmek iyi eştir.

Rüyada yıldız kaybolmak akrabadan birinin öleceğine inanılır.

Rüyada dışkı görmek zenginliğe delalet eder.

Rüyada kara üzüm gam ve çiledir. Beyaz üzüm ise nimet ve hayırdır.

Rüyada suya boğulmak, çirkin bir işe bulaşmaktır.

Rüyada pisliğe batmak zenginliğe delalet eder.

Hamile kadın rüyada silah görse erkek çocuk doğurur.

Rüyada kayadan atlamak günahsız olduğuna inanılır.

Rüyada çukur kazmak iyi değildir.

Rüyada sakal uzamak iyiye yoğrulur (KK: Molla Vekil).

2.11.4. Canlılar ve Nesnelerle İlgili Halk İnanışları

Bir kişinin önüne karga öterse yakın akrabadan birinin öldüğüne inanılır.

Kadın doğumundan sonra silah ateş edilir.

Yeni doğuran kadın geceden kalan yemeği yemez.

Yeni doğan bebek dışarı çıkarılmaz.

Yeni doğan bebek evin köşesinde yıkanır, dışarıya çıkarılması kötü yoğrulur.

Yeni doğan bebek geceleyin dışarı çıkarılırsa, bebeğin yanında ekmek veya bıçak alınır.

Bay kuş öterse iyi karşılanmaz.

Yeni doğuran hasta kadının başına taş tuzu kırılır.

Gece yıldız kayarsa birinin öleceğine inanılır.

Hamile kadın ölü evine gitmez.

Koyun iyi bir hayvan olarak beslenir. Cennetten geldiğine inanılır.

At iyi bir dost olarak bilinir, atın eve bereket getireceğine inanılır.

Horuz vakitsiz öterse başını keserler.

Köpek sürekli ulursa hoş karşılanmaz.

Dişi tavuk öterse aileden birinin öleceğine inanılır ve hemen o tavuğu keser sadaka ederler.

İki kadın arasından geçen genç kızın bahtının kapanmasına inanılır.

Bıçak verirken ağzını açık vermezler, kötü derler.

Komşu gelince, komşuya ekmek ikram edilir. Kuru ağız gitmesin diye.

Birisi ansızın kilo alırsa şehit siması çıkardığına inanılır.

Birisinin içtiği çayı veya suyu bir başkası içmez, başka biri içerse şahısın rızkının azalacağına inanılır.

Ayak uzatan kimsenin ayağı üzerinden geçilmez, geçilirse kişinin boyu kısa kalacağına inanılır (KK: Zülfiye Kempir).

2.12. Gelenek Görenek ve Halk adetleri

2.12.1. Selamlaşma

Kunduz Türk boyları da başka Türki halklar ve Afganistan'da yaşayan başka etnikler gibi büyüğe (nine, dede, baba, anne, din adamı, kavim büyüğü, abi, abla, akrabalara) çok değer verir ve saygı duyarlar. Halk birilerini gördüğünde ilk kez “assalamu aleykum, kandaysiz?” (Merhaba iyi misiniz?) diyerek selam verir karşı taraf da “Vaaleykum assalam, yahşimen siz kandaysiz?” (Merhaba ben iyiyim siz nasılsınız?) diyerek selam veren kişiye cevap vermektedir. Selam verdikten sonra kişi birbirini üç kez yanağından öper ve elini sımsıkı sıkılmaktadır, selam veren kişi küçük yaşta ise öpülmez fakat selamının cevabı verilmektedir. Halk karşısından geçen birisini tanımazsa da selam

vermektedir, ama elini sıkmaz ancak selam verir. Halk selamlaşmayı efendimizin sünneti olarak bilir ve çok değer vermektedir. Hatta yanından geçerken selam vermeyen birisine çok kızarlar. Selamlaşma halk arasında, odaya giren kişi odada oturanlara selam verir. Açık alanda oturan kişiye yanından geçmekte olan kişi selam verir ve yerde olan birine ata veya eşeğe binen biri selam vermektedir. Halk önce selam verir sonra baş başa aile bireylerinin “hamma yahşıma?” (her kes iyimi?) diyerek sağlığını sormaktadır. Kadınlar tanımadık ve mahrem olmadığı birine selam vermez ve elini almaz. Halk merasim veya düğünlerde selamlaşırken sağ taraftan başlayarak teker teker birbirinin elini sıkmakta ve yanağından üç kere öpmektedir.

Halk hasta görmeye gittiğinde hastaya selam verince hastanın elini sıkmaz ve yanağından öpmez, fakat hastaya “şifa bolsin, sağayib kiting” (Geçmiş olsun, tez zamanda iyileşesiniz) diyerek hal ve hatırını sormaktadır (KK: Malla Bek).

2.12.2. Komşuluk ve Yardımlaşma

Dünya Türklerinde olduğu gibi Kunduz Türk boyları arasında da komşuluğa çok önem verilmektedir. Halk Müslüman ve inançlı olduğunda dolayı komşusunu hatta uzak akrabasından daha üstün görmektedir. Komşular şenlik ve çileli günlerde her zaman birbirinin yardımına koşarlar, Özbek Türkleri arasında şöyle “Koşnanga pişsa senga ham toşadi”(Komşunun evine yemek pişerse sana da payın verilecek) bir atasözü bulunmaktadır. Halk komşusuna çok değer verir, akşamları yemek pişirdikleri zaman muhakkak komşusunu yoklar. Mesela, birinin evinde pilav piştirse yan komşunun evine de küçük tabaklarla götürülmektedir. Komşular birbirinin namus ve şerefini kendi namus ve şerifi olarak bilir ve konuda çok hassastırlar.

Özel merasimlerde özellikle cenaze ve düğünlerde her kesten önce komşu yardıma gelir. Kunduz Türkleri komşu hakkında “Komşum kardeşimden ileri şenliğime ve üzüntüme koşar” diyerek çok saygı duymaktadır. Komşunun evine misafir geldiği zaman yan komşular sabah akşam güzel yemekler yapıp getirirler. Hatta gelen misafirleri “Bizden de tuz yemek yesin” diye evlerine misafir ederler ve misafirlere yemek pişirir ve hediye alırlar.

Şehir komşularına göre Köy ve kasaba komşuları daha samimidirler. Köylü komşular, komşusunun mutfağını kendi mutfağı gibi bilir. Masala; patates, domates, pirinç, ekmek ve yağ gibi mutfak malzemeleri tükendiği zaman hemen komşusundan tedarik eder. Ev erkeği pazardan getirdiği zaman aldığı şeyleri geri vermektedirler.

Komşular, komşusuna gelen yeni gelin veya uzaktan gelen misafirleri muhakkak misafir etmektedir. Komşuluk ve yardımlaşma geleneği Kunduz Türk boyları arasında çok yaygındır. Genelde halk bu âdete çok önem vererek saygıyla karşılamaktadır.

2.12.3. Ziyaret

Ziyaret etme geleneği Kunduz Türk boyları arasında ev sevilen ve önem verilen adetlerden biridir. Halk yakınlarından birinin uzaktan geldiğini duyunca hemen onun ziyaretine giderek onun hal hatırını sormaktadır. Yolculuktan gelen kişi de kendisini ziyarete gelen kişiye getirdiği hediyelerden “Dosttan bir elma hediye” diyerek hediye vermektedir. Hiç olmasa da özel tatlılardan gelen kişinin avucuna koymaktadırlar.

Halk hasta ziyaretine gitmeyi dinimizin bir parçası olarak bilir. Müslümanın hasta kardeşini ziyaret etmesi sünnettir. Hasta birinin ziyaretine gidildiğine hastaya meyve veya farklı yiyecekler alınmaktadır. Kişi hastanın evine gittiğinde hastayla tokalaşarak selamlaşmaz, ancak el ele selamlaşır. Hasta ziyaretine giden kişi hastaya “düşmanların nasibi olsun, geçmiş olsun” diyerek hal hatır sormaktadır.

Hacı haçtan geldiği zaman halk muhakkak hacıyı ziyarete gitmektedir. Hacılar kendi misafirhanesinde önceden hazırlık yapmış durumdadır. Halk misafir hanenin kapısından girdiği zaman hacının elini ve alnını öpmektedir. Hacıyı öptükten sonra ev sahibi ziyaretçiye zemzem suyu ikram eder, seccade ve tasbih gibi hediyeler verilmektedir. Kunduz Türk boyları arasında akraba ziyaretleri genellikle Cuma günü ve bayram günleri gibi özel günlerde gerçekleşmektedir.

2.12.4. Misafirlik

Türkiye Türklerinde olduğu gibi Güney Türkistan Kunduz Türkleri arasında da misafire çok önem verilmektedir. Afganistan’da Türki halklar en misafirperver bir millet olarak bilinmektedir. Kunduzda yaşayan Türkmen ve Özbek Türkleri misafire Allah’ın dostu gözüyle bakmaktadır. Türkmen ve Özbeklerin evinde misafir gelirse halk arasında “Mehman kiler eşikten rızki kiler teşikten (misafir kapıdan girince rızkı da onunla gelir) veya “mihman öz kemeriden yeydi (Misafir kendi rızkını yer” sözleri bulunmaktadır. Buna binaen Türkmen ve Özbek halkı misafire çok önem vermektedir. Türkmen ve Özbek Türkler misafiri çok iyi karşılar ve gidinceye kadar hiçbir zaman kem söz etmez. Türkmen ve Özbek halkı mutfağında misafir için muhakkak Özbek pilavı ve Türkmen eşliki adı verilen et yemeği muhakkak pişirilmektedir. Halk sofrada misafir için her şey bulursa getirir sofranın ana yemeği Özbek pilavı ve eşliki sayılmaktadır. Yemekten önce ibrik ve leğenle misafirin eline su alınır, ele su alınırken sağ taraftan başlamaktadır. El yıkandıktan sonra hanımlarının el dokuması olan “ Yün ipek” adlı sofrta kurulmaktadır. Özbek Türklerinde Sofrada önce Özbek pilavı sonra da başka yemekler konulur. Ama Türkmen Türkleri bu konuda biraz farklılar. Türkmenler misafir için önce sofralarına ekmek ve siyah çay getirir daha sonra asıl yemeklerini sofraya getirmektedir. Kunduz Türkleri arasında yemek elle yenilmektedir. Yemekten sonra hemen meyve yenir meyve yendikten sonra misafirhanedeki en yaşlı adam “biz kam kıldık huda kop kılsın(biz yedik azalttık Allah çoğaltsın) diyerek yemek duası etmektedir. Büyüğe saygı

niyetiyle Yemekten sonra el suyu en yaşlı olan adamın eline alınmaktadır. Yemekten sonra Türkmen Türkleri siyah çay ve Özbek Türkleri ise yeşil çay içmektedir (KK: Safar Çal).

2.12.5. Din Dışı Bayram, Festival ve Kutlamalar

Farklı etniklerde olduğu gibi Türkler arasında da iki dini bayram haricinde bazı din dışı bayramlar bulunmaktadır. Bayramların ve festivallerin çok olması bir etniğin medeniyetinin simgesidir. Bayram kelimesi “Kâşgarlı Mahmud’un tesbitine göre kelimenin aslı Farsça bezrem/bezrâm (بذرام/بذرم) olup “sevinç ve eğlence günü” demektir ve hakeza Kaşgarlı Mahmut Dîvânü lugâti’t-Türkte beyrem/ bayram telaffuzunu Oğuzlara ait olduğunu söylemektedir.” (<https://islamansiklopedisi.org.tr/bayram>). Kunduz Türk boyları arasında da yılın farklı mevsimlerinde farklı münasebetlerle erkek ve kadınlar tarafından birçok bayram kutlanmaktadır. Din dışı bayramların en yaygını Nevruz günü, Çiftçi günü, Seşembelik ve Dekçepazani bayramlarından ibarettir. Bu bayramlar yılın farklı dilimlerinde özel hazırlıklarla kutlanmaktadır.

2.12.5.1. Nevroz

Nevroz kelimse Farsçadan gelen “Yeni gün” anlamındadır. Komşu ülkelerde olduğu gibi Afganistan’da da yaygın bir şekilde kutlanan Nevroz bayramı Kunduz Türk boyları arasında da özel hazırlıklarla kutlanmaktadır. Nevroz gelmeden önce halk yeni elbise diktirir ve ev eşyalarını yenilmektedir. Özellikle genç kız ve erkekler Nevroz bayramı yaklaşınca kendileri için yeni elbise, ayakkabı, şapka vb. giysiler satın almaktadır. Nevruz günü Afganistan’da hicri şemsiden alınan Mart ayının 21. Gününe denk gelen koç ayının birinci günü kutlanmaktadır. İkinci gün ise çiftçi günü olarak bilinir ve çiftçiler meyve ve tahıllarını gösteri yaparlar. Halk Nevruz günü birbirine “yangi yilingiz kotliğ bolsin, bu yıl tokklik bolsin (yeni yılınız kutlu olsun, bu yıl bolluk olsun)” diyerek bayram kutlaması yapmaktadır. Halk Nevroz kutlamasını yıl boyunca bolluk getireceğine inanmaktadır. Nişanlı olan gençler Nevroz geceleri nişanın evine gitmektedir. Türk boyları kunduzda yaşayan başka etnikler gibi Nevroz günü beyaz tavuk keser ve kırlara çıkararak yemek pişirir ve eğlenirler. Halk Nevroz günü öğleden sonra ve gecesı köyün dışına çıkar ve güreş tutmaktadır. Nevroz günleri Kunduzda güreş sporu yanında 1-3 güne kadar Oğlak tartış oyunu gerçekleşmektedir.

Nevroz gelmeden önce Kunduzda yaşayan Türk boyları arasında yapılan bazı işler:

2.12.5.1.1. Sumelek/Semenek

Nevroz bayramının geleneksel yemeği olan sumelek, Türk dünyasının ortak milli yemeği ve bahar yemeği olarak bilinir. Sumelek, tüm Türk dünyasında olduğu gibi, Türkmen ve Özbeklerde de şubat ayının son günlerinden itibaren yapılmaya başlanır. Sumelek Nevroz Bayramının olmazsa olmazlarından. Sumelek sözünün manası efsanesine göre “su yedi, melek” demektir ve sumeleğin ilk defa kim tarafından ve nasıl kullanıldığına dair şu rivayet Türkistan’da yaygındır:

Hiz. Fatma çocukları Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin'le yalnızken yiyecek hiçbir şeyleri yokmuş. Çocuklar çok acıktıkları için ağlamaya başlamışlar. Hiz. Fatma, onları doyuramayacağı için çok üzölmüş. Ne yapacağını bilmeyen Hiz. Fatma, Allah'a dua etmiş. Evde bulunan bir avuç buğdayı kazana koymuş ve ocağın altını yakmış. Buğdaya su ve kırdan topladığı bazı şifalı bitkileri eklemiş ve besmele çekerek büyük bir kepçe ile kazanı karıştırmaya başlamış. Bir süre sonra yorgunluktan uyuyakalmış. İşte o zaman gökten yedi melek inerek kazandaki malzemeleri pişirmeye başlamışlar. Tan vakti uyandığında kazanda yemek pişirmekte olan melekleri görüp hem korkmuş ve de şaşırmış. Melekler uçup gittikten sonra tadına bakmışlar ve lezzetine şaşırmışlar. O zaman yemeğe ise "yedi, melek" demişler.

Sumelek, en az on beş on altı, normalde ise yirmi, yirmi iki saatte pişirilir. Sumeleği pişirecek olanlar yıkanır ve abdest alırlar. Çünkü Özbekler, bir kişi sumelek pişirirken yani sumeleği karıştırırken her hangi bir duada bulunursa o duanın kabul olacağına inanırlar. Bu yüzden genç, yaşlı, kadın, erkek, çoluk çocuk, kız, oğlan herkes sırasıyla en azından sembolik de olsa sumelek pişirmeye iştirak ederler. Yaşı büyük olanlar Kur'an'dan Sure ve Ayetler okuyarak işe başlarlar ve sumelek pişinceye kadar bu böyle devam eder (Oyghagh, 2019: 73-74).

2.12.5.1.1.1. Sumelek'in Hazırlanış Şekli

Sumelek hazırlanış şekliyle ilgili Kalai Zallı, Hal Bibi adına bir nine şöyle hikâye temektedir. "Kadınlar Nevroz gününden on gün önce kızıl buğdayı temiz bir şekilde yıkayarak kovalara alırlar ve 3-5 gün bekletir sonra da yeni filizlenmiş olan buğdayı tepsilere alarak bir odanın içinde bırakırlar. Eğer hava yağmurluysa bazen o filizlenmiş buğdayı daha tatlı olması için yağmur suyu altına bırakır. Buğday 5-6 cm uzadıktan sonra hanımlar özel kıyma makinesiyle filizlenmiş buğdayın suyunu çıkartır. Eskiden buğdaydan su çıkartma işlemini taş vasıtasıyla yaparlardı. Buğdayın suyu çıkartıldıktan sonra, su yelek gibi bir süzgeçte süzölür ve özel kovalara alınır.

Sumelek pişirme işi geceleyin yapılır, süzölün buğday suyu büyük bir kazanda pişirilir. Kadınlar önce kazanın altını yakar, kazan sıcak olunca sonra da kazanın içine buğday suyunun bir kısmını koyarlar. Kazan kaynarken kadın ve kızlar daire çalarak sumelek türkülerini söyler ve kazanı kepirle karıştırarak eğlenirler. Sumelek kazanına badem tanesi gibi yedi tane taş ve bazı yerlerde ise yedi tane ceviz atılır. Sumelek kaynarken ara verilerek kazanda kaynayan buğday suyuna miktarı zaruret un ilave edilmektedir. Sumelek 12-14 saat kaynatılmaktadır. Sumelek daha fazla yaşlı ve orta yaşlı kadınlar tarafından hazırlanmaktadır. Sumelek pişiren hanım muhakkak abdest alır ve kazanı karıştırırken kurandan ayet ve dualar okur. Sumelek en sonda renk değiştirir ve kıvama gelir. Tan atanda kazanı ocak üzerinde alırlar ve sumelek yemek için hazır hale gelir. Kazanı kapağını ilk kez en yaşlı ve inançlı olan birisi "Bimillahirrahmanurrehim" diyerek açar ve tabaklara alır. Sumelek komşu, akraba ve fakir insanlara dağıtılır. İlk kez ev erkeği sabah namazı camiden çıkan bütün köylüyü evine davet eder ve onlara kızarmış ekmek, sütlü çay ve sumelek ikram etmektedir. En

önemli olanı kazana atılan o yedi tane ceviz veya taştır, taş veya ceviz kimin tabağından çıkarsa onun bahtının aydınlığına inanılmaktadır.” (KK: Hal Bibi).

2.12.5.1.2. Ev Temizleme

Ev çıkarma veya ev temizleme işlemi her sene Nevrozdan iki veya üç gün önce yapılır. Hanımlar kir elbiselerini ve odalardaki halıları yıkarlar. Bazen halılar yıkanmazsa da güneşte bırakılır ve akşam tarafı tekrar odalara döşenir. Ev temizleme işine komşular birbirlerine yardım ederler. Köylerde ise genç kızlar evin kir eşyalarını tüm köy kızlarıyla beraber pınar veya dereye yıkar ve taşların üstünde kuruturlar.

2.12.5.1.3. Heftsin (Yedi Meyve)

Yedi meyve nevroz münasebeti için yedi tür meyveden hazırlanmaktadır. Yedi meyveye ilave edilecek olan meyveler şunlardan ibarettir; (badem içi, iğde, kaysı, dut, kuru üzüm, fıstık, ceviz). Bu meyler Nevrozdan bir gün önce soğuk sula yıkanarak bir kavanoza alınır ve soğuk su ilave edilir. Nevrozun ilk günü ise yedi meyve iyi bir nitele yenir ve koşulara paylaşılır.

2.12.5.1.4. Nevrozi (Nevruz Hediyesi)

Nevroz hediyesi genelde nişan tarafında kızın evine götürülmektedir. Novroz hediyesi balık, un şeker tatlısı cirebi ve elbiseden ibarettir. Nevroz hediyesini damadın ablası veya küçük kız kardeşi götürür. Gelin de damada özel hediyeler gönderir.

2.12.5.1.5. Türbe Ziyareti

Kunduzda yaşayan Türki halklar başka etnikler gibi Nevroz günleri türbe ziyaretine giderler. Hanımlar genelde Çarşamba günü türbe ziyaretine gider ve türbenin sopasına iyi niyetle beyaz mendil bağlar, mendil bağlamadan amaç senenin daha iyi geçmesi ve bolluk olmasıdır. Halk en fazla İmam sahip ziyaretine ve hoca kepter (güvercin) ziyaretine gitmektedir.

2.12.5.1.6. Sabza Lağat (Ot Basmak)

Nevrozun ilk günleri halk ot basma amacıyla kırlara çıkar çimen ve otlar üzerinde yürür ve eğlenirler. Ot basmak için en fazla genç bekâr kızlar çıkmaktadır, kızlar ot basma geleneğinde bahtlarının açılacağına inanır ve daire eşliğinde türküler söylerler. Halk ot basmak için en fazla Daşti abdan kırlarına gitmektedir.

2.12.5.2. Baba Dehkan (Çiftçi Bayramı)

Baba Dehkan veya çiftçi dede geleneği Kunduz Türkleri arasında Nevrozun ikinci günü gerçekleşir. Çiftçiler bu günde kendi tarım malzemelerini omuzlarına alarak oturan halkın önünden geçer. Bu günde halk tarımlarından nişane olarak her tür tahıl ve meyveleri gösteri yapmaktadır. Bir

de çiftçiler bu mesleği Babamız Hz. Âdemden kalmış bilerek o günde hayvan keser ve fakirlere dağıtır. Çiftçi tohum ekmeye çıkmadan önce öküzlerinin ayağına un döker ve boynuzlarını yağlar.

2.12.5.3. Aşa gelen

Aşagelen, kadim zamanlardan bu güne değin Kunduz Türk boyları arasında devam etmektedir. Bahar ayları yağmur yağmadığı zaman hanımlar ve genç kızlar tarafından kendine has türküler söylenerek havanın yağması için Allaha yalvarırlar. 5-7 kız bir sopaya saz teli gibi bir nevi tel bağlar ve sopayı bir tabak içine su koyarak yerleştirir. Sonra da eliyle suyu tel üzerine çeker “karrakur” diyerek havanın yağması için kapı kapı sokak sokak gezer aşagelen türküsünü söyler Allaha yalvarır ve dua ederler. Aşagelen esnasında halk kızlara para, un, buğdaya ve başka şeyler verir kızlar da yemek pişirir fakir fukaraya dağıtır. Yemekten sonra her kez havanın yağması için Allah dua eder ve ağlarlar. Bazılar ise hava yağması için kaplumbağayı bir çukurun içine iple asarak üzerine günlerce su döker. Halk kaplumbağa üzerine su dökerse havanın yağacağına inanmaktadır.

آشه گلن قوشیغی

هوا یاغسین سرچه لب

بوغداى بولسین غنچه لب

صغیر صغور بچه لر

ناندی بیسین پرچه لب

قره قور

هوا یاغسین قلدیرب

سو توکیلسین مولدیرب

دشت و بیابان لرگه

او غلاق یورسین دیرکیلب

قره قور

الا یینک باله سی

آرقسیگه دانه سی

سوگه آقسه باله سی

بیغلر اونینگ آنه سی

قره قور

Türkiye Türkçesiyle

Hava yağsın yavaş yavaş

Buğday olsun gonca gonca

Yesin Öksüz yavrular

Yemekleri parçalaya parçalaya

Karkur

Hava yağsın ses çıkartarak

Su dökülsün yavaş yavaş

Çöl ve Kırlara

Oğlak yürüsün şımartarak

Karkur

Ala inek yavrusu

Sırtında var beni

Suya boğulsa yavrusu

Ağlar onu Annesi

Karku (KK: Taş Humar Kempir).

2.12.5.4. Seşambelik

Seşembelik geleneği Türkistan Türkleri hanımları arasından yaygın bir şekilde varlığını sürdüren adetlerdendir. Bu gelenek ayırım Türk boyları arasında var olsa da en fazla Özbek Türkleri

arasında canlı bir şekilde devam etmektedir. Hanımlar seşambelgi Salı gününde gerçekleştirirler. Seşambelik haftanın Salı gün birkaç hanımın bir araya toplanması yemek yemesi ve dua etmesiyle son bulmaktadır. O gün hanımlar evlerinde sütlaç, Özbek pilavı ve aş gibi çeşitli yemek pişirerek evlerden birine toplanırlar. Önce yemek yenir yemekten sonra yaşlı ninelerden biri dua eder Allahtan var olan sorunlarının çözülmesi ve yolculukta olan aile bireyleri için dua etmektedirler. Dua esnasında bütün hanımlar âmin der. Duadan sonra ele su dökülürken hanımlar evlatlarının birer tane elbisesini getirir ve hep o elbiseye ellerini sürterler. Elbiseye el temizlemek “Çocuğun geleceğinin aydın ve bahtlı olacağına” inanırlar. El yıkandıktan sonra hanımlar önceden getirdiği tatlı ve çikolatalarını bir araya getirir ve karıştırır sonra da Muhtar hanımı gibi etkili bir hanım tarafından odada bulunan başka hanımlara birer avuç paylaşmaktadır. Hanımlar kendi evlerine döndükten sonra iyi niyetle o çikolata ve tatlıları çayla birlikte aile bireylerine dağıtır (KK: Aymama Teyze).

2.12.5.5. Ay ve Güneş Tutulması

Geney Türkistanın bütün illerinde olduğu gibi kunduz halkı arasında da Ay ve Güneş tutulmasıyla ilgili kadimden günümüze kadar gelen bir takım adetler bulunmaktadır. Kunduz halkı At tutulduğu zaman başka aile ve halkı uyandırmak için bir sopayı demir veya tencereye vururlar ve halk tencere sesini duyunca Ayın tutulmasını anlar, uyanır ve abdest alarak Allaha dua ederler. Ay tutulunca halk Aya bakmazlar, eğer bakarsa kör olacaklarına inanırlar. Güneş tutulunca ise camilerde ezan okunur ve musibetlerden kurtulmaları için Allaha dua etmektedirler.

2.12.5.6. Nezir (Adak)

Adak geleneği Kunduz ilinde Türkmen ve Özbek Türkleri arasında kadimden kalma bir kültürdür. Bu kültür hala devam etmektedir. Halk, hasta olan birinin iyileşmesi, kısır hanımın gebe kalması, bahtı kapalı olan gencin bahtının açılması ve yolculukta olan aile bireyinin eve sağlıklı dönmesi gibi konularla alakalı adak atamaktadır. Halk adaklarını Kunduzda meşhur olan İmam Sahip ziyaretine giderek orda keser yemek pişirir ve oradaki meleng ve medrese talebelerine dağıtır. Ya da evde yemek yapar fakir fukaranın karnını doyurmaktadır. Bazı adaklar ise her kesten gizli bir şekilde kesilir ve ziyaret bekçilerine verilir.

2.12.6. Dini İnançlar ve İbadetler

2.12.6.1. Namaz

Namaz kelimesi Arapçada “salat” (dua) anlamındadır. Salat ise Allaha sığınmak, ona baş eğmek, kulluk ve kendini günahlardan temizliktir. Namaz, beş binayı İslam’ın ikinci binası olarak kabul edilmiştir.

Başka Müslümanlarda olduğu gibi kunduzda yaşayan Türki halklar da namaza çok önem verirler. Halk evlatlarını küçük yaşta namaz kılmaya alıştıırırlar. Halk, genelde namazlarını cemaatle camide kılmaktadır. Halk namaz kılırken muhakkak başlarında sarık çatar ya da “kallapoş” dedikleri

şapkayı giyerler. İnsanlar namaza giderken temiz elbiselerini giyer. Camiye girerken sağ ayakla ve çıkma zamanında ise sol ayakla çıkmaktadır. Namaz safında ilk sıralarda bükler ve arka sıralarda ise küçük yaşta olan gençler yer alır. Hanımlar ise namaz kılmak için camiye gitmez ve namazlarını evde kılmaktadır. Halk her namazını kaçırır da Cuma namazını hiçbir zaman kaçırmaz ve Cuma namazına “fakirlerin haccı” diyerek mutlaka giderler.

2.12.6.2. Oruç

Yılın en bereketli ve bolluk ayı olarak bilinen on iki ayın sultanı ramazan ayı halk tarafından coşku dolusuyla karşılanmaktadır. Ramazan İslam’ın en önemli şartlarından birisi sayılamaktadır. Oruç. Günahlardan arınmak, hakiki kulluğa nail olma ve Allaha yakın olmaktır. Halk ramazan gelmeden önce ramazan için hazırlık yapmaktadır. Ramazan geldiğinde durumu iyi olan insanlar allah rızası için yoksul ve fakir fıkraların karnını doyurur ve yüzlerinin gülmesine neden olurlar. Halk oruçta iftarlarda çok güzel hazırlık yapar. İftarda hanımlar gözleme, mantı, haşlama çorbası gibi hafif yemekler hazırlamaktadır. Sahurlarda ise gündüz acıkamaları için çoğu zaman Özbek pilavı veya Türkmen eşliki pişirmektedir. Çünkü bu iki yemeğe et ilave edilir ve çok enerji verir. Halk iftarlarını hurma veya sula açmaktadır.

Kunduzda yaşayan Türk boyları erkekleri farklı Müslüman etnikler gibi, başaklarla paylaşma amacıyla evde yemekte ne varsa alır ve iftar için camiye gider, iftarlarını camide etmektedirler. Hanımlar ise evde iftar ederler. Halk teravih namazına muhakkak gider. Camilerde bir ay ramazan boyunca hafızlar tarafından her gece bir cüz Kurân-ı Kerim tilavet edilerek kurnâ-ı Kerimi hatim ederler. Kurân-ı Kerimin hatim olduğu gece yemek pişirir ve Allaha dua ederler.

2.12.6.3. Zekât

İslam dininin beş binasından biri olarak bilinen zekât, zengin insanların mal ve altınlarının zekât çıkarma aşamasına geldiyse kırtan birini yoksullara dağıtmasıdır. Kadim ümmetlerde olduğu gibi Zekât bugünkü Müslümanlara da farz kılınmıştır. Zekât yılda bir kere farz kılınmıştır. Kunduz Türk boyları zekâtlarını önce kendilerine yakın ve akraba olan ailelere sonra da başka ailelere vermektedir. Halk Zekâtını genelde mübarek ramazan ayında verir. Halk zekât verince mallarının çoğalacağına ve ticarete iflas etmeyeceğine inanır ve aksi takdirde ise yemeğinin haram olmasına ve kötülük göreceğine inanmaktadır.

2.12.6.4. Hac

Kutsal dinimiz İslam’ın beşinci şartı olarak bilinen hac, ömür boyunca her Müslüman için bir keresine farz kılınmıştır. Kunduz Türk boyları arasında hacca ve hac kılan kişiye çok önem verilmektedir. Kunduz halk arasında hacca gidecek olan kişiler için şöyle kültür bulunmaktadır:

Beytullah’ı ziyarete gidecek olan kişi Diyanet bakanlığı idarelerinden birine hac için kayıt yaptıktan sonra, halk ve hacca gidecek olan kişinin akrabaları hacıyı haftalarca sırayla yemeğe davet

eder ve hacının kabul olması için dua ederler. Hacı, hacdan döndükten sonra halk hacıyı ziyarete gider ve hacının alnından öper, hacının alnından öpmeleri de Kâbe'deki o kıymetli taş "Haceru-l Esvet "ten kaynaklanır. Hacı da ziyarete gelen halka Suudi Arabistan'dan getirdiği zemzem suyu, namaz seccadesi ve tasbeih hediye vermektedir.

2.12.6.5. Kurban

Kunduzda yaşayan Türki halklar kurban kesmeye çok önem verirler. Hatta maddi durumu iyi olmayan insanlar bile ben de sevaptan mahrum kalmayayım diye birinden para borç alarak kurban kesmektedir. Halk kurban hayvanın öbür dünyada onun ve ailesini cennete götüreceğine inanır. Ondan dolayı kurban keserken ailece kurbanlığın başında toplanır ve kurbanlık kesilinceye kadar kurbanlığın yününden sımsıkı tutarlar. Halk genelde bayram gelmeden önce evlerinde deve, keçi, sığır ve koyun gibi hayvan besler ve kendi elleriyle beslerse daha çok sevap kazanacaklarına inanırlar. Şehirlerde ise besleme yeri uygun olamadığı için halk bayram sabahı veya bayram kaç gün kala kurban hayvanı satın almaktadır. Kurbanlığı muhakkak ailenin büyüğü keser eğer kendisi kesme bilmiyorsa kasap getirerek para karşılığında kestirir. Kurbanlık kesildikten sonra kurban eti üçe bölünür bir kısmı ham şekilde kurban kesmeyen fakir ailelere dağıtılır ikinci kısmı üç gün bayramda pişirilir yenir eğer kalırsa üçüncü kısmı ne zaman isterse yenilebilir. Halk din gereği kurbanlığı kurban bayramı namazı kılındıktan sonra kesilmektedir. Bayramda eve ziyarete gelen her kese kurban eti ikram edilir.

2.12.6.6. Dua Etmek

Dua geleneğini Farklı din, farklı inanç ve farklı kültürlerde görmek mümkündür. Kunduzda genelde insanlar bir yere veya bir eve vardıkları zaman "Kadam kelsin, bela ketsin (Adım gelen yerden bela gitsin)" diyerek dua eder. Halk genelde duayı namazdan sonra ve vefat eden birinin evine gittiği zaman etmektedir. Halk bayramlarda, bayram gelmeden önce akrabalarından biri vefat ettiyse bayram günü ona teselli etmek için evine gider ve ölen adamın ruhunun şad olması için Fatıha okur ve dua eder. Halk ramazan gelmeden önce evlerine cami imamlarını ve talebeleri davet ederek Kuran-ı Kerimi hatım eder ve sonra da topluca dua etmektedirler.

2.12.6.7. Sadaka

Sadaka, Allah yolunda Allah rızası için muhtaç kimselere ve fakirlere karşılıksız olarak verilen şey; yapılan yardımdır. Sadaka, fakir ve yoksul insanlara verilmektedir. Sadaka verilince kimse bilmemelidir.

Kunduzda halk sadakayı genelde fakir, yoksul, dol hanım ve cami talebelerine verirler. Halk bir korkunç ve kötü rüya gördüğü zaman veya hasta birsinin iyileşmesi için sadaka verir. Halk sadakayı bela ve musibetlere kalkan olarak bilir ve "Sadaka reddi beladır" derler. Kunduzda yapılan sadakalar ervahı padar ve dervişhane sadakalarıdır.

2.12.6.7.1. İslık veya Ervah-ı Peder

Ervah-ı peder sadakası genel olarak Kunduz Türk boyları arasında ramazana bir hafta kalınca, ramazanın yirmisinden bayrama kadar ve kurban bayramına on gün kala gerçekleşir. Halk bu sadakayı vefat edenlerin ruhunu hoş ve şad olması niyetiyle vermektedir. Ervah-ı pederde halk evinde Özbek pilavı pişirir, komşu ve cami imamını evine davet eder yemek edikten sonra ölenlerin ruhu için kurandan süreler okunur ve dua edilir.

2.12.6.7.2. Dervişane

Dervişane sadakası, genel olarak insanlar arasında oba gibi hastalıklar veya kıtlık baş gösterdiği zaman yapılmaktadır. Dervişane derviş yemeği demektir. Bu sadaka toplu şekilde yapılır. Halk kendi aralarında para toplar ve yemek için yemek malzemeleri satın alır ve belli bir günde ise Özbek pilavı yanında çeşitli yemek pişirerek halk topluca yerler. Yemekten sonra cami imamı tarafından kurandan ayetler okunur ve topluca dua edilmektedir. Bu sadaka yemeği genelde Cuma günü yapılır.

2.12.6.8. Dini Bayramlar

Müslümanlar için ramazan ve kurban bayramı olarak iki dini bayram bulunmaktadır. Kunduz halkı arasında bayram için özel hazırlık alınır. Bayram gelmeden önce evlerde temizlik yapılır ve bayram için çeşitli yemek ve tatlılar hazırlanmaktadır. Halk bayram için kendilerine yeni elbiseler satın alır ve heyecanla bayramı beklerler.

2.12.6.8.1. Ramazan Bayramı

Dünya Müslümanlarının en önemli dini bayramlarından biri olan ramazan bayramı bir ay oruç tutulduktan sonra gerçekleşmektedir. Kunduzda halk bayram gelmeden önce hatta ramazandan demin terzilere elbise diktirir, ramazan ayı ve bayramında terzilerin işi çok iyi olur. Bayramda halk hazırlık yapar evin erkeği bayrama kaç gün kala pazara gider bayram için kuru yemiş ve bayram için gerekli olan yiyecekleri satın alır. Bayanlar da bayrama kaç gün kala evlerde çörek, hacor ve sallai kazi gibi hamurdan yiyecekler hazırlamaktadır. Bayram gecesi çocuklar başta olmak üzere bütün aile ellerini kınayla boyar. Sabah bayram gecesi erkekler bir araya toplanarak şarkı söyler ve dans ederler. Bayram günü sabah halk evde veya yakın hamamlarda yıkanır ve yeni elbiselerini giyerler. Halk bayram sabahı kahvaltıda çay ve yiyeceklerini yanlarına getirerek köyün camisinde kahvaltı yapmaktadır. Camide kahvaltı yapıldıktan sonra itikâf oturan kimseye sevaba şerik olma amacıyla para verilir ve selamlaşırlar.

Halk köy camisinden çıkınca bayram namazı için köyün en büyük camisinde toplanırlar. Halk bayram namazını kıldıktan sonra halk birbirine bayramı kutlar ve kucaklaşırlar. Halk aralarında kırgınlık ve tatsızlıklar yaşanmışsa birbirinde özür diler ve affederler. Halk camiden eve dönünce ailesine bayramı kutlar ve çocuklarına bayram harçlığı verir. Halk üç gün bayramda misafirhanelerinde bayramlaşmak için gelecek halk için sofraya bezendir ve türlü yiyecekleri sofraya

koyarlar. Bayram günü halk bayram kutlamak için akraba ve komşularının evlerine gitmektedir. Erkekler bayramın ilk günü yıl içinde vefat eden yakın ve akrabaların evine ve bayramın ikinci ve üçüncü gününde ise uzakta olanların evine dua ve teselli etmek için giderler. Hanımlar ise bayramın son günü giderler. Genelde bayramın ilk günü erkek bayramı ve kalan iki günü ise kızlar bayramı olarak bilinir. Kızlar bayramın ilk günü evden çıkmazlar ve kalan iki gün ise köy kızları toplanarak “haitlik(Bayram gezisi)” için yakınlarına ve yeni gelen alan ailelerin gelinini görmek için evden çıkarlar, sırayla sabahtan akşama kadar gezer tozarlar. Ramazan bayramı böylelikle üçüncü gün ekindi namazı vaktinde sona ermektedir.

2.12.6.8.2. Kurban Bayramı

Dünya Müslümanlarının en önemli ve büyük dini bayramı olarak bilinen kurban bayramı Hz. İbrahim’in oğlu İsmail Zebihullah’ı Allah yolunda kurban edeceği zaman cennetten bir koç gelerek koçun kurban edilmesiyle İslam dinine geçmiştir. Kunduzda halk ramazan bayramında olduğu gibi kurban bayramında da bayram gelmeden önce hazırlıklar yapar ve terzilere elbise diktirir, Kurban bayramı ve ramazan bayramında terzilerin işi çok iyi olur. Bayramda halk hazırlık yapar evin erkeği bayrama kaç gün kala pazara gider bayram için kurban hayvanı ve bayram için gerekli olan yiyecekleri satın alır. Bayanlar da bayrama kaç gün kala evlerde çörek, hacor ve sallai kazi gibi hamurdan yiyecekler hazırlamaktadır. Bayram gecesi çocuklar başta olmak üzere bütün aile ellerini kınayla boyar. Sabah bayram gecesi erkekler bir araya toplanarak şarkı söyler ve dans ederler. Bayram günü sabah halk evde veya yakın hamamlarda yıkanır ve yeni elbiselerini giyerler. Halk bayram sabahı kahvaltı yapmaz ta kurban kesilinceye kadar oruç tutmaktadır.

Halk kurban bayramı namazını kılmak için köyün en büyük camisinde toplanırlar. Halk bayram namazını kıldıktan sonra birbirine bayramı kutlar ve kucaklaşırlar. Halk aralarında kırıngılık ve tatsızlıklar yaşanmışsa birbirinden özür diler ve affederler. Halk camiden eve dönünce ailesine bayramı kutlar ve çocuklarına bayram harçlığı verir. Bayram namazından sonra evlerde kurban kesilir ve yoksulların evine et dağıtılır. Halk üç gün bayramda misafirhanelerinde bayramlaşmak için gelecek halk için sofraya bezendir ve türlü yiyecekleri sofraya koyarlar bir de sofrada “Mastaba”¹⁰ bulunmaktadır.. Bayram günü halk bayram kutlamak için akraba ve komşularının evlerine gitmektedir. Erkekler bayramın ilk günü iki bayram arasında vefat eden yakın ve akrabaların evine ve bayramın ikinci ve üçüncü gününde ise uzakta olanların evine dua ve teselli etmek için giderler. Hanımlar ise bayramın son günü giderler. Genelde bayramın ilk günü erkek bayramı ve kalan iki günü ise kızlar bayramı olarak bilinir. Kızlar bayramın ilk günü evden çıkmazlar ve kalan iki gün ise köy kızları toplanarak ev ev “haitlik (Bayram gezisi)” için yakınlarına ve yeni gelen alan ailelerin gelinini görmek için evden çıkarlar, sırayla sabahtan akşama kadar gezer tozarlar. Kunduz Türklerinin evinde üç gün bayramda sofralar açık durumdadır. Halk kurban bayramında gelen

¹⁰ Mastaba: Özbeklere has olan kurban bayramında pişirilen bir nevi yemektir.

misafirlere et ve “Mastaba” ikram ederler. Bayram günleri çocuklar ramazan bayramında olduğu gibi büyük coşkuyla eğlenir ve zamanlarını hoşça geçirirler (KK: Mulla Gulam Sakhi).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GEÇİŞ DÖNEMLERİ

3.1. Doğum

Doğum insan yaşamı boyunca başlıca önemli dönemlerden biridir. Doğum üreme yeteneğine sahip insan hayatını başlangıcıdır ve doğum her zaman mutlu bir olay olarak kabul edile gelmiştir. Dünyaya gelen her çocuk sadece anne babasının değil aynı zamanda akrabaları, komşuları ve soyu da sevindirmiştir. Çünkü her doğum ailenin akrabaların ve soyun sayısını artırmaktadır ki sayı artışıyla gücün ailenin dayanışmanın artması demektir. Anneye benlik ve bütünlük, babaya güven, akrabaya ve soya güç kazandıran ve de yaşamın başlangıcı olan doğum gerek söz konusu çiftin, gerek yakınlarının gözünde büyük önem kazanmaktadır. Doğum ve onun kendi içerisindeki evrelere de bir takım törenler eşlik etmektedir. Doğum öneminden kaynaklanan, inançlar ve gelenekler gebe kadının doğum öncesinden hatta çocuk sahibi olma isteğinden başlayarak bir takım adetlere uymaya, bu adetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır (Fevzi, 2013: 48).

3.1.1. Doğum Öncesi

Düğün merasiminde, gelinin babası “çocukların bol olsun torunlu ol” diyerek gelinin başından arpa ve pirinç saçar. Gelin damadın evine geldikten sonra damat ailesi özellikle damadın babası ve annesi gelinin onlara torun vermesini, soylarına soy katmasını ve torunlarını kucaklarına almasını isterler. Çocuk yapmayan gelin damat ailesi tarafından hoş karşılanmaz ve geline kem söz ederler. Çocuk yapmayan geline “kısır, bedav” sözleri söylenmektedir. Çocuk yapan gelinler damat ailesi tarafından güzel karşılanır ve geline sağma inek hediye derler. Çocuk yapmayan gelinler, çocuk yapmaları için “kempir ve molla”ya gider kendilerine muska alırlar. Bazen gelinin hamile kalması için erkeğin ikinci bir evlilik yapmasına inanırlar. Çocuk yapmayan gelin eşi tarafında soğuk davranış görmektedir. Ailelerde fazla evlilik ve boşanma olayı da çocuk olmadığından kaynaklanmaktadır. Halk arasında gebe hanımın kız mı ya da erkek mi doğuracağı ile ilgili bazı uygulamalar ve inanışlar bulunur, bu inanış ve uygulamalar şunlardan ibarettir:

Eğer gebe hanım gebelik döneminde fazla tuzlu yemek ve içecek tüketirse onun kız doğuracağına ve eğer yağlı ve et gibi proteinli yemek ve içecek tüketirse erkek doğuracağına inanırlar. Başka bir inanışa göre gebe hanım hamilelik döneminde güçlü ve sağlıklı yerindeyse erkek ve güçsüz ve yorgunsa kız dünyaya getireceğine inanılmaktadır. Halk arasında “kempir ve mama” adı verilen ebeler bulunmaktadır. Mamlar hamile kadınları karnına bakarak kız mı ya da oğul mu doğuracağını tahmin eder, eğer hamile kadının karnı yuvarlaksa kız doğuracağına inanırlar. Bir de kadın doğum yaptıktan sonra yeni doğmuş çocuk çok ağlarsa gelecek çocuğunun kız olacağına ve eğer yeni doğmuş çocuk dünyaya gelince hemen beş parmağını ağzına sokarsa hanımın gelecek çocuğunun erkek olacağına inanırlar. Hamile kadın halk arasında çok saygı gösterilir ve gebe hanımı

ev işleri yapmasına izin vermezler. Gebe hanımın ailesi hamile hanımı cenaze, ölü ve taziye gibi merasimlere katılmasına izin vermezler. Hamile hanım gebelik döneminde aile tarafından çok iyi davranış görür. Gebe hanım gebelik döneminde ağır çalışmaz ve balıketi yemez. Halk gebe hanımın hamile döneminde meyve yerse doğuracak olan çocuğunun daha güzel ve akıllı doğacağına inanmaktadır. Gebe hanım ailesi daha doğmamış bebek için beşik ve beşik malzemeleri gibi konularda önceden hazırlık yapmaktadır (KK: Gül Bibi).

3.1.2. Doğum Esnası

Halk hamile kadınlara çok özen gösterirler. Gebe hanımların doğum esnası için özel hazırlıklar yapılmaktadır. Kunduzda yaşayan Özbek ve Türkmen boyları gebe hanımın doğumu esnasında önceden kurutulmuş bazı özel bitkileri içirir ve doğumun daha kolay geçmesi için kurban keserler. Kunduzda şehrin bazı bölgeleri dâhil köy ve kasabalarda doğum evde yapılır. Doğum esnasında gebe kadının yanında mama adı verilen yaşlı ve tecrübeli hanımlar çağrılır. Mamalar doğum esnasında doğumun daha kolay geçmesi için gebe hanıma derin derin nefes almasını söyler. Eğer doğum çok zorlaşırsa mama adı verilen hanımlar gebe hanıma sırtına alır yavaş yavaş yukarıya çeker ve doğumun daha kolaylaşmasını sağlar. Doğum zorlaşıncaya doğumun daha kolay geçmesi için aile erkeği ziyaretlere adak atar ve kurban keser. Doğum esnasında aile fertleri doğumun daha kolay geçmesi için Allaha dua ederler. Çocuk dünyaya gelince her kes çok sevinir ve mama çocuğun nefes almasını sağlar ve “ kindik” göbeğini keser. Göbek kesilince ebeye “kindik mama” adı verilir. Mama bebeğin kanını temizledikten sonra beze sarar ve annesinin koklaması için annesinin koçağına yatırmaktadır. Çocuk ailesi bebeklerinin nazardan saklama amacıyla bebek doğan odada akşam ve sabahları kör ateş üzerinde “İspend” (Üzerlik) yakmaktadır. Bebeğe ebelik yapan mamaya çocuk ailesi para, sabun, şampuan ve elbise kumaşı hediye etmektedir. Mamalar yeni doğurmuş hanımın kırkı çıkıncaya kadar onunla birlikte olur ve çocuğun daha iyi gelişmesi için çocuk annesine fikir verir.

3.1.3. Doğum Sonrası

Kunduzda yaşayan Türk boyları doğum sonrasına azami derecede önem vermektedir. Çocuk dünyaya geldikten sonra “Şükran” yani kurban kesmektedir. Kurban koyun, keçi veya tavuk olabilir. Kurban kesilince evde Özbek pilavı pişirilerek komşular davet edilir. Eve gelenler yemekten sonra çocuğun babasını kutlar ve çocuğa uzun ömür ve geleceğinin aydın olmasını isterler. Doğum sonrası, cenaze ve ölüden gelen aile fertleri doğurmuş kadın üzerine gelmez. Doğurmayacak yani kısır hanımların gelmesine izin verilmez. Uğursuzluk getireceğine inanırlar. Yeni doğurmuş kadın kırk güne kadar gece tarafı dışarı çıkmaz, cin çarpacağına veya hasta olacağına inanırlar. Çocuğu Kötülük, cin ve nazardan saklamak Kadının baş üçünde kırk güne kadar bıçak veya orak bulunmaktadır. Yeni doğum yapmış hanım “kara” basmaması için kırk güne kadar yalnız bırakılmaz. Yeni doğurmuş hanıma kırkı çıkana kadar mama veya kayın anası eşlik etmektedir. Kırkı gün sona erince hanım banyo eder ve namazına başlar. Bundan sonra artık gece de dışarı çıkabilmektedir.

3.1.3.1. Müjde Götürme

Kunduzda yaşayan zbek ve Türkmen Türkleri arasında doğum sonrası müjde götürme geleneği çok yaygındır. Evde ocuk sağ salim dünyaya gelince evin küçükleri bklere müjde vererek bahşış alır. ocuk dünyaya gelince ilk kez çocuğun babasına müjde verilir sonra da hala, teyze, dede, amca gibi yakın akrabalarına müjde götürülür. Müjde getiren bireye para ve tatlı gibi bahşışlar verilmektedir. Hatta bazı zengin aileler evinde erek ocuk dünyaya gelirse müjde veren adama at, inek ve koyun gibi bahşışlar de vermektedir.

Müjde götürme geleneği Kunduzda yaşayan zbek ve Türkmen Türkleri arasında çok yaygındır.

3.1.3.2. Ad Koyma

Başka etnik ve dünya Türklerinde olduğu gibi Kunduz Türkleri arasında da doğumdan birkaç gün sonra çocuğa ad koyulmaktadır. Kunduz zbek ve Türkmen halkı aileleri daha doğmamış çocuklarına, doğumu yaklaşınca ad seçerler. Ad seçme konusunda en çok nine ve dedelerin nakşı çoktur. Ad koyma konusunda aileden biri veya cami imamı çocuğun sağ kulağına ezan ve sol kulağına ise ikamet okur sonra da ad koyar. Ad koyan cami imamı veya her hangi aile bireyine mendil, para ve kumaş gibi hediye verilmektedir. Çocuğa ad koyulunca “atingni min koydum, mringni ve tevfigingni Allah versin(Adını ben koydum ömür ve iyiliğini Allah versin)” demektedir. Bazen de çocuğa ad koymak için evde yemek pişirilir ve komşular davet edilerek birlikte yenir ve dua çocuğun geleceği için dulara edilir. Komşulara tatlı dağıtılır. Kunduz zbek ve Türkmenleri arasında İşlam inancından ötürü en fazla Kuranda bulunan dini adlar seçilmektedir. Ad koyma konusunda bazen aile bireylerinden fikir alınır. Ad koyma süreci bazen üç ila yedi güne kadar devam yeder. Günümüzde ise Afganistan Türkleri çocukları için en fazla Türk isimleri seçmektedir. Bazı ailelerde çocuğu peş peşe vefat ederse, yeni doğmuş çoğunun ölmemesi için kız çocuklarına “Tohta, Torsin” ve erkek çocuklarına ise “Tohtar” adını koymaktadır. Altıparmaklı doğan çocuklara erkek ocuk ise “ Altıbay” ve kız ise “Altınisa” adları koyulmaktadır.

3.1.3.3. Sa Toyu

Sa Toyu veya dinin bir emri olarak bilinen “hakika Toyu” Kunduz zbek ve Türkmen Türkleri arasında çok yaygındır. Kunduz Türkleri erkek ocuk için bir koyun veya bir keçi ve kız ocuk için ise iki tane koyun veya iki tane keçi kurban etmektedir. Bu toy çocuğun yedi günlüğünden sonra gerçekleşmektedir. Sa toyu için kurban genellikle çocuğun babası tarafından alınır. Evde kurban kesilince yemek pişirilir eş dost, komşu, dede, nene ve yakın akrabalar davet edilir. Yemek yendikten sonra din adamı, kavim büyüğü veya evin en yaşlı olan erkeğinden biri yeni bir makasla çocuğun saçını keser. Bazılar bu saa ilk kesildiği için “karın saçı” demektedir. Çocuğun saçı kesildikten sonra sa kesen kimseye bir tür hediyeler verirler. Bazı ailelerde çocuğun saçını aziz bilerek saklarlar ve bazıları ise kesilmiş ocuk saçını bir köşede temiz toprağa gömerler. Sa toyuna

davet edilen erkekler ve hanımlar çocuğa bir takım hediyeler getirir. Başka etniklerde olduğu gibi Kunduz Türkleri arasında da ailede ilk kez dünyaya gelen çocuğa büyük önem vererek onu aziz tutmaktadır. Saç toyu geleneği aile durumuna göre değişir, durumu iyi olanlar yapar durumu iyi olmayanlar yapmayabilir. Özbeklerde ilk doğan birinci çocuğa “Tonğiç” ve en son dünyaya gelen küçük çocuğa ise “Kenca” adı verilmektedir. Kenca çocuklar ise aile tarafından Çok değer verilir ve sevilir.

3.1.3.4. Beşik Toyu

Kunduz Türkleri arasında beşik toyu merasimi çok coşkulu şekilde devam etmektedir. Beşik toyu genelde çocuğun kırkıdan sonra gerçekleşir. İlk doğan bebeğe çocuğun babası ve ya damadın kayın annesi getirmektedir. Pazardan beşik satın alınırken pazarlık yapılmamaktadır. Dükkân sahibi beşik için ne kadar fiyat söylerse çocuğun babası öder. Beşik için pazarlık yapmanın uğursuzluk getireceğine inanırlar. Çocuk annesi ise daha doğmamış bebeği için bir takım beşik hazırlıkları yapmaktadır. Çocuğun annesinin hazırladıkları beşik malzemeleri şunlardan ibarettir:

“Naz varıştak” beşiğin iç kısmında döşelir genelde içinde saman dolu olur.

“Kulbağı” çocuğu beşiğe yatırırken çocuğun elini ve ayağını bağlar.

“Yastırık” beşiğin başucunda çocuğun kafası altında bulunur.

“Beşik korpası” bu bir yorgandan ibarettir, çocuk beşiğe yatırılınca beşiğin üst kısmını örtmek için kullanılır.

Beşik ile birlikte pazardan satın alınan malzemeler ise aşağıdakilerdir:

“Sumak” ney ve ya ahşaptan yapılan bir nevi içi delik sopadır. Sumak çocuğun ıslısının daha rahat yapabilmesi ve malzemeleri pis etmemesi için kullanılır.

“Tubak” çamurdan pişmiş bir nevi kaptır. Çocuk beşikteyken çocuğun dışkısı ve ıslısı tbakta toplanır.

“Beşik Sopası” bu sopa bir buçuk metre uzunluğu bulunur ve çocuğun kulbağı bu sopaya bağlanır.

Beşik toyu günü çocuğun babası ekonomik durumuna göre evde koyun, keçi veya tavuk keser yemek pişirir. Beşik toyunda genelde yaşlı nineler ve komşu hanımları davet edilir. Hanımlar yemek yedikten sonra çocuğun ve annesinin sıhhati için Allaha dua ederler ve sonra da beşik ve beşik malzemeleri ortaya getirilir ve hanımlardan en inançlı, namazlı ve niyazlı olan hanım çocuğu beşikte yatırır ve çocuğun belini sarar. Çocuğun beli sarılmadan önce üç kere beşiğe yatırılır ve tekrar alınır dördüncü kez ise çocuk beşikte yatırılır. Çocuk beşikte yatırılırken farklı “niniler” söylenmektedir.

Çocuğun babası, çocuğunu beşiğe yatıran hanıma bir takım hediyeler vermektedir. Beşik toyuna davet edilen hanımlar çocuk beşiğe yatırıldıktan sonra beşik üzerinde “saçalak” yani çikolata ve tatlılar saçmaktadır. Beşik üzerinden çikolata ve tatlı saçılırsa çocuğun hayatının daha anlamlı ve tatlı geçeceğine inanırlar.

3.1.3.5. Kalla Goca (Diş Çıkarma)

Diş çıkarma geleneği kunduz Türkleri arasında çok yaygındır. Diş çıkarma, çocuğun ilk kez dişinin çıkmasıyla ortaya gelen bir toydur. Çocuğun dişi çıktığı zaman kunduz Özbek ve Türkmen Türkleri buğday, nohut ve kallapaçadan “Kalla Goca veya Dalda” adını verdikleri bir nevi yemek hazırlar ve komşulara dağıtır. Çocuğun dişinin daha doğru düzgün çıkması için çocuğa kalla etinden yedirmektedir. Bazı aileler ise çocuğunun dişi çıktığı zaman mısır patlatır ve yakınlarına dağıtmaktadır. Çocuğun üst damağında diş çıktığında onun olumsuz bir olay getireceğine inanırlar.

3.1.3.6. Çille Çıkması (Lohusa, Kırklama)

Kunduz Özbek ve Türkmen Türkleri Lohusa doğum yapan kadınla çocuğun kırk gün içinde hastalanmasına çille “Kırklama” adı vermektedir. Kunduz Türkleri arasında kırklama “Mayada (Küçük)” ve “Katta (Büyük)” çille olarak iki nevi çille vardır. Mayda çille yirmi gün ve katta çille ise ilk yirmi gün dâhil toplam kırk gün olmaktadır (Hassas, 2009: s. 22). Kunduz Türkleri arasında lohusa hanımla ilgili kırk gün boyunca şöyle inanışlar vardır: Lohusa hanım kırklama döneminde yalnız bırakılmaz. Gece kalan (Bayat) yemekleri yemez. Dışarıdan gelen bir hanım lohusa kadın üzerine gelmez, cenaze ve ölü törenlerine katılan aile bireyi eve dönünce lohusa hanım ve çocuk üzerine girmez. Çocuğu olmayacak olan hanım ve bir de yeni gelin ve genç kız lohusa kadın üzerine girmez. Lohusa kadın kırklama döneminde geceleyin hiçbir zaman yalnız bırakılmaz, lohusa hanım yanında eşi veya çocuk ebesi bulunmaktadır. Lohusa hanım odasında çocuğu kötü ruh ve cinlerden korumak için çocuğun başucunda ham soğan, bıçak ve orak gibi keskin aletler bulunmaktadır. Bu uygulamaların nedeni lohusa hanımı ve çocuğunu kötü ruh, hastalık ve nazarlardan korumaktır. Kırk gün sona erince hanım duş alır ve artık ibadet yapabilir. Kırklamadan sonra çocuğun yakınları, çocuğun ve annesini yemeğe davet eder ve çocuğa elbise gibi farklı hediyeler vermektedir.

3.1.3.7. Bala Taytay Turmağı (Bebeğin İlk Yürümesi)

Kunduz Türkleri arasında çocuk yürümeye adım basarken aile çok sevinir ve çocukları için özel hediyeler alır ya da hediye alması için çocuğa söz verirler. Çocuk yılını doldurduktan sonra anne ve baba çocuğunun adım basması için gün sayar ve adım basması için annesi çocuğa yardımcı olur. Halk arasında çocuğun adım basması için bazı inanışlar da bulunmaktadır. Bazı aileler çocuğunun daha hızlı yürümesi için çocuğu bir sepet veya geniş bit tabak içinde koyar ve köpeğin kuyruğuna bağlar, böyle yaparlarsa daha erken çocuğun yürüyeceğine inanırlar. Son zamanlarda babalar çocuklarının daha hızlı yürümesi için ahşaptan yapılan üç tekerlekli araba alır ve çocuk o arabaya dayanarak daha hızlı yürümeye başlar (KK: Gül Bibi).

3.1.3.8. Sünnet

Sünnet sözcüğü Arapça kökenlidir ve ilk anlamıyla “işlek yol” demektir. İslam dininde Hz. Muhammet (SAV) peygamber efendimizin yaptığı uyguladığı ya da yapmayı uygulamayı öğrettiği şeylere uymaya “sünnet” denmektedir (Fevzi, 2013: 58).

Halk çocuklarını ergenlik çağına girmeden önce sünnet yapmaktadır. Sünnet yapma merasimi ve zamanı aileden aileye değişmektedir. Bazı aileler tören ve merasimlerle çocuğunu sünnet yaparken bazı aileler ise aniden bir gün doktora götürür sünnet yapar. Genelde çocuklar okula başlaman önce küçük yaşta sünnet edilir, küçük yaşta sünnet etmenin nedeni çocuğun korkusunu önlemek ve çocuğun daha iyi gelişeceğine inanılır. Bazı aileler sünnet merasimi için aylarca önceden hazırlık yapar, sünnet günü akrabalar davet edilir zurna çalınır ve her kese yemek dağıtılır. Bazı köyler de ise sünnet merasimi günlerce devam eder. Çocuk babası oğlak oyunu düzenler ve hakeza o gün güreş sporu da halk arasında gerçekleşir. Yoksul ailelerin çocuklarını zengin kimse veya vakıflar sünnet yapmaktadır. Son yıllarda Afganistan genelinde özellikle Türkistan bölgelerinde yardımı dokunan (TİKA, AVRASYA ve RİDA) gibi Türkiye cumhuriyetinden gelen vakıflar da toplu sünnet merasimleri düzenlemektedir.

3.1.3.9. Sünnet Toyu

Çolburan, hatnesori ve çoçak kesti adıyla bilinen sünnet toyu Güney Türkistan’ın genelinde olduğu gibi Kunduz Türk boyları arasında da coşkulu bir şekilde hazırlık yapılır ve özel bir törenle sona ermektedir. Halk daha sünnet toyu günü gelmeden hazırlık yaparlar. Toydan bir veya iki gün önce yakın dost ve akrabalara davetiye gönderilir. Bazı akrabalar toy akşamı bazıları ise toy sabahı gelir. Sünnet toyu yapan aile evine aşçı davet eder hayvan keser ve Özbek pilavı pişirir. Bazı aileler tam yemek hazır olurken bir saat öncesinden hafız ve din adamlarını evine davet eder kuran okuturlar ve çocuğa baht diler ve dua ederler.

Sünnet toyu günü akraba ve yakın dostlar toy sahibinin evine “Toyana” adını verdikleri hayvan hediyesi getirirler. Toyana at, koyun, keçi ve sığır olabilir. Yemek piştikten sonra, önce uzak yakından gelen erkek misafirlere sonra da hanımlara yemek verilir. Yemekten sonra sünnet etme amaçlı çocukları özel bir odaya alırlar. Sünnet edilecek çocuklar ergenlik çağına gelmeyen 5-8 yaş arasındadır. Çocuklar odada yatırılınca “Sünnetçi (Çıpkanı)” eve davet edilir. Özbekler sünnetçiye “dallak” adını verirler. Sünnetçiler çocuğun kanamasını durdurmak için eskiden pamuğu kül ederek işlemleri ama bugünlerde sünneti doktorlar yapmaktadır. Eğer de günümüzde dallak sünnet yaparsa kan durdurması için tıbbi ilaçlar yanında yine de pamuk külü kullanmaktadır. Çocuklar odaya yatırılınca odanın ortasında bir mendil döşerler, sünnet merasimine katılan yakın ve akrabalar mendile para koyarlar. Bazılar ise çocuğu avutmak için parayı çocuğun eline verir. Sünnetçi sünnet esnasında önceden yakılan pamuğu bir tabakta yanına alır. Sünnetçi çocuğun cinsel organının üç kısmında olan zait deriyi geleneksel sünnet aleti olan ortası yarık kamış arasında alır, sonra da “paki (keskin bıçak)” la o deriyi keser. Deri kesildikten sonra kanamayı durdurmak için kül edilen pamuğu

yara üzerinde koyar. Sünnetten sonra sünnetçi çocuğun cinsel organı üzerinde çocuğun “toppi (şapka)”sını koyar. Sünnetten sonra mendil üzerinde toplanan parayı sünnetçiye verirler.

Kunduz Özbek ve Türkmen Türkleri çocuğun daha erken iyileşmesi için çocuğun cinsel organından kesilen o deri parçasını “ala monçak (Beyaz ve siyah boncuk)”la bir ipe dizer ve çocuğun sağ ayağına bağlar. Çocuğu nazardan ve kötülüklerden saklamak için iyileşinceye kadar yalnız bırakmaz ve sabah akşam çocuğun kaldığı odada “ışpend (üzerlik)” yakarlar. Bir de çocuğun daha erken iyileşmesi için sünnetçiye hiç kullanılmayan bir tabak verir, sünnetçi çocuk iyileşinceye kadar o tabakta yemek yer. Sünnetçiye tabak verirse çocuğun daha erken iyileşmesine inanırlar. Çocuk iyileşinceye kadar pis yerlere gitmez ve eğer de çocuğun yarası çabuk iyileşmezse çocuğun kendi cinsel organının suyu yaraya sürülmektedir. Böylece daha çabuk iyileşmesine inanılmaktadır (KK: Şahvali).

3.2. Evlenme

Evlenme geleneği her millette olduğu gibi Özbek ve Türkmenlerde de iki şahısın hayatlarını birleştiren bir olaydır. Evlenme âdetleri Güney Türkistan’da yaşayan milletlerde bölgeden bölgeye değişik özelliklere sahiptir. Kunduz vilayetinde de evlenme biçimleri bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Evlenme yaşı her bölgede farklılık göstermektedir. Ancak genel olarak evlenme yaşı 18 ve 25 arasındadır. Evlenme konusunda daha aile etkili olduğundan dolayı kızlar hatta 18 yaş altında da evlendirilmektedir.

3.2.1. Evlenme Türleri

3.2.1.1. Görücü Usulü Evlenme

Kunduz şehri genelinde başka etniklerde olduğu gibi Özbek ve Türkmen Türkleri arasında da en yaygın evlenme usulü görücü evlenmedir. Kızı, oğlan ve annesi beğendikten sonra çocuğun babası tanıdık, kavim büyüğü ve sözü geçerli olan “savçi/cavçi (görücü)” adına iki kişiye evine davet eder ve onlara yemek verir. Yemekten sonra savçilerle kızın evine gider kızın babasına “Bize bir gül var iken, size bir bülbül” o gülü bizim bülbüle istemeye geldik diyerek söz açar ve kız isterler. Eskiden görücülük daha farklıydı, sabah olmadan oğlanın annesi kızın evine gider onun kapısının önünü süpürürdü, ondan sonra erkek görücüler kız istemeye giderlerdi. Şimdi ise kapı süpürme geleneği ortadan kalkmış durumdadır. Kunduz da genelde Türk aileleri kendi akrabalarından kız seçer. Ama son zamanlarda başka etniklerle kız alma ve verme geleneği yaygın olmaktadır. Kız ailesi bir kez iki kez evine görücü gitmekle kız vermez, görücü ne kadar tekrar gelirse kızın, oğul ailesi nezdinde o kadar değerli ve önemli olacağına inanırlar. Kız ailesi daha kabul etmeden önce kızın amcası, dayısı, halası, teyzesi ve hakeza en yakın akrabalarıyla danışırlar. Ayrıca bazı bölgelerde görücü usulü ayıp olarak karşılanmaktadır.

3.2.1.2. Yitek Yirtış (Beşik Kertmesi Evlenme)

Bu tür evlenme eskiden Kunduz Türkleri arasında çok yaygındı. Ama son zamanlarda varlığını kaybetmektedir. Beşik kertme evlenmesi genellikle küçük yaşlarda daha evlenmenin ne olduğunu bilmezken kız ve oğlanın baba ve anneleri tarafından söz kesilir. Bu tür evlenme bağlarının devamı ve daha da yakınlaşmak için en fazla kardeş, hala ve teyze gibi yakın akrabalar ve baba dostu arasında gerçekleşir. Halk en yakın dostuyla dostluğunun devamı için kendi aralarında kız verme alma yapar, bu kız almalar da genelde beşik kertme evlenmesi yoluyla yapılır. Beşik kertme evlenmesi kız ve erkek çocuk daha beşikteyken yapılır. Bazen de beşik sonrası iki veya üç yaşın geldiğinde de yapılmaktadır. Bazen çocuk daha dünyaya gelmemişken iki dost dostluğunun daha pekişmesi ve devamı için “Eğer benim kızım olursa senin oğluna ve eğer de seniz kızın benim oğlum olursa kızını benim oğluma vereceksin” diyerek kendi aralarında anlaşılır. Sonra da kız ve erkek çocuk ergenlik çağına erişince nişan ve düğün merasimi gerçekleşmektedir. Beşik kertme nikâhı genelde normal nikâha göre daha küçük yaşlarda da yapılmaktadır. Beşik kertme evlenmesinde yaşı aynı olması önemli değil bazen kız ve bazen de oğlan büyük olabilir.

3.2.1.3. Kayınbiraderle Evlenme

Kayınla evlenme Müslüman toplumlar arasında yapılan en yaygın evliliklerden biridir. Bu tür evlenme kunduzda yaşayan Türkmen ve Özbek Türklerinde de yaygın olarak görülmektedir. Eşinin vefatından sonra dul kalan hanımın kayın biraderi ile evlenmesine “levirat evlenme” denilir. Özbek ve Türkmen Türkleri arasında dul kalan yengesi ile evlenmenin asıl amacı ölen kardeşinin çocuklarına babalık yapmaktır. Ayrıca özellikle Özbeklerde ölen kardeşin karısının aile dışından başka biriyle evlenmesi ayıp karşıladığından buna engel olmaktır. Bazen bu tür evliliklerde, psikolojik, ekonomik ve toplumsal etkiler söz konusudur. Eğer dul kalan hanım eşinin ölümünden sonra hayatından memnun olup çocuklarını bırakıp babasının evine gitmiyorsa kayın biraderiyle evlenmeye razı olmaktadır. Bu evlilikte bazı kurallar da bulunmaktadır. Kadın kocası öldüğü zaman eğer hamileyse çocuğu oluncaya değin veya kocasının yılı dönemine kadar beklemesi gerekmektedir. Eğer dul kadının çocuğu yoksa ya da hamile değilse kocasının yedisinden sonra babasının evine gider, daha sonra eğer ölen kocasının kardeşi evlenmek isterse tekrar bir miktar başlık karşılığında nikâh yapar.

3.2.1.4. Kayımka (Baldızla Evlenme)

Kunduz Türkleri arasında baldızla evlenme geleneği eskisi gibi hala da yaygındır. Baldız evlenmesi erkeğin, eşinin vefatından sonra ortaya gelir. Dinimizde yasak olduğu gibi bir arada iki kardeşle evlenmek haram ve yasaktır. Baldızla evlenmeden amaç abla ve kardeşinden kalan çocuklara daha iyi annelik yapmaktır. Halk bu evliliğe “Kayımka yazna oylanişı (baldızla enişte evliliği)” olarak ad vermektedir. Baldız ve enişte evlenmesi için ölen hanımın vefatından bir yıl geçmesi gerekmektedir. Baldızın ailesinin bu evliliğe razı olmasından maksat torunlarının daha iyi

bir anneye sahip olmasıdır. Baldız ve enişte evliliğinde erkek normal şekilde baldız babasına başlık parası vermek ve düğün geleneklerini yerine getirmek zorundadır.

3.2.1.5. Karçi Kuda (Berdel Usulü Evlenme)

Kunduzda yaşayan Özbek ve Türkmen Türkleri arasında devamını sürdüren berdel usulü evlenmeye “karçi kuda/ eşek alış” adı verirler. Bu evlilik genelde ekonomik durumu iyi olmayan aileler arasında yapılmaktadır. Berdel evliliği bir ailenin kızını başkasının oğluna verme ve o ailenin kızını kendi oğlu nikâhına almaktır. Bu tür evlilikte aileler bir birine masraf ödemez her kes kendi düğün masraflarını karşılamaktadır. Bu tür evlikler bazen kan davasını durdurmak için de yapılmaktadır. Kan davasını durdurma amaçlı evlenen kıza “hunga tuşkan (kan davasına düşen)” ismini verirler. Bu evliliğin ömrü fazla uzun değildir. Bu tür evlilikte aileler arasında kavga ve tartışma fazla görülmektedir. Boşanma oranı da bu evlilikte fazladır. Bu evlilik eskisine göre daha düşük orandadır.

3.2.1.6. Tercihi Evlilik

Güney Türkistan, özellikle kunduz Özbek ve Türkmen Türkleri arasında evlenme çeşitlerinden biri ise “tercihi evlilik”tir. Bu tür evlilik daha çok şehir merkezinden uzakta olan köy ve kasabalarda yaşayan tarım ve hayvancılık ile uğraşan aileler arasında, bazen bir gelenek olarak yakın akraba ve iki kardeşin evlatları arasında görülmektedir. Bu tür evlilikten amaç, aileler arasında eskiden beri devam edegelen dostluk veya akrabalığın devamını sağlamak ve aileler arasındaki ilişkileri daha da güçlendirmektir.

3.2.1.7. Kundaşlık (Çok Eşle Evlenme ve Kumalık)

Çok eşle evlenme geleneğini kunduzda yaşayan başka ayrım etniklerde olduğu gibi Özbek ve Türkmen Türkleri arasında da görmek mümkündür. Bu tür evliliği daha fazla ekonomik durumu iyi olan köy ağası, muhtar ve komutanlar gibi önde gelen kişiler yapmaktadır. Bazen de bu tür evlilik kardeşi vefat eden erkeklerin yengesiyle evlenmesinde görülür. Kardeş hanımıyla evlenmeden amaç kardeşinin çocuklarına daha iyi babalık yapmak ve baba eksikliğini hissettirmemektir. Kunduzda yaşayan Özbek ve Türkmen zenginleri iki, üç ve bazılarının da aynı zamanda dört eşi bulunabilir. Kumalık bazı ailelerde tartışmalı olsa da bazı ailelerde kumalar arasında bir soru yoktur. Kumalar arasında tatsızlık ve tartışma yaşanırsa o zaman erkek hanımları için ayrı ayrı ev tutmaktadır. Özbek Türkleri arasında iki eşli erkelere “İki Hatunu varın yeri samanlane” derler. Yani iki hanımı olan bir erkeğin hanımlıya göre daha çok aile sorunu yaşar. Yine de çok eşle evlenme çoktur. Zengin aileler çocuklarının fazla olması ve halk arasında daha yüksek güce sahip olması için birden fazla evlilik yapmaktadır. Erkekler bazen eşleri arasında sevgi ve saygı konusunda tercih yapar, en seven hanımına “Suyar (Sevimli)” hatun demektir.

3.2.2. Evlilik Öncesi

Kunduz genelinde evlilik geleneği bölgeden bölgeye değişmektedir. Ama geleneksel kültürde evlilikler görücü usulüyle yapılır. Bu tür evliliklerde uygulanması gereken bir takım eylemler vardır. Bunlar, gelin veya güvey seçimi, kız isteme, görücülük, kız bakma, söz kesme, bohça bırakma, nişan ve nişandan sonra yapılacak bazı uygulamalar ve geleneklerdir. Özbek ve Türkmenler oğullarını evlendirirken genel olarak önce ekonomik durumlarına bakarlar ve kendilerine eşit bir aileyle “koda” (dünür) olmayı düşünürler. Ayrıca aile büyükleri, akrabalar bir araya gelerek oğullarını nasıl bir kızla ve kimin kızıyla evlendirmeyi istediklerini konuşurlar.

3.2.2.1. Kız Görme – Kız İsteme

Kunduz Özbek ve Türkmen Türkleri arasında evlilik geleneği kız görme ve kız isteme ile başlar. Aileler kız görmek için önce ailece kendi aralarında oturur hangi eve kız görmeye ve kimin iyi kızı var konusunda danışır ve hangi aileye kız görmeye gideceğine karar verilir. Genelde oğlan ailesi özellikle oğlanın annesi ve ablası oğlan için aylar öncesinden kız beğenir. Kız görmeye genelde oğlanın annesi, ablası ve teyzesi gitmektedir. Oğlan tarafı kız görmeye giderken bir tepsi içinde bir miktar tatlı, kuruyemiş, kurabiye ve bir demet de çiçek alır kızın evine gider. Kız ailesi bu gelen tepsiyi görünce gelen misafirlerin kız görmeye geldiğini anlar. Kızın annesi eğer oğlan tarafı beğenirse kız görmeye gelen hanımlara azami derecede ilgi gösterir ve hoş karşılar. Eğer kızını vermek istemiyorsa oğlan tarafı kız ailesinin davranışlarından sezer ve anlar. Bir de oğlan tarafı kızın evinden çıkarken o getirilen tepsi hemen o gün oğlan tarafına verilmezse kız tarafın kabul etmiş anlamında gelir. Oğlan tarafı ilk gelen evde hoş karşılanmazsa ve olumsuz cevap alırsa sonra başka aileye kız görmeye gider. Eğer olumlu cevap alırlarsa, bu aşamadan sonra birkaç kavim büyüğü ve sözü keskin kişiyle oğlanın babası gider ve kızı babasından ister. Özbek ve Türkmenlerde hemen ilk kez gelen görüclere kesin söz vermez. Görüclerin birkaç kez evine gelmesini sağlar bundan amaç kızının değerini düşmemesidir. Özellikle Özbek Türklerinde ilk gelen görüclüye kızını verirse gelecekte oğlan ailesi yanında kızının değeri olmayacağına inanır. Böylece oğlan tarafı birkaç kez kızın evine geldikten sonra, kızın babası kızın amcası ve dayısıyla bir arada oturur ve oğlan tarafın toy listesi verir. Listede en başta “kaling (başlık)” ve sonra da nişan toyunda gerekli olan yemek malzemeleri ve bazı başka gerekli olan şeyler yer almaktadır. Böylece nişan toyu merasimine geçilir ve nişan yapılır (KK: Bibi Halime).

3.2.2.2. Kız İsteme ve Söz Kesme

Kunduz Özbek ve Türkmen Türkleri savcı (Görüclü)ya “arbab, aksakal, vekil” adını verir. Delikanlının anne ve ablası kızı gördükten sonra eğer kız ailesi olumlu cevap vermişse oğlanın babası köyün ileri gelen ağası veya arbabını evine davet eder ve yemek pişirir. Yemek yendikten sonra aksakal, arbab ve daha birkaç sözü keskin kişiyle kızın evine kız isteme ve söz kesmeye giderler. Görücler kızın evine gittikten sonra önce bir az ab ve havadan konuşur sonra da asıl maksada geçer. Görücler kızın babasına “Bize bir gül var iken sizde ise bir bülbül” o gülü bizim bülbüle istemeye

geldik diyerek söz açar. Bazı köylerde ise görücüler kızın babasına “bizim oğlanı kulluğuna kabul buyurun” diyerek asıl konuya girer. Kızın babası kabul etmek istiyorsa görücülere biz ailece bir danışalım diyerek zaman alır. Sonra, kızın babası kendi ailesiyle danışır ve son karara varır. Bir gün aradan geçer geçmez yine oğlan tarafı önceki görücülerle söz almak için kızın evine gider. Ama Özbek ve Türkmen Türkleri aileleri bir kez iki kez gelen görücülere hemen kesin söz vermez. Bunun nedeni de eğer hemen kabul ederlerse kızlarının gelecekte oğlan ailesi yanında değeri olmayacağına inanır. Görücüler birkaç kez gittikten sonra kız tarafı ailece danıştıktan sonra yazdıkları toy listesini gelen görücülere verir. Görücüler listeyi alır ve oğlanın evine gelir ve oğlan babasına teslim eder. Oğlan babası akşam yemekten sonra kız tarafından yazılan toy listesini aileyle paylaşır ve toy malzemesi alıp almayacaklarına karar verirler. Eğer aile kabul ederse hemen ertesi gün toy alınmaya başlar. Nişan toyunda alınacak en önemli olan şeyler; pirinç, yağ, et için dana ve iki-üç tane koyun ve hakeza “kant (tatlı, çikolata)” alınır.

3.2.2.3. Toy Götürme

Nişan toyu malzemeleri alındıktan sonra oğlan tarafı köy halkından 20-30 kişiyi evine davet eder ve yemek verir. Yemekten sonra davet edilen kişiler toy malzemesini at, deve veya eşeğe yükler ve toyhane dedikleri kızın evine götürürdü. Toy oğlan evinden çıkmadan önce oğlan annesi götürülecek toy malzemeleri üzerine toylarının daha iyi ve tatlı geçmesi için malzeme üzerinden un ve çikolata saçar ve götürülecek koyun sırtında ise kırmızı bez bağlar. Ama son zamanlarda toy götürmek arabayla gerçekleşmektedir. Köy halkı toyu kızın evine götürür ve nişan toyu günü için kız babasından kesin zaman ve tarih alınır. Kız evine toy gelirken kız ailesi de kapısının önünde bir tabakta un ve bir tabakta tatlı alır ve toy getiren misafirlerin başından azıcık un saçar ve tatlı ikram eder. Gelin misafirlerin başından un saçma ve tatlı ikram etmekten maksat iki genci daha iyi ve mutlu hayat geçirmesidir. Bir de kodalık (dünür)larının iyi geçmesidir. Toy kız kapısından girince kız tarafı hanımlar daire çalarak “nay, nay” türküsünü söyler. Kız evine toy geldikten sonra kız tarafı yemek hazırlar veya da çay ve tatlı ikram eder. Çaydan sonra oğlan tarafı nişan toyu günü için kız babasından belli gün ve tarih ister. İki taraf kendi aralarında belli bir gün için anlaşır ve kız tarafı ise gelen dünürlere “romal (mendil)” hediye vererek misafirleri evinden saygı ve uğurla ruhsat eder. Bu aşamadan sonra iki taraf kendi yakın ve akrabalarına davetiye yazar ve nişan toyuna davet ederler (KK: Hoca Bay).

3.2.2.4. Mahriye/Kaling (Başlık)

Başlık parası Afganistan’da özellikle Güney Türkistan’da bölgeden bölgeye değişmektedir. Başlık parası kunduzda yaşayan Özbek ve Türkmen Türkleri arasında çok farklıdır. Kunduz Özbek Türkleri başlık parasını kızın güzelliği, eğitimi ve ailesinin zenginliğine göre belirler. Başlık parası halk arasında çok tartışılan bir konudur. Başlık parası genelde oğlan tarafına toy listesi verilirken o listede yer alır. Ama nişan günü listede yer alan başlık parası sabit kalmaz din adamı ve nişan toyuna gelen köy ağaları hatırına önceden belli olan para bir az aşağı sayıya iner. Bazı zengin aileler kıza

başlık söylemez başlık söylemeyi kendilerini halk arasında küçük düşüreceğine inanır. Ama oğlan tarafı nişan günü kızın babasının önüne bir miktar para koyar. Başlık parasının bir miktarı kız babasına kalsa da fazlası kızın çeyizine harcanır. Başlık parası Özbek Türkleri arasında 5-10 bin dolarken Türkmen Türkleri arasında ise 15-20 bin dolar olabiliyor.

Kalın veya başlık parası Türkmenler ile Özbeklerde genelde farklıdır. Türkmenlerde nişanlı olan erkek veya ailesi kızın ailesine belli miktar para verir. Ama Özbeklerde durum biraz farklıdır. Özbeklerde sadece para yeterli olmayabilir. Örneğin: Bir Türkmen nişanladığında kızın ailesiyle anlaştığı parayı tam ödemediğinde kızla evlenebilir. Ama bir Özbek nişanladığında hem para vermek zorundadır hem birkaç koyun, birkaç ton un, birkaç kilo pirinç, birkaç kilo yağ vermelidir. Kısacası, kız tarafın düğününü karşılayabileceği birçok ihtiyacını erkek taraf karşılamaktadır. Erkek tarafı bunları karşılamak zorundadır veya gelenek olduğundan erkek tarafı bunları ödemek zorunda hissetmektedir (Abdulla, 2017: 65).

3.2.2.5. Nişan ve Kant Kırma

Kunduz Türkleri arasında kız evine Toy malzemeleri getirildikten sonra artık nişan için hazırlık yapılmış durumdadır. Nişan toyu gününden bir gün önce kız ve oğlan tarafı kendi dost ve akrabalarına davetiye yazar ve ulak gönderir. Nişan günü yemek kızın evinde pişer. Kız davetlileri kız evine ve oğlan davetlileri ilk kez oğlan evine gelir sonra da oğlan ailesi tarafından kız evine götürülür. Nişan toyu günü Özbeklerde Özbek pilavı ve Türkmenlerde ise Türkmen pilavı pişmektedir. Nişan toyuna gelen halk kant yani şeker kırılmadan ve nikâh kıyılmadan önce bir şey yemez. Yemek hazırlanınca oğlan tarafından gelen misafirlere önce birkaç leğende kant yani şeker ve başka çeşit tatlı getirilir. Leğenler odanın ortasında konulur. Kız ve oğlan tarafından kıza rızasını olup olmadığı için iki tane şahit seçilir. Nişan nikâhında kız ve oğlan bulunmaz, bunlar yerinde kızın babası ve ya dayısı ve hakeza oğlanın babası oğlan adına vekâleten nişanı kabul eder ve gelen halka oğlunun nişan olduğunu duyurur. Cami imamı şahitleri kıza sormak için gönderir, şahitler kıza senin bu nişana rızan var mı? Diyerek üç kere sorar ve kız da rızasının olup olmadığını beyan eder. Şahitler kızdan olumlu cevap alınca tekrar misafir ve cami imamı yanına döner ve kızın kabul etmesiyle halk huzurunda şahitlik eder. Cami imamı önce kız babasına sonra da oğlan babasına sorar, iki taraf bu nişana razı olduklarını ve anlaştıklarını beyan eder. Sonra cami imamı nikâh hutbesi okur ve gençlerin artık nişan olduklarını ilan eder. Hutbe okunduktan sonra önceden getirilen kant, şeker önce imam tarafından sonra da odada bulunan kavim büyükleri tarafından birbirine vurularak kırılır. Artık iki genç nişanlanmış sayılır. Kant kırıldıktan sonra yemek yenir ve gençlerin daha iyi hayat geçirmesi için toplu dua edilir ve güzel baht istenir. Yemekten sonra nişan toyuna gelen halka kız tarafından hazırlanan mendil ve tatlı dağıtılır. Oğlan babası nişan toyu günü başlık parasının bir kısmını verir. Bazen de nişan hutbesi okunurken odada bulunan imam ve kavim büyükleri oğlana taraf olarak kız babasından ton ister ve başlık parasından biraz azaltır. Başlık parası azaltması bölgeden bölgeye değişir. Bazı bölgede azalırken bazı bölgede hiç değişmez. Nişan günü oğlanın annesi de dost ve yakın akrabalarının hanımlarını davet ederek kıza nişan yüzüğü, ayakkabı, bilezik

ve daha birkaç çeşit hediyeler alarak kızın evine gider. Oğlan tarafından gelen hanımlar kız evine girerken daire eşliğinde türküler söyleyerek girer ve kız tarafı da gelen misafirleri koda (dünür) geldi diyerek iyi bir şekilde karşılar. Geline getirilen elbiseler kırmızı, yeşil veya beyaz renkli olur. Geline sarı veya siyah elbise alınmaz, bu renk elbiseler uğursuzluk getireceğine inanılır. Gelen hanımlar yemekten önce kıza getirdikleri elbiseyi giydirebilir ve takı takar sonra da gelini nişan toyuna gelen hanımların karşısına çıkarır. Oğlan tarafı türküler söyler, dans eder ve sonra da oğlanın annesi getirdiği yüzüğü kızın parmağına takar. Sadece oğlan annesi değil ve oğlanın ablası, yengesi ve teyzesi gibi yakın akrabaları da geline hediyeler alır. Nişan toyu bittikten sonra oğlan ailesinden gelen hanımlardan bir kaç koda (dünür) olarak birkaç gece kızın evinde kalır. Dünür birkaç gün kız evinde kaldıktan sonra kız tarafından hediyeler verilerek ruhsat edilir. Böylelikle nişan toyu sona erer ve artık iki geç nişan olmuş durumdadır. Kunduzda nişan toyu merasimi bazı ailelerde sadece birkaç kişinin katılımıyla da yapılmaktadır.

3.2.2.6. Baks Veriş (Sandık Götürme)

Bu gelenek kunduz Özbek Türkleri arasında çok yaygındır. Bu gelenek nişan merasiminden bir hafta sonra gerçekleşmektedir. Damat tarafı gelinin kız kardeşi, annesi ve teyzesiyle giyim almak için pazara çıkarlar. Giyim mağazasında gidince gelin adayının anne, kız kardeş, hala, teyze, yenge ninesine “saripay (yani baştan aşağıya giyim)” alırlar. Gelin adayına da en güzel ve pahalı giyim alınmaktadır. Gelin ailesine giyim alındıktan sonra parayı damat ödemektedir. Alınan giyimleri bir baks(sandık)ı üzerine çiçek takar ve o alınan elbiseleri sandığın içinde yerleştirir. Sadece giyim almak yetmez giyim yanında kuruyemiş, elma, kurabiye ve çeşitli tatlılar da alınır. Gelin ailesine alınan tüm hediyeler damat evine getirilir ve coşku dolu bir gelenekle gelin adayının evine götürülür. Sandık götürme merasiminde damat ailesi dost ve yakın akrabalarının hanımlarını davet eder, ilk kez damat evinde toplanırlar sonra da daire eşliğinde türküler söyleyerek gelin adayının evine giderler. Gelin ailesi dünürleri hoş karşılar ve saygıyla eve kabul eder. Dünür gelmeden önce kız ailesi gelin adayını kuaföre götürür ve makyaj yapar. Damat tarafından gelen hanımlar gelin evine gelince gelini dışarı çıkarır ve damat tarafından alınan hediyeler her kesin huzurunda geline ve akrabalarına sunulur. Hediye de köyün en anlayışlı ve söz sahibi olan hanımı sunmaktadır. Sandık götürme gününde sadece damat annesi değil ve damadın abla, hala ve teyzesi gibi hanımlar da geline hediye vermektedir. Hediye sunulduktan sonra yemek yenilir ve yemekten sonra da kızlar daire eşliğinde damat ve gelinle ilgili türküler söyler ve dans ederler. Sandık götürmede damadın anne, kız kardeşi ve teyzesini dans etmemesi ayıp sayılmaktadır. Bunlar muhakkak dans etmelidir.

Damat tarafından gelen hanımlarda bir kaç dünür olarak birkaç gece gelin adayı evinde kalır ve sonra hediyeler verilerek ruhsat edilmektedir. Sandık götürme geleneğinde söylenen türkü:

اوزبیکچه سی

بیز دستمال کیلتیردیک شاه دستمال کیلتیردیک

چرای کیلینیمیزگه سرو پای کیلتیردیک

ناز کیی کولیب توریب سیز یولمیزگه

سیز هم کیلینگ قتنه شینگ تویی میزگه

بیز دستمال کیلتیردیک شاه دستمال کیلتیردیک

چرای کیلینیمیزگه سرو پای کیلتیردیک

چیگده تیکان اوستیگه گل ساجیلدی

اویمیزگه چرای کیلین تاپیلدی

بیز دستمال کیلتیردیک شاه دستمال کیلتیردیک

چرای کیلینیمیزگه سرو پای کیلتیردیک

آته جانیم آغه جانیم جگریم

مبارک بولسین سیزگه آغه م چیرایی قوشینگیز

بیز دستمال کیلتیردیک شاه دستمال کیلتیردیک

چرای کیلینیمیزگه سرو پای کیلتیردیک

آغه جانیم یانیده گلگه اوخشب توریسیز،

بوینینیزگه گل آسیب آغه جانیم کوره بسیز.

بیز دستمال کیلتیردیک شاه دستمال کیلتیردیک

چرای کیلینیمیزگه سرو پای کیلتیردیک

گل چارباغی آره لب گل خمچه دن توته بسیز،

گل خمره سیدن توتیب گلنی ایسکب اوتسه بسیز.

بیز دستمال کیلتیردیک شاه دستمال کیلتیردیک

چرای کیلینیمیزگه سرو پای کیلتیردیک

باغ ایچیگه بار گنده گل خمره نی اوزمنگلر،

گل خمره سینی اوزیب آغم کونگلین بوزمنگلر.

بیز دستمال کیلتیردیک شاه دستمال کیلتیردیک

چرای کیلینیمیزگه سرو پای کیلتیردیک

آهسته قویینگ قدمنی گل لریپایمال بولمه سین،

گل گه آزار بیرمنگلر آغم کونگلی قالمه سین.

بیز دستمال کیلتیردیک شاه دستمال کیلتیردیک

چرای کیلینیمیزگه سرو پای کیلتیردیک

آغه جانیم بویلری گل خمره گه اوخشیه یدی،

قیزیل-قیزیل بوز لری گل خمره گه اوخشیه یدی.

بیز دستمال کیلتیردیک شاه دستمال کیلتیردیک

چرای کیلینیمیزگه سرو پای کیلتیردیک

آغه گینمگه اولی الفده ی بویلری بار،

بوی بویگه مناسب گلده ی قیزگه تویی بار.

بیز دستمال کیلتیردیک شاه دستمال کیلتیردیک

چرای کیلینیمیزگه سرو پای کیلتیردیک

Türkiye Türkçesiyle

Biz mendil getirdik şah mendil getirdik

Güzel gelinimize “sarıpay”¹¹ getirdik

Naz gibi yolumuzda gülümseyip durmuşsunuz

Siz de gelin katılın toymize

Biz mendil getirdik şah mendil getirdik

Güzel gelinimize sarıpay getirdik

İğde diken üzerine gül saçıldı

Evimize güzel gelin bulundu

Biz mendil getirdik şah mendil getirdik

Güzel gelinimize sarıpay getirdik

Babacığım, ağabeyim ciğerim

Mübarek olsun size ağabeyim kuşunuz

Biz mendil getirdik şah mendil getirdik

Güzel gelinimize sarıpay getirdik

Ağabeyi yanında güle benzer durmuşsunuz

Boynunuza gül asıp ağabeyime bakıyorsunuz

Biz mendil getirdik şah mendil getirdik

Güzel gelinimize sarıpay getirdik

¹¹ Sarıpay: geline alınan elbise, ayakkabı vd. giysilere denilir.

Gül bahçesine girip güllerden topluyorsunuz

Gül dalından tutup gülü kokluyorsunuz

Biz mendil getirdik şah mendil getirdik

Güzel gelinimize sarıpay getirdik

Bahçe içine vardığında gülfidanını koparmayın

Gülfidanını koparıp ağabeyimin gönlünü incitmeyin

Biz mendil getirdik şah mendil getirdik

Güzel gelinimize sarıpay getirdik

Yavaş adım basın güller ezilmesin

Güle azar vermeyin ağabeyimin gönlü kırılmasın

Biz mendil getirdik şah mendil getirdik

Güzel gelinimize sarıpay getirdik

Ağabeyim boyları gülfidana benzer

Kızıl kızıl yüzleri gülfidane benzer

Biz mendil getirdik şah mendil getirdik

Güzel gelinimize sarıpay getirdik

Ağabeyime kurban olayım elif gibi boyu var

Boyu boyuna uygun, gül gibi kıza toyu var

Biz mendil getirdik şah mendil getirdik

Güzel gelinimize sarıpay getirdik (KK: Nurcahan).

Bu türkü bölgeden bölgeye değişiyor, bazı bölgelerde bundan uzun şekilde de söylenmektedir. Merasimi sona erince her kes evine döner ama damadın annesi ve birkaç dost ve yakın akrabası dünür şeklinde gelin evinde kalmaktadır. Dünürle kaç gece kaldıktan sonra hediyeler verilerek gelin evinden uğurlanır. Gelin ailesi damat ailesine hediye vermezse saygısızlık sayılır.

3.2.2.7. Tuş Tabak (Göğüs Tabak)

Göğüs tabak geleneği de başka merasimler gibi kunduz Özbek ve Türkmen Türkleri arasında çok yaygın bir gelenektir. Göğüs tabak nişan toyundan bir veya iki hafta sonra gelin adayı ailesi tarafından hazırlığa başlanır. Göğüs tabakta damada elbise, ayakkabı ve başka gerekli malzemeler bulunur. Sadece damat için değil ve damdın babası, ağabeyi ve eniştesi için de bir takım hediyeler alınmaktadır. Göğüs tabakta mendil, kaynatılmış yumurta, toppi ve iştanbağ da koyarlar. Göğüs tabak getirilirken bir koyun veya keçinin göğsü parçalanmadan pişirilerek tabak içinde yer alır. Aslında göğüs tabak da buradan ortaya çıkmaktadır. Göğüs tabağı damat ailesine gelin adayının annesi, kız kardeşi ve erkek kardeşi getirir.

Göğüs tabak geleneği Kunduz Türk boyları arasında, özellikle Özbek Türkleri arasında çok yaygın ve masraflı bir gelenektir. Göğüs tabak damat evine geldikten sonra damat akşam evinde Özbek pilavı pişirir dost, komşu ve akrabalarını davet eder ve yemek verir. Yemek gelin evinden gelen göğüs her leğen üzerinde numune olarak görülmektedir. Yemek yendikten sonra sofranın üzerindeki tabaklar toplanır ama sofranın toplanmaz. Damat gelin evinden gelen mendil, kaynatılmış yumurta, toppi, iştanbağ ve başka hediyelerden birer tane bir tabakta koyarak akşama davet edilen her bir misafirin önünde konulur. Halk da hediyeleri aldıktan sonra tabak içinde bir miktar para bırakır. Tabak içinde bırakılan bu para gelin ailesinde göğüs tabak getiren dünürlere verilmektedir. Gelin ailesinden gelen kişiler bir gece veya iki gece damat evinde misafir olduktan sonra tekrar evine dönmektedir (KK: Hacı Hala).

3.2.2.8. Nişanlık Dönemi

Nişanlık dönemi, damadın nişan döneminde nişanlısını görmek Kunduz Türk boyları arasında başka etniklerde olduğu gibi serbest değildir. Başka etniklerde damat gelin adayının evine rahat rahat gidip gelirken bir Özbek ve Türkmen damadı kolaylıkla gelinin evine gelemeyiz. Özellikle Özbek Türkleri bu konuda çok hassastır. Gelin adayının babası evdeyken damat asla varamaz, varsa bile çok zorluk yaşar. Ama son zamanlarda bu kısıtlamalar azalmış durumdadır. Eğer damat nişanlısının evine gitmek ve nişanlısını görmek istiyorsa önce damat annesi ve ya ablası gelinin evine gider ve gelin annesine damadının geleceğini ve yol vermesini söyler. Gelin annesi tamam deyince gece geç saatte her kesin ayağı sokaktan arındıktan sonra damat gelin evine gelir. Damadın, nişanlısını görmek

için gelin evine gelmesine “kalık” derler. Damat kalığa gelirken eli boş gelmez mutlaka geline elbise, meyve ve kuruyemiş gibi hediyeler getirir. Damat gece nişanlığını görünce yattıkları döşek altına bir miktar para bırakmaktadır. Eğer para bırakmazsa damadın cimri olduğuna inanırlar. Nişan görme ayda bir veya iki kez gerçekleşir.

Nişan döneminde, damat kayınpederiyle bir araya gelmez, damat kayın pederini görünce yüz çevirir ve yolunu değiştirir. Özbek Türkleri bir damadın düğünden önce nişan döneminde kayınpederiyle bir araya gelmesine ve yüz çevirmemesini ayıp sayarlar. Bazı ailelerde damat düğüne kadar kayınpederiyle görüşmez. Düğünden sonra damadı kayınpederi evine davet eder öylece birbiriyle görüşmeye ve bir arada oturmaya başlanır. Ama son zamanlarda nişan görmek de bir az kolaylaşmış durumda ve damat da eskisi gibi kayınpederinden yüz çevirmemektedir.

3.2.2.9. İdane/ Hayıtlık (Bayram Hediyesi Götürme)

Hayıtlık âdeti Güney Türkistan’da yaşayan başka etniklerde olduğu gibi Kunduz Özbek ve Türkmen Türkleri arasında da yaygın bir şekilde gerçekleşmektedir. Hayıtlık iki gencin nişan merasiminden sonra gelen ramazan bayramı ve kurban bayramında damat tarafından bir çeşit hediyelerin gönderilmesidir. Eğer gelin adayına hayıtlık gönderilmezse ayıp ve saygısızlık karşılanır. Hayıtlık damadın ablası, annesi ve teyzesi tarafından götürülmektedir. Damat tarafında gelin adayına hayıtlık gönderilince, gelin ailesi de damada bir takım hediyeler gönderir. Hayıtlık âdeti düğüne kadar gelen her bayramda gerçekleşmektedir.

3.2.2.10. Nevruzluk ve Meyve Tabak

Nevruzluk âdeti farslardan Kunduz Türklerine geçen bir adettir. Nevruzluk, genelde yılbaşında damat tarafından gelin adayına gönderilen bir takım hediyelerdir. Hediyeler elbise, çanta, pantolon ve başka bir takım gerekli eşyalar olabilir. Sadece elbise değil götürülecek tabakta meyve, kuru yemiş, kavrulmuş balık ve cirebi (bir nevi hamur tatlısı) da konulmaktadır. Nevruzluk damadın ablası, annesi ve teyzesi tarafından götürülmektedir.

3.2.2.11. Düğün Hazırlıkları

Düğün hazırlıkları, kunduz Türkleri arasında nişandan bir müddet sonra düğün için hazırlık yapılmaya başlanmaktadır. Düğün hazırlığı yapma başlık parasına bağlıdır başlık parası ne kadar daha erken biterse ona göre hazırlık yapılır. Nişan dönemi damadın durumuna bağlıdır. Nişan dönemi bazen bir sene bazen de iki veya üç sene de sürebilmektedir. Özbeklerde fazla nişanlı kalmak ayıp olur ama Türkmen Türklerinde böyle değildir. Çünkü Türkmen Türklerinde kız başlığı daha yüksektir. Düğün yaklaşırken gelin ve gelin ailesi düğün ve gelinin çeyizleri için hazırlık yapmaya başlar. Gelin çeyizi yaşayacağı aileye göre değişir. Bu arada damat da kendisi için özel iki veya üç tane oda ayarlar. Gelin ailesi de damadın oda sayısına göre çeyiz yapar. Düğünden kaç gün önce damat tarafından geline “tokuz” getirilir. Tokuz getirmekten amaç düğünün yaklaştığı ve düğün için gerekli olan (pamuk, perde, kumaş vb) malzemeler getirilir. Tokuz geldikten sonra hanımlar gelinin

evinde toplanır ve “pahta salış” (pamuk doldurma) yaparlar. Pamuk doldurma merasiminde hanımlar gelin için yastık, dōšek ve yorganlar diker ve onlara pamuk doldururlar. Gelin de yeşil ve beyaz kumaşlardan kendisine mendil diker. Mendil dikme işinde gelinin kız arkadaşları da yardımcı olur. Dūğün gününde bir hafta kalınca gelin ailesi, kızlarına çeyiz almak için pazara çıkar ve ev malzemesi satın alırlar. Geline alınacak malzemeler (elbise dolabı, yatak, çamaşır makinesi, televizyon, buzdolabı vb) malzemelerden ibarettir. Dūğün yaklaştıkça gelin akrabaları gelin adayını evlerine davet ederler ve geline hediyeler satın alırlar. Dūğün günü de gelin akrabaları geline özel hediyeler götürür. Eđer gelin akrabası hediyesiz gelirse ayıp olur. O yüzden muhakkak hediye götürürler. Geline götürülecek hediyeler tabak, tencere ve genelde mutfak malzemeleri olabilir.

3.2.2.12. Kına Gecesi

Kunduzda kına gecesi dūğünden bir gün önce yapılır. Kına için damadın evinde dost ve akrabaları davet edilir ve bir koyun veya keçi keserek yemek pişirirler. Yemekten sonra damadın evinde toplanan erkek ve kadınların bir kısmı tepsi içinde süslenen ve etrafında mum yakılı bir tepside kına koyar ve gelin adayının evine götürür. Kına götürölürken genç kızlar tarafından daire çalınır ve türküler söylenir. Ve hatta bazı aileler kına gecesi için özel şarkıcılar getirmektedir. Damat tarafından gelin evine kına götürölünce gelinin annesi veya ablası gelinin sol eline kına yakar ve kına yakılan eli kımızı bir bezle bağlar. Gelinin eline kına yakıldıktan sonra, gelin etrafında bulunan kadın-kızlardan yedi tanesi sırayla ellerine kına yakarlar. Aynı gecede damat evinden gelin evine kına götüren erkek ve kadınlar gelin evinden damada hazırlanan kınayı alarak damadın evine dönerler. Bazı ailelerde ise damat da gelin evine kınayla birlikte gider. Damat evine kına gelince damadın arkadaşları, damadı odaya çağırır ve önce saz çalarak dans ederler. Sonra da damadın babası veya abisi damadın sol elinin serçe parmağıyla elinin avuç kısmına kına yakar. Damadın eline kına yakıldıktan sonra damat evinde bulunan dost ve arkadaşları da kendi ellerine kına koymaktadırlar. Kına gecesi halk arasında çok özel bir yere sahiptir.

3.2.3. Dūğün

Tüm dünya kültüründe olduęu gibi Afganistan’da yařayan Özbek ve Türkmen Türkleri de bu mutlu olaya çok deęer vermektedir. Dūğün kültürü ve kuralları görölüdüęü gibi bölgeler ve milletler arasında farklı olarak geçmektedir. Güney Türkistan’da da dūğün özellikleri bölgeden bölgeye göre deęiřmektedir. Kunduz genelinde de Özbek ve Türkmenler arasında dūğün kurallarında bazı bölgelerde biraz farklar görünmektedir. Afganistan’da yařayan Özbek ve Türkmenlerin dūğünleri özellikle bu bölgede yařayan dięer etniklerin dūğünlerine göre farklı ve büyüktür. Özbek ve Türkmenlerin dūğünlerinde eęlenceler, danslar ve müzik haricinde oęlak ve güreř gibi oyunlar da oynanır. Özbek ve Türkmenlerde bařka dūğünler bir gün sürse de nikâh dūğün üç dört gün devam etmektedir (kına, nikâh ve yemek vermek), bu üç dört gün içinde de birtakım âdet ve gelenekler yapılmaktadır. Kunduz Özbek ve Türkmenleri arasında genel olarak dūğünler sonbahar ve kiř aylarında yapılmaktadır. Özbek ve Türkmenlerde iki bayram (Ramazan ve Kurban) arasında

uğursuzluk getireceğine inanarak düğün yapılmaz. Düğünlere hafta içi salı ve cumartesi günleri başlanmamaktadır. Özbek ve Türkmenlerde düğün hazırlıkları yanında misafirler için çeşitli yiyecekler (çörek, katlama, sem buse ve tatlı) hazırlanır. Özbek ve Türkmen Türklerinde kadınlar ile erkekler ayrı ayrı eğlence yapmaktadırlar. Kunduz’da düğünden üç dört gün önce erkek evi, kız evine çeşitli hediyeler götürür. Genel olarak Katagan bölgesinde düğünden üç gün önce damadın evi, yakınlar ve kavim büyüklerini akşam evine çağırıp yemekten sonra düğünde kimleri davet edeceği için onların fikirlerini almaktadır. Davet kartları yazıldıktan sonra düğünden bir veya iki gün önce de onun dağıtılması için hep komşular yardımcı olur. Özbek ve Türkmen Türklerinde uzaktan gelen davetliler hediye olarak kendileri ile mutlaka koyun veya keçi getirmektedir. Düğüne hediyesiz gitmek ayıp karşılanır. Özbek ve Türkmen Türlerinde komşular düğün sonuna kadar düğün evine her türlü maddi ve manevi destek vermektedir. Düğüne gelmeyen komşunun da düğün ya da diğer merasimine bu aile gitmemektedir. Özbek ve Türkmenler düğünlerinin güzel geçmesine önem vermektedirler. Çünkü düğün insanlık hayatında bir kez yapılmaktadır. Düğünden bir gün önce gelin çeyizleri gönderilir ve gelin evi hazırlanır. Eskilerde gelin çeyizleri at ve eşek üzerine yüklenip gelin ile beraber getirilmekteydi ama son yıllarda düğünden önce gelinin kız kardeşleri getirip gelin evini süslemektedir (Oyghagh, 2019: 115-116).

3.2.3.1. Damat Hazırlama

Kunduzda yaşayan Özbek ve Türkmen Türkleri arasında düğünlerde mutlaka gerçekleşen adetlerden biri ise “sartaraşan”¹² adı verilen özel merasimdir. Bu merasim damat hazırlanırken gerçekleşir. Damat ailesi damadı taraş yapmak için özel bir berber davet eder ve berber ise damadın saç ve sakalını keser ve aynı zamanda düğün için davet edilen şarkıcı grubu da sartaraşan geleneğine has olan şarkıyı söyler. Gençler dans eder. Sartaraşan merasiminde bulunan davetliler ise berberin önünde para bırakırlar. Berberin masasına para bırakmamak ayıp karşılanır. Toplanan paranın bir kısmı berbere ve bir kısmı ise damada verilmektedir. Sartaraşandan sonra damat duş alır ve kendi damatlık elbisesini giyer. Şehir merkezlerinde ise damat kuaföre giderek taraş olmaktadır.

3.2.3.2. Kiyav Cönatma ve Kelin Alma (Damat Uğurlama ve Gelin Alma)

Kunduz Özbek ve Türkmenlerinde kınadan sonra düğünün ikinci günü gelin nikâha getirilmektedir. Özbekler eskiden damadı at ile götürüp ve gelini de at ile getirmekteydi. Türkmenler ise gelini çiçeklerle bezeyen deveyle getirmekteydi. Ama son yıllarda yaygın olarak araba kullanılmaktadır. Araba yeşil ve kırmızı çiçeklerle süslenir. Halen Kunduz şehrinin uzak ve araba yolu olmayan bölgelerinde at ve deveyle gelin getirme geleneği devam etmektedir. Damat hazır olunca at da üzerine elde nakışlı dikilen beyaz veya yeşil bir parça atılıp ve dizginine beyaz mendil bağlayıp süslenir. Kunduz Özbek ve Türkmenlerinde genel olarak nikâh düğünde gelin evinde yemek hazırlanır. İki tarafın misafirleri orada yemek yemektedir. Damat gelin almaya hareket edince babası duada bulunmaktadır. Damatla tüm davetli kadın ve erkekler beraber gitmektedir. Gelin evi yakın

¹² Sartaraşan: Damadın düğün günü taraş olmasıdır.

ise tüm erkekler damadın önünde yürüyerek giderler. Eskiden Özbek ve Türkmenler düğünlerinde damadın karşısında davul ve zurna çalınırdı. Gelin öğleden önce veya öğleden sonra babasının evinden alınır. Damat tarafı gelinin kapısından girince gelin ailesinden biri onların yüzlerine un serpmektedir. Un serpe geleneği Özbek Türklerine özeldir. Özbeklerde unun mutluluk getireceğine inanılır. Gelin evi gelen misafirlere sofraya koyar. Yemekten sonra nikâh kıyılır. Nikâh genelde cami hocası tarafından kıyılmaktadır. Nikâhtan önce bir kişi damat ve bir kişi kız dayısı veya amcası şahit olarak kızıdan vekâletini kime vereceğini sormaktadır. Sonra şahitler hoca karşısında oturup gelinin vekil seçtiği kimseye şahitlik verirler. Nikâh kıyılırken damadın elinde açık bir makas veya bıçak bulunup imam hutbe okuyunca kapatılmaktadır. Özbekler damadın elinde makas ve bıçak bulununca kimsenin onun cinsel durumunu bağlayamayacağına inanılır. Özbeklerde genelde gelin, dayı ya da erkek kardeşini vekil seçer. Nikâh hocası vekilden sorunca o hemen cevap vermez sonra ise damat akrabaları vekil önünde para, sarık ve ton bırakınca olumlu cevap verir. Gelin babasının evinden çıkmadan önce beyaz veya kırmızı bir kurdele ile gelinin beline ekmek bağlanır. Ekmek gelinin damat evine bereket götürmesinin temsilidir. Gelin beline bağlanan ekmek yenilmemektedir. Onu dam üstünde kuşlar yesin diye bırakırlar. Gelin evden çıkana kadar başının üzerinde Kur'an-ı Kerim tutulur. Gelin evden çıkınca babası veya dedesi duada bulunurken üzerinden arpa veya pirinç serper. Arpa ve pirinç dökülünce gelinin çocuğu çok olacağına inanılır. Gelin, at, deve ya da arabaya binerken babası kızına yardımcı olur. Damadın arkadaşları kızın evinden bir şişe dolusu su alıp damat evine kadar ellerinde taşırlar. Eğer su dökülürse kızın bahtının da yerlere saçılacağına inanılır. Bu su, dökülmeden damadın evine ulaşırsa gelin ile damat başlarını yıkarlar. Gelin ailesinden bir kadın düğün sonuna kadar gelin ile olmaktadır. Ona gelin yengesi denir. Özbek Türklerinde gelin ile damada cinlerin zarar vermemesi için atlarına veya arabalarına çan takılır. Böylece gelin ile damat nazardan korunmuş olur. Damadın akrabaları kız evinden gizlice bir tabak ya da bir bardak çalarlar. Çalınan şeye “gelin hakkı” veya “gelin aklı” derler. Özbeklerin inanışına göre bu iş yapılmayınca gelinin gönlü her zaman baba evinde olur ve evini düşünür. Gelini damat evine kadar götürünce gaz lambası yakılmaktadır. Gelini taşıyan at veya arabanın önü düğüne çağrılmayan gençler tarafından ip ya da sopa ile kesilip para istenir. Damadın akrabaları para vermek zorundadır. Buna “arkan (urgan) bağlamak” denir.

3.2.3.3. Gelin İndirme

Gelin damadın evinin kapısına gelince, gelin yengesi gelinin at, deve veya arabadan inmesine izin vermez ve damadın ailesinden “eyinçi (gelin hediyesi)” alır. Gelin hediyesi koyun veya danadan ibarettir. Geline, gelin hediyesi verilince önceden seçilen gelin annesi gelini at, deve veya arabadan indirir ve damatla yan yana eve alır. Gelin anası genelde damadın halası ve teyzesidir. Gelin eve alındıktan sonra damatla yan yana ayaküstünde dururlar, bu esnada kız ve erkekler dans eder. Gelin –damat yan yana durduklarında bir birinin ayaklarını basar, kim önce ayak basarsa onun üstün ve sözü geçeceğine inanılır. Damat-gelinin yan yana durduğu sırada gelin annesi damadın başına daire tutar ve düğüne davet edilen erkekler ise daireye para bırakırlar. Toplanan para ise damada verilir.

Ayak basmadan sonra damat-gelin önceden hazırlanan kek'i keser ve birbirine kek ikram eder, sonra da kendi odalarına alınmaktadır.

3.2.3.4. Şeb-i Züfâf (Gerdek Gecesi)

“Medeni ya da dinsel nikâhtan sonra gelinle güveyin bir araya gelmelerine “gerdek” denir. Böylece gelinin ve güveyin evliliği yasa din ve bağlı bulunduğu toplum üyelerinin onayı ile geçerli sayılmış olur.” (Örnek, 1977: 197). Özbek Türkleri arasında gerdekten önce “Güvey ulak” merasimi uygulanır. Güvey ulağı vermeden gelinle gerdeğe giremez. Güvey, gelinin konu komşusu ve delikanlılara bir koyun, havuç, soğan, pirinç, ekmek, tatlı, şerbet gibi hediyeler verir. Bununla komşular ve gençler kendilerine ziyafet çekerler. İnanca göre, bir kızın ata-anasından sonra onun atası, konu komşusu, mahallelisi ve köylüsü gelir. “Kız aytarma” merasimi güvey ulak merasiminden sonra başlar. Bu adet çok yaygındır. Bu âdete “kız salağ”, “kız saklandı”, “kız ab kaçtı” da denir. Bu uygulamada, kız başka bir eve götürülüp orda saklanır. Kız, arkadaşlarına komşu evinde yemek verir. Gece yarısı, damadın ailesindeki bayanlar ve komşular gelin odasının önünde toplanırlar. Bayanların içinde en yaşlı ve saygın olanı damat ile gelini yan yana getirerek onları sembolik olarak ipe omuzlarından birbirine bağlar. Damadın eline kız çocuğu, gelinin eline ise erkek çocuğu verilir. Hayırlı evlatları olması için hep beraber dualar edilir. Odanın kapısından girerken gelin ve güveye ayna tutulur, bal yalattılır, saçları elle düzeltilir. Her ikisinin de eline ipek verilir. Odaya, çiftler rızıklı olsun diye bir tas içerisinde buğday konulur. Yakılmış mumlar gelin ve güveyin başı etrafında dolaştırılır. Ak Fatiha verilir. (Hayır duası edilir.) Daha sonra damat ile gelin “şeb-i züfâf” denilen gerdek odasına girerler. Perdenin bir tarafına yeni çift için güzel bir yatak hazırlanmış bulunur. Kunduz Özbeklerinde gerdekten evvel çiftlerin yatağına iki yaşlı çift yatar. Buradaki amaç yeni çiftlerin de bu yaşlı çift gibi evliliklerinin ev ömürlerinin uzun olmasını sağlamaktır. Gerdekten evvel gelinin yatağında erkek çocuk yuvarlanırsa yeni evlilerin ilk çocuklarının erkek olacağına inanılır. Bu yatağa serilen örtüler kızın çeyizindeki en güzel örtülerdendir. Perdenin diğer kısmına da seccade ve yeni çiftlerin yemesi için, kayınvalide bal, ceviz vb. yiyecekler hazırlamıştır. Bu yiyecek ve içecekler özenle seçilmektedir ve çok önemlidir. Gece boyunca “mame”(yardımcı), yiyeceklerin bulunduğu kısma zaman zaman uğrayarak eksilen yiyecekleri ve içecekleri tamamlayarak çiftlere hizmet etmektedir. Ancak mamenin asıl görevi açıkça söylemekten çekinseler bile yeni çiftleri bu ilk gecede kontrol etmek, herhangi olumsuz bir durumda müdahale etmek ve en önemlisi gelinin bakire olup olmadığını öğrenmektir. Gelin ile damat zifaf odasına birlikte girdikten sonra damat iki rekât namaz-ı şükranı kılmaktadır. Zifaftan sonra mame sabah erkenden aile büyüklerinden kadınlara çarşafı göstermekte ve kaynana da çarşafı gördükten sonra diğer aile bireylerine söylemektedir. Çarşafı gören kaynana mameye bahşiş vermektedir.

Özbeklerdeki bazı ailelerde zifaf, kız evinde nişan gecesi gerçekleşmektedir. Gerdek gecesi ve bakire Özbeklerden daha Türkmen Türklerinde çok önem verilmektedir. Yani yukarıda anlatılan bütün bu adetler kız evinde yerine getirilmektedir. Buradaki amaç, gelinin bakire olmaması halinde kızı babasının evinden çıkarmadan evliliği bitirmektir. Ancak bu uygulama pek yaygın değildir. Son

zamanlarda ise bu adet varlığını kaybetmektedir. Günümüzde gerdek gecesi damadın evinde gerçekleşmektedir (Fevzi, 2013: 69-70).

3.2.4. Evlilik Sonrası

Kunduz Özbek ve Türkmen Türkleri arasında düğünden sonra da bir takım uygulama ve adetler bulunmaktadır. Özbekler düğünün üçüncü günü “bet açar” dedikleri merasimi gerçekleştirir. Bet açar özel bir merasimle gelinin yüzünü gelen hanım misafirlere göstermektir. Bet açar günü damat ailesi bir koyun veya keçi keser evinde Özbek pilavı pişirir. Genç kızlar ise bet açardan bir gün önce komşu ve akrabaları teker teker evine giderek bet açara merasimine davet eder. Merasime katılacak olan hanımlar eli boş gelmez, mutlaka hediye getirmektedir. Bet açara gününde getirilecek olan hediyeler genelde mutfak malzemelerinden ibarettir. Bet açar günü öğleye yakın önce yemek yenir sonra da gelin süslenerek önceden hazırlanan belli yere getirilir. Gelin ve damat yan yana süzülür. Bu arada genç kızlar ve damadın yakın akrabaları dans eder. Köyün en önde gelen tecrübeli hanımlarından biri gelen hanımlara gelinin yüzünü açarak gösterir. Gelin kayın annesi ve kayın pederine selam verir. Bu sırada gelin aynaya bakar bu âdete ise “ayna safı” denilmektedir. Gelin ve damat kazan yanına giderek pişirilen Özbek pilavından kaşığa alarak bir birine yedirir. Bet açar yapan hanım ise, merasime katılan hanımların hediyesini birer birer alır ve ismini söyleyerek geline ve gelen hanımlara gösterir. Gelinin kucağına çocuk verilir. Gelin yalnız dışarı çıkmaz yanında kocası bulunur. Gelinin odasına dul, kısır ve çocuğu yeni ölen hanım girmez. Özbekler bunun uğursuzluk getireceğine inanırlar. Gelin bir müddet ev işleri ile uğraşmaz. Düğünden sonra damat “el öpme” amaçlı kayın validesini evine davet eder. Damattan sonra da kız babası kızını ve damat ailesini evine davet eder ve onları hediyelerle uğurlar. Gelinin babası tarafından davet edilmesinden amaç kızının daha rahat evine gelip gitmesidir.

3.2.4.1. Ayna Safı (Aynada Yüz Görme)

Ayna safı geleneği kunduz Türklerinin arasında çok yaygındır. Özellikle Özbek Türkleri arasında fazla görülmektedir. Ayna safı geleneği genellikle öğleden sonra yapılmaktadır. Öğle yemeği yendikten sonra gelin ve damat süslenerek odasından dışarı çıkarılır. Önceden hazırlanan, üzerinde pasta, meyve, içecek ve tatlı koyulan bir masada oturur. Özbeklerde şöyle bir gelenek var, damat ve gelin masada oturunca ortaya bir ayna getirilir. Damat gelin yüzünü aynada görür. Eğer gelin güzelse annesinin kulağına ay gördüm ve eğer güzel değilse yıldız gördüm der. Sonra da hazırlanan pasta kesilir. Pasta kesmek için bıçağı damada gelin ablası veya yengesi vermektedir. Bıçak verilirken bıçak verecek olan kişi şarkı eşliğinde dans ederek damada bıçak tutar. Damat da bıçağı almak için para vermek zorundadır. Damat pastayı kesince, önce gelin damda ve sonra da damat geline pasta ve tatlı yedirmektedir. Tatlı yedirmekten amaç iki çiftin hayat ömürlerinin daha tatlı ve huzurlu geçmesidir.

Kunduz Özbek Türkleri arasında bir de “bet açar” (gelin yüzünü açma) merasimi vardır. Bu gelenek köy ve kasabalarda hala da devam etmektedir. Bet açar merasiminde merasime katılan tüm hanımları huzurunda gelinin yüzü açılarak her kese gösterilir. Gelin yüzünü açacak olan hanım “Bismillahirramanurrehim burka tagidan ay kebi bir kelin çıksın” (Bismillahirramanurrehim burka altından ay gibi bir gelin çıkıversin) diyerek gelinin yüzüne atılan beyaz burkayı kaldırır. Bet açardan sonra gelin kayın validesine selam verir. Köyün önde gelen bir hanımı ise “kelin selam”(Gelin Selam) geleneğini canlandırmaktadır. Gelin selam ilk kez damat, kayın peder, kayın annesinden başlayarak bire bir akrabalarına selam vermektedir. Gelin selamda gelin ve damadın akrabalarından bahsedilmektedir. Gelin selam türküsü şu şekildedir, örnek:

کیلین سلام

آی بولوت تی آستیدن آی دی کیلین کیله دی

کون بولوت تی آستیدن کون دی کیلین کیله دی

ایاگیگه اییتیگی بیگیترنی تینیگی

علی بای گه بیر سلام

آته که مین سه خواجه دی باله لری چوچه دی

نجیب الله بیر سلام

آته گه مین سه علی دی بوکونکی ولی دی

خالداری بای گه بیر سلام

اوچه غینی لای له گن خاتینی شبله گن

حاتم بای گه بیر سلام

زرله گن بیگیته دی تاوگه جورگن کیلیک دی

الوغ بیک گه بیر سلام

قیزنی کورسه قانتینگ له نگ

دمبوره سی تینگ تینگله گن

فلانی بیگیت گه بیر سلام

تورگه قاقسم آرچه دی

دوام کورسم بچه دی

فلانی گه بیر سلام

تن تن دیگن بی بی جان گه بیر سلام

اول لرنی ایده گن کمپیرنی شیله گن

حاجی بوه مگه بیر سلام

جول گه توش تورسه پیلنگله گن

بیرنی آدیگه قیلنگ له گن

علم چیچم گه بیر سلام

کویلگ لر آغشگن

بامیانی جرشگن

سویله چیچم گه بیر سلام

جول گه چیقسه آشیل لب

اوکوز دیدیم پاشیل لب

اييت چال گه بير سلام

هرکيم توتسه ايشی یوق

آعوزيگه بير تيشی یوق

ماما خال کمپيرگه بير سلام

گورجی سی شينگل له دی

يول گه يورسه لينگل له دی

نورخان خان چال گه بير سلام

تعيه غيگه ميخ فاققن

ايچ قويدرسه باققن

منصور چال گه بير سلام

تور گه اوپنه گن عانگی دی

تاشاقلر منگی دی

خالمد چال گه بير سلام

يرکه دينگن پيسنه گن

اون آلتیگه اوسمه گن

شيرين گل گه بير سلام

باسغه سيگه سوپه سی

بيٽگه اورگن اوپه سي

آلتن آي گه بير سلام

خاتيني گه گل تاققن

بودوزخي موقوفقن

قاسيم چال گه بيرسلام

کوچيگي اوريلنه دي

بي تايغ يورل ميدي

باغده کمپيرگه بيرسلام

آذري يا آذري

کمپيلرني سادري

نظرکمپيرگه بيرسلام

آغزیدن تيشي توشگن

آنه تيشينگ گه پيچکن

مهتاب کمپيرگه بيرسلام

زغرجاو دي اوله گن

ايکي کوزي قوله گن

يوسف چال گه بيرسلام

ایشگیگه سامان آرتکن

بیوه لرامید ترتکن

حضرت چال گه بیرسلام

ایشگینی ایده گن

توروه سینی تیلَه گن

کته خان چال گه بیرسلام

آت قرب تی بیر بکار

اونی جانی سه بیربکار

هرقنچه بیسه سیمیرمه گن

غلام حیدرگه بیر سلام

چای ایچکن گه تیلَه گن

مراد نی تیلَه گن

شاه ولی گه بیر سلام

کم قوزنی تیلَیغی

قیز غلغنی گولَیغی

ماما خال چیچه گه بیرسلام

چارکتابی قولیگه

اوز خدا نی یولیگه

بیزی کی گه بیرسلام

تاغ اوستیدن اوق آتگن

سیسی دن ایل قورقگن

جیبریده جیرقورقگن

اجدادی دن ایل قورق گن

طباغینی ده یوفاتگن

یلاغی گه فان قاتگن

قومندان شیرخان گه بیرسلام

ایشیگیگه ایشیک بیل

خمچه بخل توشک بیل

ایشیگیگه تویه بییر

دولتی نی قویی بییر

آغیلیگه سییر بییر

قازانیگه برکت بییر

اون بیش ته اوغول بیرگین

اون بیش ته قیز بیرگین

بیش ته سی مدرسه گه سیره سین

بیش ته سی زرکمر گه دانله سین

بیش ته سی آته سینی اوییگه بلبل دیک اوینه سین

قومندان عبدالحکیم گه بییر سلام

بیرتگینی کوله گن

اون آلتیگه اوسمه گن

شیرین گل گه بیرسلام

Türkiye Türkçesiyle

Ay bulutun ardından ay gibi gelin geliyor

Gün bulutun ardından güneş gibi gelin geliyor

Ayağında çizmesi yiğitlerin delikanlısı

Alibeye bir selam

Ata binse hoca gibi çocukları civciv gibi

Necibullah'a bir selam

Ata binince ali gibi bugünkü veli gibi

Halدارbeye bir selam

Ocağını çamurlayan karısını süsleyen

Hatembeye bir selam

Zerlenmiş yiğit gibi dağdaki keklik gibi

Ulubeye bir selam

Kız görünce titreyen

Domborası tınglayan

Felani yiğite bir selam

Yukarıda vursam arçayı

Devam etsem çocuğa

Felaniye bir selam

Tan tan diyen ninemize bir selam

Ömrünü sürdüren karısını süsleyen

Haci dedeye bir selam

Yola çıksa yaramazlık yapan

Kocasının yanında yalakalık yapan

Âlem yengeye bir selam

Elbiseleri buruşuk

Kazağı yakışan

Sevlet yengeye bir selam

Yola çıksa seslenip

Öküz gibi ses çıkarıp

Hayyit dedeye bir selam

Her kes tutsa işi olmaz

Ağzına bir dişi yok

Mamahal nineye bir selam

Köpeği ses çıkarır

Yola çıksa aksar

Nurhan dedeye bir selam

Bastonuna çivi kakan

Üç koyu kendisi bakan

Masor dedeye bir selam

Ortada oynayan eşek gibi

Daşakları çömlek gibi

Hal mohammad dedeye bir selam

Nazlı deyince esneyen

On altıda boy göstermeyen

Şiringüle bir selam

Avlusunda tepciği

Yüze vuran beni

Altınaya bir selam

Hatununa gül takan

Hatununu çok seven

Kasim dedeye bir selam

Köpeği ses çıkarır

Bastonsuz yürüyemez

Bağda nineye bir selam

Azeri ya azeri

Ninelerin tecrübelisi

Nazar nineye bir selam

Ağzından dişi düşen

Ana dişine denk gelen

Mahtab nineye bir selam

Zeğir yağını yağlayan

İki gözü görmeyen

Yusuf dedeye bir selam

Eşeğinde saman yükleyen

Dol hanımlar umutlanan

Hazrat dedeye bir selam

Eşğini kuvalayan

Torbasını eşeğe atan

Kattahan dedeye bir selam

At aramış bir işsiz

Onun arkadaşı bir işsiz

Ne kadar yese de kilo almayan

Gulamhaydara bir selam

Çay içene dileyen

Muradını dileyen

Şahveilye bir selam

Kim kuzunun dileği

Kızgaldığın çiçeği

Mamahal nineye bir selam

Dört kitabı elinde

Kendisi hak yolunda

Hasib beye bir selam

Dağ üstünden ok atan

Sesinden halk korkan

Yiğitliğinden yer korkan

Ecdadinden halk korkan

Tabağını da kaybeden

Yalağına kan katan

Komutan Şirhana bir selam

Kapısında kapı bil

Odun bahmal kumaş bil

Evine deve ver

Devletini güçlü ver

Ahırına sığır ver

Kzanına bereket ver

Onbeş tane oğlan ver

Onbeş tane kız ver

Beşi medresede ötsün

Beşi zarkemerde otlasın

Beşi babasının evinde bülbül gibi oynasın

Komutan Abdulkhime bir selam

Yer altını kazan

Onaltıda boyu boylamayan

Şiringüle bir selam (KK: İmamgöl Kempir).

3.2.4.2. Kelin Çakırdı (Gelin Çağırma)

Kunduz Özbek ve Türkmen Türkleri arasında gelin çağırma geleneği yaygın bir şekilde görülmektedir. Gelin çağırma geleneği düğün ve ayna safı merasiminden epey sonra ilk önce damadın kayın pederini ve sonra da gelininin babası tarafından davet edilmesiyle gerçekleşir. Gelin çağırmada ilk önce damat kayın pederini evine davet eder. Buna “el öpme” merasimi de denilmektedir. Çünkü damat kayın pederinin elini öpmektedir. Damat kayın pederini çağırınca kayın peder dost, arkadaş ve kardeşleriyle damadın evine misafir olur. Damat ise yemekten sonra kayın pederine ve arkadaşlarına mendil, arık, ton ve vb. hediyeler verilerek ağırlandırılır. Bir müddet sonra ise gelin babası kızın evine davet eder bu davete ise “gelin çağırma” adı verilmektedir.

Gelin kayın annesi, arkadaşı ve damat akrabalarıyla birlikte babasının evine gider. Bu davette damat da gitmektedir. Damat ailesinde olduğu gibi kızın babası da kızına ve dünür dostlarına çeşitli hediyeler vermektedir. Gelin çağırma davetinden sonra gelin birkaç gün babasının evinde kalır ve sonra da tekrar kendi evine döner. Gelin ve damat gelinin babasının evine gidince çok hoş karşılanır ve kız ise çok mutlu olur. Gelin annesi gelin ve damat ayağı altında “payandaz” (kumaş parçası) serer. Gelin ve damat bu kumaş üzerinden geçer. Gelin ve damat kumaş üzerinden geçtikten sonra yanlarında bulunan bekâr gençler o kumaşı almaya çalışır kim önce o kumaşı alırsa o kazanmış sayılır. Kumaşı alan gencin bahtının aydınlığına ve en yakında nişanlı olacağına inanırlar. Gelin ve damada “ispend” üzerlik yakılır ve damat ise üzerlik yakan kişiye para vermektedir. Böylece gelin ve damat akrabaları tarafından davet edilir ve iki çifte çeşitli hediyeler verilmektedir (KK: İmamgöl Kempir).

3.3. Ölüm

İnsanoğlunun hayatında kaçınılmaz sonu olan ölüm, bütün insanlık tarihi boyunca her toplumun üzerine eğilip düşündüğü, çözümü güç bir problem olmuştur. Sadece günümüzün çağdaş, köklü ve büyük medeniyetlerinde değil, göçebe özelliklerini hala korumakta olan çok eski topluluklarda bile insanlar ölüm bilmeceğini çözmeye çalışmışlar, en azından güçleri ve düşünceleri nispetinde ona çeşitli anlamlar vermeye gayret etmişlerdir. Bunun için de çeşitli toplumlar, gelenek ve göreneklerinde, ibadet ve ayinlerinde, masal ve efsanelerinde ölümü sürekli anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmışlardır. Sağlam kaynaklara dayalı, köklü bir dini inanca sahip olan toplumlarda ölüm olgusunu anlamlandırmak nispeten fazla problem oluşturmazken; bu imkânlardan mahrum göçebe toplumlarda ölümü anlamlandırmak o kadar kolay olmamıştır. İnsanların ölüm doğrultusundaki düşünce ve algılayışları, birçok halk inanışının ve farklı uygulamaların doğmasına sebep olmuştur. Ölüm ile ilgili farklı inanış ve uygulamaları bünyesinde bulunduran geleneksel topluluklardan birisi de Kunduz Özbek ve Türkmen Türkleridir ki onlara göre ölüm, genelde hayatın akışını içerisinde doğum gibi doğal bir olay gibi kabul edilmektedir. Özbek ve Türkmenlerde ölüm fenomeni, “takdirat-i ilahi, hakka boyun eğmek, ölüm haktır” gibi ifadelerle anlatılmaktadır. Ölen birisini genelde “Takdirat-i ilahi, Huda’nın rahmetine kavuştu, Huda aldı, dünyodan kitti (dünyadan

ayrıldı), kaza kıldı (vefat etti), can berdi (can verdi), suçsuz yere öldürülen veyahut savaşta ölen için (şehit boldu)” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Eğer ölen çocuk ise “uçtu ketti, feriştelere alıp ketti (melekler alıp götürdü)”, sözleri tercih edilmektedir. Ölüm ile ilgili bu tabirlerde, ölümü anlatmak için kullanılan Allah, melek vb. ifadeler, ölümü Allah’ın bir emri olarak kabul ettiğini göstermektedir (Fevzi, 2013: 73-74).

3.3.1. Ölüm Öncesi

İnsanoğlu hayatında genel olarak yaşamın sonu olan ölüm olayı, ne zamansa canlının üzerine gelmektedir. Kuran-ı kerimde Allah’ın buyurduğu gibi “her canlı mutlaka ölümü tadacaktır” bu ayete binaen dünyada ölüm şerbetini içmeyen bir canlı bulunmaz. Ölüm olayı bir korku ve endişeye sebep olur.

Ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısıyla tedirgin olan halk düşüncesi, alışlagelmişin dışındaki bir takım davranışlar, meteorolojik ve olayları, hayvanların hareket ve seslerini, rüyalarındaki görüntülerle, hastadaki psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri çoğu zaman ölümün bir işareti 131 olarak kabul etmektedir (Örnek, 1977: 208).

Kunduz halkı arasında özellikle Özbek ve Türkmen Türkleri arasında ölümle ilgili bir takım inanışlar bulunmaktadır. Örneğin, hasta kişinin kötü rüyalar görmesi, masala rüyasında önceden ölen biriyle birlikte ibadet etmesi, ölen kişiyle yolculuğa çıkması, ölen kişinin hastaya ham et vermesi, rüyada duvar yıkılması, ev direğinin yıkılması gibi rüyalar hastanın öleceğine işaret etmektedir. Bu rüyalar dışında da hastanın ölmesiyle başka da bir takım belirtiler bulunmaktadır. Örneğin, hasta kişinin konuşmadan yanında olan aile bireylerine dikkatlice bakması, gözünden göz damlası akması, burnunu sol tarafa eğilmesi, el ve bacaklarının solması ve serin olması, bedeninin sararması, damağının kuruması vb. belirtiler ölüm işareti olarak kabul edilmektedir. Hasta birisine böyle bir işaretler görüldüğü zaman artık hasta ailesi “devre iskat” ve “kefen” için para hazırlar ve hastanın uzak yakında olan kız, oğul ve akrabalarına haber verilir. Hasta akrabaları hasta görmeye gelince hastaya “şifa bolsin” (Geçmiş olsun) diyerek sağlık ister. Özbek ve Türkmen Türkleri hasta kişiye çok önem verir ve saygıyla hizmette bulunur. Bazı ailelerde hasta kişinin hayır duasını almak için gece-gündüz demeden aile bireyleri hizmet etmektedir. Özbek ve Türkmen Türkleri hasta kişinin iyileşmesi veya da kolayca can vermesi için cami imamı ve birkaç tane hafız getirerek hata üzerinde “Çihlyasin” (kırk kere yasin süresini) okutur. Bazı ailelerde hastanın durumu ağırlaşınca hasta için kurban keser ve kurban etini köy halkına ham olarak dağıtır. Evine kurban eti gelen aileler hasta için duada bulunur ve hastaya sağlık ve sıhhat diler. Bazı hastalar öleceğini sezince, yanında olan kişilere vasiyet eder ve yanındaki her kese hakkının helal etmesini ister. Böylece yanında olan aile fertleri hakkını helal etse de hastaya moral vermek için “hali yaş siz, bahair yahşi bolasiz” (şimdi gençsiniz hayırlısıyla iyileşeceksiniz) diyerek hastaya moral vermeye çalışırlar.

3.3.2. Ölüm Esnası

Kunduz Özbek ve Türkmen Türklerinde genel bir uygulama olarak, can vermek üzere olan kişinin, diğer bir ifadeyle ölüm döşeğinde yatan bir hastanın yanına molla, kari (hafız) gibi köy camisinden bir hoca çağrılmaktadır. Hoca ve hastanın yanında bulunan kişilerden biri Kur'an-ı Kerim'den Yasin süresini okumaktadır. Hasta konuşabilecek durumda ise vasiyetini söylemekte, yakınları ile vedalaşıp, helalleşme anlamına gelen “razılık alma ve razılık verme” işlemleri yapılmaktadır. Ölmek üzere olup, canının çıkması yaklaştığı zaman hastanın yüzü kibleye çevrilerek hoca tarafından Kelime-i Şehadet ve Kelime-i Tevhit getirmesi telkin edilmektedir. Hoca veya yaşlı birisi, ölmek üzere olan hastanın ağzına pamuk teliyle su damlatarak onun cennete gitmesi için dua etmektedir. İnsanın canını, ölüm meleği olan Azrail almaktadır. Onlara göre, Azrail insanın canını türlü sebeplerle ve istediği şekilde görünmeden almaktadır. Yine Özbek ve Türkmenlerdeki yaygın inanişaya göre, Azrail insanın canını, insanın iyi ya da kötü olmasına göre almaktadır. Eğer insan iyi biriyse ölümü kolay olur. İnsan kötüyse ölümü çok zor olur. Buna göre, eğer ölen kişi, iyilik ve sevap işlerini çok yapmış, cömert olarak yaşamışsa, Azrail onun canını zorlamadan almaktadır. Ama kötü niyetli ve menfaatçi ise ölüm esnasında çok canı yanmaktadır. Ölümünden hemen sonra yapılan işlemler doğrudan doğruya dinle ilgili olup, onun etrafında toplanmaktadır. Ölünün öte dünyaya gönderilişine ön hazırlık niteliğindeki bu işlemlerin kimilerinin temelinde ölene “canlı” gözüyle bakmanın ve ondan korkmanın tipik belirtileri yatarken, kimilerin de ise sağlıkla ilgili düşünceler ve dinsel gelenekler rol oynamaktadır. Buna göre, kişi ölünce hemen hazır bulunanlar “İnna lillahi ve inna ileyhi raciun”¹³ ayetini okumakta ölen kişinin başının altındaki yastık alınmakta, gözleri kapatılarak çenesi bağlanmakta, elleri göğsünün üzerine konularak ayakları düzeltilerek ayak başparmaklarının bir araya getirilerek kefen ipliğiyle birbirine bağlanıp, yüzüne beyaz bir örtü örtülmektedir (Fevzi, 2013: 75).

3.3.3. Ölüm Sonrası

Kişi canını hakka teslim ettikten sonra ölünün kızı, hanımı, kız kardeşi ve yakın akrabaları ölünün etrafına toplanarak ölünün hayatındaki iyilikleri ve cömertliğinden söz eder ve ağıt yakarak ağlarlar. Ölünün kuran- Kerim okuyabilecek oğul-kızı ölünün başucuna geçerek kuran-ı Kerim okur ve ölüye dua eder. Kuran-ı Kerim okuma, ölünün evden mezarlığa götürülünceye kadar devam eder. Ölünün uzakta olan akrabalarına haber gönderilir. Köy halkı, komşu ve akrabalar ölünün evinde toplanacaklar. Komşular ölünün avlusunu ve kapı önünü süpürür ve cenaze için gerekli olan malzemeleri hazırlar. Yaşlı hanımlar da ölü ailesine moral vermek ve derdini paylaşmak için ölü evine gelir. Ölü hanımına başsağlığı diler ve ölü için ağlar ve üzümlü. Köy ağası ölünün kılınacak cenaze saati için komşu camilere bir evrakta yazılı cenaze haberi gönderir. Köy ve kasabalarda sadece ölünün ismi, cenaze saati ve cenazenin kılınacak adresi yazılır. Ama şehir merkezlerinde ise daha farklıdır. Cenaze ilanı evrakında önce ölünün ismi, kardeşinin ismi, damat ismi ve yakın

¹³ Bakara Süresi, 156.

akrabalarının ismi detaylı şekilde yazılır ve birkaç kişi tarafında şehirde ilan verilir. Ölü haberini işiten kişiler “İnna Lillahi ve İnna İleyhi raciun” “yahşi adam edi allah keçirsin, huda günahlarını bağışlasın, cayi cennetten bolsın” (iyi biriydi Allah günahlarını afetsin, Allah bağışlasın, Allah cennetinden yer versin) diyerek üzlürler. Cenaze saatinden önce cami imamı ölünün evine davet edilir ve cenazeye gusül verilir. Cenaze guslünü genelde yaşı orta olan ve tecrübeli insanlar gerçekleştirir. Ölüye gusül verilirken cami imamı mutlaka bulunur ve gusül verecek olan kişilere gusül tertibini tarif eder. Gusül verildikten sonra ölü kefene salınır. Kadın ölüyü kadın ve erkek ölüyü ise erkek kişi gusül vermektedir. Kadın ve erkek ölü kefeni de farklıdır. Erkek ölüye üç parça kumaş kullanırken kadın ölüye ise beş parça kumaş kullanılmaktadır. Kefen dikmede erkek ölü kefenini erkek ve kadın ölü kefenini ise kadın dikmektedir. Ölüye gusül verilirken ölünün oğul ve kardeşleri nasıl der ve iskat yapacakları konusunda bir araya gelerek danışırlar. Özbek ve Türkmen halkı arasında iki bayram arasında, bayram yaklaşıncı, uma gecesi, arafat günü ve bazı özel dini günlerde vefat eden kişinin ölümün en güzelini bulduğunu ve Allah tarafından bu günlerde ölen kişinin affedileceğine inanırlar. Halk bu günlerde ölen kişiye “yahşi adam eken, yahşi kunda öldi, Monday öliş he kimga ham nesip bulmaydı” (iyi insanmış, iyi günde vefat etti, böyle vefat etme her kese de nasip olmaz) derler. Köy halkından “görken/kabirken” adını verdikleri, ölü için mezar kazacak olan kişiler mezar kazmak için mezarlığa gider ve ölü için nereden mezar kazılacağı da ölü ailesi tarafından belirlenir. Mezar kazmak için mezarlığa giden kişiler önce ölü ruhuna Fatiha okur sonra da mezar kazmaya başlar. Özbek ve Türkmen halkı ölü için kazılacak mezara katılmayı ve kazı yapmayı sevap bilerek mezar kazı işlemine katılmaktadır. Kunduzda mezar dikdörtgen olarak kazılır. Erkek ve kadın mezarı farklı şekilde kazılır, kadın mezarı göğüs beraberine kadar kazılırken erkek mezarı ise göbek boyutuna kadar kazılır. Mezar bir “şirdan” (çukur) ve bir “lahat” (hazne, çukur içinde kible taraftan iki adam sığacak bir çukur)dan ibarettir. İki tür mezar kazış şekli bulunur. “yarma” ve “şirdanlı” yarma mezarda hazne bulunmaz ve şirdan mezarda ise hazne bulunmaktadır. Mezarlar genelde bir buçuk metre eninde ve iki metre uzunluğunda kazılır. Çocuk mezarı ise diz hizasına kadar kazılır. Özbek ve Türkmen halkı ölen kişiyi daha başka kişiyi yanına çağırması ve ölümüne sevep olmaması için kebrinin baş kısmında kazık kakılmaktadır.

3.3.3.1. Defin Etmek

Özbek ve Türkmen halkı arasından da diğer Müslüman milletler gibi ölünün defin merasimindeki gelenekler, cenazenin yıkanması, kefene salma ve tabuta konulup cenaze namazı kılınması ile gerçekleşir. Kunduz halkı arasında yıkama ve kefene sarma bölgeden bölgeye değişmektedir. Özbek ve Türkmen halkında yıkamadan önce kefen hazırlanır, dini âlimler ve ölünün akrabaları ile çocuğu veya kardeşi bir yerde toplanıp, ölü ailesinden biri kefen ile devre parasını cami hocasının önüne bırakır. Hoca önce ölen kişinin yaşı ve devre miktarını sorar, sonra hazır kişiler kefen ile devreyi bir baştan “bu size bahşiş” diye birbirine geçirir, en sonda ise hoca ölenin oğlu veya kardeşine (bağışlar.) O ise herkesin huzurunda bunları babasının (bağışladığını) dile getirir. Ölen kişi erkek ise onun yaşına göre ölçülerek erkekler tarafında dikilir. Bu arada ölünün yıkaması için su ısıtmaya başlanır. Ölü yıkama suyunu ısıtmak için kesek parçalarından veya kerpiçten yeni bir ocak

yapılır. Ölü suyu büyük bir kazanda ısıtılır. Kazan altını ölen kişinin çocuğu yandırır. Kazandaki su içinde bir parça yeni pamuk atılır. Ölü yıkama suyu çok sıcak olmaz. Özbekler kendi akrabaları, dostları ile bir hacı, yaşlı kişi, molla ve hafız gibi hoca cenazeyi yıkamaktadır. Yıkama için çoğunlukla namaz kılanlar tercih edilir. Cenaze temiz bir yerde insanlar ve hayvanlar ayağını altından uzak bir duvarın dibinde tahta üzerine yıkanılır. Cenaze yıkanılan yerde kırk gece gaz lambası ya da mum yakılır. Özbek ve Türkmenler inanışına göre, cenaze yıkanılan yerde ışık varsa ölen kişinin (ervahı) gelince mutlu olur. Cenazenin bulunduğu kısım ile insanları arasında bir perde çekilmektedir. Ölü suyunu gençler taşımakta, Ölü suyu taşınan malzeme de ilk olarak ölü suyu için kullanılır, sonra o malzemeler camilere verilir. Cenaze kefen bezinin bir parçası ve temiz pamukla yıkanır. Cenaze bir kişi tarafından yıkanılır ve birkaç kişi de ona yardımcı olur. Cenazeyi yıkayacak kişilerin de önceden abdest almaları gerekir. Cenazenin hangi taraftan ve nasıl yıkanacağı hoca tarafında anlatılmaktadır. Meyyite önce taharet aldırılmaktadır. Yıkama işlemi tamamlandıktan sonra ölü kefene sarılır. Kefen parçaları onun bir köşesinden iplik çıkarılarak bağlanır. Ölü kefenlendikten sonra yüzü açılmaz. Ancak en yakın akrabalarından biri uzaktan gelmişse sadece o yüzünü görebilir. Cenaze yıkanıp kefenlenme işlemi bittikten sonra tabuta konulmaktadır. Tabut ağır olmaması için ince bir battaniye ya da bir yorgan serilmektedir. Tabutlar kapaksız olmaktadır. Tabut üzerine dut ağacının dalları yuvarlak olarak bağlanır. Tabut üzerinde ölen kişi yakınları sırayla bezleri atmaktadır. Tabut üzerine yaklaşık 20-30 bez atıldığı görülür. Bu bezlerin bir kısmı cenaze evine gelen fakir kadınlara ve bir kısmı ise definden sonra cenaze ile mezarlığa gelen hocalar ve fakir kişilere dağıtılır. Cenaze evin avlusuna çıkartılınca topluca dua edilmektedir. Cenazeyi evin kapısından çıkarmadan önce üç defa kaldırılıp indirilmektedir. Cenaze avlunun kapısında ayakları ön tarafta olacak şekilde çıkarılmakta, Özbek ve Türkmenlerde cenaze evin kapısından çıkınca bir daha geri getirilmez ve ev kapısının arka kısmına bir kırmızı bez bağlanır. Özbek ve Türkmenler cenazeyi bir daha evin kapısından geri sokarsalar bu evde yine ölüm olacağına inanırlar. Cenaze evden sokağa çıkarıldıktan sonra mezarlığa kadar başı öne olarak taşınılır. Kunduz'da genel olarak cenaze namazı mezarlık alanı ya da caminin avlusunda kılınır. Cenaze namazı en büyük ve saygılı bir hoca tarafından kılınır. Cenazeye katılanlar da arka arka saf tutarlar. Tutulan bu saflar da tek sayıda olması lazım. Ayrıca cenaze namazı kılınca kesinlikle ayakkabılar çıkarılmalıdır. Cenaze namazından sonra yine tabut üç defa kaldırılıp indirilir. Sonra ise tabutun dört tarafından yedi adıma kadar hocalar öz omuzlarında taşımaktadır. Böylece mezara kadar bütün halk sırayla taşımaktalar. Meyyiti mezara yerleştirmek için ölünün akrabalarından iki tecrübeli kişi yine bir kişi ile üç kişi (kebile) inip meyyiti tabut içinden yavaşça alarak indirilir. Ölü mezara indirilince kadınsa veya erkek mezarlığın içindeki defin işleminin görülmesini engellemek için mezar üzerine hiç kullanılmayan bir kilim açılmaktadır. Sonra cenaze mezarın kible batı tarafında açılan kısmında yerleştirilir. Bu kısma ise "lahat" denir. (Meyyit lahatta yerleştirilince ölünün yüzü tarafından kefen bağı açılır.) Buna Özbek ve Türkmenler cenaze gerçek evini görmüş olacağına inanırlar veya cenazeye evi göstermek derler. Meyyit yüzü kible tarafına olarak yatırılır. Cenaze defnine katılan kişilerin birçoğu küçük küçük "kesek" (toprak parçasını) alıp şahadet kelimesini okuyup üfleyerek bu toprak parçaların toplayan başka birisini eteğine atarlar. Sonra ise meyyittin etrafına özellikle çoğunun başına yastık

olarak serilir. Bir cami imamı bir keseğe Kelime-i Şهادeti yazarak ölünün yüzü karşısına koyar. Ölü lahatta koyulurken hoca “Bismillahi vaznaka ve ala milleti resulillahi ve sellemnaka” duasını oku. Mezarın iç kısmı (mezar çukuru) ağzı büyük kesekler veya kerpiç ile kapatılmaktadır. Mezarın diğer kısmı ise mezardan çıkan topraklarla doldurulur. Defin merasimine katılanların çoğu sevap olacağına inanarak mezara toprak atmaktalar. Mezar içine toprak atmak için kullanılan tüm kürekler değiştirilince doğrudan ele verilmeyecektir. Önceden kürekler yavaşça sol elle yere bırakılmaktadır. Sonra diğer kişi küreği yerden alır. Definden sonra hocalar ve kur'an hafızlarından iki kişi kalkıp mezarın baş ve ayak tarafına ayak üzerine sırayla bakara süresinden kur'an okumaktadır. Bazı köylerde ise mülk süresi okunmaktadır. Sonra Mevlevi veya cami hocalarından biri mezar başında ölen kişi hakkında ve cennet ile cehennem ve de kabir özellikleri için “tebliğ” (sohbet) etmektedir. Bazen ise bu sohbetler bir saatten fazla sürer. Defin ile ilgili işlemler tamamlandıktan sonra ise inananlar mezarlığın kapısından çıkıp yedi adım sonra yine oturup ölen kişi için dua etmekte. İnanişlara göre defin merasimine katılan kişiler definden dönüp üç veya yedi adım yürüdükten sonra kabir melekleri (Münker ve Nekir) meyyit yanına gelip, “Rabbin kim?, Nebin kim? ve Dinin ne? vd. soruları sorar. Eğer bu anda defin için gelen kişiler kur'an okuyarak tekrar dua ederlerse ölünün melekler sorularına kolayca cevap vermesine yardımcı olacağına inanılmaktadır. Bu arada ölen kişinin sahibi insanlara bakarak “her kiminki bu olgan keşiga karzi bolsa ya ki alayatgani bolsa aytsin” (her kimin ölen bu kişiye borcu varsa veya bir alacağı varsa söylesin) diye üç defa seslenir. Böylece ölen kişinin bütün sorumlulukları tespit olur (Oyghagh, 2019: 136).

3.3.3.2. Devre-İskat

Kunduz şehrinde ölen kişinin devre geleneği bölgeden bölgeye göre değişmektedir. Bazı bölgelerde ölümünden sonra ölü yakınları ile molla, Mevlevi ve cami hocaları ile birlikte altı yedi kişi toplanarak devre için cenazeye gelen kişilerden bir miktar para toplayarak hazırlamaktadır. Bu toplanılan paralar ise defin işleminden sonra cenaze merasiminde katılan fakirler mezarı kazan kişilere verilir. Bazı bölgelerde de devre parasını ölen kişi ölümünden önce vasiyet olarak “benden sonra bana şu mallarımı veya şu kadar para yaratın (harcayın)” diye belirtir ya da ölen kişinin ailesi ekonomik durumuna göre bir miktar paranın devre olarak defin işleminden önce hocalar ve kavim büyüklerine belirterek onların önüne bırakır. Sonra parayı teslim alan şahıs “ben bu parayı aldığımı kabul ediyorum “der. Böylece devre parası oturan bütün hocalar ve yaşlılar eline üç Defa dolaşır. Bu şekilde ölen kişinin günahlardan ve cenaze sahibinin ölen kişi karşısındaki sorumluluğundan kurtulacağına inanılır. Bazı imamlar ise ölen kişinin daha çok günah sınırın bağışlanması için üçten fazla da devreyi el ele gezdirir. Devre parasını teslim alan kişiler definden sonra mezarlıkta hazır kişiler arasında dolaşarak az-az dağıtmaktadır. Ayrıca aynı kişiler tabut üzerine atılan bezleri de önce hocalara kalan kısmını ise fakirler arasında bölmektedir. Devre parasının kalan kısmını ise ölünün sahibi camilerde gerekli eşyaları almaktadır. Eğer ölen kişi çok yaşlı birisi ise onu devre parasını alan kişi o parayı üç güne kadar harcamadan kilim altında “kut” diye saklamaktadır. Cenaze evinde “kazan halalemesi” adını verdikleri adet de üç gün sonra gerçekleşir. Cenaze evine bir hafta sonra yapılan “hayrat” adı verilen dini tören yerine getirilmektedir. Kunduz'da hayrattan sonra ölünün

elbiseleri, onu yıkayanlara ve yakınlarına verilir. Eğer fazla ise mezar kazanlara ve ihtiyacı olanlara verilmektedir. Yine bir nokta budur ki ölen kişinin üzerindeki elbise ölünün yıkayanlara veya ihtiyaç sahiplerine verilmez belki geriye kalan elbiseleri verilir. Bazen cenazeyi yıkayan kişiler için yeni elbise ve diğer giysiler de alınmaktadır (KK: Hacı Hatib).

3.3.3.3. Cenaze Evi ve Taziye

Kunduz Özbek ve Türkmen Türkleri başka etniklerde olduğu gibi ölüyü defin ettikten sonra, başsağlığı dilemek ve yaşlılara moral vermek için ölen kişinin evine gelir. Vefat eden kişinin evinde üç güne kadar kazan kaynamaz. Komşu ve yakın akrabaları yemek getirir. Cenaze töreni için uzak yakından misafir fazla gelmişse komşular kendi aralarında misafirleri paylaşarak evlerinde misafir eder. Halk bunu vefat eden kişinin ailesine bir nevi yardım ve komşuluk hukuku olarak bilir. Cenaze merasiminin hemen ertesi gün sabahı, sabah namazından sonra camide ölü ruhuna “Fatiha okuma” merasimi alınır. Fatiha merasiminde aynı camide bulunan kavimler camiye döşek ve yastık getirerek döşerler. Fatiha ve Kuran-ı Kerimden ayet okumak için özel kari(hafız) getirirler. Hafızlar sırasıyla Fatiha okur ve camide bulunan bütün cemaat ölü ruhuna dua eder. Fatiha okuma sabahı halk kahvaltılarını birlikte camide yaparlar. Kahvaltı da her evden getirilir. Kunduz Özbek ve Türkmen ailelerinde cenaze olduğu zaman kırk güne kadar yas tutulur. Bu süreçte sürekli dost, arkadaş ve akrabalar ölen kişinin evine gelerek ölü ailesine teselli eder ve “yahşi adam edi, bivakt dünayadan ketti, Allah onu keçirsin ve kalan ömrünü sizlarga nasip kılsın” (iyi birisiydi, zamanı gelmemişken dünyaya veda etti, Allah onu bağışlasın ve baki ömrünü siz kalanlara nesip eylesin) diyerek ölü ailesine teselli eder. Ölen kişi yaşlıysa kırk gün ve birkaç aya kadar yas tutulur ama ölen kişi gençse bir yıl ve hatta bir yıldan fazla da yas tutulmaktadır. Ölen kişinin ailesi yas döneminde evinde şarkı dinlemez ve televizyon izlemez. Hatta yan komşular bile, ölü ailesinin yası bitinceye kadar “dügün” gibi şenlik merasimi gerçekleştirmemektedir. Komşular bunu, komşu hukuku olarak bilirler. Taziye evinde halk bir yıla kadar gelir ve gelirken de yemek pişirir getirirler.

3.3.3.4. Belli Gün ve Zaman Dilimleriyle İlgili Uygulamalar

Kunduz Özbek ve Türkmenlerinin geleneğine göre, cenaze evine birinci günden üçüncü güne kadar komşular ve akrabalar yemek hazırlayıp getirirler. Üçüncü gün akşamı ise cenaze evi bir kurban keserek yemek hazırlanır. Yemek komşulara verilir. Bu yemeğe “kazan halaleme” denir. Yedinci günde “yedi/hayrat” adı verilen toplu bir yemek verilir, yedinci günde Özbeklerde Özbek pilavı ve Türkmenlerde Türkmen pilavı başta olmak üzere yedi çeşit yemek hazırlanır. Bu yemeğe bütün komşu, akraba, tanıdık ve fakirler katılır. Hayratta Kur’an-ı kerim okunur, Kur’an-ı kerim hatmine otuz hafız katılır, Hafızlar diğer davetlilerden iki saat önce ölü evine gelir. Kuran-ı kerim genelde ölünün can verdiği odada okunmaktadır. Durumu iyi olan aileler ölünün vefatından kırk gün geçtikçe “kırkı” da verir. Kırk’a da yedide olduğu gibi yemek pişirilir ve halka yemek verilir.

Hayrat ve kırktan sonra bir yıla kadar cenaze evinde her Cuma akşamı sadaka yemeği yapılır. Bu yemekten sonra ya da önce Kur’an-ı kerim okunur ve ölen kişi için dualar edilir. Bu yemeğe

“cumalık” denir. Hafızlar Kur’an-ı kerim okuduktan sonra cenaze ailesinden birisi bir tepsi içinde su, tuz ve çay getirirler. Hafızlar su, tuz ve çaya “şüplarlar”. Özbeklerin inanışına göre bu su ve tuzu hasta birisi içerse şifa bulur. Hafızlara zarf içinde para konulur. Ölünün kırkı geldiği zaman da büyük bir hayrat yapılır ve insanlara yemek verilir ve Kur’an-ı kerim hatmi yapılır. Bu hayratta da uzak ve yakındaki akraba, yakınlar ve komşular davet edilir. Ayrıca ölünün yılı gelince de, yedisi ve kırkı gibi büyük hayrat yemeği verilir. Bu hayratlardaki amaç hem bir gelenek ve de ölen kişinin günahlarının azalmasını sağlamaktır. Şöylece bayramlarda insanlar uzak yakından bayram namazını kıldıktan sonra dua etmek için cenaze evine gelir. Bu merasime “dua okuma” denir. Cenaze evinin bu üç gün içinde sofrası açık ve sofraya üzerine her çeşit yiyecek ile kuru yemiş konulur. Gelenlere çay ikram edilir. Cenaze evi bayramlarda dua okunması toplum tarafından ayıp karşılanır.

3.3.3.5. Yas Tutma

Özbek ve Türkmenlerde cenaze evinde bir yıla kadar yas tutarlar. Genel olarak ölen kişi genç olursa yas zamanı bir yıldan fazla olur. Eğer ölen yaşlıysa bir yıl veya da bir yıldan az yas tutulur. Yeni evlenen kişi öldüğü zaman onun eşi bir yıl boyunca beyaz başörtü takar ve siyah elbise giyer. Ölen kişinin eşi bir yıla kadar hiç kimse ile evlenmez. Bazıları kaç yıla kadar bazıları da hayatlarının sonuna kadar evlenmezler. Çocuk yaşıta ölenlerin yasını ise sadece ailesi ve anne babaları tutarlar. Eğer anne yası uzatırsa aile büyükleri devreye girerek anneyi teselli ederler. Cenaze evinde bir yıla kadar, mutlaka düğün, sünnet, nişan ve diğer mutlu merasimler yapılmaz ve yas tutanlar bunun gibi törenlerde katılmazlar. Kadınlar süslenmezler (Oyghagh, 2019: 138).

3.3.3.6. Mezar Ziyareti

Kunduz Özbek ve Türkmenlerinde mezarlığa “kabristan” denir. Özbek ve Türkmenler mezar ziyaretine çok önem verirler. İlk olarak mezar ziyaretine definden sonra üç gün cenaze evinin erkekleri ve akrabaları sabah namazından sonra giderler. Mezarda namaz kılarak ölen kişi için dua ederler. Yeni ölen bir kişinin mezarını kırık güne kadar dikkatlice ziyaret etmek gerekir. Üç güne kadar her gün, ilk üç günden sonra ise her Çarşamba mezara gidilir. Bu kırk güne kadar böyle devam eder. “Mezarlık içinde kişinin özelliğine bir takım uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin; şehit olan kişinin mezarı başında kırmızı bez bağlanır. Bu kırmızı bez o mezarın bir şehit mezarı olduğunu gösterir. Bu bez yıprandığında yenisi ile değiştirilir.” (Oyghagh, 2019: 139). Kunduzda hanımlar Çarşamba günü ve erkekler ise Cuma günü Cuma namazından sonra mezar ziyaretine gider. Bir de iki bayram namazı kıldıktan sonra ve yeni yılın birinci günü mezar ziyaretine gidilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HALK MÜZİĞİ, HALK DANSLARI

4.1. Halk Müziği

Kunduz ilinde başka etniklerde olduğu gibi Türk boyları arasında da en çok çalınan ve sevilen müzik aleti “Dombora”dır. Halk düğün, sünnet toyları ve başka mutlu günlerinde ozanları davet ederek para karşılığında saz çalar ve mutluluklarına mutluluk katarlar. Kunduzda ozanlar genelde para karşılığında davet edilir. Güney Türkistan, özellikle kunduzdaki müzik aletleri dombora, gıccak, armonya, tola, dotar, dol, kabuz ve tabladan ibarettir. Dol ve tabla müzik aletleri Afganistan halkına Hindistan kültüründen geçmiştir. Özbek ve Türkmen halkı Toy ve düğünlerine davet edilen ozanlar gece geç saatlere kadar müzik çalar ve müzik eşliğinde şarkı söyleyerek halkı mutlu eder. Bazı ozan ve şarkıcılar düğün sahibini veya da fazla para veren düğün misafiri adına da şarkı söyler. Yabancı müzik olarak halk en çok Hint, İran ve Türk müziğini dinlemektedir. Ama son zamanlarda ise en çok Türk pop müziği Afgan gençleri tarafında daha fazla dinlenmektedir. Bu da TV kanallarında olan Türk dizilerden kaynaklanmaktadır.

4.1.1. Müzik Aletleri

4.1.1.1. Dombora

Dombora müzik aleti çok eski zamanlardan beri Türki halklar arasında özellikle Özbek ve Türkmen halkı arasında çalınıp gelmektedir. Dombora iki telli bir müzik aletidir. Domborada iki tel, bir sap, iki kulak ve bir de dombora ağacı (sopa) bulunmaktadır. Dombora da telleri adaha sıkı tutmak için bir harak (köprü) de bulunur Afganistanda Dombora genelde Özbek halkı tarafından yontularak hazırlanmaktadır. Afganistan, Güney Türkistan’da yer alan Aybek şehrinde bulunan Dombora ustaları önce dut odununu aylarca suda bırakır sonra da o dut odunundan dombora yontar. Dombora farklı boyutlarda yontulmaktadır. Özbek ve Türkmenler arasında Türkü, masal ve destanlar da ozanlar tarafından dombora eşliğinde söylenmektedir. Özellikle Köroğlu destanı dombora eşliğinde söylenir.

Dombora eşliğinde söylenen Türkülerden örnek:

دريانی اورته سينگه گل کوريبين

آسان ايمس مين سينگه دل بيريبين

قباغينگ تروش بولسه بوله بيرسين

عاشیقلىكدى دستيدن جان بيريبين

دريانى اورته سينن اوچدى قوشوم

قلندر چارباغیده توشدى قوشوم

قلندر چارباغیدن گل کيلتيرينگ

گلدی قویب مینگه بلبل کيلتيرينگ

بوسه غانگه سوپه تشله چيم بيلن

مین کيته من سین قالسن کیم بیلن

مین کيته من یولگه یولداشم بیلن

سن قالسن اویگه کوز یاشین بیلن

مسافر من شهرینگه

اولتیریب من خمارینگه

اجل ایلب اولیب کیت سم

دعا قیلگین مزاریمگه

یککه پیسته نی آستی

مدرسه نی سیل باستی

یوراغ کیتکن یارجان نی

یوره گینی غم باستی

پیسته بیلن بادام نی

آهسته تشله قدم نی

سینی اوزینگ غمزه دار

کوی درسنگ آدم نی

تاو آستیگه تیزه سی

آچیلپ تی غوزه سی

سو لیگه سینیب تی

بیزنی یار دی کوزه سی

آسمان گه چیچرلیدی تور غی دیسم بودنه

بیزنی یاردی بیتیگه سیب گل دیسم سه دانه

دریانی اورته سیگه عر عر یاغاج

عر عریاغاج اوستیگه توپ قلاغاج

توپ قلاغاج قناتیگه خط بیت

آنه ام فلسین یارگینم گه بیر اوس آماج

ادیرگه باره ایکن نیچه, اوینب کیله دی بچه

بچه جان نی اوستیگه قنچه بزیب کلتنه چه

شاه کیندی نی پیوند اوردی نار بیلن

سایه سیگه اولتیره ی لیک یار بیلن

بیرکاسه شراب بیلن می کیلتیر سه

اولتيريب باهم كورى ليک ياربيلن

داول گزه يينيشى، شلديره يدى قميشى

مه بين مه بين بيز دى ياردى داوشى

آسمانگه آى اوينيدى

بيرگه چايدوش قينيدى

آى گل جان نى بيتيگه

قيزيل گردى جينيدى

Türkiye Türkçesiyle

Deryanın ortasında gül görmüşüm

Kolay değil ben sana yürek vermişim

Yüzünü assan da asmasan da bana ne

Âşıklık için ben can vermişim

Deryanın ortasından uçtu kuşum

Kalender bahçesinde indi kuşum

Kalender bahçesinden gül getirin

Gülü bırakın da bana bülbül getirin

Kapının önünde çimle tepecik yapayım

Ben giderim sen kimle kalırsın

Ben giderim yol yoldaşım ile

Sen kalırsın evde gözyaşın ile

Yolcuyum sen şehrinde

Oturmuşum sen aşkında

Eğer de ecel gelip beni götürse

Mezarlığıma dua eyle

Tek fıstığın altı

Medreseyi sel bastı

Uzak giden yarcımı

Yüreği gamla doldu

Fıstık ile bademi

Yavaş at adımı

Sen kendin nazlısın

Yandırasın adamı

Dağ altında pamuğu

Açılmıştır fındığı

Su kenarında kırılmış

Bizim yarın çömleği

Gökte ses çıkarıyor molla kuş desem bıldırcın

Bizim yarın yüzünde elma beni desem üç tane

Deryanın ortasında uzun ağaç

Uzun ağaç üstünde top kırlangıç

Top kırlangıç kanatına yazı yazayım

Ben yarıma götürsün top kırlangıç

Kırda var imiş fidan oynayarak gelir oğlan

Oğlanın üzerinde çok yakışmış yelekçe

Şah kendini bağladı nar ile

Gölgesinde oturur yar ile

Bir kadeh şarap ile mey getirse

Oturup birlikte içelim yar ile

Davul dağın inişi, çatırdar kamışı

Yavaş yavaş çıkıyor bizim yarın sesi

Gökte ay oynar

Yerde çaydanlık kaynar

Aygül canın başında

Kızıl başörtü yakışır (Hakimi, 2018: 23).

4.1.1.2. Dap (Daire)

Daire Özbek ve Türkmen hanımlarının çaldığı geleneksel bir müzik aletidir. Bu müzik aleti genelde kadın-kızlar tarafından düğün ve sünnet toyunda ve bazen de hanımların hoşça vakit geçirmesi için hiçbir münasebet olmadan da evlerinde çaldığı alettir. Daire ahşap, dana ve keçi derisinden yapılmaktadır. Kızlar dairenin daha iyi ses vermesi için ona zil takar ve çalacağı zaman da güneşte veya ateş üzerinde ısıtarak çalmaktadır. Bazen genç kızlar bahar aylarında daire eşliğinde “nay nay” türküsünü söylemektedir. Nay nay türküsü şu şekilde söylenmektedir, örnek:

نای-نای ایتگیم کیله دی ای نای نای

طلا تاققیم کیله دی ای نای نای

تخته موترگه مینیب ای نای نای

کاویل کیتگیم کیله دی ای نای نای

ایک موتر زد مه زد ای نای نای

ایاغیمگه قیزیل بوت ای نای نای

قیزیل بوتنی کییه من ای نای نای

مین یاریمگه کیتنه من ای نای نای

نای-نای گه نایچی بوله ی ای نای نای

قیزلرگه جوچی بوله ی ای نای نای

آغه جانیم توییگه ای نای نای

اوزیم نای-نایچی بوله ی ای نای نای

نای - نای ایتگیم کیله دیه، نای-نای

طلا تاققیم کیله دیه، نای-نای

زیبا جانیم اوییگه یه، نای-نای

مهمان بولگیم کیله دیه، نای-نای

گزه دن تاش آته دی ای نای نای

اوغلان مینگه باقه دی ای نای نای

اوغلان مینگه باقگنده ای نای نای

یورک بغریم یانه دی ای نای نای

سینی اوزینگ نو نهال ای نای نای

اوستینگه تکه بخل ای نای نای

کیلکینچه دن بویلب کیل ای نای نای

بیر آلمه بیره بین آل ای نای نای

Türkiye Türkçesiyle

Nay nay diyesim geliyor ey nay nay

Altın takasım gelir ey nay nay

Ahşap arabaya binip ey nay nay

Kabil gidesim gelir ey nay nay

İki araba yan yana ey nay nay

Ayağıma kızıl ayakkabı ey nay nay

Kızıl ayakkabıyı giyerim ey nay nay

Ben yarıma giderim ey nay nay

Nay naya nayçi olayım ey nay nay

Kızlara savcı olayım ey nay nay

Ağabeyim toyunda ey nay nay

Kendim nay nayçi olayım ey nay nay

Nay nay diyesim gelir ey nay nay

Altın takasım gelir ey nay nay

Zebacim evinde ey nay nay

Misafir olasım gelir ey nay nay

Tepeden taş atar ey nay nay

Oğlan bana bakar ey nay nay

Oğlan bana baktığı zaman ey nay nay

Yürek bağrım yanar ey nay nay

Sen kendin taze fidan ey nay nay

Üzerinde ipek kumaş ey nay nay

Pencereden bak bana ey nay nay

Bir elma vereyim al ey nay nay (KK: Uluhan Kempir).

4.1.1.3. Tabla

Tabla dombora müzik aletine anlam katan ve çalınırken de ahengine ahenk katan ve sesi daha kalın çıkmasına neden olan bir müzik aletidir. Bu müzik aleti önceden düzeltilen kendine has çömlekte öküz veya keçi derisi kaplanarak hazırlanır. Baş tarafı deri kaplı ve aşağı ise daha yüksek ses çıkarması için serbest olur. Çalınma şekli ise sol taraf koltuk altında kısıtılarak çalınmaktadır.

4.1.1.4. Gıccak

Gıccak dombora ve tabla gibi müzik aletlerine eşlik yapan ve anlam katan bir müzik aletidir. Gıccak iki tel, bir sap, iki kulak ve bir gıccak sopa (odun)’dan ibarettir. Gıccak telini daha sıkı tutmak ve ritmini eşitlemek için bir harak(köprü) de bulunmaktadır. Gıccak’ın ses çıkarması için bir de atkuyruğundan yapılan yay (araşa) çalma aleti bulunur. Bu alet gıccak’a sürtülerek çalınmaktadır.

Kunduz ozan ve şarkıcıları merasimlerde başka müzik aletleri ayanında muhakkak gıccak da çalmaktadır. Müziğin daha güzel ses çıkarması için gıccak çok önemlidir. Gıccak bazen yalnız da çalınır. Kunduzda genel de ilahi ve felek türküleri gıccak eşliğinde söylenmektedir.

4.1.1.5. Tola (Ney)

Kunduz halkı neyi “tola” adıyla tanımaktadır. Neyi genelde çobanlar üfler. Şehir merkezinden uzakta Köy ve kasabada yaşayan Özbek ve Türkmen halkı boş zamanlarını ve yalnızlıklarını ney üfleyerek geçirir. Genç âşıkler ney eşliğinde aşkından söz ederek şarkılar söylemektedir. Tola kamyş ve demirden yapılır. Tolanın baş kısmında büyük bir delik ve bel kısmında ise beş veya altı delik bulunmaktadır.

4.1.1.6. ankavuz (Kopuz)

ankavuz, zbek ve Türkmen hanımlarının çok eskilerden beri çaldığı geleneksel bir müzik aletidir. Bu müzik aleti demirden yapılır. Bu aleti daha çok genç kızlar kış aylarında bir araya gelerek çalar ve ankavuz eşliğinde türküler söylemektedir.

Kunduzda, bazen hanımlar özel merasimlerde halkı coşturmak için ankavuz eşliğinde türküler söyleyerek halkı mutlu eder.

4.2. Halk Dansları

Güney Türkistan genelinde olduğu gibi kunduz halkı arasında da bir takım dans eşitleri bulunmaktadır. Kunduzdaki halk dansları “kaşık oyunu, serçe oyunu, birinci perde, ağa damat, katar bazım ve şal”dır.

Bu danslar Kunduz halkı arasında tek veya toplu şekilde oynanır. Danslar genelde düğün, sünnet merasimi ve mutlu günlerde müzik ve canlı müzik eşliğinde oynanmaktadır (KK: Abdlahmid).

4.2.1. Halk Danslarının Türleri

4.2.1.1. Şal Dansı

Şal dansı en sakın danslardan biri sayılır. Bu dans genel olarak erkek ve hanımlar tarafından düğün ve sünnet merasimlerinde oynanır. Şal dansı oynanırken sağ elde bir tane mendil bulunur ve sakın müzik eşliğinde oynanmaktadır. Bu dans kunduz şehrinin tüm ilçelerinde yaygın bir şekilde görülmektedir.

4.2.1.2. Serçe Dansı

Bu dans çok hareketli ve daha hızlı oynana bir dandır. Bu dans genelde düğün ve özel merasimlerde yöresel müzik aletleri eşliğinde genç erkekler tarafından tek kişi ile oynanır. Oynayacak olan kişi ise oyundan önce kadın elbisesi giyer, ayak ve elinde de zil bağlar. Zil bağlamadan amaç dansın daha coşkulu olmasıdır. Bu oyun Güney Türkistan genelinde özellikle katagan bölgesinde çok yaygın bir şekilde oynanmaktadır.

4.2.1.3. Kaşık Dansı

Kaşık dansı eskilerde halk arasında çok yaygın şekilde oynanmakta olup bu oyun bir müddet varlığını kaybetmiş, ama son zamanlarda ise tekrar canlanmaya başladı ve günümüzde ise kültürel merasimlerde iki ele iki kaşık alınarak yuvarlak şekilde yöresel müzik aletleri eşliğinde toplu olarak oynanmaktadır. Bu oyun genel olarak kadınlar tarafında oynanır. Kaşık oyunu en çok Güney Türkistan bölgesinde cevizcan ve Faryab illerinde yaygın bir şekilde oynanmaktadır. Kaşık oyununu oynayan kadınlar oyun sırasında kendilerine özel elbise giymektedir.

4.2.1.4. Ağa Damat Dansı

Bu dans genel olarak düğünün ikinci günü “bet açar” (gelinin yüzünü görme) merasiminde gelinin ablası veya yengesi tarafından elinde kılıç veya bıçak alınarak oynanır.

Bu oyun Kunduz genelinde her düğünde mutlaka görülür. Gelin yüzünü görmek için önce bir pasta hazırlanır ve pasta etrafında mum yakılır ve meyveler konulur. Gelin ve damat süzülünce gelin ablası veya yengesi elinde bıçak alarak damat önünde müzik ve daire eşliğinde dans eder ve damat da bıçağı alıp pastayı kesmek için dans eden kişiye para uzatır. Dans eden kişi parayı alınca bıçağı damda verir. Damat pastayı kesince bu oyun sona ermektedir.

4.2.1.5. Katar Bazım (Sıra Dansı)

Katar bazım dansı düğün geceleri erkek ve kadınlar tarafından sırayla oynanır. Düğün gecesi halk yöresel müzik aletleri eşliğinde sırayla dans eder. Bu oyunda ortada oynayan kişi yorulunca merasimde oturan kişilerden birini seçer ve dans etmeye davet eder ve kendisi oturur. Oyun bu şekilde sırasıyla devam etmektedir.

4.2.1.6. Çop Bazi (Sopa Dansı)

Çop bazi dansı fıstık ve dut ağacı dalından kesilen bir metre boyutunda olan odunla çift kişi tarafından oynanır. Bu oyun genel olarak düğün günü gelini damat evine götürürken çift erkek tarafından damat evine gelinceye kadar yol boyunca yöresel müzik aletleri eşliğinde oynanır. Bir de bu oyun özel ve kültürel gösterilerde oyun uzmanları tarafından gösteri şeklinde oynanmaktadır (KK: Abdülhamid).

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SPOR, OYUN VE OYUNCAK

5.1. Spor

Spor evrensel kültürün bir parçasıdır. Dünyada ırkı, dili, dini farklı insanların bir araya getiren önemli bir vasıtaadır. Spor fiziksel faydalarının yanında, insanların ruhsal sağlığını da saklayan ve olumlu etkileyen kazançtır. Sporun birçok çeşidi vardır, bunların bazıları tek bazıları ise toplu veya takım halinde yapılır. Kunduz Özbek ve Türkmen Türklerinin arasında en değerli ve ünlü sporlar, güreş ve oğlak tartıştır.

5.1.1. Buz Kaşı (Oğlak Tartış Oyunu)

Güney Türkistan Türkleri arasında ata mirası olarak bilinen oğlak oyunu Farsçada “Buzkeçi” olarak bilinir. Buz keçi, keçi çekmek demektir. Oğlak oyunu Afganistan halkının özellikle Afganistan kuzeyinde yaşayan Özbek ve Türkmen halkının en eski geleneksel ve meşhur oyunlarından. Oğlak oyunu Güney Türkistan’daki çevik, güçlü ve pehlivan insanlar tarafından özel olarak yetiştirilmiş ve eğitilmiş atlarla oynanır. Oğlak oyunu genellikle kış aylarında oynanır. Çünkü kış ayları atların koşması için en uygun mevsimdir. Bu oyun çoğunlukla festivallerde, şenliklerde, düğünlerde, kutlamalarda ve sünnet düğünlerinde gerçekleştirilir. Bu heyecan verici, muhteşem ama tehlikeli oyun binlerce kişi tarafından seyredilir. Ata binmek ve at koşturmak her bir yiğidin işi değildir, oğlak oyunu sırasında bazı pehlivanlar at üstünden düşer, eli, kolu bacağı da kırılır. Oğlak oyununda oynamak isteyen pehlivanlar her şeyi göze alarak bu oyunu oynarlar. Oğlak oyunu pehlivanlarına “çapandaz” adı verilir. Oğlak oyunu aslında bir kişinin yanındaki tek rakibiyle eş koşturmasıdır. Oğlak oyunu grup şeklinde de oynanır. Kesilmiş buzağı ya da keçi at üstündeki bir çevik ve pehlivan tarafından eğilerek alınır ve belirtilmiş yuvarlak helal daire içine atılır ama yerden kaldırılan dana ya da keçiyi her bir pehlivan almak ve belirlenmiş helal dairesine götürmek için ciddi bir şekilde gayret sarf ederler çünkü buzağı ya da keçiyi belirtilmiş helal dairesine götüren pehlivan oyunun şampiyonu olur ve ödül kazanır dolayısıyla herkes ödül almak için ciddi bir şekilde telaş eder.

Güney Türkistan’da Özbek, Türkmen, Kırgız ve Kazak Türkleri arasında oynan oğlak oyunu artık Afganistan’ın milli oyunu olarak Fars, Peştun ve başka etnikler arasında da oynanmaktadır. Oğlak oyunu artık ülke sınırlarından dışarıya da çıkmış ve yabancıların da ilgisini çekmiştir. Yabancılar tarafından çekilen (suarkaran ve Huda gava) filmlerinde de oğlak oyunları icra edilmiştir.

Afganistan’ın özellikle Kunduz Özbek ve Türkmen halkı oyunlarından olan oğlak oyunun şu şekilde oynanmaktadır:

Oğlak oyunu tekil ve grup şeklinde at sırtında olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilir. Oğlak oyunu “Caharçi” adını verdikleri hakemlerin ilanı ile oyuna başlanır. Oyun bayrak ve daire olarak ilan edilir. Oyunun başlangıcında buzağı ve keçinin ağırlığından dolayı bayrak ve daire şeklinde “salim” (ödül) verilir. Ödül sarık, ton, para, ev, halı ve at olabilir. Bayrak ilan edilmişse pehlivan keçiyi bayraktan dolaştırdığı zaman ödül kazanır ve bayraktan daireye kadar getiren pehlivan ayrı ödül kazanır. Keçi hafifleştiği zaman “salim” pehlivanın keçiyi bayraktan dolaştırarak daireye getirmesiyle kazanır. Oğlak oyunu tek olarak bir pehlivan tarafından daireden alınır ve bayraktan dönerek tekrar daire bölgesine getirilir. Pehlivan buzağı veya keçiyi daireye getirirken kolay getirmez ve başka at binen pehlivanlar onun gelmesine mani olur ve kendileri getirmeye çalışır. Böylece kimin atı daha güçlü ve maharetli pehlivan ise keçiyi belli daireye getirir ve ödül kazanır. Ödül paraysa bazen elli dolardan bin dolara kadar yükselmektedir. Grup şeklinde oynan oğlak oyunu ise il ve ya ilçeler arasında grup şeklinde oynanır. Grup şeklinde oynanan oğlak oyununda grup sayısı her tarafta 8-10 atlı olur. Böylece gruplar keçiyi daireye götürmeye çalışırlar. İlk kim keçiyi daireye atarsa o grup oyunu kazanmış sayılır.

Oğlak oyunu bazen iki veya üç gün bile devam etmektedir. Oyun başlangıcı “tuğ” ve bitişi ise “ahiroğlak” (oyun sonu) olarak bilinir. Bir gün boyunca oynana oğlak oyununda öğlen ahiroğlağı ve akşam ahiroğlağı olarak iki “ahiroğlak” bulunur. Akşam ahiroğlağını kazanan pehlivan oyun kahramanı sayılmaktadır. Ahiroğlak oyununda normal oyundan daha fazla ödül koyulur. Bazen araba ve bazen de bin dolara yakın para ödül ilan edilir. Ahiroğlağı kazanan pehlivan ilan edilen ödül dışında “bayı” (at sahibi) tarafından da ödüllendirilir.

Oğlak oyununa katılacak olan atlar çok özel beslenir ve güçlü atlardan ibarettir. Halk atlarının daha güçlü olması için at seyisleri atlarına badem içi, elma ve yumurta vermektedir. Afganistan’da genelde at beslemek kuzey bölgesindedir. Afganistan’da kunduz dışında başka vilayetlerde de at beslemek ve at eğitmek çok yaygındır. Örneğin mezar-ı Şerif- Faryab, Cevizcan, Ser-iPul, Bağlan ve Tahhar illeridir. Oğlak oyunu da genelde bu illerde oynanmaktadır. Ama son zamanlarda oğlak oyunu spor başkanlığı tarafından leg olarak oynanır. Artık milli oyun olarak kabul edilmektedir. Oğlak oynanılacak saha çok geniş olur. Eni 600 metre olursa genişliği 400 metreye kadar çıka bilmektedir. Bazı illerde oyun için özel hazırlanmış saha bulunurken ve bazı illerde de kırlarda oynanmaktadır. Oyun sahasında bir daire ve bir de bayrak bulunur. Oyunda kimiz kazandığını ilan etmek ve seyircilere duyurmak için bir “caharçi” (haberci) bulunur. Oyunun kimin kazandığı ise hakem tarafından belirlenir sonra da “cahaçi” ilan eder. Oğlak oyununda kesilen buzağı 45-50 kilo ağırlığındadır. Oğlak oyunu için kesilecek olan buzağı veya keçi oyundan bir gün önce kesilerek suda bekletilir. Keçiyi suda bekletmeden amaç keçi derisinin daha dayanıklı olmasıdır. Oğlak oyunu genel olarak kış mevsiminde oynanmaktadır (Yarkin, 2014: 190).

Kunduzda oğlak oyunu genel olarak düğün, sünnet toyu ve özel merasimlerde oynanmaktadır. Oğlak oyunu çok masraf gerektiren bir oyundur. İl ve ilçe zenginleri bazen Cuma günleri belli bir

münasebet olmadan da hoşça vakit geçirmek ve eğlenmek için kendi aralarında “salim” (ödül) parası toplayarak oğlak oyununu gerçekleştirmektedir.

Kunduzda oğlak oyunu oynayan en ünlü ve sevilen “çapandaz”(pehlivanlar” (Şahveli Pehlivan, Niyaz Pehlivan, Gulbeddin Pehlivan, Zebih Pehlivan, Aşurbek Pehlivan, Taş Pehlivan, Hodayberdi Pehlivan ve Berat Pehlivan (KK: Hatem Bay).

5.1.2. Güreş

Güreş, Afganistan’daki Özbek, Türkmen, Kazak ve Kırgız Türklerinin geleneksel ve ata sporu olarak bilinir. Ama son zamanlarda ise bu spor başka etnikler arasında da yapılmaktadır. Güreş Özbekçede (Koraş) olarak bilinir. Bu oyun Afganistan’ın en eski oyun ve geleneklerinden biridir. Gençler ve yiğitler genellikle kutlamalarda, düğünlerde, bayramlarda ve ilkbaharın başlarında şehir parklarında ya da şehir dışındaki düzlüklerde güreş tutarlar. Kutlama ve festivallerde güreş tutulduğunda, halka açık bahçeler veya parklar gibi açık yerlerde özel bir dairesel yer yapılır. Ancak ova ve köylerde bu oyun çimenlerde yapılır. Güreş genellikle (pehlivan) veya (palvan) olarak adlandırılan iki kişi arasında yapılır. Kutlamalarda, bayramlarda, düğünlerde ve sünnetlerde yapılan güreş oyununu kazanan pehlivana ton, sarık, para ve başka hediyeler verilir ama gençlerin tarafından güçlerini denemek için yapılan güreşlerde ise para veya da başka hediyeler verilmez.

Kunduzda güreş müsabakası genelde öğle yemeğinden sonra, önceden belli olan ve herkesin bildiği bir alanda yapılır. Bazen de bir köyde güreş yapılacağı zaman başka yan köylere haber için ulak gönderilir. Güreş tertip edilince “Mir-i Meydan” adı verilen güreş hakemi tarafından üç tabakta birinci tabak, ikinci tabak ve üçüncü tabak olarak paket bırakılır. Paketlerin içinde para veya da paket dışında sarık, ton ve halı konulur. Tabak konulunca kendine güvenen pehlivan tabağı kaldırır ve karşı taraftan ise tabak kaldıran pehlivanın yaş ortağı veya da gücü ve tecrübesine eşit olan rakip aynı tabağı kaldırır. Tabak iki rakip tarafından kaldırılınca alanda bulunan “Mir-i Meydan” güreş tutacak olan pehlivanın belini bağlar. “Mir-i Meydan” iki kişidir.

Kunduzda güreş tutan pehlivan, “Mir-i Meydan” ya da belli ve bilgili kişiler tarafından bellerine şal bağlanarak hazırlanır. Güreşçiler için özel hazırlanmış “kakma” adını verdikleri beyaz veya yeşil renkli ceket de bulunur. Güreş sırasında pehlivanlara ceket giydirilir. İki güreşçi hazırlanınca, hazırlanmış dairesel meydanın ortasına girer ve biri önden diğeri arkasından yaptığı mutabakata göre meydanın etrafından dairesel bir şekilde bir veya da iki kere dolaşarak birbirlerinin önünde dururlar ve birbirlerinin ellerini tutar ve dua eder gibi ellerini kaldırır ve kendilerini çekerler. Bu durumda pehlivanlar kibleye yönelir. Daha sonra bir kaç adım attıktan sonra karşı karşıya gelirler ve reddetme ve diğer hareketlerle çaba ve hile yapmaya ve rakibini yenmeye çalışır. Pehlivanlar genellikle birbirlerinin omuz ve belindeki şalın arkasından tutarlar. Güreş esnasında ayak, saç ve kulaktan kapmak doğru değildir ve buna izin verilmez, pehlivan rakibini yenmek için (keşek, küçük allık, yatıpatar, toya allık ve şane gerdan gibi) hareketleri kullanır. Pehlivanların

çabaları 10 ya da 20 dakika içinde işe yaramadığında birbirlerini terk ediyorlar ve sahada bir ya da iki tur sonra tekrar rekabete devam ediyorlar. Güreş kuralında tura “kafas” adı verilir. Bazen 10 veya 20 dakika sonuçsuz bir çabanın ardından pehlivanlar mola verirler ve bu süre içinde su içerek kendini toparlayıp, yarışmaya hazırlanırlar. Pehlivan güreş sırasında, rakibini yenerek omuzlarını yere vurursa, yere yatıran pehlivan kazanan olarak kabul edilir. Bu sırada hayranlarından ve taraftarlarından para toplar ve taraftarları ekonomik durumuna göre para verir. Para genellikle şampiyonun kendisi tarafından seyircilerden alınır. Daha sonra meydana başka pehlivanlar gelir ve güreş oyununa devam ederler. Bazen güreş oyunu iki köy veya da iki vilayet arasında gerçekleşmektedir (Yarkin, 2014: 210).

Kunduzdaki en ünlü güreş pehlivanları Şerbet pehlivan, Aşur pehlivan ve Mohammadullah pehlivandır.

5.2. Oyunlar

5.2.1. Yetişkin Oyunları

Kunduzda yetişkin oyunları genel olarak “18-25” yaş arasında olan erkekler tarafından oynanır. Yetişkin oyunları halk tarafından düğün, ilkbahar ve buna benzer özel merasimlerde oynanmaktadır. Yetişkin oyunları “Taş atma, Köç köç, koşmak ve Yumurta” oyunudur. Bu oyunlar en az iki kişi arasında oynanmaktadır.

5.2.1.1. Yetişkin Oyunlarının Türleri

5.2.1.1.1. Taş Atma

Taş atma Kunduzda genellikle düğünlerde, törenlerde ve ilkbahar mevsiminde oynanır ve bu oyun Afganistan’ın geleneksel oyunlarından sayılır ve (15 -35) yaş arasındaki 2 ila 8 kişi tarafından icra edilir. Bu oyun aynı zamanda taş atma, tabii ki oyun en büyük taşı aslında resmi mermi atma oyunudur ki bu oyun oyuncuların yaşına göre yarım “sir” yani (üç buçuk kilogram) veya daha fazla ağırlığında bir taş seçilir. Oyun katılımcıları, belirlenen taşı elinin avuç üzerinde tutarak ve özel hareketlerle atarak özel bir sıraya göre belirlenmiş noktadan istenilen dayanaklığa kadar fırlatılır. Doğal olarak herkes kolunun gücüne ve özel tekniğe bağlı olarak az çok farklı mesafelerde taş atarlar. Pozisyonlar en uzak mesafeden atılır ve sırayla belirlenir. Bu oyunda kimin fırlattığı taşa daha öne geçerse o kazanmış sayılır. Oyunun her turunda birinci, ikinci ve üçüncü olan oyuncular seçilir ve bazen bir kişi birkaç kez üst sıralara ulaşabilir.

5.2.1.1.2. Köç Köç (Geç Geç Oyunu)

Bu oyun Kunduzda Özbek ve Türkmen halkı arasında yetişkinler tarafından kış geceleri en çok oynan oyundur. Bu oyunda oyuncu sayısı dört kişiden fazla olur, oyuncu sayısı ne kadar fazlaysa oyun o kadar heyecanlı olur. Oyun başlamadan önce oyuncular arasında iki “Mir” (grup başkanı) seçilir. Ondan sonra bir demir parayı “mir”ler kendi arasında “şir” mi? ya da “hat” (resim mi ya da

yazı) diyerek taraf seçer ve demir parayı havaya atarlar. Masala, resim tarafı yüze gelince resim tarafı seçen grup oyuna başlar. Oyun bir yorgan altında ellere bir boncuk alınarak saklanır ve boncuk saklayan grup köç köç diyerek ellerini yorgan altından çıkarır. Karşı taraf ise yumulan elleri tek tek arar ve hangi elde boncuk olduğunu bulur. Karşı taraf boncuğu bulursa bulan grup tarafı boncuğu saklar eğer bulamazsa tekrar önceki grup boncuğu saklar. Oyun böyle devam eder. “Mirler” oyun başlamadan önce “marra” dedikleri bir sayı seçer masala “marra” elli. Elliye dolduran grup kazanmış sayılır. Oyun bazen nakit para ve bazen de ziyafet üzerine oynanmaktadır. Oyunu kaybeden grup kazanan gruba ziyafet vermek zorundadır.

5.2.1.1.3. Yumurta Oyunu

Yumurta dövüş oyunu Güney Türkistan’da özellikle Kunduz Özbek ve Türkmen halkı arasında yetişkinler tarafından oynanan en yaygın oyunlardan biridir. Kunduz gençleri yumurta oyununu genelde bayram, nevrüz ve düğünlerde oynamaktadır. Bu oyun iki kişi arasında oynanır. Oyun “katar” (sıra) ve tek şekilde oynanır. Katar oyununda iki taraf 6-12 yumurtayı sırada dizer ve bir taraftan seçerek yumurtayı dövüştürür. Katar oyununda en son kim kazanırsa tüm yumurtalar onun olur. Ama tek oyunda ise yumurta tek tek oynanır. Tek oyunda yumurta “sarak” (uç) ve “payak” (yumurtanın ters tarafı) olarak oynanır. Önce sarak ve sonra da payak tarafı dövüştürülmektedir. Yumurta oyununda yumurtası kırılan taraf kaybeder. Bu oyunu sadece yetişkinler değil ve genç yaşta olan oğlanlar da oynamaktadır.

5.2.1.1.4. Koşmak Oyunu

Koşmak oyunu Kunduzda genelde gençler tarafından güç ve hızlarını sınamak için oynana bir oyundur. Bu oyun düğün, nevrüz, sünnet toyu ve özel merasimlerde oynanır. Oyuncular sayısı normalde 10-20 kişi ve bazen de daha fazla olabilir. Oyuncular arasında koşmak için bir veya iki kilometrelik mesafe önceden belirlenir ve sonra da koşarlar. Koşmak oyununda tekrar dönüšte birinci, ikinci ve üçüncü olan kişilere oyunu düzenleyen ekip para, sarık ve elbise gibi hediyeler verir.

Bu oyun Kunduz Özbek ve Türkmen yetişkin gençleri arasında en çok oynana ve sevilen oyunlardan biri olarak kabul edilmektedir.

5.2.1.1.5. Kaçar Top Oyunu

Kaçar top oyunu da ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde yetişkin ve bazen de küçük yaşta olan gençler tarafından yani 14 – 20 yaş arasındaki erkekler tarafından beşer beşer veya onar onar kişi şekilde oynanır. Kaçar top oyunu Afganistan’ın özellikle Özbek ve Türkmenlerin yaşadığı kuzey bölgelerinde oynanır ve işbu oyun Afganistan Özbekleri ve Türkmenlerinin geleneksel oyunlarından. Kaçar top oyunu iki grup halinde oynanır, önce iki grubun beyleri seçilir ve sonra oyuncular. Grupların beyleri seçildikten sonra oyuncular farklı isimlerle (meyveler, kuşlar, çiçekler, ağaçlar, güneş, ay, aslan, kaplan, kurt) gibi isimlerle beylerin yanına gelirler ve beylere kaplanı mı yoksa aslanı mı? Almak istiyorsunuz diye sorarlar ve beyler de sıra ile oyuncuların koydukları isimi

söyleyerek personelini seçer. Personeller seçildikten sonra “karri” (top odunu) ile ilk önce top hangi grup tarafından vurulmasını belirlerler. Kaçar top oyununda oynan top, arabaların lastiği veya da bez parçası ve iplerden hazırlanıyor ve bir kısa sopa ile oynanır. Sıra almada birinci olan grup, sopa ile topu vuruyor ve belirlenmiş daireye koşuyor ama diğer grubun personeli topu hızla tutup, kaçan kişiyi belirlenmiş daireye yetişmeden önce vurmaya çalışır, eğer belirlenmiş daireye yetişmeden kaçan kişi topla vurulursa, onlar yenilmiş ve top vurma sırası öbür grubun eline geçer böylece aynı prosedürle oyun devam eder. Hatırlatmam lazım ki Afganistan kuzeyinde yaşayan tüm insanlar gençlik döneminde mutlaka bu oyunu oynamıştır.

Kaçar top oyunu Kunduzda, ilkbaharın birinci gününden itibaren üçüncü güne kadar, genç kızlar ve 25 – 30 arasındaki kadınlar tarafından da oynanır ve ilk günlerde ise alışkanlık olmayınca kas ağırları olur (Yarkin, 2014: 203).

5.2.2. Çocuk Oyunları

Çocuk oyunları, çocukları hayatımızın en sevilen fertleri ve hayatımızın eğlenceli olmasına yer alan en önemli toplum bireyleridir. Çocuklar ergenlik çağına yetişmeden önce bir takım modern ve geleneksel oyunlarla hayatlarına anlam katmaktadırlar. Çocuklar hayatımızda halk geleneğini yaşatan önemli bir parçadır. Kunduz ilinde çocuklar arasında yaşatılan birçok oyun hala devam etmektedir. Bu oyunların bazıları modern olsa da fazlası halk oyunlarından ibrettir.

Kunduzda çocuk oyunları genelde sonbahar, kış ve ilkbahar mevsimlerinde oynanır. Çocuk oyunlarının bazıları erkek-kız arasında oynanır ve bazıları ise sadece erkekler arasında oynanmaktadır.

5.2.2.1. Tuşla Oyunu

Tuşla oyunu genellikle ilkbahar, sonbahar ve kış mevsimlerinde 6 – 15 yaş arasındaki çocuklar tarafından oynanır. Tuşla oyunu bireysel halinde 3, 4, 5 ve 6 çocuk tarafından oynanır. Tuşla oyununu çocuklar çok zevkle oynarlar ve eğlenirler. Tuşla aslında Pakistan ülkesi tarafından üretilip, Afganistan’a gönderilir, yuvarlak şekli var araba misketi kadar bir şeydir ve birçok çeşidi ve rengi bulunur. Tuşların bazılarının içinde ay, bazılarının içinde çiçek ve bazılarının içinde aya benzer şekiller vardır. Tuşla oyunu da tıpkı başka oyunlar gibi Afganistan’ın kuzey bölgesinde oynanır. Çocuklar okuldan ve medreseden gelince eğlenmek amacıyla oynarlar. Tuşla oyununun iki çeşidi vardır.

Birincisi Mateki: Mateki oyununda 6, 7 ve 8 çocuk bir araya gelirler ve yuvarlak bir çukur (mat) kazarlar ve oyuna katılmak isteyen her bir çocuk birer tane tuşla verir ve bir kişi bütün tuşlaları toplar ama başka birisi eteğini sert bir şekilde tutar ve tuşlaları toplayan çocuk tüm tuşlaları öbür çocuğun eteğine vurur ve tuşlalar 6, 7 ve 8 metre kadar uzağa gider, kimin tuşlası en uzağa giderse onun sahibi birinci olur ve en yakınındaki tuşlayı nişan alarak vurmaya çalışır, eğer vurabilirse,

tuşlayı eliyle (mata) çukura atmaya çalışır. Tuşlayı atar eğer (mata) düşmezse ikinci sıradaki çocuk aynı kuralı uygular ve vurarak tuşlayı (mata) düşüren çocuk oyunu kazanmış sayılır ve bir tane tuşla alır.

İkinci Tuştı, aldı (indi ve aldı): Bu tür oyun fakat iki çocuk tarafından oynanır her bir çocuk iki veya üç tuşlayı bir araya toplar ve oynarlar. Tuştı aldı oyununda (mat) yok sadece en uzağa giden tuşla yani birinci olan çocuk rakibinin tuşlasını nişan alarak vurur ve vurunca başarılı sayılır, rakibinin tuşlasını almaktadır.

5.2.2.2. Çillik Oyunu

Çillik oyunu genellikle ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde 10 – 15 yaşındaki çocuklar tarafından grup halinde oynanır, oyuncular sayısı 6 – 20 kişi arasında olup, kısa ve uzun sopa ile icra edilir. Çillik bir karış sopadan yapılır ve bir karış olan sopanın iki tarafı da sivri haline getirilir. Bir karış olan sivri çillik belirlenmiş noktadan uzun sopa ile vurulur ama çillik yere düşünce karşı taraf belirlenmiş daire içine atmaya çalışır eğer belirlenmiş daire içine düşerse, nöbet değişimi olur ve öbür grup oynamaya çalışır.

Çillik uzun sopa ile vurulur ve karşı grubun oyuncuları yere düşmeden semada yakalarsa oyunu kazanır ve çillik vurma şansını elde eder, Eğer semada yakalayamazsa yere düşünce gene alıp belirlenmiş dairenin içine atmaya çalışır eğer belirlenmiş dairenin içine düşerse gene kazanmış sayılır ve çillik vurma şansını elde eder, eğer belirlenmiş dairenin içine düşüremezse, çilliği vuran oyuncu sivrilmış ve yerden kalkmış bölümüne vurarak belirlenmiş daireden çok uzaklara götürür ve her defasında üç kere vurma şansı var, üç defa vurarak belirlenmiş daireden uzaklaştırdıktan sonra elindeki sopa ile ölçülür ve kaç sopa uzaklaştıysa o kadar puan alırlar ve yüz puan alınca oyunu kazanmış sayılır.

5.2.2.3. Aytib Ketti (Söyledi-Gitti) Oyunu

Aytib ketti oyunu, çocuklar oyunudur. Genellikle ilkbahar mevsiminde 8 – 14 yaşındaki çocuklar tarafından grup halinde oynanır ve oyuncular sayısı beşten artık olur. Aytib ketti oyunu tıpkı başka oyunlar gibi Afganistan'ın kuzey bölgelerinde özellikle kunduzda oynanır. Bu oyunu çocuklar ilkbahar mevsiminde çok zevkle oynarlar. İşbu oyuncuları iki gruba ayrılır ve bir noktayı seçerler, önce hangi grup kaçması için piyango ile karar verirler. Bir grubun oyuncuları belirlenmiş noktadan uzaklaşıp gizlenirler ve ikinci grubun oyuncuları ise onları arayıp bulmaya giderler ama bir kişi belirlenmiş noktada kalır ve karşı grubun oyuncuları gelince yakalamaya çalışır. Eğer gizlenmeye çalışan grubun oyuncuları diğer grubun oyuncuları tarafından belirlenmiş noktadan başka yerde yakalanırsa, yakalanınca yakalayan oyuncu, yakalanan oyuncunun başına elini koyar ve belirlenmiş noktaya getirir ama bu defa ise ilk defa kaçıp, gizlenmeye çalışan grup diğer grubun oyuncuları yakalamaya çalışır ve oyun böylece devam eder.

5.2.2.4. Durra İsker (Şal Koklama) Oyunu

Durra isker oyunu da 8 – 14 yaş arasındaki çocuklar tarafından ilkbahar mevsiminde Afganistan'ın kuzey bölgelerinde özellikle Kunduzda grup halinde oynanır ve bu oyun Afganistan Özbek ve Türkmen halkının geleneksel oyunlarından sayılır. Durra bir şal veya başka bir kumaş örülerek yapılır, tıpkı kadınların örülmüş saçına benzer. Çocuklar iki gruba ayrılır ve her bir grup için bir temsilci seçilir ve seçilen temsilciler (Duraya) farklı isimler (at, çiçek, ceylan, karga, kedi, uçak, ateş vb) gibi isimler verir. İki grubun oyuncularını karşı karşıya oturturlar ve hangi grup durranın ismini ilk defa soracağı için piyango ile karar verirler böylece durranın ismini sorarlar. Eğer oyuncu durranın ismini bilmezse 12 durra eline vurulur eğer durranın ismini bildiyse durra öbür grubun eline geçer ve onlar durranın ismini sorar ve böylece oyun devam eder.

5.2.2.5. Pişane Çertek (Alna Vurma) Oyunu

Pişane çertek oyunu da tıpkı başka oyunlar gibi havanın uygun, güneşli ve güzel olduğu günlerde yani ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde 10 – 16 yaş arasındaki ergen çocuklar tarafından grup halinde oynanır. Bu oyunda oyuncular sayısı 5 – 20 kişi olur. Pişane çertek oyununda da oyuncular iki gruba ayrılır ve her bir grup için bir bey yani bir temsilci seçilir ve oyuncular 10 metre mesafe ile bir birilerinin karşısında dururlar, birinci grubun temsilcisi ikinci grubun bir oyuncusunun gözlerini bağlar ve kendi oyuncusunu gözleri bağlı olan oyuncunun yanına gönderir ve gözleri açık olan oyuncu, gözleri kapalı ve bağlanmış oyuncunun alınına parmağı ile vurur ve dönüp yerinde oturur. Vuran kişi yerine oturunca, gözleri kapalı olan oyuncu gözlerini açar ve ona kim vurduğunu sorarlar, eğer bilirse vuran oyuncu onların grubuna gider ve böylece oyun devam eder.

5.2.2.6. Çundak Oyunu

Bu oyun (7-15) yaş arasında olan oğlan ve kızlara mahsustur. Oyun “çift mi? ya da tek” oyununa benzerdir. Bu iki oyunun farkı şudur ki, “çift mi? ya da tek” oyununa oyun sonucu kişinin avucunun “çift mi? ya da tek” olmasına bağlıdır. Ama “çundak” oyununda oyun sonucu kişinin tüm avucunu bulmaya bağlıdır.

Oyun tarzı: kişi kaysı içini eline alarak karşı tarafa elimde kaç tane? Diyerek sorar.

İkinci şahıs, tahmin ederek mesela(7 tane) der. Bundan sonra kişi elindeki kaysı içini gösterir ve birlikte sayarlar, eğer avucundaki kaysı tanesi 7 taneyse karşı taraf yenmiş demektir. O taneleri yenen şahıs alır. Eğer 7 taneden az veya fazlaysa avucuna kaysı tanesi getiren şahıs yenmiştir. Karşı taraf 7 tane veya fazlasını veya azını vermek zorundadır. Oyun tekrardan bir tarafın kaysı içini avucunda saklamasıyla yine devam eder. Oyun iki tarafın isteğine göre ya da bir tarafın kaysı içi tükenmesine değin devam eder.

5.2.2.7. Çift mi? Ya da Tek?

Bu oyun da kaysı içiyle iki kişi arasında icra edilir. Kız ve oğlanlar yedikleri kaysı içlerini toplayarak kendi aralarında ikişer ikişer kişi bu oyunu oynamaktadır. Oyun oynama tarzı şöyledir: Bir kişi birkaç tane kaysı içini kendi avucu içinde saklar ve karşı tarafa “çift mi? ya da tek” diyerek sorar. Karşı taraf da tahmin ederek çift ve ya tek der. Çiftler, 2, 4, 6, 8 ve 10 gibi rakamlardır. Tek ise 1, 3, 5, 7, 9 ve 11 gibi rakamlardır. Karşı taraf tahmin ettikten sonra çift veya tek diyerek cevap verir. Mesela; ikinci kişi çift demişse ondan sonra avuçtaki kaysı tenleri sayarlar. Eğer kaysı çiftse çift diyen kişi ve eğer tek ise avucuna kaysı tanesi getiren kişi yener. Ve çift diyen kişi avuçtaki tane sayısını ödemek zorundadır. Yine oyun yeniden bir tarafın avucuna kaysı için getirmekle tekrar devam eder. Genelde oyun bir tarafın kaysı içi taneleri bitinceye kadar devam eder.

5.2.2.8. Yarakı Mağz

Bu oyunu (7-15) yaş arasında olan erkek ve kız çocuk oynamaktadır. Oğlanlara göre kız çocuklar bu oyuna çok ilgi gösterir. Oyun iki kişi arasında icra edilir. Halk arasında şöyle bir inanış var, eğer kaysıyı yedikten sonra kaysı içini yemezse kişinin karnının yel alacağına ve ağrıyacağına inanılır. Eğer kaysı içi yenirse bu karın ağrısını gidereceğine inanılır. Çocuklar kaysı içini toplayarak kendi aralarında çift mi? ya da tek ve yarakı mağz gibi oyunlar oynamaktadır. Oyundan sonra o kaysı tenlerini kırarak yerler.

Yarakı mağz oyun tarzı şöyledir: Kaysı yenilirken ve bazen de badem içi çift olur. Şöyle ki, arkadaşıyla yarakı mağz oynayacak olan çocuk bu kaysı içiyle oyun oynamaktadır. Yani iki tane kaysı içinden, birini kendisi ve başka birini de onunla oyun oynayacak olan arkadaşı yiyecek böylece iki çocuk iddiaya girecek. Şu gibi oyun süresi şu andan başlıyor. Oyunu kimin kaybedeceği ve kimin kazanacağı sabah erken belli olur. Bu oyunda her kes sabah erken uyanırsa ve rakibi olan arkadaşının evine giderek ilk “Merhaba ya Yarakı” derse o oyunu kazanmış sayılır. Yukarıdaki cümleyi her kes önce söylerse oyunu o kazanır. Bazen rakibi olan çocuk o birinin evine “Merhaba ya Yarakı” demeye giderken o bir rakip duvarın köşesinde gizlenir arkadaşının gelmesini ve onu gafil avlamak için pusuya yatar. Arkadaşı onun evinde gafil avlamak isterken yolda kendisi gafil avlanır ve oyunu kaybeder. Bu oyun bazen ikiz badem içiyle de oynanmaktadır.

5.2.2.9. Nahunak Oyunu

Bu oyun 2-3 veya da çok sayıda olan oyuncular arasında genelde (12 yaşında olan erkek çocuklar) arasında oynanmaktadır. Oyun tarzı şöyledir:

Oyun oynayacak olan çocuklar bir az mesafeyle düz zeminde yan yana otururlar. Her birinin elinde birer tane ceviz bulunur ve cevizi zemin üzerine koyarlar. Oyuncular sırasıyla, her kes bir kere kendi cevizi hareket ettirecek. Oyun esnasında her oyuncu cevizi kendi istediği rakibinin cevize bir tırnak fasilesinde yakınlaştırmak istiyor. Her oyuncu bu işte başarılı olursa, oyunu o kazanır ve rakibinin cevizi alır. Cevizi kaybeden oyuncu tekrar başka bir ceviz ortaya atarak oyunu devam

etmek zorundadır. Bu oyunu kazanan daha çok cevizini rakiplerinin cevizine bir tırnak yaklaştıran en maharetli ve zeki çocuktur. Bu oyun oyuncuların isteğine göre devam edecek. Ne zaman oyuna son vermek istiyorlarsa bu konuda serbestler.

5.2.2.10. Dol Dol (Çukur Çukur)

Bu oyunu genellikle genç erkek çocuklar iki kişi arasında oynarlar. Ve bazen de oyuncular sayısı üç kişi de olabiliyor. Oyun genelde duvar dibinde iniş yerlerde oynanır. Duvar dibinde iniş başında 15-20 ceviz sığacak bir çukur kazarlar ve oyunculardan birisi o çukurun başına “Dol, Dol” diyerek oturur. İkinci oyuncu çukurdan iki metre uzaklıkta olan belli yerde bulunacak. Oyuncular oyun gereği eteğinde ceviz alır. Çukur başında olan oyuncu sayısı belli olmayan bir miktar ceviz elini alarak ceviz atacak olan rakibine şöyle der:

- Çift mi ya da tek?
- Çift(Örnek)

Bundan sonra ceviz atılacak noktada bulunan oyuncu, elinde bulunduran cevizleri dikkatle çukura atacak. Büyük ihtimalle cevizlerin birçoğu çukura ve bir kısmı da çukurdan dışarıya düşecek. İki oyunca çukura düşen cevizleri birlikte sayarlar, eğer çukura düşen cevizler çift ise, kaybeden oyuncu çifti seçen oyuncu olacaktır.

5.2.2.11. Çahar Puçak (Dört Kabuk)

Bu oyunda oyuncular sayısı iki kişi ve yaş aralıları da 8-16 yaş arasındır. Bu oyunu genelde erkek çocuklar oynamaktadır. Oyun tarzı şu şekildedir:

Oyun tarzı: bu oyunu çocuklar ceviz kabuğu ve bazen de fıstık kabuğuyla oynamaktadır. Oyun için dört tane ceviz kabuğu alırlar ve oyunu genelde idea şeklinde dört ceviz kabuğu aracılığıyla icra etmektedir. Bilindiği gibi ceviz kabuğunun bir yüzü çukur ve başka bir yüzü de bir az dik olur. Bu aşamadan sonra bir oyuncu dört tane olan fıstık veya ceviz kabuklarını alır ve zeninden yukarı atar. Ceviz kabukları yere düşünce aşağıdaki durumlardan birini kendine alır:

- a. Bütün kabukların bir yüzü dik olan kabukların tümü mümkün yukarıya doğru durur. Bu durumda kabukları yukarıya atan oyuncu oyunu kazanır. Eğer dik olan ceviz kabuklarından iki tanesi yukarıya ve iki tanesi de zemin tarafa gelirse bu takdirde de önceki oyuncu ideayı kazanır.
- b. Eğer üç dik ceviz kabuğu yukarıya ve birisi zemin tarafa durursa kabuğu atan kişi oyunu kaybeder.
- c. Eğer içi çukur olan üç ceviz kabuğu havaya ve biri de tersine durursa yine de ilk oyuncu oyunu kazanır.
- d. Eğer kabukların hepsinin iç tarafı yani çukur tarafı yukarıya gelirse bu durumda da kabuğu havaya atan kişi oyunu kaybeder. Öbür oyuncu ideayı kazanır.

Böylece, “Çahar puçak” oyunu oyuncuların isteğine göre devam edecek. Eğer kabukları yukarıya atan oyuncu ideayı kazanmışsa tekrar kabukları kendisi vahaya atabilmektedir. Eğer oyunu kaybederse gelecek sıra kazananın olur.

5.2.2.12. Murgak (Sopa Topu) Oyunu

Bu oyun erkek çocuklara has bir oyundur, bu oyunu kız çocuklar oynamamaktadır. Oyunu oynanacağı mevsim sonbaharın sonu, kışın sonu ve baharın başlangıcıdır. Oyuncular sayısı kesin değil ve beş kişiden de fazla olabilmektedir. Bu oyun top ve “danda” (sopa) aracılığıyla oynanmaktadır. Oyun tarzı şöyledir:

Oyuncular arasından biri top vuracak ve biri ise top verecek şeklinde seçilir ve geri kalan oyuncular bu iki kişi arasında bölünür. Oyun başı olanlara ise “Bek/ bey/ büyük” adı verilmektedir. Kalan oyuncular hepsi vurulan topu tutmak için oyun sahasında dağılırlar. Top vuracak olan kişi topu sopayla havaya vurur. Topun havaya çok yüksekte gitmesi çok önemlidir. Top havaya çok yüksek giderse oyuncular bu topa “Murgak” derler. Top yere düşerken her oyuncu topu tutmağa mücadele verir. Topu tutan kişi önceki top vuran oyuncunun yerine geçer ve top vurur. Oyun bu şekilde devam eder topu tutan kişi top vurmaya geçebilmektedir. Oyun, oyuncuların kendi güç ve isteklerine bağlıdır. Ne kadar oynamak isterlerse oynayabilmektedir. Bu oyun genelde genç çocuklar arasında oynanmaktadır.

5.2.2.13. Çillek Ötti (Çilley Geçti) Oyunu

Bu oyunun katılımcıları genellikle erkek çocuklardır. Oyun 2-5 oyuncu katılımıyla icra edilir. Bu oyun “Çillek ve sopa vuruşuyla” aslında güç gösterme gösterisi olup oyunda kazanma ve kaybetme söz konusudur.

Oyuncular her birisi kendine özel Çillek ve sopa” ve bazen de bir sopa ve kaç tane çillek yanında bulundurur.

Oyun tarzı:

Oyuncular kendi aralarında belli bir yeri oyun başlanış noktası tayin ederler. Tüm oyuncular oyuna İştirak edebilir ve tayin edilen noktadan birer çillek vurmaktadır. Yani önce ilk oyuncu, sonra ikincisi, üçüncüsü vd. böylelikle devam ederler. Çillek vurulan yerden kimin vurduğu çillek daha ileriye geçtiği görülmektedir. Kimin vurduğu çillek önceden tayin edilen noktayı geçerse oyunu o kazanmıştır ve kazanan kişi başkalarının çilleğini yerden toplar alır. Bundan sonra oyun tekrar önceki gibi baştan başlar. Böylelikle çillek oyunu oyuncuların isteği sürece kadar devam etmektedir.

5.2.2.14. Mara Yâd Tura Framuş (Benim Hatırımda Sen Unuttun) Oyunu

Bu oyunda oyuncu sayısı iki kişi olup oyuncular erkek ve kadın olabilirler. Oyuncuların yaş ortalığı 7-35 yaşındadır.

Oyun tarzı: bu oyunun icra edicileri bir ağaçtan odun parçasını kopararak, biri bir ucundan öbürü ise bir ucundan tutarak kırarlar. Oyun bir idea üzerinde iki kişi arasında anlaşmayla gerçekleşir. Oyun ideaya girişen tarafın birinin öbürüne bir şey vermesiyle, nesneyi verirken de “Mara yâd tura framuş (Benim hatırımda sen unuttun)” veya kısaca “mara yâd (benim hatırımda)” diyerek karşı tarafa idealarını hatırlatır ve oyunu kazanır. Eğer ikinci kişi idealarını hatırlıyorsa birinci kişiden nesneyi alırken “mara yâd (Benim hatırımda)” diyerek tepki verir. İdeayı unutmamışsa kişi oyunu kaybetmez. Eğer ikinci kişi idealarını unutmuş olsa, birinci kişi oyunu kazanır. Kazanan kişi rakibinden kazandığı şeyi tahsil eder. Bazen bu oyun iki tarafın zekâsına göre aylarca sürebilmektedir.

5.2.2.15. Beş Taş Oyunu

Bu oyun genel olarak kız çocuklar tarafından oynanır. Oyunda badem boyutunda beşer tane taş seçilir. Oyuncular sırayla oyuna başlar. Bel taş oyunu birer birer, ikişer ikişer, üçer, üçer, avuçta durdurma, el arkası ve el çevirme gibi maharetle oynanır. Oyunda kim daha maharetli oynarsa taşlar elinden düşmemiş şekilde yukarıdaki aşamaları geçmişse o oyuncu kazanmaktadır.

Bu oyun Kunduz Özbek ve Türkmen Türkleri arasında en sevilen oyunlardan biridir.

5.2.2.16. Çenak (İddea) Oyunu

Çenak oyunu da Güney Türkistan’da başka etniklerde olduğu gibi Özbek ve Türkmen Türk boyları arasında da oldukça yaygın bir iddia oyunudur. Çenak oyunu de “Mara yâd tura framuş (Benim hatırımda sen unuttun)” oyununa benzer bir oyundur. Farkı şudur ki, “Mara yâd tura framuş (Benim hatırımda sen unuttun)” oyununa ağaç odunu kırarak iddiaya girişirken çenak oyununda ise sofranın üzerinde tavuk ve keklik gibi hayvanların eti yenildikten sonra tavuğun göğüs kısmındaki “çenak” adı verilen bir ince kemiğin kırılmasıyla iddiaya girilir. Bu oyunda da kişi rakibine eşya verince “Mara yâd (Benim hatırımda)” cümlesini söylemelidir. Böylelikle iddiayı unutan kişi oyunu kaybeder.

Bu oyunda kaybeden kişi önceden anlaştıkları ziyafeti veya her hangi bir şeyi vermek zorundadır. Bu oyunda iki tarafın isteği ve anlaşması üzerinde nesne verilir. Bundan dolayı halk arasında bu oyun “Çenak dilha (İstekli iddia)” adıyla da meşhurdur.

5.2.2.17. Dervaze Dervaze (Kapı Kapı) Oyunu

Bu oyun aslında sına ve zekâ ve cismani bir oyundur. Bu oyun genelde (bahar ve yaz) aylarında 10-16 yaş arasında olan erkek çocuklar tarafından icra edilir ve oyuncu sayısı kesin değildir. Ama 12 kişiden fazla olur ve iki bölüğe ayrılırlar. Oyuncular başta iki tane “Mir(Başçı)” olmak suretiyle her kesin yetenek ve zekâsına göre iki tarafa ayrılır.

Oyun icra tarzı:

İki “Mir (Başçı)” bir anlaşma suretinde komşulardan birinin kapısını seçer ve grubunda olan çocukları önceden belirlenmiş kapının bulmalarını söylerler. İki grup oyuncuları her birisi çeşitli kapıları ad alırlar. Her grubun oyuncusu önceden “Mir (Başçı)” tarafından belirlenen kapıyı bulursa o grup kazanmış sayılır. Kaybetmiş taraf ise kazanan grubu belirlenen kapıya kadar ve tekrar “Mir (Başçı)” ların bulundukları yere kadar sırtlarına birer kişi taşımak zorundadır. Bazen kazanan oyuncuların kaybetmiş oyuncuların taşınması sırasında geri dönüşte “Mir (Başçı)”ler birbirinin anlaşmasıyla “piyada balai suvara (Yerde olan sırtta olanın üstüne!)” diyerek seslenir.

Bu sırada kazana grup kaybeden grubu kalan fasileye kadar sırtına taşımak zorundadır.

5.2.2.18. Dokuz Taş Oyunu

Bu oyun da beş taş oyunu gibi genelde kız çocuklar tarafından oynan ve çok meşhur bir oyundur. Bu oyunu Kunduzda yaşayan Özbek ve Türkmen çocukları iki kişi bir araya gelince oynar. Oyun bir az karışık oyundur. Oyunda oyuncular elinde dokuz tane taş bulunur. Oyuncu oyun sırasında dokuz tane taşı aynı zamanda yukarıya atarak el arkasında almalı ve bir de elindeki taştan sekizi yerde olup biri elinde olacak oyuncu elindeki tek taşı yukarıya atatarak aynı anda yerdeki sekiz taşı almalıdır. Böyle yapabilen oyuncu kazanmış sayılır ve rakibinin taşlarını alır. Bu oyun bazen ödül üzerinde de oynanır. Kaybeden kişi kazanan kişiye az miktarda para ya da yiyecek bir şeyler verir.

Bu oyun Güney Türkistan’da Özellikle Kunduz Özbek ve Türkmen çocukları arasında hala da devamını sürdürmektedir.

5.2.2.19. Karışak (Karış) Oyunu

Bu oyun genelde erkek çocuklar arasında oynanmaktadır.

Oyun oynama tarzı:

Bu oyun geniş ve düz bir yerde oynanır ve oyuncular arasında sıra ise nöbetle değişir. Oyun, oyunculardan birinin bir tuşlayı zeminde harekete getirmesiyle başlar. Bu oyunda kazan kişi o kişidir ki, oyun esnasında elinde olan tuşlayı rakibinin tuşlasına en fazla bir karış yakınlığa bilirse.

Oyuncular zekâsını kullanarak, tuşlasını rakibinin tuşlasına bir karış yakınlığa bilirse için çaba harcarlar. Bu işi başaran kişi, kazanmış sayılır ve yanın bir karış yaklaşan rakibinin tuşlasını alır. Kazanan kişi yine başka kişilerle rekabetine devam etmektedir. Tuşlasını kaybeden kişi hemen başka bir tuşla hat üzerinde koyarak oyuna katılır ve devam eder. Böylelikle oyun iki tarafın anlaşması ve yorulmasına kadar devam eder.

5.2.2.20. Kağız Peran (Uçurtma) Oyunu

Bu oyun 6-15 yaş arasında olan erkek çocukların ve bazen de daha büyük yaşta olan kişilerin saatlerce oynadığı oyundur. Bu oyun daha çok sonbahar mevsiminde oynanmaktadır. Uçurtma oyunu kunduz ilinde sadece vuruşturmak ve hava vermekten ibaret değildir. Hakeza onların uçurtmaları genelde kuyruklu ve uçurtma ipliği ise cam vurulmadan kullanılmaktadır. Uçurtma düzeltmesinde hasarın incecik odunu ve naylon parçası gerekmektedir. Uçurtmanın üç kanadında da uzun ve renkli naylon parçaları bağlanılmaktadır. Onların uçurtması havaya uçtuktan sonra, çok yükseklerle yükselir ve havasız havada muallak kalır. Uzun kuyruk ise uçurtmanın daha da havalanmasına yardımcı olur. Böylelikle çocuklar ancak uçurtmayı havaya uçurmakla eğlenir ve daha hoşça zaman geçirirler.

5.2.2.21. Ak Terek Gök Terek Oyunu

Bu oyun genç kızlara özel bir oyun olup erkek ve yaşı büyük olan evli kadınlar katılmamaktadır. Bu oyun sadece genç kızlar tarafından icra edilir. Bu oyunu genç kızlar gezilerde Çarşamba günleri bahar mevsiminde icra eder. Bazen de özel törenlerde de icra edilir. Oyuncu sayısı 14-20 kişi aralığında olup bazen de bu sayıyı da geçebilmektedir. Oyun iki grup arasında icra edilir.

Oyunun icra tarzı:

İki gruba ayrılan çocuklar 5-6 metre fasilede saf tutarak birbirinin elinden katı şekilde tutar. Bu esnada “Anne başı” adı verilen grup reisleri aşağıdaki cümleleri iki grup “anne başı” arasında özel ahenkle söylenir:

- Ak terek
- Gök terek
- Sizden bize kim gerek?
- Bizden size koşup gelebilen şahbaz gerek.

Kişi en son cümleyi söyleyen “anne başı”yla birlikte hızla ikinci grup tarafına doğru koşar ve eline bileziği olan karşı taraftaki iki kişinin eline vurur. Eğer koştuğu grubun elinde vurduğunda o gruptaki iki kişinin eli bir birinde çözülürse, eli çözülen gruptan önceki gruba bir kişi getirilmektedir. Eğer o sırada karşı grubun eli çözülmezse koşan kişi karşı gruba alınır. Bundan sonra oyun tekrar önceki gibi devam eder. Birkaç kere oynadıktan ve yorulduktan sonra hesaplanır. Yani karşı gruptan çok kişi alan grup oyunu kazanmış sayılır. İlginçtir, bazen öyle güçlü kızlar ortaya çıkıyormuş ki hiç yenilmezmiş. Bu oyun hatta bazen köy kızları arasında yarışma olarak da gerçekleşiyormuş.

5.2.2.22. Bobam Bobam (Dede Dede) Oyunu

Bu oyun genç kızlara özel bir oyun türüdür. Bazen de küçük (8-12) yaşta olan erkek ve kız çocuklar birlikte bir araya gelerek yapabilirler. Oyuncu sayısı on kişiden fazla olabilir. Oyun genelde akşam ve gece tarafı ay ışığında oynanır.

Oyun oynama tarzı:

Oyuncular hep bir arada yuvarlak bir daire oluşturarak birbirinin elinden tutar. Bu dairenin iki tarafında tecrübeli ve daha yetenekli iki oyun yöneticisi yer almaktadır. “Anne başı” adıyla bilinen iki yönetici kendi aralarında soru-cevap şeklinde özel ahenkle soru-cevap yaparlar:

İlk “Anne başı”: Bobam Bobam!

İkinci “Anne başı” : Canım Bobam Bobam!

-Koyununuz nerede?

-Ala dağda.

-Ne yiyor?

-Gışa(ot) yiyor.

-Ne sıçıyor?

- Yağ sıçıyor.

-Yağı nerede?

-Yağ tasında.

-Sütü nerede?

-Sütlüğünde.

-Kunduz kapsı nerede?

-İşte!

-Davul mu, zurna?

-Davul! (örnek)

Sonra soru soran yönetici, başka oyuncuların eli elindeyken “Nağra gideng, nağra gideng” diyerek cevap verecek olan kişinin yanındaki oyuncunun kolu altından geçerler ve el tutuşması bozulmaz. Bu süreç ta karşıdaki yöneticiye gelinceye kadar soru-cevap tekrar edilerek devam edecek, en sonda iki yönetici hariç başka tüm oyuncuların yüzü tersine dönecek. Sonunda ikinci yönetici soru soracak:

-Zincir sert mi?

-Evet sert.

-Çeksem kopar mı?

-Hayır.

Sonra iki yönetici de zincir şeklinde olan oyuncuları tersine çevirecek. Oyunculara zincirlerinin kopmaması için çaba harcarlar. Tartışmalar ta zincir olan ellerin sıkışmasına kadar devam ederek oyun sona erer.

Bazen, zincir olan ellerden geçme sırasında iki oyuncu başkalarının geçme bilmemesi için yolu onlara sıkıştırır ve oyuncuları durdurur. Bu sırada yolu sıkıştıran oyunculara başkalarına şöyle sorar:

-Damadınızın adı ne?

-“Pazarda var alaca, adını bilmiyorum falanca” diyerek cevap verirler.

5.2.2.23. Deve Dövüş Oyunu

Bu oyun genel olarak Kunduz Özbek ve Türkmen Türkleri arasında özellikle Türkmen halkı arasında en çok popüler oyunlardan biri sayılır. Bu oyunu gençlerden ziyade yaşlı adamlar bahar aylarında, düğünlerde, sünnet toylarında ve özel merasimlerde iki deveyi dövüştürerek gerçekleştirir. Deve dövüş oyununda para kazanma ve kaybetme de söz konusudur. Devesi kazanan kişi birçok miktarda para da kazanmaktadır.

5.2.2.24. Keklik Oyunu

Keklik oyunu Kunduz halkı arasında özellikle Özbek ve Türkmenler arasında çok popüler ve sevilen oyunlardan biridir. Bu oyun genel olarak yaşlı adamlar tarafından ilkbahar düğün, sünnet toyu ve benzeri merasimlerde iki keklik bir arada getirilerek keklik dövüşü yapılır. Keklikler özel beslenir ve bazı kekliklerin fiyatı bin doları bile aşmaktadır. Keklik oyununda para kazanma ve kaybetme de söz konusudur. Kekliği kazanan kişi para da elde etmektedir.

5.2.2.25. Horoz Oyunu

Bu oyun en çok sonbahar, kış ve ilkbahar mevsiminde oynan oyundur. Horoz oyunu da keklik ve bıldırcın oyunları gibi bir daire içinde etrafı adamlarla kuşatılarak oynanmaktadır. Horozlar sahibi tarafında özel beslenir. Bazı horoz sahipleri dövüşecek olan horozlarına badem içi ve fıstık bile yedirmektedir.

Kunduzda horoz dövüşçüleri arasında horozlar “kulangi” ve “hasak” olarak ikiye ayrılır. Kulangi horozu hasak horozuna göre daha dövüşçü horozdur. Keklik ve bıldırcın dövüşü oyunlarında olduğu gibi horoz oyununda da para kazanma ve kaybetme söz konusudur. Horozu kazanan kişi para

kazanmaktadır. Horoz dövüşü oyunu bazen köy, ilçe ve bazen ise iller arasında gerçekleşmektedir. Horoz dövüş oyunu genelde düğün, sünnet toyu ve benzeri özel merasimlerde gerçekleşmektedir.

5.2.2.26. Köpek Dövüşü Oyunu

Köpek dövüşü oyunu Kunduzda genel olarak Özbek ve Türkmen gençleri ve orta yaşta olan adamlar tarafından dövüştürülür. Bu dövüş Kunduz genelinde Özbek ve Türkmen halkı arasında çok popülerdir. Oyun genellikle sonbahar, kış ve ilkbahar mevsimlerinde gerçekleşir. Oyun genel olarak her hafta sonu oynanır. Bu oyun iki köpeğin bir arada getirilmesiyle başlar, köpekler bir birini adeta parçalayacak biçimde vahşice saldırarak ısırır. Dövüş sahnesinden kaçan köpek kaybetmiş ve öbürü ise kazanmış sayılmaktadır. Köpekler sahipleri tarafında etle özel beslenmektedir.

5.2.2.27. Budana (Bıldırcın) Dövüşü Oyunu

Bıldırcın kunduz Özbek ve Türkmen halkı tarafından özel bir biçimde yaz mevsiminde buğday ve mısır gibi yeşil bitkiler arasından yakalanır. Bıldırcın dövüşü oyunu genel olarak yaşlı adamlar tarafından dövüştürülür. Oyunda iki taraf kendi bıldırcınlarını kafeslerinden çıkararak birbirine saldırmasını ister. Bıldırcınlar kafesten çıkınca bir birine vahşice saldırır ve karşı tarafı yenmeye çalışır. Bu oyunda sahneyi terk eden bıldırcın kaybetmiş öbürü ise kazanmış sayılmaktadır. Bıldırcını kazanan kişi para da kazanmaktadır. Bıldırcınlar genel olarak daha güzel ötmesi için beslenir. Sabah erken saatlerde bıldırcın sesi kulağa çık hoş gelir (KK: Nakibullah Bay).

ALTINCI BÖLÜM

6. HALK EDEBİYATI

6.1. Fıkralar

6.1.1. Nasrettin Hoca

ملا نصرالدین

بیر کیچه ملا نصر الدین توش کوره دی، بیر آدم توشیگه ملا گه 99 دینار بیره دی. ملا ایکی ایاغینی بیر موزه گه بیرلشتیره دی تا 100 دینار بولمسه آلمیمن دیدی: شوندى جنجال قیلیب تورگچ بیردن اویغانه قاله دی، بانینگه قره یدى هیچ کیم بوق بیله دی که توش ایکن پس کوزینی یومه دی خیر 99 دینار بولسه قبولیم بار دیدی.

Nasrettin Hoca

Bir gece Nasrettin hoca rüya görmüş. Rüyasında bir ona 99 dinar vermiş. Hoca ise: 100 dinar olmazsa almam diye tutturmuş.

Şöyle tartışırken birden uyana kalmış. Yanına bakmış kimse yok rüya olduğunu anlamış. Sonar da tekrar gözünü kapatmış ve tamam tamam 99 dinar ola da Kabul ederim deniş.

6.1.2. İki Ortak

ایکی اورتاق

ایکی اورتاق بیرکته سوپر مارکیت ده بیر آرگه کیله دی. ساغلیک لرینی سوره گندن کیین بیر یسی او بیر آوگه قره ب بو بیرده نمه قیله سن دیدی؟

ایکینچی اورتاق: خاتونیمنی یوقتیب من اونی قره یچمن دیدی.

بیرینچی اورتاق: مین هم خاتونیمنی قره بیمن آزگینه اول شو بیرده ایدی حاضر یوق دیدی.

ایکینچی سی سوره دی: خاتونینگ نی قندی قهواره وشکلی بار دیدی؟

بیرینچیسى: اوزون طلا ساچلی و قیزیل کییمی بار دیدی و سینیکی قندی دیدی؟

ایکینچی دیدی: مینی خاتونیمنی یوقت کیل سینی خاتونینگنی قره یمیز دید.

İki Ortak

İki arkadaş bir markette bir aya gelmiş. Selamlaştıktan sonra birisi o birine burada ne yapıyorsun demiş?

İkinci ortak: hanımımı kaybettim onu arıyorum demiş.

Birini ortak: ben de hanımımı arıyorum bir az önce şuradaydı şimdi yok demiş.

İkincisi sormuş: hanımın nasıl biriydi ve nasıl tipi vardı demiş?

Birincisi: uzun altın rengi saçlı ve kıızıl kıyafeti vardı seninki nasıldı diye arkadaşına sormuş?

İkincisi demiş: benimkini boş ver gel seninkini arayalım demiş.

6.1.3. Nasrettin Hoca ve Oğlu

ملا نصرادین و اوغلی

ملا نصر الدین نی اوغلی آته سیگه سوریدی:

آته، فقیرلیک نیچه کون دوام قیله دی؟

ملا دیدی: قیرق کون اوغلیم.

اوغلی دیدی: قیرق کوندن کیین بای بوله میز مه؟

ملا جواب بیره دی: یوق اوغلیم، عادت قیله میز...

Nasrettin Hoca ve Oğlu

Hocanın oğlu babasına sormuş:

Baba; fakirlik kaç gün sürer?

Hoca demiş: kırk gün oğlum.

Oğlu demiş: kırk gün sonar zengin mi olacağız?

Hoca cevap vermiş: hayır oğlum alışacağız...

6.1.4. Fare ve Kapan

چېچقان و قاپقان

بیر چېچقان اویده قاپقانی کوردی.

تاووق، قوی و هوکیزگه خبر بیردی.

برچه سی: قپقان سینی قینچیلایگینگ بیزلرگه تیگیشلی دیدی.

ایگه سینی چاقتی. بیر بیلان قاپقانگه توشتی و او ی

تاووق نی سوپب اونگه شوربا پیشیردی لر؛

کسل نی کورگنی کیلگن لر اوچون قوینی باش کیستی لر؛

هوکیزنی هم ترحیم مراسیمیده سویدی لر؛

اوشبو بوتون مدته، چېچقان دیوارنی تیشیگی دن باقردی و بیغلردی.

مینگه تیگیشلی دیمنگ لر.

Fare ve Kapan

Bir fare evde kapanı görür.

Tavuk, koyun ve öküzle haber verir.

Hepsi: kapan senin sorunun bizi ilgilendirmez dediler.

Bir yılan kapana kısıtırıldı ve ev sahibini soktu.

Tavuğu kesip hastaya pişirdiler.

Hasta ziyaretine gelenler için koyunu kestiler.

Öküzü de sadaka diyerek baş kestiler.

İşbu bu müddette fare duvarın deliğinden izler ve ağlardı.

Beni ilgilendirmez demeyin.

6.1.5. Dört Bacanak

تورت باچه

بیر کیشی نینگ تورت کیشی باچه سی بار ابدی. اولر، اونینگ اویيگه مهمان بولدیلر. تورتتله باچه شیرین چای ایچیشگه عادتلی بار ابدی.

خاتینی پیاله لرگه چای سوزه توریب:

-چاکلیتیمیز توگبدی، شکریمیز هم یوق، دبدی ابریگه.

-هیچقیسی یوق، توزه ته من، دبدی ابر.

ابر مهمانلر آلدیگه چایینی کپلتیریپ، دبدی:

-آغه-اینیلر! پیاله لرنینگ بیریکه شکر نشلمه گنمن. هرکیم گه توغری کپلسه طالعیدن کورسین. ابرته آقشام برچه میز باله-چقه لریمیز بیلن اوی گه مهمان بوله میز!

برچه لر چایینی ایچدیلر و هیچکیم بیر نرسه دپمه دی. حتی اولردن بیرى، مهماندار بولیشدن قورقیب دبدی:

-اکه، قنچه شیرین قیلیب سن، بیزنینگ ساغلیغیمیزنی هم اویله گین ابدی – اخیر؟!!!

Dört Bacanak

Birinin dört bacanağı varmış. Bacanakları onun evine misafir olmuşlar. Dört bacanak da şekerli çaya alıştı.

Hanımı bardaklara çay koyarken:

-kocasına çikolatamız da bitti, şekerimiz de yok dedi:

-önemli değil ben ayarlarım dedi kocası.

Hanımın kocası, misafirlere çayı koyarak dedi:

Arkadaşlar! Bardakların birine şeker atmış değilim. Her kese denk gelirse talihinden görsün dedi. Yarın akşam hepimiz ailece evine misafir olacağız dedi!

-her kes çayı içti kimse bir şey demedi. Hatta onlardan bir evine misafir olmasından korkarak dedi:

-Abi, ne kadar tatlı yapmışsın çayı, en azından bizim sağlığını da düşünüydin demiş.

6.1.6. Taksici ve Yolcu

تاكسيچى وسوارى

بىر كىشى موتردن توشىب، اېشىگىنى قىنىق ياپدى.

ھىداوچى بولسە: بىخى ھۆكىزدېك سن، دېدى!

او آدم قېتە اېشىكنى آچىپ، قىنىقراق اورىپ ياپدى.

شوندا ھىداوچى دېدى: نېمە گپ؟ نېمە قىيىنچىلىگىنگ بار؟

او آدم دېدى: ھېچ، قويروغيم (ئىمىم) اېشىك ارە سىدە ايلينيپ قالگن اېدى!

Taksici ve yolcu

Bir kişi arabadan inip kapıyı sertçe vurdu, kapadı.

-Taksiciyse: öküz gibisin dedi!

- o adam tekrar kapıyı açarak, daha da sert kapattı.

-sürücü dedi: ne haber? Ne problemin var dedi?

-o adam dedi: hiç, kuyruğum kapı arasında sıkışmıştı dedi!

6.1.7. Nasrettin Hoca

ملا نصر الدين

ملا نصرالدين بىر قىشلاققە باردى. قىشلاقلىكلردن بىرى دېدى:

-مېن سېنى اېشىگىنگ يوزىدن تانييمن!

ملا نصرالدين جواب بېردى:

-بونىنگ عجانرلى بېرى يۇق. اېشكلىر بىر-بىرىنى يىخى تانييدىلار!

Nasrettin Hoca

Nasrettin hoca bir köye gitmiş. Köylülerden biri demiş:

-ben seni eşeğin yüzünden tanırım demiş!

-Nasrettin hoca cevap vermiş:

-bunun ilginç bir tarafı yoktur. Eşekler bir birini iyi tanırlar demiş!

6.1.8. Hazır Cevap

حاضر جواب

کیمدیر بهلول نی مسخره قیلماق اچون، آیتکن که:

مین اوزاق دن سینی اولترگنینگ نی کوریب، ایشک اوتورگن دیب اویله بیدیم.

بهلول جواب بیرگن:

مین سینی اوزاق دن کوریب، آدم کیله یات مکن دیب اویله بیدیم.

Hazır Cevap

-Birisi Behlulu aşağılamak için demiş:

-Ben uzaktan senin oturuşunu görerek, eşek mi oturmuş diye düşündüm demiş:

-Behlul Cevap vermiş:

-Ben seni uzaktan görüp, adam mı geliyor diye düşünmüştüm demiş!

6.1.9. İki Eşlilik

ایکی خاتون لیک

بیر حققداندن سؤره دیلر:

-قچانگچه سیزلر ابرککلرگه ایکی خاتین آیشلریگه رخصت بیره سیزلر؟

حققدان جواب بپردی:

-خاتینلر، ابرککلرنینگ ایکینجی خاتینی بولمسلیکنی اورگنگنلریگچه!

İki Eşlilik

-Bir hukukçudan sormuşlar:

-Ne zamana kadar erkeklere siz iki eş alması için izin verirsiniz demiş:

-Hukukçu cevap vermiş:

-Hanımlar, erkeklerin ikinci eşi olmamasını öğreninceye kadar!

6.1.10. Hırsız

اوغرى

بىر كىشى نىنگ خۇرجىنى نى اوغىرلە دىلر و خۇرجىندە گى برچە ماللىرى برباد بۇلدى!...

مردم دېدىلر:

"-ياسين" سوره سىنى اۇقىگىن. اونى اۇقىشىنگ بىلن مالىنگ تاپىلە دى!

مالى برباد بۇلگن كىشى دېدى:

-بوتون قرآن بىرگە خۇرجىن ايچىدە اېدى!

Hırsız

Birisinin hibesini çaldılar, hibedeki bütün eşya havaya gitti!...

-Halk dedi:

-“Yasin” süresini oku, onu okursan malın bulursun dediler!

-Malı berbat olan kişi dedi:

-Bütün Kuran hibe içindeydi dedi!

6.1.11. Sakin Adam

سیکین آدم

بیر کیشی جدا سېکین یوره دیگن اېشککه مینیب کپتماقده اېدی.

-قه پېرگه کپته سن؟ دېب سوره دیلر.

-جمعه نمازیگه! دېدی او.

-ای نادان، بوگون سه شنبه- کو!

-بو اېشک مېنی شنبه کونی هم مقصدگه بپنکزسه، بختلی من!

Sakin Adam

Bir kişi çok yavaş yürüyecek olan bir eşeğe binmiş gidiyordu.

-Nereye gidiyorsun? Diye sordular.

-Cuma namazına! Dedi o.

-Ey cahil, bu gün günlerden salı değil mi?

-Adam, bu eşek beni cumartesi günü de maksada ulaştırırsa bahtlıyım dedi!

6.1.12. Şeyh

شیخ

بیر شیخ دن سوره دیلر:

-ای شیخ، سله و تونینگنی بیزگه ساته سن می؟

شیخ جواب بېردی:

-توزاغینی ساتگن آوچی، قنداق قیلایب آو قیلایشی ممکن؟!

Şeyh

Bir Şeyhten sormuşlar:

-Ey şeyh, sarık ile kaptanını beze satar mısın? Demişler:

-Şeyh cevap vermiş:

-Tuzağını satan avcı, nasıl av avlayabilir demiş?! (KK: Şakir Han).

6.2. Efsaneler

6.2.1. Dev Korkusu

Bir köyde fakir bir insan yaşıyormuş, fakir adam devden çok korkuyormuş, sürekli Allah’a dua ediyormuş ya rabbi beni hiç zaman devle karşı karşıya çıkarma, öyle olunca benim canımı al dermiş.

Karısı bir gün fakir adamı odun toplamak için ormana göndermiş adam ağaç üstündeyken gürültüyü duymuş, dev görüncü gözlerini kapatmış devler direk gelip ağacın gölgesin ’de uzanmışlar adam Allah’a yalvarmaya başlamış ya rabbim benim canımı al. Fakir adamın duası kabul olmuş Allah adamın olduğu yerde canını almış (KK: Hasamuddin).

6.2.2. Padişah Kızıyla Evlenme

Eski zamanlarda yaşlı bir kadın ve yaşlı bir adam varmış, ikisinin sadece bir oğlu varmış oğlu kışlakta olan atları sürü yapıp otlatırmış.

Gece oğlu babasına demiş ki benim bir amacım var her padişah olsa olsun sonuçta bir Padişah’ın kızıyla evlenmek ama kız kendi isteğiyle gelir demiş, babası annesine bu çocuk deli olmuş padişahın kızı gelip bununla mı evlenecek!

Çocuğu zorla bir kıza evlendirmişler çöle çadır kormuş, bir gün sürüsü kaybolmuş genç oğlan karısından boşanmış sürüsünün peşinden çıkmış, yavaş yavaş başka bir memlekete gitmiş, orada yaşlı bir kadına misafir olmuş genç bakmış ki her kes ağlıyor yaşlı kadından sormuş niye her kes ağlıyor?

Kadın: bu memlekete bir yılan var o günlük yedi koyun ve bir kız yiyor, yoksa bütün memleketi yudumlar bu gece ise padişah kızının sırası demiş. Adam çok cesur ve zekiymiş, yola koyulmuş çöle çadırı görmüş, bakmış ki padişahın kızı yedi koyunla oturmuş padişah memleketine ilan etmiş ki her kes bu yılanı öldürürse kızımı ona vereceğim demiş. Ama bu gencin haberi yokmuş.

Yılan çadıra direk gelirken genç elindeki elmas kılıcıyla yılanın başını koparmış kıza bakmadan yoluna koyulmuş padişah sabah erken gitmiş bakmış ki kızı hayatta koyunlar yerinde bu nasıl oldu kızım diye sormuş?

Kızı olayı anlatmış padişah genç çocuğun evini bulmuş, kızını onunla evlendirmiş güzelce bir hayat geçirmiş padişah verdiği sözü tutmuş genç oğlan amacına kavuşmuş padişahın kızıyla evlenmiş.

6.2.3. Ney

Eski zamanlarda Hasan adlı bir oğlan varmış, Hasan'ın babası yokmuş, yaşlı bir annesi varmış Hasan köyde olan inekleri yaylaya otlamaya götürüyormuş hasanın iki amacı varmış birisi tabip olmak ikincisi ise padişahın kızıyla evlenmek imiş. Hasanın babasından yadigâr olarak annesine bir ney kalmış, Hasanın haberi yokmuş annesi neyi görünce mutlu olurmuş bir gün hasan bakmış ki annesi neyi alıp gülüyor Hasan annesinden neyi istemiş ama annesi vermemiş Hasan çok ağlamış sonuçta annesi neyi vermiş.

Hassan bir gün inekleri otlatmaya götürürken neyi kendisiyle götürmüştü. Neyi çok güzel bir sesi varmış neyi çalarken inekleri kaçıp gitmiş. Hasan bakmış ki inek filan yok, korkunç bir süratle kalkmış neyin içinden iki tane dev düşmüş devler: Söyle senin için ne yapayım demiş. Hasan inekler ne oldu beni öldürecekler devler merak etme sahiplerinin yanında Hasan köye gelmiş inek sahipleri bizim ineklerimizi sahipsiz bırakmışsın niye? Diye sormuş.

Çobanlığı bırakmış, neyi eve getirmiş ney anından şeftali ağacı olmuş sonra bir eşek bulup Padişah'ın köyüne götürmüştü satmış, yedi adamlar şeftali ağacı olmuş padişah şaşırılmış padişahın kızı da şeftali ağacı olmuş.

Padişah kim yaptı, kim yaptı diye merak etmiş adamlar demişler ki, Hasan diye birisi var onun şeftalisini yiyen adamlar öyle olmuş Hasan gidip şeftali ağacından kaç tanesini alıp çekirdeğini ezip su ile karıştırmış gidip ağaç olan kişilerin üzerine bir azıcık sürmüş, ağaçlar adam olmuş. Hasan tabip olarak meşhur olmuş köyün en zengin ve en yetenekli oğlanı olarak tanınmış.

Padişah kızını Hasana vermiş hasan istediği şeye kavuşmuş hem kızı almış hem de meşhur bir tabip olmuş.

6.2.4. Hanabad

Hanabad Kunduz ilinin doğusunda yer alan ilçelerinden biridir. Asadullah bayın söylediğine göre bu ilçe eskiden çok kalabalık oluyormuş. Hanabad adı de ilk kez burada yerleşen Han adında bir kavim büyüünün isminden alınmış. Hanabad bugünkü Tahhar, Badahşan, Bağlan ve Kunduz illeri arasındaki en büyük ticari şehir olarak biliniyormuş. Yan bölgelerdeki tüm pazarcılar mallarını bu

şehirde satıyorlarmış. Bu ilçe aynı zamanda ipek yolunda yer almaktadır. Hanabad ipek yolunda olması için çok büyük bir öneme sahip imiş. Doğudan batıya mal taşıyan tüm kervanlar Hanabadda geldiğinde muhakkak burada konaklar ve solukladıktan sonra yollarına devam ediyorlarmış. Bu şehrin Hanabad adı da bu şehri ilk kez bina eden ve halkın yaşaması için zemin yaratan Han adında bir ünlü kişinin adından alındığı söylenmektedir (KK: Asadullah Bay).

6.2.5. Beş Kepe (Beş Çadır)

Beş kepe Deşt-i Arçi ilçesinin en ünlü kışlaklarından biridir. Beş kepe aslında beşkardeş imiş. Bu fakir kardeşler gidip çölde yatıyorlarmış. Buğday, arpa ve susam gibi tarım ile ilgileniyorlarmış. Kardeşler yavaş yavaş para biriktirip kışlar avcılık yapmış ve yazın ise çöllerde çalışmışlar. Kardeşler çölde beş çadır kurmuşlar. Yan köylerde olan halka işçi lazım olunca bu beş kepeye gitmiş onları işine götürmüşler. Beş kepe yavaş yavaş meşhur olmuş ve şimdi de bu isimle meşhur olan beş kepede çok sayıda bina inşa edilmiş. Ama o beş kepenin yani kardeşlerin kurduğu kepe (çadır) hala da gelenek olarak bulunuyormuş (KK: Tahir aka).

6.2.6. İki Emir Arasında Barış

Geçenlerde Kunduzun merkezi kısmında Timur adına bir Emir varmış çok zengin ve çok güçlü birisiymiş. Abdul Hamid adına da bir Emir Kunduz yakınlarında başka köyde yaşıyormuş, bunların aralarında sürekli savaş varmış, Timurun aslan gibi bir kızı varmış kız sürekli nasıl iki Emir arasında barış getirsem diye düşünüyormuş.

Kız bu yüzden evi terk edip ormanlara gitmiş. Kız ormanda iken kızı Cinler yakalamış ve cinler kızı yuvalarına götürürken anından bir oğlan karşılarına bulunmuş. Oğlan cinleri öldürüp kızı kurtarmış, bu oğlan ise Abdülhamid'in oğlu imiş.

Kız ve oğlan birbirlerine âşık olmuş ve hiç biri gerçeği söylememiş. İkisi ormanda evlenmişler, birkaç günden sonra kız evlendiği kocasıyla babasının evine gitmiş. Oğlan bakmış ki kız, Emir Timurun kızı. Kız olayı babasına anlatmış, oğlan da Abdul Hamid Emirin oğlu olduğunu söylemiş Timur Abdülhamid'e mektup göndermiş ve olayı anlatmış. Abdülhamid Timurun evine gelmiş bundan sonra bir daha aramızda savaş olmayacak diye yemin etmişler. Abdülhamid oğlu ve gelinini alıp evine götürmüş bu tarihten sonra düşmanlık ortadan kalkmış ve akraba olmuşlar (KK: Abdunazar Usta).

6.3. Masallar

6.3.1. Âşıklık

Bir varmış bir yokmuş fakir bir adam varmış. Onun bir oğlu varmış. Fakir Adamın oğlu padişah'ın kızına âşık olmuş, babasına padişah'ın yanına kızını istemeye gidin demiş. Fakir Adam

şasırmış ey oğlum ben sabah yemeğini bulsam akşama bulamam, akşama bulsam sabaha bulamam, ben nasıl giderim gitmem demiş, oğlu babasını gitmeye zorladı, gitmezsen seni öldüreceğim dedi.

Fakir adam padişahın sarayına gitmek zorunda kalır. Adam padişah'ın yanına gidip benim bir oğlum var beni zorla kızınızı istemeye gönderdi ne dersiniz? Demiş:

Padişah kızmış ya sen benimle kendini beraber mi edersin. Vazirler ve muhtarlar padişahım kızmanıza gerek yok, başlık parasını çok söyleyin kendisi kaçıp gider demiş. Padişah ey kendiniz söyleyin vazir padişaha kırk tane öküz, kırk tane koyun, kırk tane keçi, padişahımızı bir havuzu var onu altından doldur, padişahın görmediği oyunları göster, sonra kızımızı size veririz demiş. Fakir adam tamam gidip oğluma söyleyeceğim, beni kendi isteğime bırakmadı demiş.

Adam oğluna beni kendi isteğime bırakmadın padişah kırk tane öküz ister bir anneden ve bir babadan olusun hepsi bir yaşta olsun ne küçük ne de büyük olsun diyor. Padişahın görmeyen oyunlarını göstereceksin dedi. Kırk tane koyun ve keçi o da şöyle olsun diyor ve bir havuzu varmış onu da altından dolduracakmışın dedi oğlu tamam baba! Benim önüme düşün demiş. Haydi beni bir yere hizmetçi koyun fakir adamın oğlunun adı da şukur idi sonra iş bulmaya çıkmışlar. Oğul ve baba gitgide çölde bir dağın tepesine çıkar, oraya bir sürü öküzü görür çobandan ey çoban bu sürü öküz kimin diye sorar, bunlar baba zenginin demiş. Ey baba zengiye selam söyle, gelecek hafta şu güne yani Çarşamba günü filan padişaha kırk tane öküz göndersin demiş. Çoban baba zengiye gidip söylemiş, bir gölgede dinleniyordu baktı bir sürü inek geliyor, çobandan bu sürü kimin diye sordu. Çoban bu inekler baba zenginin dedi. Baba zengine evella selam söyle sonra kırk tane inek bir baba ve anneden olan küçük ve büyük olmasın çemendar padişahın evine gelecek Çarşamba günü böndesin demiş. Bu Bölgeden öbür bölge'ye geçti bir sürü koyun otluyormuş, çobandan bu sürü kimin diye sordu. Çoban bu koyunlar çoban atanın dedi, çoban ataya evella selam söyle gelecek Çarşamba günü kırk tane koyun bir baba ve anneden olan bir renkli bir yaşta olsun, padişahın evine göndersin dedi. Çoban tamam söylerim dedi. Başka bir bölgeye geçince bir sürü keçi otluyordu, çobana bu sürü kimin diye sordu, çoban atanın dedi. Ataya evella selam söyle sonra kırk tane keçi bir baba ve bir anneden olan aynı yaşta gelecek Çarşamba günü padişahın evine göndesin dedi. Çoban tamam söyleyeceğim dedi.

Bu bölgeden yağmur yağan bir bölgeye gider babası su içmek ister bir gölden su içmiş, şükürler olsun ya rabbim demiş. Bu sırada gölün içinden bir adam çıkıp gelir bu adamın ismi de şükür imiş, beni sudan çıkardın ne istersin dedi. Ben seni çağırmadım susamıştım su içtim rabbime şükür ettim demiş. Bu adam hayır beni çağırdın söyle ne istersin demiş. Fakir adam hayır benim oğlumun adı da şükür, hayır beni çağırdın niye? Demiş:

İşin olmazsa niye çağırdın? Demiş:

Söyle demiş:

Fakir adam niye bu kadar ısrar ediyorsun senin amacın ne? Demiş:

Benim amacım şu oğlunun benim yanımda işe koy, ben de oğlumu işe koymak için getirdim demiş Fakir adam. Glden ıkn adam koysan benim yanımda koy, bunlar bir senelik anlaştılar ve oğlunu işe koydu. Sonunda şükür de işe başladı, onun işe alan adam sehirci idi. En iyi inek , öküz, at ve develeri bulurdu şkur ise bunları pazara götürüp satıp evine kadar ipini tutardı, sattığı mallar kaçıp gelirdi satın alan adamlar buraya geldi mi diye gelirdi. Hayır buraya gelmedi, gel ara diyordu. Küçük aziz pazardan develeri alıp gelirdi, saman koyduktan sonra deve kayıbolurdu. Sonra bunun evine kaçıp gelir iken.

Adam böyle para kazanıyormuş. Küçük şkur bununla işe devam etmiş, vakti dolmak üzereyken bunun bir kızı varmış şkuru seviyormuş. Kızı şkura, ben sana bu kadar ders verdim sen bu işi öğrendin mi diye sorar?

Sonunda, eğer hayır öğrenmedim desen hakkını verip eve yollar, evet öğrendim desen ldrr demiş. Kız ben seni çok seviyorum bu yüzden sorsa öğrendin mi? Hayır öğrenmedim diyeceksin demiş.

Gidecek zamanda adam sormuş bir şeyler öğrendin mi şkur?

Hayır!

Ama ocuk her şeyi öğrenmişti. Ertesi gün buna dua verirken ya şkur bu kadar zaman benimle çalıştın hiç bir şey öğrenemedin mi diye sormuş?

Baştan beni öğren demediniz ben de öğrenmedim.

Eğer ğrenmişsen tutsam o zaman ne?

O zaman ne yapsanız yapın demiş: Adama parasını verip şkruyu yolladı.

Babası fakir adamdı. Bu sehri öğrenmişti, babasına öküz verirdi babası satıp gelirdi ama ipini vermeyin demişti. Satın alan adamın malı kaçıp gelirdi. Mal sahibi gelip sorardı, hayır gel evime bak diyyordu, yavaş yavaş babasını zenginleştirdi. Altın alıp padişahın havuzuna atardı. Bir gün büyük şkur anladı ki bu öğrenmiş babasını kandırarak malı ipi ile satın aldı ve evine götürdü. Ya şkur sen bana öğrenmedim demiştin yağan söyledin, seninle işim var demiş:

Adam şkuruyu kesmek istedi, kızına kızım bıçağı getir, kız şkuruyu seviyordu, bıçağı yerinden alıp başka bir yere koydu. Baba bıçağını bulamadım ben şkuruyu tatacağım siz bıçağı arayın dedi. Babası, bak oraya koymuştum yok baba kız onu tutar babası bıçağı arar kaçtı kaçtı diye şkuruyu bırakır. Bu sehirbazdı güvercin olup uçtu padişaha senin görmediğin oyunu gsterecem demişti peşinden adam mayna olarak kovaladı. Hiç çare bulamadı padişahın ellerine küçük iek

olarak kondu. Büyük şükur çaresiz kaldığı için padişahın kapısını dilenci olarak çarptı. Biraz yaklaşır askerler bu dilenciymiş diye ekmek verir adam almıyor. Para veriyor almıyor, askerler ne istersin? Demiş:

Padişahın ellindeki küçük öğrencisi çiçek olmuş. O çiçeği isterim dedi. Askerler bu konuyu padişaha duyurmuş, padişah tamam gelsin demiş, padişah çiçeği tam verirken çiçek tohum olup yere düşmüş. Büyük şükür tohumu yerden alırken anıdan çakal olmuş, büyük Şkürden daha yetenekli olmuştu. Sonuçta evine yollar.

Sonra işte fakir insanın oğlu her şeyi padişahın istediği kadar verir ve becerir. Kırk gündüz ve gece düğün yapıp istediği kızı almış, amacına yetişmiş.

6.3.2. Anne İle Baba

Bir varmış bir yokmuş bir leli pey bir canım pey varmış. Bunların bir kızı varmış onun adı kızların kızı imiş. Kaç vakit geçtikte sonra babası kadınına yürü kızımızın evine gidelim demiş:

Kadını nasıl gidelim? Demiş:

Buğdayın ununu, sarı yağın dibini alıp gelin demiş. Sonra bunu fetir (yağlı ekmek) pişirmişler, bıçak ve palta ile koparmamışlar sonra ocağı kazıp almışlar. Fetiri kocası boynuna asıp yola koyulmuşlar. Kızlar kızı denizin yanına kız kayın anaları ile oturmuşken uzaktan ya benim babam ve anneme benzer ne yapsam yeğenlerim kayın kardeşlerimin yanına demiş. Fetiri babasının boynundan alıp denize atar sonar onları evine götürür. Bir gece geçtikten sonra kızlarına sen gece gündüz bu oğlunla uğraşıp yatamazsın. Bu gece kocanla iyice yat ben oğluna sahip çıkacağım demiş. Anne ile baba oğlanı öldürüp gömer sonra bir bardağı alıp salıncağa salları nini söyler. Ertesi öğlen olunca anne şu oğlum uyanmadı mı diyor, annesi hayır yatıyor. Gidip bakınca salıncağın içinde bir bardağı görür ya benim oğlum nerede, annesi ışığın altında diyor bakıyor oğlan ölmüş ya rabbim evim yandı diye bağırır, sonra komşu ve akraba toplanıp oğlanı toprağa vermişler. Gece yatıyorlar bir çuval pamuk ve bir kuanuz tatlı varmış ya bu ne!? Demiş:

Kuanuzdakini su zannederek eller ve ikisinin üstüne dökülür pamukla üstlerini temizler sabah olunca kızları bakıyor anne ve babasının canları pamukla dolu.

Ya kayın annemin yanına maf oldum diye bunlara bir Kazan su ısıtıp verir. Bunlar canlarını yıkar, bir çuval ceviz, bir koyun ve biraz sarıyağ verir. Artık gidin diyor. Ey devletsiz diyerek çömleğin yağını yola döker. Yolda giderken önünden çıkan ağaca, dikene ve çiçeklere ey sahipsizler diyerek kızının verdiği kumaşları yırtarak hepsine giydirmiş. Geriye sadece bir koyun ve ceviz kalmış, eve varınca koyunu kesip bir kazana pişirir kadınına ey hanım! Gidip ormandan diş çıkarıcı getirelim demiş. Yolda bir deli ile karşılaşır ona: sakın bizim evimize gitme bir kazana et kavurup koymuşuz, deli de tamam demiş. Karı koca ormana gider. Deli gelip evi açar bütün etleri çuvalına

alır. Kazana bir sürü şeyleri atar, evi tekrar kilitleyip çıkar. Kadın ve kocası eve dönerek kazana bakmış et filan yok, ya evimiz yandı etlerin hepsini deli alıp gitmiş, demi. Ey işte ne yapalım götürmüş, Karı koca bir dağa çıkıp bir çuval cevizi dağdan aşağıya bırakmışlar. Cevizin bir tanesi kalmış. Kızı ey baba bu etleri deli yemiş dedi ona dikkat ederek dağdan yuvarlanıp gider. Büyük olayım demiş. Sonuçta istek ve aruzularına kavuşmuş.

6.3.3. Balıkçı

Bir varmış bir yokmuş bir balıkçı varmış. Balıkçının üç oğlu varmış. Balıkçı yaşlanmış. Bir mescit varmış mescitte bulunan adamlar artık yaşlandın balıkçılığı oğullarına bıraksan demiş. Balıkçı tamam demiş akşam oğullarıma dua vereceğim demiş, akşam üç oğlununu da toplamış onların bellerini bağlamış artık siz balık tutup gelin ben eve oturacağım demiş.

Sabah halk namaz kılırken üç kardeş üç işçi altı kişi çıkmışlar balık tutma malzemesini dereye atmışlar bir şey çıkmamış her tarafa atmışlar, yukarılara atmışlar sonra bir balık tutmuş. At gibi balığı turdan çıkarıp yere atarlar kırmızı sarı renkli sonra diyorlar bunu padişah'ın yanına götüreceğiz bize çok ilham verecek demişler.

Balıkçının oğulları buraya bırakırız akşam gidince götürürsünüz dedi. Teli bırakıp gittiler. Balıkçının bir oğlu bu balığı denize atmış. Bunlar yukarı gidip akşama kadar balık tutmuşlarr. Sonra onlar gelmiş balık ne oldu demişler ben denize attım demiş. Niye attın!? Diye sormuş. Attım ya demiş. Senelerdir birlikte çalışırız babanın yanına gidip söyleriz artık sizinle çalışamayız. Akşam olunca babasının yanına bizimki bu kadarmış artık sizinle çalışmayız demiş. Niye diye sormuş? Şöyle bir balık tutmuştuk kırmızı, mavi ve yeşil idi, biz balık tutarken oğlun denize bırakmış demişler. Adam oğullarını çağırır niye balığı denize bıraktınız demiş, oğlu da ben bıraktım demiş, git bana senin gibi oğul gerek yok mirastan mehrumsun demiş babası. Oğlu annesinin yanına gidip ağlamış annesi de ağlamış yemeklerini yemiş çıkmış. Bir sobası ile bir tepenin üstünde gidip oturur, sonra bir adam bunun peşinden gelir. Onun elinde de bir soba ve yemeği varmış, ya kardeş iyimisin niye buraya gelip oturmuşsun? Demiş. Ya kardeş hiç sorma, adam ısrar etmiş. Ey kardeş ben bir balıkçının oğluyum bir balığı tuttuk ben denize attım işçiler gelip babama şikayet etti, babam da beni evden kovdu demiş.

Ey sen ne ararsın buralarda?

Ben de babamla kavga ettim beni de evden çıkardı, sen benim abimsin ben de senin kardeşimim demiş. Bir müddet tepenin üstünde oturmuşlar. Tepenin altından su akarmış o su deniz altından geçermiş deniz bunun yolunu kapatmışken. O bölgede bir zengin adamın evi varmış, onun üç tane kızı varmış ama oğlu yokmuş. Adam sizler buraya ne yapıyorsunuz demiş, iki genç biz işçiyiz demiz. Adam da benim bir tepem var şunu düz yapabilmisiniz? Demiş. Gençler Tamam demiş ekmeğimiz ver bir çay verseniz yeter demişler. Adam tamam ben size çay vereceğim demiş, adam iki gencin

eline iki tane büyük kazıcı vermiş şunu yerle beraber edin demiş. Sonra büyük dağları kısa bir zaman içinde yerle bir etmişler, sonra zengin olan adama birisi ne yapalım demiş. Bir çay verelim ikisi maşallah delikanlı bak nasıl çalıştılar demiş. Şu taş parçalarını denize vurdu. Bir saat geçti sahibi gelmedi iki genç kazıcıları atıp evine gittiler. Adam evden çıkıp geldi ne istersiniz demiş?

Gençler işi bitirdik çay dedi: adam ya bir saat içinde nasıl bitirdiniz? Demiş.

Tamam bekleyin ben bakayım bitmişseniz çay vereceğim, bitirmemişseniz ne çay ne de hakkınızı vereceğim demiş.

Adam baktı ne taş var ne tepecik, kadınının çağırdı haydi odayı hazırla demiş onları odaya götürmüş. kızlarını çağırdı bu üçü de kardeşleriniz dedi. İkiniz de bana lazımsınız dedi. İkinizi evlendireceğim bu devlette siz bana lazımsınız benim oğlum yok demiş. Bunlar kız kardeşleriniz bu da anneniz demiş ahıra iki tane at bağlı bir gün ava çıkalım demiş. Biriniz gidin odada bir silah asılmış onu alın, hemde yollarda bir ejderha var kızım yoldan geçemez diyor ki kimse yoldan geçemez onu her kim öldürse kızımı ona vereceğim demiş. Cuma günü pazara gidip bağırması filan yere bir ejderha varmış her kim onu öldürse padişah kızını ve tahtını ona verecek demiş.

Böyle olmazsa nasıl yapalım demiş?

Balıkçının oğlu kardeş! bu gün ben ava gideceğim demiş, o ise hayır kardeşim sen kal ben gideceğim demiş. İkinci genç gitmiş balıkçının oğlu kalmış. Padişahın kızı atı binip gider bir ağacın altında durur. Ejderha da uzaktan bakıp durmuş. Yanına bir palta varmış yanındaki genç gitme padişahımın kızı seni yiyer, sen karışma demiş. Genç gitmiş ejderha bir gölgede yatıyormuş. Genç paltayla vurup ejderhanın kellesini öküz kellesi gibi koparmış. Genç ejderhayı öldürür sonra atını koşturarak padişahın yanına gider işte öldürdüm demiş. Kızı evet bir palta ile ejderhanın kellesini vurdu demiş. Sonra bütün şehri toplar kızına bak tanıyormusun demiş, kızı bakmış yok baba o adam yok demiş.

Sonra şehire kalan adam da var mı demiş padişah?

Bu ikisi atlarını binip gelir padişahın kızı vay işte bu demiş. Padişah da kızını atın arkasına bindirir saraya götürür işte kızım sarayım ve tahtım seninin demiş.

Adam benim babam zengin birisi senin tahtını ve sarayını ne yapacağım! Eğer kızını versen alıp götürceğim demiş. Bana bir kaç deve, para ve altın ver yeter demiş, sonar genç kızı alıp gitmiş. Bir dağın tepesine varmış, balıkçının oğlunu gel ata bin bu devlet bu altınlar ve bu kadın senin demiş, sonra kardeşim bana sadece bu kızı ver yeter demiş. Sonra öldürmüş ejderhanın yanına götürdü onun yerine öküz gibi bir akrep yatmış, akrep uzaktan kızı zehirledi. Ya kardeş atı buyana getir dedi. Ya kardeş ben kadını öldüreceğim demiş. Ya lafa bak öldürme demiş.

Niye öldürüyorsun?

Niye bana verdin?

Bu gibi genci öldürmek kolay mı? Demiş.

Hayır demiş, Paltayı alıp kızın kafasına bir tane vurmuş. O sırasd kızın burnundan zehir düşmüş. Beni atın yanında dur demiştin gittim sonra onu çağırdım ya kardeş bu kadar devlet (altın ve para'yı) niye bana verdin!? Demiş.

Ben o balığımı beni denize attın o ejderhaki gidip ejderhaları öldürdü, baban seni evden kovmuş imdi sana yardım etmeye geldim demiş. Niye demişler bilsen balık bilmezsen haluk. Bir insana iyilik yapsan bilen de var bilmeyen de var. Sizinle beş dakika kardeş olan da var on dakika da kıyamete kadar olan da var. şuraya gelip istediği şeyi ele getirmiş. Maksadına kavuşmuş.

6.3.4. Beş Kızlı Padişah

Bir padişah'ın beş kızı vardı biri beş gözlü biri dört gözlü başkaları nasıldı? En küçük kızı çalışır çalışır, sonra at benimle evlen diyor. Sonra kızı babasına söyler ben atla evleneceğim diyor, babası hayır ben bir padişahım benim kızım atla mı evlenecek? Demiş. Kız ben evleneceğim diye tutturur. Kız üçüncü kez babasının yanına gider babası git evlensen evlen der, sonra kız atla çıkar onun bir evi varmış bir sürü köpek, inek, deve ve koyunu varmış. Aradan kırk gün geçince babası ve amcası kızın peşinden düşerler, gidip kızı bulurlar. Bir dağın tepesinde evi var tavuk, köpek ve at bir sürü şeyi var. Bunların elbiseleri eskiymiş sonra kızı bunlara yeni elbise giydirir, üç gün bunları misafir edip koyun kesip ziyafet hazırlamış, sonunda babası giderken annemi gönder diye ağlamış.

Gecenin yarısında padişah eve gelir kızın annesine: kızın ağlayarak kaldı sabah amcası ile seni göndereceğim o zaman dört göz ve beş göz de uyanmış, birisi kalkıp hamur hazırlar birisi ateş yakar Annesi hayırdır? Demiş.

Kız kardeşimizi görmeye gidiyouz demişler. Anne kalmış kızlar gitmiş kardeşlerini görmeye. Kız kardeşleri bunları iyice ağırlamış ziyafet vermiş. Ablam eniştemin elbisesi ne ile yanarmış? Demişelr.

Ablası bilmem demiş.

Kaç dakika sonra tekrar abla eniştemin elbisesi ne ile yanarmış? Demiş.

Ablası: Fındgın kabuğu ile demiş, gözden uzaklaştırınca yanadırmış ama yanmamış. Sonra tekrar ne ile yanar diye sormuş, kız gidip kocasında elbiseniz ne ile yanar diye sormuş. At fındık ve soğanın kabuğu ile demiş kocası. Kızlar elbiseyi yandırıp gitmiş. Sonra peri hanın elbisesini giymeye gelir bakıyor yok, eşini çağırır niye elibise mi kız kardeşlerine verdin demiş? Dilinin altında bir şey

varmış onu verir, malım, devletim ve bütün sulalen yok olsun diye pis bir yola çıkıp gidiyor. Bu kız ablaların elinden ağlayıp ağlayıp boynunda bir torba takıp li linin peşinden çıkar gider gider bir çeşmenin yanına oturur. Li liper gidip oradan bir kızı alır, bir hizmetçisi varmış abdest alacam diye onu suya gönderir çeşmenin yanına kız bir su içeyim diyor, hayır lula perihan küfreder diyor. Ey kan olsun diyor abdest alırken kan olmuş haydi başka getir ikinci kez de vermemiş ey kan ve pislik olsun demiş lula peri abdest alırken kan ve pislik olmuş niye böyle oluyor? Hizmetçisi olayı anlatmış. Şöyle bir kız çeşmenin yanına var demiş. Ya ver içsin diyor. Kız su içerken boncuğu su içine atar lule peri abdest alırken boncuk ayağının altına düşer yavaşça dilinin altına atar. Ya ben bir dev kızını aldım annesi duyursa kızın burda olduğunu biliyor. Sonra devin yanına gider çok iyi bir kız buldum kızının hizmetine alacaksın diye düşündüm demiş. Eğer yemezsen getireyim, vallah billah yemem diye ant içmiş. Sonra bunu alıp getirir, diyor bunu büyük devler yemeli ertesı gün onu filan yere git bir mağara var diye bir işe gönderir kız giderken önünden lale peri çıkar, nereye gidiyorsun diyor kıza? Beni mağaraya bir iş için gönderdi. Sonra onu gitme başka bir yerden getir kuş balını diyor. Yarın yine giderken lula peri çıkar nereye diyor?

Beni yine kuşun balına gönderdi flan yere git bir çuval bal var alıp gel dedi demiş. Kız yine alıp getirir ya bu kız yine ölmemiş. Devin kızı ant içtik yiyemeyiz bunu diyor, teyzeme gönderelim o yesin, yarın gönderir yine lula peri çıkar nereye diyor?

Beni teyzesine hamura gönderdi demiş, lule peri oraya bir küçük papağan, bir havuz, bir eşek, bir köprük, bir deve ve bir köpek var demiş. Köpeğinin yanında saman devesinin yanında kemik koyar eşeği geçince seni ayağı ile vuracak. Olan her şeyi ayağı ile vurur. Ey havuzum diye bir yudum su içip geç, ey köprüğüm diye bir ziyaret et, ey papağanım diyerek bir ziyaret et, ey eşeğim diye bir ziyaret et, samanı alıp devenin kemiği alıp köpeğin önüne koy. Evimi süpür deyince her yeri süpür saçlarını bir baştan ör deyince bir baştan örme demiş. Sonra hepsini yapar şimdi gel benim saçımı gör deyince kız şuraya göreceğim diyor. Saçlarını düzenli bir şekilde örür neneciğim bitirdim git şu tarafa ey senin babana...

Ey köpeğim koyma al der, köpeği: gelince bana selam vermişti der.

Bırakma eşeğim der: eşeği, gelince bana selam vermişti der.

Ey bırakma köprüğüm der: köprüğü gelince bana selam vermişti der.

Bırakma köpeğim der: köpeği, gelince bana kemiğimi vermişti der.

Bırakma devam devesi: gelince bana samanımı vermişti der.

Bırakma havuzum der: sen her zaman tükürürdün ama bu gelince benden su içti der.

Bırakma papağanım der: gelince bana selam vermişti der.

Hepsi demiş haydi geç haydi geç.

İşte hamuru alıp götürür, ya anneciğim onu teyzem bile yiyememiş. Kadın ya nasıl yapsam. Pazara gidip bir ara, bir palta, bir tarak ve bir tane ayna alıp gelir. Deve bu gece ben kızınızla suya gelirim siz bakmayın demiş, siz gelseniz ben nasıl bakarım kızı tuvalete alıp girer. Dilini çıkar bir öpeceğim der, dilini çıkarınca dilinden ısırır. Kızı kanla uğraşırken bir güvercin gelir hemen kellesini kesip suyun içine atar. Dev bekliyor hiç kimseden haber gelmiyor, gidip bakıyor kızı kanla meşgul güvercin de kıpırdıyor, ya bunun baba ve dedesine... diyerek peşinden koşuyor. Bir dişini açar bu dişi bir yüksek dağ olur üstüne çıkıp bakıyor kızla luli peri kaçıyor ya yedim sizleri diye bağırır, o testereyi arayı atar şöyle bir keskin olur ki luli peri nasıl geçelim diye şaşırır. Yumeli yumeli diyerek paltayı atmış şöyle bir tuz olmuş, yumeli yumeli diyerek tarağı atmış, diken olmuş, yumeli yumeli diyerek aynayı atmış bir deniz olmuş, ya ucu var sonu yok bundan nasıl geçelim demiş. Değirmen taşını boynumuza asarak geçeceğiz demiş, bir değirmen taşını bularak boynuna asmış böylece geçmiş. Sonuçta yine kendi tahtına geçerek amaçlarına yetişmişler.

6.3.5. Evlatsız Padişah

Padişahın başına bir kuş yuva koymuş. Ona şöyle seslenmiş ben ne yapayım bu padişahlığı bu padişahlık kime kalacak demiş. Vazirine haydi gel ava çıkacağız demiş. Yiecek her şeyi yanlarına almışlar. Gidip gidip bir koyunun yanına oturmuşlar padişah uyumuş rüyasına Hz. Hızır baba gelmiş.

Nereye gidiyorsun demiş?

Ben şöyle çıktım. Elllerine iki tane elma vermiş hadi evine götür demiş, birisini bir kadınına birisini de öbür kadınına ver demiş, bir gece birisinin yanına bir gece birisinin yanına yat demiş. Ava çıkmadan önce bir gece birisini yanına bir gece birisinin yanına yatmış. Sevene vermiş ama sevmeyen karısına vermemiş sevmeyen kadını onların döşek ve yastıklarını toplar iken elmanın bir tuhumunu alıp yemiş, sonra Allah'ın emiri ile bu iki kadın hamile olmuş seven kadının kızı olmuş, bu büyük kadının yanına kimse yokmuş Allahın emiri ile iki tane yaşlı kadın gelmiş ve bir oğlu olmuş. Sonra bu yaşlı kadınlar toparlayıp gitmişler. Padişahın sarayında bir at ve bir deve varmış, bunlar hamile iken oğlunun adı şehzade can kızının adı Cehan olmuş. Sonra bu deveye demiş bir deve doğur hep seninle olsun demiş, bu lafı ata da söylemiş ertesi gün padişah seven kadınına ne doğurdun? Diye sormuş.

Kadını bir kız demiş.

Sonra büyük kadınına sen doğurdun? Diye sormuş.

Büyük kadını senin mirasına sahip olacak birisi demiş, oğul iken diye çok mutlu olmuşlar sonra bunların adını koymaya karar vermişler. Sonra bu yaşlı kadın bir kılıç vermiş. Bu kılıçta isimleri yazılmış dedi ortadan kayboldu sevinerek sevinmeyerek kaldılar.

Padişahın evlatları bir günde bir yaşta iki günde iki yaşta olup genç olmuşlar, onlar her gün din adamlarının yanına gidip ders almış. Burada dersini bitirince, derslerini devam etmek için başka yerlere gitmek istemişler. Kız da okumak istemiş. Seilmeyen kadın onu beni memleketime götürmesin diye ısrar ederken padişah gelip kadınına şunu da göndererlim başımı ağrıttıyor demiş. Büyük kadın başımıza bir dert açmasın demiş. Padişah hayır demiş, bunu göndermiş meymeneye yetişince onları gelip at ve deve ile almışlar kadının kardeşleri padişahın en seven kadını olsan başka ne istersin demiş, kadın bilmem şu kızım olduktan sonra benden ilgisi çekildi benim bir tane oğluma kızını verecekmişin? Demiş. Hemen düğüne başlamışlar meyveleri ortalarda dökmüş vezirlerinden biri bu tatlılardan bir şeyler ortaya çıkacak bunun babası padişah habersiz nasıl olur? Demiş.

Yienler yemiş kalanlar kalmış, Doğru:

Sonra bunlar düğünü yaptıktan sonra enişterinin yanına gitmişler, eniştesine gelip şöyle oldu versen iyi vermezsen zorla alırım diyeceğim demiş. Padişah üzgün bir şekilde oturmuşken oğlu gelmiş, oğlu baba hayırdır niye üzgünsün demiş. Babası hiç seni ilgilendirmez demiş. Sonra her şeyi anlatmış annen şöyle yapmış demiş, oğlu ya baba rahat olun demiş. Sonra oğlan atını binip sülalesini öldürüp kanını padişahın yanına getirmiş, babası ya evlat yüreğimi soğuttun demiş. Günden güne bu kız büyümüş, oğlu yine derslerini okumak için çıkmış. Annesi gitme demiş. Ama olmamış peşinden giderek bir padişahın bölgesine derslerine devam etmiş. Bir kadını annesi olarak Kabul etmiş. Kaç gün sonra senin yaramazlıkların bitmez diye bir sandığın içine bunu kapamış. Artık kardeşini öldürmek için kılıcı alıp ve kılıçtan başka bir şey onun canına girmez demiş. Kendisini hastalığa atıp sandığın içinde kapamış bir safran zerdeçalı alıp yüzlerine sürmüş ve bir az da beline bağlamış, vah abi öldüm öleceğim ne yapacaksın diye bağırırvermiş. Abisi bu gece yatmış yanına abi şu kılıçları versen başımın altında koyup yatacağım gece rüyamdan korkuyorum demiş, bunu biliyor ki bundan başka kılıç canına saplanmız, gece yastığının altında koyup yatmış gece yarısında bir eski ev varmış. at da kişneyerek rahatsız etmiş. Bu gece bunu öldürememiş, ya abi şunu uzakta bağlasanız beni ölmeye bile koymaz demiş, atı bir ağaç varmış oraya bağlamış. Bu kardeşini öldürüp kellesini ağacın altında bırakmış vücudunu bir çuvala alıp ata yüklemiş. Ağlayıp kız kardeşi okuduğu birisinin evine götürmüş. Kız kardeşi vay abim geldi diye koşmuş bakmış kellesi yok. İki gün mü üç gün mü? geçmiş arılar bu kelleye yuva koymuşlar anıdan kelleden ses çıkarmış. Büyük bir kervan yoldan geçerken bu ağacın altında suluklanmışlar, kervancılar bakmışlar bir kelle var kellenin üzerine bir kumaş atıp bu büyük kervanı olan adam ağlamış. Kadın da vücudunu alıp gelmiş kellesiyle birleştirmiş Allah'ın isteği diye namaz kılmışlar, anından oğlan kalkmış ya ne kadar da uyumuşum demiş. Sonra gelip kız kardeşinin kellesini koparıp kanını bir şişeye alıp babasının yanına götürmüş.

İşte baba kızın şöyle bir iş yaptı demiş.

Kellesini size getirdim demiş, babası getir bir kaşık kanını içeyim demiş. Şükürler olsun oğlum geldi diye kırk gece ve gündüz düğün yapmış ve kendi maksadına yetişmiş.

6.3.6. Tahir İle Zühre

Bir varmış bir yokmuş bir padişah varmış. Onun vaziri eğer senin oğlun olasa benim kızım, ben kızımı senin oğluna eğer benim oğlum olasa senin kızın olasa kızını benim oğluma vereceksiniz diye söz vermişler. Aradan kırk gün geçmiş padişahın kızı olmuş adını zühre koymuş ve vezirin oğlu olmuş adını Tahir koymuşlar. Bunlar okula ve din adamlarının yanına birlikte gidiyorlmuşlar, vazir ölmüş sonra padişah onlara siz bir birinize sözlüsünüz demiş, sonra bunlar âşık gibi birlikte gezerlermiş kızlar ve oğlanlar padişaha:

Zühre ile Tahir hep birlikte diye şikâyet etmişler. Sonra padişah Tahiri tutuklamış ve sandığın içine atıp denize atmak istemiş, zühre bu sandığa yedi kilo horma atmış bunu yedi yıl yiyeceksiniz demiş. Ve bir tane yüzüğünü de vermiş her zaman seni tanımazsam bunu ayağımın altına at seni tanıyacağım demiş ve sandığı suya akıtmış.

Züre deryaya şöyle türkü okumuş:

قوشیق

اینتیلدیم بیتالمه دیم

چنگ سالدیم توتالمه دیم

قبر قیلسین قیزیل تیلیم، عرضیمنی ایتالمه دیم

دییتمی زهره:

اوندن سونگ ظاهر ایتیتیتی:

اینتیلسنگ بیتر ایدینگ

چنگ سالسنگ توتر ایدینگ

وقت راغدن کیلسنگ ایدینگ، قبر قیلسین قیزیل تیلینگ

عرضینگنی ایتر ایدنگ

Türkü

Çaba gösterdim yakalayamadım

El uzattım tutamadım

Kesilsin kırmızı dilim, arzumu söyleyemedim

Demiş Züre:

Ondan sonra Tahir:

Istersen yeterdin

El uzatsan tutardın

Bir an evel gelseydin kırılmazdı kırmızı dilin

Arzını da söyledin

Demiş.

Sonra sandık akıp gitmiş gitmiş bir kaç şehirden geçmiş. Bir şehirde bir padişah varmış onun barajına sıkışmış. Padişahın bir kızı varmış, oğlu yokmuş. Padişah kızına: ben padişahım baksana benim suyum kim kapatmış demiş. Kız baba baba bir demir sandık sandığı sizing, sandık içindeki benim demiş. Babası tamam kızım demiş. Sandığı tutup almışlar sonra kızı bunula evlendirmişler bir odada olan ikisi hiç konuşmamış, günlerden bir gün kıza şöyle demiş git babana söyle bana bir at ve bir silah versin demiş. Kız gidip babasına baba dilsiz değilmiş sizden bir at ve bir silah istiyor demiş, babsı da vermiş.

Gerçek zühre Tahirin uzaklığından hastalanmış ve ölecek duruma gelmiş. Tahir kaç yıl padişahın bölgesinde gün geçirmiş. Tahir yolda herkese padişahın bölgesinde ne var diye sormuş. Hiç bir şey yok demişler Tahirin akızdırdığı için zühre hasta bu gün kızlar göreceğiz diye dağa çıkacaklar. Tahir gelerek gelerek kızlarla beraber dağa yaklaşmış Zühre kenizleriyle gelirken Tahir yüzüğü zehranın ayağının altına atmış zühre hemen tanımış. Şöyle demiş:

قوشیق

تیوه گه چیقیدیم بوگون

تیوه دن تاپدیدم توگون

بییتی ییل کیتن طاهرنی

دره گینی تاپدیدم بوگون

دییتی زهره:

Türkü

Tepe'ye çıktım bugün

Tepeden buldum tugun¹⁴

Yedi sene giden tahiri

Varlığını buldum bugün demiş Zühre.

İki âşık bir birlerini bulunca Zühre'nin bütün acıları gitmiş ve iyileşmiş.

Tahirin kadını o tarafa kalmış. Yine okul ve derslerine devam ederek bir birlerine âşık ve meşuk olmuşlar, Zühre'yi babası Tahire vermemiş bir çobana vermiş, Zühre çobanla asla mutlu değilmiş, Zühre ve Tahir bir birleri ile yürümüş Padişah gidin Tahiri getirin demiş. Beni kendi halime bırakmazlar getirip Tahiri doğramış ve gömmüşler Zühre sokaklara çıkıp:

قوشیق

یتلشه یتلشه قطار لشیب یتلشه

قوی کوشتی تاپلمدی طاهر سویب ساتلشه

Türkü

Yetilişya yetiliş sırayla ygetiriş

Koyun eti bulunmaz Tahiri keserek satılış

Demiş.

Bir sürü insanlar oturmuşken şimdi koyun eti de bulunmaz, Tahirin kesmişler onun etinden alabilirsiniz demişler, sonra kız yani Zühre yine hastalanmış kenizlerine demiş, Tahirin mezarına kadar gideyim iyileşecek miyim demiş. Elllerinde güzel bir yüzüğü varmış kızların hepsi şunu bana ver derken vermezmiş. Gidip eğlenmişler kuran okumuşlar dua etmişler. Zührenin yanında bir bıçak da varmış, sonra yüzüğünü aşağıya atmış her kim alsa onun olsun demiş. Bıçağını Tahirin mezarlığının üstüne saplamış yüreğini oraya koyarak ölmüş. Çoban koyun ve inekleri otlatırken onu görmüş onlar ölseler bile bir birlerini bulacaklar ben yine kalacağım diye kendisini öldürmüş. Çobanı Zühre ile Tahirin mezarlığının ortasında gömmüşler, kaç gün sonra Tahir ve Zührenin mezarlığına güzel çiçeklerle dolmuş, çobanın mezarlığı dikenlerle dolmuş. Zührenin ve Tahirin üstündeki aşk çiçeği bir birlerine bağlanıp kalmış. Çobanın babası o ikisinin mezarlığına aşk çiçeği bir birlerine bağlanıp kalmış ama benim oğlumun mezarlığına diken, Padişah demiş. Ya eğer inanmazsan git açıp gör demiş. Gidip açmış Tahirin mezarlığına hiç bir şey yok çobanın mezarlığında büyük bir siyah yılan varmış. Zührenin mezarlığını açıp görmüşler Tahirin Mezarlığı ile bir kapı var yemekler var,

¹⁴ Tugun: Bohça anlamındadır.

iki güvercin gım gım diye ötüyor. Sonra ey baba beni yeryüzüne koymamıştın toprağın altında bile koymamadın demiş:

قوشیق

کوکینه کبوتر بولیلینگ ایکیمیز

هوا گه پرواز اوره بلینگ ایکیمیز

ایکی دنیا بیر قشیب کیلگنگه

اره گه کوپریک بولی لینگ ایکیمیز

Türkü

Mavi güvercin olalım ikimiz

Havaya uçalım ikimiz

İki dünya bir araya gelince

Araya köprü olalım ikimiz

Diyerek uçup gitmiş. Bu iki güvercin direk Mekke-i ve Medineye konmuşlar.

6.3.6. Bay Buba (Zengin Dede)

Bir varmış bir yokmuş bir zengin adam varmış. Onun iki karısı varmış, büyük karısından bir oğlan küçük karısından ise bir kızı varmış. Büyük kadını ölünce bu oğlan küçük kadınıyla kalmış. Övey annesi sevmediği için her gün dört beş koyunu verip otlatmaya gönderirmiş. Bir gün yemek verir bir gün vermezmiş. Şöyle aç otlatıp geliyormuş. Günlerden bir gün yani kırk gün geçtikten sonra zavallı çocuk çok ağlamış koyunlar yukarıdan inip gelmiş niye ağlıyorsun? Diye sormuş.

Oğlan hiç demiş.

Annesi çocuğa bir ekmek ya bir mısır ekmeği verirdi onu da oğlan koyuna verirmiş. Her gün koyunları götürüp otlatırdı ama kendisi sussuz ve açtı. Koyun inip geldi ya oğlum niye ağlıyorsun dedi oğlana. Oğlan benim annem öldü ben küçük annemin elinde kaldım benim karnımı doyurmuyor. Bana yarım mısır ekmeği veriyor, onu da sana veriyorum dedi. Koyun sana iki tane ney vereceğim dedi. ve verdi . Birisi mutluluk için birisi üzünlük için imiş .

Mutlu olduğuna mutlu neyi çal üzgün olduğunda üzgün neyi çal dedi.

Şöyle yapıp devam eder oğlan, övey annesi çok incitir çocuğu, yemek vermiyor gündüz koyunlar peşinden gece o işi yap bu işi yap diye çok çalıştırmış.

Bu halde bile gün geçtikçe çocuk kilo alıp yakışıklı olmuş.

Övey annesinin çocukları zayıf olmuşlar. Dediği her işi severek yapardı oğlan. Neyi çalıp koyunları otlatırdı. Açlığında üzgün neyi çalardı ve her tarafına dolu pilav ve başka yiyecek şeyler bulunurdu. Allahtan emir oldu bu övey annesi hastalandı, sonra bir yaşlı kadını alıp geldiler, yaşlı kadın zengin adama söyle bu koyunları kesmeden karın iyileşmez dedi. Amaç şu koyunları kesmekti. Yaşlı kadın bana altın versen söylerim, annesi haydi babanı çağır gelsin filan yaşlı kadını alıp gelsin dedi.

Yaşlı kadının peşinden adam yolladı, yaşlı kadın her tarafa baktı kadını okudu bir koyunun varmış onu kesmezsen karın ölür dedi. Bu oğlan oturmuştu zengin adam oğluna oğlum yarın koyunları otlatmaya götürme kesseyiz dedi. Oğlan üzgün neyi çalıp koyunun yanına geldi koyun yukarıdan inip geldi, oğlana niye ağlıyorsun dedi?

Benim annem hiç yemek vermiyor, sen veriyorsun, şimdi seni kesmek istiyorlar, seni kesecekler ben ne yapacağım?

Dedi:

Koyun çocuğa biraz tuz verdi ve beni bir ayağımın bağlamasına musaade etme ben kaçacam dedi. Çocuk ağlayarak getirdi babası üçayağını bağladı bir ayağını bağlamadı. Koyun kafasını tuzdan doldurmuştu. Zengin adam bıçağı getirdi koyunun ağzına tuz vardı, kesmek istediği zaman tuzu babasının gözüne üfledi çocuğu alıp göklere uçtu sonra gidip bir ağacın dalına kondu, çocuğa şimdi mutlu isen mutlu neyi üzgünsen üzgün neyi çal dedi. Şöyle güzel çaldı ki uzaktan Padişahın kızı duydu, dört beş yaşlı kadınları topladı her kim şu çalan çocuğu bulup getirse bir tabak altın vereceğim dedi. Yaşlı kadın ninene altın versen niye yapmasın diye, bir çuvala civciv alıp ağzını bağladı yürüdü yürüdü ağacın altın'a geldi baktı oğlan yukarıda, çuvalın ağzını açtı civcivler her tarafa kaçtı ya oğlum gel yardım et dedi. Çocuk civcivleri yakalayıp çuvala atarken yaşlı kadın çocuğu çuvala atıp ağzını bağladı. Yolda üzgün neyi çaldı koyun yetişip geldi daha kızın yanına gitmemişti. Oğlanı çuvaldan çıkardı yaşlı kadını öldürdü, başka bir yere götürdü yine kimsenin dediğini yapma dedi oğlana.

Yine çocuk Ney çalarken padişah'ın kızı zevkle dinlerdi buna âşık olmuştu, yaşlı kadınlara herkim bunu getirse tabaklar altın vereceğim dedi. Yaşlı kadın altın versen getireceğim dedi, bu da civcivleri alıp yola koyuldu civcivleri bıraktı çok ağladı çocuk yardım etmek istedi bak çuvala hepsi burda mı:

Bakarken çocuğu çuvalına attı neyi alıp fırlattı. Bunu kızın yanına alıp getirdi, bu kızın kırk tane eşeği vardı birinci ikinci adıyla kırk tane eşeği vardı. Eşekleri çok güçlü idi bunu ney çal diyordu o da çalardı. Sonra koyun otlayıp gelir, bakar çocuk yok sonra oğlan üzgün neyi alıp çalar kkoyun yetişir Padişah'ın otuz dokuz eşeğini öldürür bir tanesi kalınca koyun ölür. Bu oğlanı annesi babası sersan olup yürür, bu çocuk Padişah'ın kızıyla evlenip padişah olur isteğine kavuşur.

6.3.7. Kel

Bir varmış bir yokmuş bir kel varmış. Onun peri gibi bir karısı varmış. Bunlar bir harabe yerde yaşarmış, bir gün vezir gelmiş siz buraya ne yapıyorsunuz demiş:

Vezir bu kelin karısından hoşlanır, bu kele bak karısına bak demiş kendi kendine. Sonra kele benimle gel, bir bahçem var onu besle sana da olur bana da olur demiş. Kelin karısı ateşle uğraşıyormuş, Kel adam o tarafa bu tarafa yürüyor sonra karısı size diyorum ne oldu demiş. Vazir benim bir bahçem var bahçıvan ol odaları da var sana da olur bana da olur diyor. Ya o vazirin makamı bizden yüksek biz onunla baş edemeyiz demiş. Hanımı senin işin olmasın gideceğiz diyor. Göç edip gider kel her gün işe gider bu vazir her tarafa geçip bunun karısına göz atar. Kel gelince karısı bu vazir o tarafa geçse bu tarafa geçse bana bakar ne yapalım diyor. Kel ben değirmene gideceğim gelirse sen bir yere haps et sonra ben bilirim demiş. Kel değirmene gider vezir gelir, kelin karısı: gelin çay içermisiniz diyor. Vezir kocan nereye gitti diye sorar. Hanım değirmene gitmişti hala gelmedi der.

Vezir hanıma sana aşığım ölürüm bu bahçe de senin her şey istesen vereceğim der. Bu sırada kocası gelir, vay kocam geldi nereye saklanalım demiş. Şu sepetin altında der. Kel hanıma bir çay getir der hanımı da çay getirir, kel bu sepeti niye buraya koydun diye sorar. Şu sepeti alıp kıracam der. Sonra vezir nereye saklanayım deyince, bir çömlek var oraya saklanın demiş, veziri alıp onun içine saklar hanım.

Vezirin karıları biz bir yere misafiriz demiş, vezir ben de kelin karısını görmüşler peri gibi ona bizi de kendin gibi peri yap demişler. Karıları bize hiç bakmıyor der. Tamam der sonra kel gelip sana diyorum çaydanlığı getirsene der.

Nerden:

Vezirin karıları gelmiş bu sırada vezir de orada.

Tamam demiş.

Kadınlar bizi kendin gibi bembeyaz yap, kocamız hiç bize bakmıyor diyor. Öfff benim canım yok, şunu bir beyazlatın istediğiniz şeyi verecek der. Vezirin karısının birisini bir öper öbürünü bir öper vazir çömleğin içinden bakıyor ya bu kel benim evimi yaktı der. Birisi bana kocam hiç bakmıyor

deyince şunu da bir beyazlatın diyor benim canım yok, şuna da bir bakın diyor sonra bunu da bir öper kadınlar gider.

Kel ya bu çömleği niye buraya koydun diyor kalan ekmek parçalarını şuna atacağım diyor. Ya bu küçük yere olmaz Palta nerede şunu kırayım diyor. Vezir kıracak diye kaçır kel bırakma gitti bırakma gitti der. Vezir kendisini bir denize atar kadınları eve bekliyormuş bir zaman eve gidip yatar, karıları ya bu bizim kocamız değil diye seslenirler. Kimsiniz kimsiniz? Der.

Ben vezir sizi uzaktan beyazlatırken beni böyle yaptı demiş (Arslan, 2018: 45).

6.4. Türküler

قوشیق لر

اولانگ قوشیقلری

ایلد کده کی بیگیئار یولدی باشلنگ یاریار

کیکسه کیکسه خاتینلر تویدی باشلنگ یاریار

کیکسه کیکسه خاتینلر باریب کیلینگ یاریار

ایککی یاقتی کوندیرینگ تویدی قیلینگ یاریار

کوش قیلینگ جاوچیلر توی آرتیلین یاریار

آغه جانم بختلری تیز آچیلین یاریار

تناون جاوچی کیتتی آیدین اوچون یاریار

آیدین دی توی قیلماقچین آغم اوچون یاریار

جاوچیلر گه آته سی جواب بیردی یاریار

آیدین گه هم آته سی خبر بیردی یاریار

قطار قطار تویه گه توی آرتینگلر یاریار

چولده یورگن سوروودن قوی آرتینگلریاریار

انباز ده کی بوغده بدن قاب تولدیرینگ یاریار

آیدین جان آته سینی سیز کوندیرینگ یاریار

قوچ قوچ یورگن بیگیت لراوره آچینگ یاریار

آغه گینم ایلاتی آلتین ساچینگ یاریار

دوگانه جان لر یورینگ توی کیته یلیگ یاریار

آیدین جان نی کونی نی خوش ایته یلیگ یاریار

اولنگ اییتیباره میز توی خانه گه یاریار

توی دی قوتلوغ ایته میز دوگانه گه یاریار

آغه گینم توی آرتتی بای اوییگه یاریار

قوچقر قویلسویلر بوتوییگه یاریار

آیدین تویدی ایشیتیب خوشلیگ قیلدی یاریار

آغه گینم باغیگه گل آچیلدی یاریار

آتم بازار کیتتی قاب لر آلیب یاریار

قچییغینی اچیگه طلا سالیب یاریار

تویگه سرشته توتیب آتم کیلر یاریار

آغم کونی آچیلایب خوشیلایگ قیلریاریار

تویگه سرشته کیرک یاردم قیلاینگ یاریار

تویگه کیرک نرسه نی آلب کیلاینگ یاریار

عمه جان وخاله جان توگین ایشینگ یاریار

آلتین کومیش کورسئه تیب قوشنت قوشینگ

تویدی ایشی کوپ بولر آدم کیرک یاریار

مهمان دی عزتیگه بادام کیرک یاریار

کوچه میزدی بایلری قونیق آله یاریار

بخمل کورپه چه توشب جایدی سالریاریار

آته گینگ حویل سی دروازه لی یاریار

اوغلیگه توی جوننتی آوازه لی یاریار

چیمیلدیغینگ دی باغی مروری دیر های های

بییگیت اوزی بیگیتلر سروری دیر های های

اوزین اوزین ارغمچی کوککه بیتریاریار

اولنگ چی لر کیلگینچه ایتیشه بلیگ یاریار

های های اولنگ های اولنگ آی آچیلسین یاریار

کیلین کیلیگن اویلر گه گل آچیلسین یاریار

توشب قویگن قالین دی بیرگلی من یاریار

آغم مینن اینگم دی بلدلی من یاریار

چیمیلدیغ ارقه سیدن تواغ آله ی یار یار

کیلین اینگم آغزیدن سواغ آله ی یاریار

چیمیلدیغینگ چیپ چنار بوینگ چناریار یار

بوینگگه کوز تیممه سین آله ی تومار یاریار

چیمیلدیغ ارقه سی ده شلدر شوقیم یاریار

آتنگ بیرگن بازوبند گه کیتتی ذوقیم یاریار

چیمیلدیغتی قاقتی کیاو قاقتی های های

پیسته مییز تاپلمه ی بیرگه بافتی های های

آته سینی باغینی باغله دی قیز یاریار

ایلاتی نی آغیزینی یاغله دی قیز یاریار

بوغچه سینی بیلینی بیلله دی قیز یار یار

کیترونگ اوزینی شیلوه دی قیز یاریار

بیغله مه قیز بیغلمه اوی سینی کی یاریار

پنجره لی آینه لی تام سینی کی یاریار

پنجره لی آینه لی تام مبارک یاریار

بو یگیننگه مناسب یار مبارک یاریار

های های اولنگ های اولنگ آی باتمسین

کیلین کیلگن کیچه لرتانگ آتمه سین

یول گینگ آق بولسین دیب سپیدیم کیبه ی

کیلین اینگم کیگه نی بری ایپیه ی

تویخانه نی اوتینی ارچه ایمیش های های

کیلین بنگم کویله گی پارچه ایمیش های های

ارابه نی دیگیری لرزان بیوردی یاریار

قوم قرینداش ایکن ارزان بیوردی یاریار

تاغمدی حویلی سیدن اوچتی اوردک یاریار

آغمدی حویلی سیگه توشتی اوردک یاریار

اولنگ اولنگ های اولنگ اولنگ کوپتیریاریار

اولنگ ایتگن تیلینگدن مینگه اوپتیریریاریار

کیلین کیلگن حویلی نی بیزه دیلر یاریار

آت بغلنگن فاز زیقتی طلا دیلر یاریار

اورین تاغم اویددن آشریسنگلر یاریار

کیلین دی تیزکیاو گه تابشرینگلر یاریار

قللیغ کیاو ایکـاوی اوینه شه دی یاریار

بوی بوی توخته گن قیزلر بویلشه دی یاریار

دریچه نی کیم قاقتی؟کیاو قاقتی یاریار

زرسوزیلگن مینچاغتی کیلین تاقتی یاریار

کیاو قاجتی دیمنگلر تورگه آشتی یاریار

قچیغی نی آغزینی ینگه آشتی یاریار

تاچه ده کی پیازنی پوستی قنی یاریار

ینگه کیلگن کیلین دی دوستی قنی یاریار

تاچه ده کی توته نی ایپی قنی یاریار

ینگه کیلگن کیلین دی سببی قنی یاریار

تاقچه ده کی کیم دی چنگ باسیتی یاریار

کیلین تاققن طلا نی زنگ باسیتی یاریار

کیلین تیککن کویلکنی چیمی قنی یاریار

همه گه کورسترگه سیمی قنی یاریار

تویگه بیرگن اوتینی یولغون میدی یاریار

کیلین اینگم کیگه نی گلگون میدی یاریار

تاقچه ده کی شربتنی کیم نوکیبتی یاریار

ینگه کیلگن کیلیندی کیم سوکیبتی یاریار

تاقچه ده کی قیچی نی زنگ باسیتی یاریار

ینگه کیلگن کیلیندی غم باسیتی یاریار

اریغدی نریاقیده ملله غوزه یاریار

ملله غوزه ایچیده طلا کوزه یاریار

طلا کوزه ایچیده غوپیه غوزه یاریار

ینگه کیلگن اینگه جان توتمنگ روزه یاریار

قللیغ یورک رازینی ایرگه ایتـر یاریار

ايرسورب تورگن قيزلرکيمگه ايتريار

قلليغ کياو ایکاوی عشقین ایتسین یاریار

آزار بیرمگ ایکاوی بیله یاتسین یاریار

غوپیله غوزه سو غیرماققه بیلک کیرک یاریار

یارمینن اوینه ماققه یورک کیرک یاریار

ایکی صندوق روبرو قلفی سینغ یاریار

کیلین مینن کیاودی کونی تونیغ یاریار

ایکی صندوق بیربیرگه روی بیره دی یاریار

ایکی قوده تینگ توریب توی بیره دی یاریار

ایشیگینکی کوزیچه غوپله انجیریاریار

کیلین اینگم سیرغه سی طلا زنجیر یاریار

زرگر قیلگن زنجیردی اوزیب بولمس یاریار

خدا قوشگن یورک دی بوزیب بولمس یاریار

حویلینگیزی توریده تورتنه جوجه یاریار

بیرته سینی مینگه بیردی نذیرخواجه یاریار

آق تېپه دن سوروو قوی سوردی کیاو یاریار

ایپک سلله قسم تون کیی—دی کیاو یاریار

آله فاپگه سویکنگن آتنگ میدی یاریار

کولمه یدی اوینه میدی اوکنگ میدی یاریار

ایگنه گینگ بیتتی دیب سوکتی آتنگ یاریار

سین که کیتیبار ه سن تینسین آتنگ یاریار

ایگنه گینگ بیتتی دیب اوردینگ آنم یاریار

منه کیتیبار ه من تینینگ آنم یار یار

قزیل قزیل خورازلر خرمان ساچر یاریار

قیزکورمه گن بیگیتلر طلا ساچر یاریار

قزیل قزیل خورازلر خرمانده دیریاریار

قیزکورمه گن بیگیتلر ارمانده دیریاریار

یخشی یخشی بیگیتلر یار سیوه دی یاریار

باغ ایچینی آره لب نار سیوه دی یاریار

آت بغلنگن قاززیغی طلا ایمیش یاریار

کیلین اینگم جمع لری ملا ایمیش یاریار

دعا قېلىنگ دوستلرېم توپلر بولسېن ياريار

اويى يوق يېگىتلر گه اويلر بولسېن ياريار

يخشى يخشى قىز غلداغ سوو ايسترر ياريار

اون تورت ياشر قىزگينه يار ايسترر ياريار

اويده تورگن قىزلردى عمرى اوتر ياريار

چالگه ساتىلگن قىزلر كويب كيتير ياريار

قىزلردى ايرگه بېرىنگ دوران سورسېن ياريار

بېرىنچه كون عمرېده كون لر كورسېن ياريار

يوزو كوزيم توب توله تورپاغ باسكن ياريار

نامرد بولر اوزىنى دارگه آسگن ياريار

ايرگه تيه ديسم آتم قويمس ياريار

اوتتيزدن آشيب ايندى توختب بولمس ياريار

خوشلب تيه بين ديسم آنم قرغر ياريار

اوزيم سيله گن يېگيت قچن سرغر ياريار

Türküler

Ulang türküsü genellikle düğün veya düğün gibi törenlerde heyecanla söylenen türküdür. Bu türkünün her mısrasının bitiminde yar yar eki tekrarlanmaktadır. Özbek ve Türkmen kültüründe,

özellikle Özbeklerde (ulanag) ve Farsçada (ahista bro) olan bu türkü evlenme düğünlerinde davul eşliğinde söylenmektedir.

Yukarıda bulunan yiğitler yolu başlayın yar yar

Orta yaşlı kadınlar düğünü başlayın yar yar

Orta yaşlı kadınlar gidip gelin yar yar

İki tarafı ikna edin düğün yapın yar yar

Çabalayın görücüler düğün olsun yar yar

Ağabeyimin bahtı tez açılsın yar yar

Dün istemeye gittiler aydın için yar yar

Aydını evlendirmek için ağabeyim ile yar yar

Görücüleri babası geri gönderdi yar yar

Aydına ise bunu annesi haber verdi yar yar

Art ardına develere düğün malzemesi yükleyin yar yar

Çöldeki koyun sürüsünden koyun yükleyin yar yar

Depodaki buğdayı çuvalalayın yar yar

Aydın can babasını siz ikna edin yar yar

Koç koç yürüyen yiğitler depo açın yar yar

Ağabeyim geliyor altın saçın yar yar

Arkadaşlar yürüyün düğüne gidelim yar yar

Aydın canın gününü hoş geçirelim yar yar

Ulang söyler gideriz düğün yerine yar yar

Düğününü kutlarız arkadaş'a yar yar

Ağabeyim düğün yaptı bey evine yar yar

Koç koyunlar kesilir bu düğünde yar yar

Aydın düğünü duyunca mutlu oldu yar yar

Ağabeyimin bahçesinde gül açıldı yar yar

Babam pazara gitti çuval alıp yar yar

Cüzdanının içinde altın alıp yar yar

Düğün hazırlığını yapıp babam gelir yar yar

Ağabeyim gönülden mutlu olur yar yar

Düğün için hazırlık lazım yardım edin yar yar

Düğün ihtiyacını beraberinizde getirin yar yar

Hala can ve teyze can doku dokuyun yar yar

Altın gümüş kaplayıp desen dokuyun yar yar

Düğün işi bol olur adam gerek yar yar

Misafirin önünde badem lazım yar yar

Mahallemiz beyleri toplanırlar yar yar

Halı döşek üstünden yer alırlar yar yar

Baba canın evleri kapılıdır yar yar

Oğluna düğün verdi haşmetli yar yar

Perdelerinin bağı incidendir hay hay

Yiğidimiz yiğitler serdarıdır hay hay

Uzun uzun ipleri göğşe erir yar yar

Ulangciler gelince ulang söyleyelim yar yar

Hay hay ulang hay ulang ay açılsın yar yar

Gelin gelen evlerde gül saçılsın yar yar

Döşenmiş halının bir gülüyüm yar yar

Ağabeyim ile yengemin b lb l y m yar yar

Perdenin arkasından tabak alayım yar yar

Gelin yengem ağızından öğreneyim yar yar

Perden  ep  ınar boyun  ınar yar yar

Boyuna nazar değmesin muska alayım yar yar

Perdenin arkasında gürültü var yar yar

Babanın verdiği bilekliğe gönlüm gitti yar yar

Perdeyi silkeledi damat silkeledi hay hay

Fıstık kuru üzüm bulamayıp yere vurdu hay hay

Babasının bağını kız bağladı yar yar

Ellerin ağzını kız yağladı yar yar

Boh asının belini kız bağladı yar yar

Gidecek mi kendini süsledi kız yar yar

Ağlama kız ağlama ev senindir yar yar

Pencereli aynalı oda senindir yar yar

Pencereli aynalı, oda kutlu yar yar

Boyuna uygun yarın kutlu yar yar

Hay hay ulang hay ulang ay batmasın

Gelin gelen geceler sabah atmasın

Yolların ak olsun diye saçtım kepek

Gelin yengemin giydiği özel ipek

Düğünl  evin odunu  am imiş hay hay

Gelin yengem elbisesi parça imiş hay hay

Arabanın tekerleği titredi bir yar yar

Akraba candaşları ucuz verdi yar yar

Dayımın evinden uçtu ördek yar yar

Ağabeyimin evinde konu  ördek yar yar

Ulang ulang hay ulang ulang çoktur yar yar

Ulang söyleyen dilinden bana  pt r yar yar

Gelin gelen evleri s sl yorlar yar yar

At bağlanmış kazığı altın diyorlar yar yar

urin dayım evinden götürseniz yar yar

Gelini tez damada yetiştirseniz yar yar

Gelin damat ikisi oynuyorlar yar yar

Genç genç duran kızlar da izlerler yar yar

Pencereyi kim vurdu? Damat vurdu yar yar

Zer dokunmuş boncuğu gelin takar yar yar

Damat kaçtı demeyin içeri gitti yar yar

Cüzdanının ağzını yeni açtı yar yar

Raftaki soğanın derisi nerde yar yar

Yeni gelen gelinin dostu nerde yar yar

Raftaki iğnenin ipliği hani yar yar

Yeni gelen gelinin hediyesi hani yar yar

Raftaki giysileri toz basmıştır yar yar

Gelin asan altınlar pas bağlamış yar yar

Gelin dikmiş elbisenin bürümü nerde yar yar

Herkese gösterilecek çeyizi nerde yar yar

Düğündeki odunlar yolğunmuymuş yar yar

Gelin yengem giydiğı gülgünm'üymüş yar yar

Rafta koyulan şerbeti kimler dökmüş yar yar

Yeni gelmiş geline kim laf attı yar yar

Raftaki makası pas bağlamış yar yar

Yeni gelen gelini gamlar basmış yar yar

İrmağın o tarafında sarı pamuk yar yar

Sarı pamuk içinde altın koza yar yar

Sarı ömlek içinde bolca pamuk yar yar

Yeni gelen yenge can tutma oruç yar yar

Gelin gönöl sırrını erine söyler yar yar

Er bekleyen kızlar kime söyler yar yar

Gelin damat ikisi aşklarını söylesin yar yar

Rahatsız etmeyin onları beraber uyusun yar yar

Pamuk tarlası sulamak için bilek lazım yar yar

Yar ile dans etmek için yürek gerek yar yar

İki sandık karşıda kilidi kırık yar yar

Gelin ile damadın gönlü temiz yar yar

İki sandık birbirine yüz verecek yar yar

İki dünür dengeli düğün yapar yar yar

Kapınızın önünde incir ağaç yar yar

Gelin yengem küpesi altın zincir yar yar

Kuyumcu yapan zinciri kopmak çok zor yar yar

Allah birleştiren yüreği ayrılmaz yar yar

Evinizin içinde dört civciv var yar yar

Birisini bana verdi nazir hoca yar yar

Ak tepeden damat bey koyun sürüsü sürdü yar yar

İpek sarık ve hırka damat giydi yar yar

Ala çuvala yaslayan baban mıydı? yar yar

Gülmez oynamaz kardeşin miydi? yar yar

İğnen kaybolunca tenbih etti baban yar yar

Sen gidiyorsun artık rahat olsun baban yar yar

İğnen kayboldu diye annen dövdü yar yar

Şimdi ben gidiyorum anne rahat ol yar yar

Kırmızı kırmızı horozlar harman saçar yar yar

Kız görmeyen yiğitler altın saçar yar yar

Kırmızı kırmızı horozlar harmandadır yar yar

Kız görmeyen yiğitler armandadır yar yar

Güzel güzel yiğitler yarı sever yar yar

Bağ içini arayıp nar severler yar yar

At bağlanmış kazığı altın imiş yar yar

Gelin yengem tarafı molla imiş yar yar

Dua edin dostlarım düğün olsun yar yar

Evi yok yiğitlerin evi olsun yar yar

Güzel güzel kız güller su isterler yar yar

On dört yaşlı kızcağz yar ister yar yar

Evde kalan kızların ömrü geçti yar yar

İhtiyarlara verilen kızlar yandı gitti yar yar

Kızları evlendirin sefa görsün yar yar

Bir kaç günlük ömrünü güzel yaşasın yar yar

Yüzüm gözüm dopdolu toprak basmış yar yar

Alçak alçak adamlar kendini darağacına asmış yar yar

Evleneyim diyorsam babam izin vermez yar yar

Otuz yaştan geçince dayanması zor yar yar

Beğenerek evleneyim desem annem kargar yar yar

Kendi seçtiğim yiğit ne zaman gelir yar yar (Hassas, 2006: 21).

قوشیق

پسته بیلن بادمی

آهسته تشله قدم نی

سینی اوزینگ غمزه دار

کوی درسنگ آدم نی

تاو آستیکه تیزه سی

آچیلیب تی غوزه سی

سو لینگه سینیب تی

بیزنی یار دی کوزه سی

آسمان گه چیچرلیدی تور غی دیسم بودنه

بیزنی یار دی بیتینگه سیب گل دیسم سه دانه

دریانی اورته سیگه هر هر یاغاج

هر هر یاغاج اوستیگه توپ قلاغاج

توپ قلاغاج قناتیگه خط بیت

آنه ام قلسین یارگینم گه بیر اوس آماج

ادیرگه باره ایکن نیچه، اوینب کیله دی بچه

بچه جان نی اوستیگه قنچه بزیم کلته چه

شاه کیندی نی پیوند اوردی ناربیلن

سایه سیگه اولتیره ی لیک یار بیلن

بیرکاسه شراب بیلن می کیلتیر سه

اولتیریب باهم کوری لیک یار بیلن

داول گزه بینیشی، شلدیره یدی قمیشی

مه بین مه بین چپقه دی بیز دی یار دی داوشی

آسمانگه آی اوینیدی

بیرگه چایدوش قینیدی

آی گل جان نی بیتینگه

قیزیل گردی جینیدی

آق بیتینگ ایلی خانه

قیشلاغینگ بابلی خانه

سین قور غوردی دستیدن

یوره گیم زنبور خانه

کوچه دن اوته دی آله تون گینم

قیریلیب بیرباقمه دی گل روی گینم

گل روبیم ایچکنگه اوخشیدی شراب

کوزلری اوتته ی یانئیب قیلدی کباب

قیزگینه نی ایلم ایلم زلفی بار

صندیغیده قیزیل طلا قلفی بار

صندیغینگه طلا قلفی مناسب

قیزگینه اوزی آغمگه مناسب

تورسه زلفینگ اوینر هر طرف

اولتتیریب کابل ساریگه طرف

عمریمده تیلک گینم شو ایـدی

مکتیپی جان کیسه کاکلی ترب

اوزغن تیمیر کورینر یلتیرب

کنته دولتی خدا دن آل تیلب

طالعینه گه کنته دولت چیمسه

خاندی قیزینی آگین زلفین ترب

او باغن بو باقچه اونتیم آله دیب

ایگه سی هیقیردی توتگیل قویمه دیب

مین قوتیلسم شو بلانی قولیــــدن

قیده دن توتتم آتینی آله دیب

یاشکینه دن باشکه دستمال اوره مه

عاشیق لیگ سودا سینی سن سوره مه

عاشیق لیگ سودا سینی سن سوره سنگ

اوزیم دن باشقه گه سند قره مه

آی چیقب شوله سی اوردی اوزیمگه

اوزیم نی یاریم کوریلمه دی کوزیمگه

اوزیم نی یاریم کوریلسه کوریلمه سه

اولتیریب تنه بیره دی اوزیم گه

آی چیقب شوله سی اوردی تاولرگه

سینی عشقنگ منی قوی دی بلا گه

شینی عشقنگ منی قوی سه بلا گه

مینی عمرم اوقوشیدی گلله گه

قاشینگ نی آره سیگه پیویسته من

من سینی آلمن دیب هوسگه من

من سینی آلوویگه آلمه سم

توتو قوش باله سی دی قفسگه من

تاقه باردیم تا بادام نی تیرگه نی

اوویگه کیلیدیم یار جان سینی کورگه نی

سینی اوزینگ آلمه لرنی آخی دی

سینی لبینگ شفتالو نی قاقسی دی

ینیب کیلیدیم آق تاش دن

خرمن کوتردیم دشتن

بیرماچی بیراویار جان

اوله میز ایکی باش دن

سینی اوزینگ ساری قیز

ادبینگ نی سنه قیز

ای سینی آته نگ بیرمه دی

کونگلی نی مین دن آل

دیوال بیخیگه کیلایم

ییرمینن ای یقلدیم

ای ساعتی بیرجه گه

اوزینگ نی وعده بیردیم

عاشق بولدیم اوزینگه

ایکی قره کوزینگ گه

من عاشق سرگشته

یتلمدیم مین سینگه

گزه گه قوش ایدی من

گردی بیلباغ بیلی من

قولیم ده گی سوغات نی

یارجان سینگه تیلی من

دیوال نی کوتی بیلن

سگرتی دود تی بیلن

کوزینگه سرمه قوییب

گوگورد تی چوبی بیلن

بازمحمد تی بازنی

آلمدیم خیزنی

کوربوسین ایکی کوزیم

تئمیدیم اوزیمنی

بوده نگ نی پریگه

وسکتینگ نی زریگه

نصیب بولسه باره من

امام جانی شهریگه

مین عیله نی آلودن

طالع دی دستمالی دن

هیچ کیم خبر آلمدی

چوچه جان نی حالیدن

اینه قوزیم نی ساوی دی

کوبه دن آلیب باردی

قولاغم دن کیتمیدی

خلیل جان دی آوازی

قاشینگ نی قاره سیگه

خال بولای آره سیگه

سینی رحمینگ کیلمیدی

خلیل نی ناله سیگه

قاشینگ نی قاق مه مینگه

عشقیم کیتته دی سینگه

زرگرگه طلا بیریب

بختم کوی دی سینگه

دمبوره تارینگ بیلن

کوزینگ خمارینگ بیلن

دمبوره نی آستیگه

اوینی من یارینگ بیلن

یوره من ایچه لرگه

اوینی من بچه لرگه

خدامرادی بیرسه

قره کوز ایچه لرگه

بچه بولمن دیدی

کیچه کیله من دیدی

دمبوره نی آستیگه

اوینب بیره من دیدی

سینی اوزینگ دلغمه

قولینگه رادیوی بارمه

آق بیتینگ دن بیراوی

اوزینگ گه خالینگ بارمه

تاغ اوستیگه تام سالدیم

تاغ شمال اوتی سیندی

خال اوستیگه خال تیریدم

مینى یاریم کویندی

اون قولیم گه بیرمینگ باغ

کپترمه دی اوچ تی زاغ

عاشق لیگی قوری سین

یوره گیمگه قوی داغ

یتگ دن اوچ تی قرغه

ایله نیب قوندی جرغه

باریاتگن خیلى قیز

سلام ایت بیزنی یارگه

Türkiye Türkçesiyle

Fıstık ile bademi

Yavaş at adımı

Sen kendin nazlısın

Yakarsın adamı

Dağ altında dizesi

Açılmıştır goncası

Su kenarında Kırılmış

Bizim yarın çömleği

Gökte ötüyor serçe desem bıldırcın

Bizim yarın yüzünde elma gülü desem üç tane

Deryanın ortasında her her ağaç

Her her ağaç üstünde büyük kırlangıç

Kırlangıç kanatına yazı yazayım

Yazımı sen yarıma götür kırlangıç

Tarlada varmış neyçe, oynayarak gelir çocuk

Çocuğun yüzerindeki yelek çok güzelmiş

Şah kendini peyvent vurdu nar ile

Gölgesinde oturur yar ile

Bir kadeh şarap ile mey getirse

Oturup yar ile birlikte içelim

Davul tepe inişi, ses çıkarır kamışı

Yavaş yavaş çıkıyor bizim yarın sesi

Gökte ay oynuyor

Yerde çaydanlık kaynıyor

Aygülciğim yüzünde

Kırmızı başörtü yakışır

Beyaz yüzün ay hane

Köyün baykuşuna hane

Sen zalimin elinden

Yüreğim arı oyası

Sokaktan geçer ala tonginem

Geriye dönüp bir bakar gül yüzlüm

Gül yüzlüm şarap içmişe benzer

Gözleri ateş gibi yakarak kebab etti

Kızın elim elim saçı var

Sandığına kırmızı altın kilidi var

Sandığına kırmızı altın uygun

Kız kendisi ağabeyime uygun

Dursa zülfün oynar her taraf

Oturmuş kabil tarafa

Ömrümde dileğim şu idi

Okul kızı gelse zülfünü tarayarak

Uzaktan demir görünür parlayarak

Büyük devleti Allahtan dile

Talihine büyük devlet çıkmasa

Hanın kızını al zülfünü tarayarak

O bahçeden bu bahçeye elma diyerek geçtim

Sahibi dedi tut haydi gitti diyerek

Ben kurtulsam şu belanın elinden

Tekrar elmanın ismini bile tutmam

Gençliğinde başta mendil sarma

Âşıklık sevdasını sen sorma

Âşıklık sevdasını sen sorsan

Kendimden başkasından kanır sorma

Ay çıkarak aydınlığı vurdu yüzüme

Kendi yarım gözükmeyi gözüme

Kendi yarım gözüксе gözükmeyse

Oturup minnet eder kendime

Ay çıkıp aydınlığı vurdu dağlara
Seni aşkın beni verdi belaya
Seni aşkın beni verse balaya
Benim ömrüm benzer lale çiçeğine

Kaşın arasında yapışan benim
Ben seni almak için heveslenirim
Ben seni alırım diye alamazsam
Papağan yavrusu gibi kafesteyim

Dağa çıktım dağ bademi toplamaya
Eve geldim yarım seni görmeye
Sen kendin elmaların bir tanesi
Senin dudağın şeftalinin kabuğu gibi

İnip geldim ak taştan
Harman topladın kırdan
Bir öpücük ver o yarım
Zaten ikimiz de öleceğiz

Sen kendin sarı kız
Sedefini say kız
Baban seni vermezse

Gönlünü benden kes kız

Duvar dibine geldim

Yerimden ben durdum

Saat birde

Sana ben söz verdim

Âşık oldum kendine

İki kara gözüne

Ben söz bilmez aşığım

Kavuşamadım ben sana

Tepede koş¹⁵ sürüyorum

Kumaştan bel bağı bağlayacağım

Elimdeki hediye

Yarım sana bırakacağım

Duvarın dibi ile

Sigaranın dibi ile

Gözüne sürme koyayım

Kibritin dibi ile

¹⁵ Koş: İki öküz aracılığıyla zemin devşirme.

Baz mohammadın bazini

Alamadım hızını

Kör olsun iki gözüm

Tanımadım kendisini

Bıldırcının perine

Yeleğinin zerine

Nasip ise varacağım

İmam sahip şehrine

Ben kurban olayım

Mendilinden tanıdım

Kimse haber almaz

Yarımın durumundan

Yine kuzu sağacak

Odasından alıp götürür

Kulağımdan hiç gitmez

Halilciğimin sesi

Kaşının karasına

Ben olayım arasına

Senin acımazsın

Halilin inleyişine

Kaşını kıpma bana

Âşık olurum sana

Kuyumcuya altın vererek

Takı düzelteyim sana

Dombura telin ile

Göz humarın ile

Domburanın altına

Dans edeceğim yarın ile

Yürüyeceğim sokaklara

Dans ederim gençlere

Allah muradı versin

Karanlık gecelere

Baça¹⁶ olurum diyor

Gece gelirim diyor

Domburanın altına

Dans ederim diyor

¹⁶ Baça: Para karşılığında dans eden erkek çocuklar.

Sen kendin çok nazlısın

Elinde radyo var mı?

Beyaz yüzünden bir öpsem

Yüzüne benin var mı?

Dağ üstünde oda düzeltim

Dağ rüzgârı değsin deyip

Hal üstünde hal çektim

Benim yarım görsün deyip

Sağ elimde bin bir bağ

Getirmedi uçtu karga

Âşıklığı batsın

Yüreğime koydu leke

Aşağıdan uçtu karga

Devrilip kondu dağa

Gidecek olan kızlar

Selam söyleyin bizim yara (KK: Aysun Begüm).

قره ساجینگ اوره من

قیزیل لبینگ سوره من

گوزە ل لرنینگ ایچیده

سنی یخشی کوره من

کیچه-کوندوز غمینگدین

مجنون کی یوره من

کیچه لر هم اویقو دن

سین اوچون هم توره من

ساچ لرنیگی تره سم

گوزە ل یوزینگ قره سم

سنی دیک نازنینی

ایندی کیم دن سوره سم

Türkiye Türkçesiyle

Kara saçın örürüm

Kızıl dudağın öperim

Güzelllerin içinde

Seni çok seviyorum

Gece gündüz gaminden

Mecnun gibi yürürüm

Geceleri uykumdan

Senin için dururum

Saçlarını tarasam

Güzel yüzüne baksam

Sen gibi nazlıyı

Şimdi kime sorsam (KK: Dost Mohammad).

خيرمن ينجيش قوشىغى

مايدە لىسىم بۇلامە

خيرمان جايىنگ تۇلامە

مېن مايدەلب باقىرىسم

بابا دەققان كېلاما

مايدە-مايدە دېشىمدى

مېدە جىيىك اېشىمدى

مايدە جىيىك اېشكن سۇنگ

قىمت بها دېشىمدى

شاخىنگ بايدى چاپلەسى

كۈزىنگ قىزدى آينه سى

ايگى شاخىنگ آره سى

بېشتى دروازه سى

آرقانگا گاورن قاقىتىم

شاخىنگا جىيىلر تاختىم

سېنى ھۈگىز بۇلادى دېب

بوزاولىق دىن باختىم

آرقىنگ دا بار ھۈقىرە

تۈرت توياعىنگ نوقرە

بونى مايدا قىلماسانگ

قۇلتىغىنگ دىن قاقىرە

مايدالايمن كۈنگلىنگ خوش

قارنىنگ كۈتە بېلىنگ بۇش

بو مالايدانى چىغارغن

بابا دىھقان جالانگ تۇش

بابا دىھقان بابا مىز

اونى قايدىن تابا مىز

مگە طلا كېتىب تى

مىدىنە دىن تابا مىز

قاره دونگ دی باوریده

قایلان جاتیر قارهیب

تویاغینگ دی آستیدا

طلا جاتیئر سار غایب

قویریقاً نگ قامچی دهی

قیزغا کپلگن جاوچی دهی

قویریغینگ نی هر تالی

سولو قیزدی چاچی دهی

مایده لسام مایدا سینی ورالینگ

تاودن آشتی کوریلینگ

مپن مایده لب باقرسم

قیتیرماکن کوره لینگ

قاشلرینگ قاره قوندز

کوزلرینگ جاریق جولدیز

مونی مایده قیلماسانگ

هایدهی من کچه کوندیز

کیپنیگ دهگی چپردی

دهقان سینگا ناوکردی

سیدن دهقان آیریلسا

وتکن کونی بیکاردی

بلند تالودن قارا غان

محنت اوچون جارا غن

محنتی ننی زوریدن

شاخی آلدیغنه قارا غن

پس-پس کیسه توبه لر

جاوین جاوسه سببیلر

قادرینگ نی بیمله گن

قابیر غنگا توبه لر

بازارده بار ناوشتاتیر

اونی زرگر وختاتیر

قادرینگ نی بیمله گن

قابیر غانگ نی قاخشاتیر

هولکر اوزی آیدار

جارالی ساولیق قویده بار

آچانگ اورگن ابرکه قیز

شیوه کوچکن بایدار

بىر ھۈگىزىم قىزىلدى

دومى جىرگا سىزىلدى

قىزىل ھۈگىز كېلگن دا

تاودەى غىك بىزىلدى

چىنبر شاخ بېلدن آش

آياغى لىنگر ابىش

امان بولسا چىنبر شاخ

ابگا سىنى قىزغە قوش

چىنبر شاخىم بىلوان

جىرگىن جولى قىلوان

چىنبر شاخىم چارچاب دى

ھىدە باغىن پادوان

چىنبر شام پس پاچە

قوش ھايدايى جاشبچە

قوش ھايدە سە جاش بچە

قاوون جىدى بايىبچە

چىنبر شاخىم ارمەنى

وېىب جىدى نرمەنى

امان بۆلە چىنبر شاخ

آلیب بیـــــرر کپرمه نی

آلدینگ آغیر تازی دهی

کیپنیک شیرباز قوزیدهی

آچنگ اوریب جیریشنگ

بایدی ابرکه قیزی دهی

بوی نینگ دا بار شامیان

آستینگ دا بار هامیان

بوی نینگ دا غی تیرکیشتی

اینـدالله غا بپرکیشتی

مېندن کورما بو ایشتی

خداغا قیل نالیشتی

مايدا لایمن قویمايمن

محتینگا تویـــــمـــــمـــــم

بونی مايدا قیلماسانگ

مینام سېنی قویـــــمـــــمـــــم

Harman Dövme Türküsü

Maydalasam olurmu?

Harman yerin dolur mu?

Ben mayda diye bağırsam

Çiftçi ata gelir mi?

Mayda mayda diyorlar

Küçük cep örürler

Küçük cep örünce

Çok pahalı diyorlar

Boynuzun zenginin çaylası

Gözün kızın aynası

İki boynuzun arası

Cennetin kapısı

Sırtına fidanla vurdum

Boynuzuna ipler astım

Seni öküz olur diye

Buzaiğılıktan baktım

Sırtında var küçük yara

Dört tırnağın gümüştür

Bunu doğru ezmezsən

Kol altından koparıl

Maydalayım gönlün hoş

Karnın büyük belin boş

Bu maydayı çıkaran

Göğsü açık çiftçi ata

Çifçi ata atamız

Onun nereden buluruz

Mekket-Allah gitmitir

Medineden buluruz

Kara dağın üstünde

Kaplan bakarak yatar

Ayağının altında

Altın durmuş sararıp

Kuyruğun kamçı gibi

Kıza gelen görücü gibi

Kuyruğunun her teli

Sulu kızın saçı gibi

Maydalasam maydasını vur alın

Dağadan geçti görelim

Ben mayda diye bağırsam

Geri dönecek mi bakalım?

Kaşların kara kunduz

Gözlerin aydın yıldız

Bunu sen ezmesen

Gece gündüz çalıştırırım

Arkandaki çeperi¹⁷

Çiftçi sana nökerdi

Çifçi senden ayrılrsa

Geçen günü işsizlik

Yüksek dağdan bakan

Mihnet için yaratılan

Mihnetinin zorundan

Boynuzu önüne bakan

Kısa kısa döver

Yağmur yağsa damlar

Kıymetini bilmeyen

Kabırgana döver

¹⁷ Çeper: Ağaç dalından düzeltilen geleneksel buğday dövme aleti.

Pazarda var gümüş

Onu kuyumcu benzetir

Kıymetini bilmeyen

Kabırgana vurur

Hülker kendisi ayda var

Yaralı dişi koyun sürüde var

Şımarık nazlı kız

Yaylaya giden bay¹⁸da var

Bir öküzüm kızıldı

Kuyruğu yere süzüldü

Kırmızı öküz gelince

Dağ gibi ganak¹⁹ bozuldu

Dik boynuz belden aşar

Ayağı ağır işler

Sağ ise dik boynuz

Sahibini kız ulaştırır

Dik boynuzum çöl

¹⁸ Bay: Zengin kişi.

¹⁹ Ganak: Buğdayın biçildikten sonra bir aaraya getirilmesidir.

Yürüyen yolu dik

Dik boynuzum yorulmuş

Haydi bakayım hayvan otlatıcı

Dik boynuzum kısadır

Koş aydaydı yaş oğlan

Koş aydasa yaş oğlan

Kavun yer bey oğlan

Dik boynuzum armani

Oyup yedi buğdayı

Sağ ola dik boynuz

Alıp verir nazlıyı

Önün alacak köpek gibi

Arkan süt kuzusu gibi gibi

Şımarık yürüşün

Beyin nazlı kızı gibi

Boynunda var şamiyan

Altında var hamiyan

Boynundaki tirkışı

İnedallaha birikişti

Benden bilme bu işi

Allaha kıl yalvarmayı

Maydalarım bırakmam

Mihnetine doymam

Bunu sen dövüp ezmezsen

Ben de seni bırakmam (KK: Atubullah Koyaş).

توقیمه چی قیزلر

شقییر شقییر ماکی آئر

دوگانه سیگه اورگئر

بوز توقیب بازارگه ساتر

آقچه جان نینگ قیزلری

تیپه گه چقییب اوین قیلر

آلتی قویین سوین قیلر

کیلینگ قیزلر دیب هیقیرر

اون پیکال اوی نینگ قیزلری

اوره لشیب تیوه باقر

سلسله زلفیگه تاقر

آدم بارسه ایچین یاقر

ترکمن بیک لر نینگ قیزلری

آله قویلر نی سوير

برچه سی گوش تن تویر

شقیردە تیب قالین توقیر

چار شنگی نینگ قیزلری

Dokumacı Kızlar Türküsü

Şakır şakır maki²⁰ atar

Arkadaşına öğretir

Halı dokup pazara satar

Akçacanın kızları

Tepeye çıkıp oyun kılar

Altı koyun kesin der

Gelin kızlar diye bağırır

On paykal oyunun kızları

Hep beraber deve bakar

Zülfüne silsile takar

Adam varsa için yakar

Türkmen beylerin kızları

²⁰ Maki: Halı dokuma aleti.

Ala koyunları keser

Hepisi etten doyar

Şakırdatıp halı dokur

Çarşanginin kızları (Aymak, 2008: 31).

اوراق واوریم قوشیغی

آغم الماس

اوریمدن قالمس

سیره هم تالمس

اورمسه بولمس.

غوچماغی بوغدای

دانگینگ توق ای

توپ بول اوریلیک

خرمنده کولیلیک

اوراغیم چقان

سین مینگه یاقگن

قولگینم چقان

محنتگه یاقگن

بوغدای اوردیم قوزه لب

دانه بیردی بیرته لب

دهقان فارنی توق بولسین

بیل بویچه بیسین میده لب

اورا غیم بار الماس دن

بوغدا ی اورسم تورمسدن

بویی بلند غلله گه

اوره من چرچه مسدن

دهقان چیلیک قولای مس

هر کیم ایشگه چیدالمس

دهقان چیلیکنی بیلگن

بو ایشدن واز کیچالمس

Orak ve Biçme Türküsü

Orağım elmas

Biçmekten kalmaz

Hiçbir zaman yorulmaz

Biçmezse olmaz

Çöllər buğday

Tanesi dolu ey!

Top olup biçelim

Harmanda gülelim

Orağım hızlı

Sen bana yakın

Elim hızlı

Mihnete yakın (Aymak, 2008: 32).

Buğday biçtim demet demet

Tohum verdi tane tane

Çiftçi karnı tok olsun

Yıl botunca yesin yavaş yavaş

Orağım var elmastan

Buğday biçsem durmadan

Boyu uzun tarıma

Biçerim yorulmadan

Tarımcılık kolay değil

Her kes işe dayanmaz

Tarımcılığı bilen

Bu işten vazgeçemez (KK: Sadik Bey).

ساغیم قوشیغی

سیلب ییدینگ اوتینگنی، هوش هوش

قولای بیرگین سوتینگنی، هوش هوش

آخیر توله اوتینگ بار، هوش هوش

آقر بولاق سوتینگ بار، هوش هوش

تویه قالگین جانور

بیه قالگین جانور

اوت تشلیمن آلدینگه

بیپ تاقه من دومینگه

گردن باشینگ سلیم

سینی قویوغ سوتینگ بار، هوش هوش

آله اینک باله سی

گردنیگه زنگاله سی

بونی اوزی خانه ذات

سوت بیره سن جانور، هوش هوش

بیرته لب تاریت بیرسم

اخیر جاینگ شیبیرسم

نالیمه ی سوینگ بیرسم

سین سوت بیرگین جانور، هوش هوش

بیلنگه بار آله خال
بوینینگه بار قیزیل رومال
کوز تیگمه سین یخشی مال
سسین سوت بیرگین جانور، هوش هوش

Sağma Türküsü

Seçerek yedin otunu, hoş hoş

Yeyip ver sütünü, hoş hoş

Ahır dolu otun var, hoş hoş

Akar bulak sütün var, hoş hoş

Doya kal cenaver

Yiye kal cenaver (Aymak, 2008: 32).

Ot atarım önüne

İp takarım kuyruğuna

Boyun başın okşarım

Senin kuyu sütün var, hoş hoş

Ala inek yavrusu

Boynuna var zili

Bunun kendisi evcil

Süt veirirsın cenaver, hoş hoş

Sabahleyin yem versem

Ahır yerin süpürsem

Yorulmadan suyun versem

Sen süt ver cenaver, hoş hoş

Belinde var ala ben

Boynuna var kırmızı bez

Nazar değmesin iyi hayvan

Sen süt ver cenaver, hoş hoş (KK: Saltan Kempir).

6.5. Ninniler

اله لر

اله بالم جانم بالم

قوزیم بالم جانم بالم

یاتیب قالسین شیرین بالم

جوده ایرکه جانم بالم

اله بالم اختیارای اله اله

هر نرسه نی وختی بارای اله اله

قوندوزنی بلند تاغی بار ای اله اله

قوزیم بالم جانم بالم

مولوده قیز یاتسین ده اله ای اله

گل یاستیځکه باتسین ده ای اله ای اله

آته سی کنته قلیب ای اله اله

اون بیش لځه ساتسین ده ای اله اله

بندی جگریم اوله ی ای اله اله

دلو جگریم اوله ی ای اله اله

قند ونباتیم اوله ی ای اله اله

قره قره قوزی لر ای اله اله

بیلاق بارسه یازیلر ای اله اله

اینی لریم خارچکه ای اله اله

یورک بغریم بیزیلر ای اله اله

مین اولتیریب اله لی ای اله اله

قورغاشیم دیک قویلب ای اله اله

کوز یاشلریم توکیلر ای اله اله

یورک بغریم ایزیلر ای اله اله

اله اله یاته دی ای اله اله

گل یاستیځکه باته دی ای اله اله

مولوده جان جان قیزیم ای اله اله

گلدن تازه یاته دی ای اله اله

سو کیله دی موریدن ای اله اله

موریدن هم ناریدن ای اله اله

مولوده جان یاه دی ای اله اله

گل بیشیکنی توریگه ای اله اله

ایقرسین ای ایقرسین ای اله اله

تاغدن اوغلاق بقیرسین اله اله

احمد خان نی توی قلیب ای اله اله

خاله سینی چاقیرسین ای اله اله

کندوز جان نی یولیگه ای اله اله

چیمچیق اویه قوییه دی ای اله اله

اوینگ کویگیر ناقلاب ای اله اله

یورک لرگه داغ قویدی ای اله اله

باغ نی گلی بادم دن ای اله اله

عزرایلینگ ملک دن ای اله اله

کیلمه ی کیتگیر انقلاب ای اله اله

جوان لر ضایع بولدی ای اله اله

مسچید بین مدرسه ای اله اله

اره سیدن سو کیتز ای اله اله

خدا دن امر بولسه ای اله اله

ملک میز آباد بولسه ای اله اله

مین اله لی آینم نی ای اله اله

شیرین شکر قوزیمنی ای اله اله

اوزی شیرین بالم نی ای اله اله

یاتیب قالگین جان بالم ای اله اله

Türkiye Türkçesiyle

Nini- nini can yavrucuğum

Kuzum yavrum, canım yavrum

Uyusun tatlı yavrum

Çok nazlı canım yavrum

Bahtlı yavrum ninni- ninni

Her şeyin zamanı var ey ninni- ninni

Kunduzun yüksek dağı var ey ninni- ninni

Canım yavrum kuzum yavrum

Mevlûde kız yatsın ey ninni-ninni

Gül yastığa batsın ey ninni- ninni

Babası büyütüp ey ninni- ninni

Yüz elli bine satsın ey ninni- ninni

Bendi ciğerim öleyim ninni- ninni

Dil-I iğeriim öleyim ninni- ninni

Tatlı nebatım öleyim ninni- ninni

Kara kara kuzular ey ninni- ninni

Yaylaya gitse açılar ey ninni- ninni

Kardeşlerim yurtdışna ey ninni- ninni

Yürek bağrım ezilir ey ninni- ninni

Ben oturup ninni diyeyim ey ninni- ninni

Mum gibi dökülüp ey ninni- ninni

Gözyaşlarım döküler ey ninni- ninni

Yürek bağrım ezilir ey ninni- ninni

Ninni- ninni yatacak ey ninni- ninni

Gül yastığa batacak ey ninni- ninni

Mevlûde can canım kızım ninni- ninni

Gül den taze uyuyor ey ninni- ninni

Su geliyor delikten ey ninni- ninni

Delikten de o taraftan ey ninni- ninni

Mevlûdecan uyuyor ey ninni- ninni

Gül beşiğin içinde ey ninni- ninni

Çağırısın ey çağırısın ey ninni- ninni

Dağdan oğlak bağırısın ey ninni- ninni

Ahmet hanı toy kılıp ey ninni- ninni

Teyzesini davet etsin ey ninni- ninni

Kunduzcanın yoluna ey ninni- ninni

Serçe yuva koymuş ey ninni- ninni

Kahr olası savaş ry ninni- ninni

Yüreklere leke vurdu ey ninni- ninni

Bahçenin gülü badem gülü ey ninni- ninni

Azrayıldır melekten ey ninni- ninni

Kahrolası savaş ey ninni- ninn

Yiğitler zayı oldu ey ninni- ninni

Mescit ile medrese ey ninni- ninni

Arasında su akar ey ninni- ninni

Allahtan emir olsa ey ninni- ninni

Vatanımız abat olsa ey ninni- ninni

Ben aynama ninni söyleyeyim ey ninni- ninni

Tatlı şeker kuzumu ey ninni- ninni

Kendisi tatlı yavrumu ry ninni- ninni

Yata kal canım yavrum ey ninni- ninni (KK: Göldeste).

اوخله دم آل تینچیب یات اله اله

شیرین اویقو طعمین تات اله اله

اولغیگنده بیلرسن اله اله

جوده اچچیغ بو حیات اله اله

کته لیکنی ساغینمه اله اله

باله لیکده اوینب کول اله اله

جانم کتته لرنی سین اله اله

حیاتگه بیلگینینگ قول اله اله

بیغله! تویب تویب کول اله اله

سوتینگ ایچیشینی بیل اله اله

شیرین لیگینگ سقله سنگ اله اله

اونچه کوپ اورگنمه تیل اله اله

باله تیلگه کیرگنده اله اله

اممه-اممه دیگنده اله اله

شیرین بولیب کیتته دی اله اله

آپی دیب نان بیگنده اله اله

کتته لرنی تیلینی اله اله

اورگنمه بالغانی کوپ اله اله
اگه اورگنماقچی سن اله اله
هه نی اورگن بینه خوب اله اله

بالم قره کتته لر اله اله
بیر-بیرینی سویه دی اله اله
آره ده بیله سن می؟ اله اله
یتیم باله کویه دی اله اله

سین ایسه اوخله جانیم اله اله
تشویش غملر کیلمسدن اله اله
خوشلیک تپه دن کیلسه اله اله
بیل کیلر غمی پسدن اله اله

Türkiye Türkçesiyle

Uyu dem al dinç yat ninni- ninni

Tatlı uyku tadın tat ninni- ninni

Büyüyünce bilirsin ninni- ninni

Çok acıdır bu hayat ninni- ninni

Büyüklüğü özleme ninni- ninni

Çocuklukta oyna gül ninni- ninni

Canım büyükleri sen ninni- ninni

Hayatta bilenin kul ninni- ninni

Ağla! Doyup doyup gül ninni- ninni

Sütün içişini bil ninni- ninni

Tatlılığın saklasan ninni- ninni

O kadar fazla dil öğrenme ninni- ninni

Bebek dile girende ninni- ninni

Hala- hala deyende ninni- ninni

Tatlı oluverir ninni- ninni

Anne diye yemek yeyende ninni- ninni

Büyüklerin dilini ninni- ninni

Öğrenme yalanı çok ninni- ninni

Eğer öğrenmek istesen ninni- ninni

Eveti öğren yine iyi ninni- ninni

Yavrum bak büyükler ninni- ninni

Bir-birini keser ninni- ninni

Arada bilir misin? Ninni- ninni

Yetim yavru yanar ninni- ninni

Sen ise uyu canım ninni- ninni

Çile gamlar gelmeden ninni- ninni

Mutluluk tepeden gelse ninni- ninni

Bil gelir gamı arttan ninn- ninni (KK: Hasamuddin Toygun).

بله م، بوتم، کوزیم، جانیم

کونگل ملکیده سلطانیم

صدف سیز در غلطانیم

بَلَم ال له، بَلَم ال له!

اولوغ بابالرینگ باردور

بویوک سیمالرینگ باردور

اولر روحی سینگه یاردور

بَلَم ال له، بَلَم ال له!

تیمور فرزندی سن بیلگین

بابر دلبندی سن بیلگین

آنالر قندی سن بیلگین

بلم ال له، بلم ال له!

بولورسن خلقینگ اوغلانی

جسارت، معرفت کانی

اولوس نینگ مرد میدانانی

بلم ال له، بلم ال له!

بوگون خلقینگ دور آواره

ایزیلگن بغری یوز پاره

چیقیب دور قولیدین چاره

بلم ال له، بلم ال له!

ایرور باغ و بهاری یوق

آچیلگن لاله زاری یوق

اوزیده اختیاری یوق

بلم ال له، بلم ال له!

بو باغه نو نهال اولگین

توشب ساینکلی تال اولگین

نسیم اولگین، شمال اولگین

بلم ال له، بلم ال له!

اولوس دردیگه درمان بول

غمیدن بغری بریان بول

کوریب حالین پریشان بول

بلم ال له، بلم ال له!

اونگه کورسات ظفر یولین

یارو غلیک گه چیقر یولین

توشونتیرگین خطر یولین

بلم ال له، بلم ال له!

بو یولده جانندن اوتگی سن

غم و خونابه بوتگی سن

اولیم یادین اونوتگی سن

بلم ال له، بلم ال له!

کیره ک اوق تیشسه یانینگنی

کیره ک آغریتسه جانینگنی

چبقارماگیل فغانینگنی

بلم ال له، بلم ال له!

اراده نگ استوار اولسون

ظفر سینگه حصار اولسون

یولینگده تنگری یار اولسون

بلم ال له، بلم ال له!

کیل ایندی اوخله گین جانیم

جسار تلی بیگیم، خانیم

صدف سیز در غلطانیم

بلم ال له، بلم ال له!

Türkiye Türkçesiyle

Yavrum, kuzum, gözüm, canım

Gönül mülkünde sultanım

Sadafsızdır galtanım

Yavrum ninni yavrum ninni!

Büyük ataların vardır

Büyük yıldızların vardır

Onlar ruhu sana yardır

Yavrum ninni yavrum ninni!

Temur yavrususan bil

Babür dilbendisen bil

Analar tatlısın bil

Yavrum ninni yavrum ninni!

Olursun halkın oğlanı

Cesürlük, marifet kaynağı

Ulusun mert meydanı

Yavrum ninni yavrum ninni!

Bugün halkındır avare

Ezilmişl yüreği yüz parça

Gitmiştir elinden çare

Yavrum ninni yavrum ninni!

Olur bahçe baharı yok

Açılan lalezarı yok

Kendisine izni yok

Yavrum ninni yavrum ninni!

Bu bahçeye nevnihal ol

Gölgeni döşeyerek gölge ol

Nesim ol, rüzgâr ol

Yavrum ninni yavrum ninni!

Ulus derdine derman ol

Gamından yüreği biryan ol

Durumunu görüp perişan ol

Yavrum ninni yavrum ninni!

Ona göster zafer yolunu

Aydınlığa çıkar yolunu

Öğret ona tehlikeli yolunu

Yavrum ninni yavrum ninni!

Bu yolda candan geçersin

Gam ve kan yutarsın

Ölümü hep unutursun

Yavrum ninni yavrum ninni!

Gerek ok deşse yanını

Gerek ağrıtsa canını

Çıkarma hiç sesini

Yavrum ninni yavrum ninni!

İraden güçlü olsun

Zafer sana kalkan olsun

Yolunda tanrı yar olsun

Yavrum ninni yavrum ninni!

Gel imdi uyu canım

Cesaretli begüm, hanım

Sadafsızdır galtanım

Yavrum ninni yavrum ninni! (KK: Aygöl).

6.6. Ağıtlar

خلق آغزی ده گی مرثیه لر

مینى تیلب ققه کیتتینگ جانم بالم

اوزینگ کیتتینگ مینى تشلب جانم بالم

بیگیت بالم جانم بالم

سین اولگونچه مین اولسه ایدیم جانم بالم

سین هلی بیگیت ایدینگ ای جانم بالم

اون گلینگدن بیر گلینگ اچلمه گن ایدی جانم بالم

مین نمه یقلی جانم بالم

قیسی گورلرگه باری جانم بالم

باشیمگه تورپاغ سوغیریب بیغلیمن جانم بالم

بیلیم نی اوزدینگ جانم بالم

آغه گینم بیگیت ایدی جانم آغم

هلی مرادیگه بیتیمه گن ایدی جانم آغم

اوزی بیگیت لردی سری ایدی جانم آغم

آغه جانم آغم ایندی مین نمه قیلی جانم آغم

باسغه میز جزیر قالدی جانم آغم

آته گینم نی بیلی اوزیلدی جانم آغم

سین بیزگه کوچ قوت ایدینگ جانم آغم

اوی میزنی امیدی ایدینگ جانم آغم

دروازه میز فولادی

آغم آتمنی قناتی

ایندی آتمنی قناتی سیندی

جانم آغم ایرکه آغم

بولگننگه بولدینگ

تولگه نینگه توکلدینگ

آی چیغه دی ینه دن

کون چیغه دی شانه دن

اما سین بینه کیلمیسن

جانم آغم بیگیت آغم

ایرته مینن ملا اذان

درخت لر برگی خزان

آغه جانم اولیبتی

یوره گیم اوردی لرزان

جانم آغم بیگیت آغم

قیزیل گلنی بیغه من

خیرمنی گه اویه من

آغه جانیمنی اویله سم

اولگه نیمچه کویه من

جانم آغم بیگیت آغم

سریغ گل سایه سیگه

قیزیل گل پایه سیگه

مینى بالم اولدى ای

بیر لرگه ضایع بولدی

جانم بالم بیگیت بالم

بیلقی ایندی سابقه

سو ایچگنی پیشینگه

جان اوغیلیم تیلب کیتتینگ

اوزینگ ایگیرمه یاشینگه

چانم بالم بیگیت بالم اوف اوف! آننگنی در بیردینگ بالم ایندی قندی قیلیب یشیمین؟

Türkiye Türkçesiyle

Beni bırakıp nereye gittin canım yavrum

Beni bırakıp kendin gittin canım yavrum

Yiğit yavrum canım yavrum

Senin yerinde ben ölseydim canım yavrum

Sen yaş idin ey! Canım yavrum

On çiçeğinden biri daha açmamıştı canım yavrum

Ben ne deyim canım yavrum

Neyereye varayım canım yavrum

Başıma toprak saçar ağlarım canım yavrum

Belimi kırdın canım yavrum

Ağabeyim yiğit idi canım ağabeyim

Hala muradına kavuşmamıştı canım ağabeyim

Kendisi yiğitlerin başı idi ağabeyim

Ağabaeyim canım ağabeyim şimdi ben ne yapayım canım ağabeyim

Evimiz kimsesiz kaldı canım ağabeyim

Babmın beli kırıldı canım ağabeyim

Sen bize güç idin canım ağabeyim

Evimizin umudu idin ağabeyim

Kapımız foladi

Ağabeyim babmın kanatı

İmdi babamın kanatı kırıldı

Canım ağabeyim nazlı ağabeyim

Olunca bölündün

Dolunca döküldün

Canım ağabeyim yiğit ağabeyim

Ay çıkar yanadan

Güneş çıkar doğudan

Ama sen yine gelmezsin

Canım ağabeyim yiğit ağabeyim

Sabah ezan vakti

Ağaçlar yaprağı sallandı

Ağabeyim ölmüş

Yüreğim titredi

Canım ağabeyim yiğit ağabeyim

Kırmızı gülü toplarım

Harmanına toplarım

Ağabeyimi hatırlasam

Ölene değin yanarım

Canım ağabeyim yiğit ağabeyim

Sarıçiçek gölgesine

Kırmızı çiçek dalına

Benim yavrum öldü ey!

Yerlere zayi oldu

Canım yavrum yiğit yavrum

At sürüsü indi dereye

Su içmeye öğlene

Can oğlum bırakıp gittin

Kendin yirmi yaşında

Canım yavrum, yiğit yavrum öf öf ! Anneni yaktın yavrum, imdi nasıl yaşarım? (KK: Şahgöl).

شهيد حاجي گل جان

ای مبارز ایندی یوقسيز حاجی گل جان عزیز
بیزنی تشلب کیتینگیز سیز حاجی گل جان عزیز

ناخلف لر ایلگیدین بیچاره بولگن اورتاغیم
نامراد کیتتیز اوزینگیز حاجی گل جان عزیز

ای سخنور هم ادیب و مهربان بولگن بیگیت
برچه ایلگه آشکار سیز حاجی گل جان عزیز

اوشبو فهم و درکینگیز دنیاده ایردی بی مثال
قامتیمنی بوکتنینگیز سیز حاجی گل جان عزیز

کیچه کوندوز اویله بان سیزنینگ اوچون قان بیغله رم
برچه نی حیرتگه سالدیز حاجی گل جان عزیز

اوشبو شیرین سوزلرینگیز برچه نینگ قان بیغله تر
سیز شهید بی مثال سیز حاجی گل جان عزیز

آته آنه هم ایناغه قالدی کینگ دنیا ارا
سیز مثال سیز اوغیل ایردیز حاجی گل جان عزیز

غصه چیککن مونچه ییل معشوقه پیمان ایله دی

برچه نینگ قان ييغله تر سيز حاجى گل جان عزيز

همچو "باتور" كويله گه ى دنيا ارا تويعو لرین

بیزنى تشلب نيگه كيتتىز حاجى گل جان عزيز

Şehit Hacıgöl Can

Ey cesur şimdi yoksunuz Hacıgöl can aziz

Bizi bırakıp gittiniz Hacıgöl can aziz

Soysuzların elinden çaresizdir milletim

Gençlik zamanında gittiniz Hacıgöl can aziz

Ey edip, ey cesur, ey şefketli, ey yaş yiğit

Tüm ulusa aşikârsınız ey Hacıgöl can aziz

Uşbu fehm ve anlayışınız dünyadaydı örneksiz

Boyumu бүktünüz ey Hacıgöl can aziz

Gece gündüz düşünür siz için kan ağladım

Her kesi hayrat bıraktınız Hacıgöl can aziz

Uşbu tatlı sözlerin her kesi kan ağlatar

Siz örneksiz şehitsiniz Hacıgöl can aziz

Ata anne hem de kardeşler kaldı bu dünyada

Siz örneksiz yığittiniz Hacigül can aziz

Çile çeken bunca ulus maşuka Peyman eyledi

Her kesi kan ağlatırsın Hacigül can aziz

Hemçü “Batur” söyler dünya boyunca doyguların

Bizi bırakıp neden gittin Hacigül can aziz (KK: Rmazan Batur).

شهيد حاجی جان

یوزی آیدیک شیر بیگیت سوزچی سخندان ساده میز

اینک چبیرایی خوشکلام ای یاش حاجی زاده میز

آی میز حُسن بایمیز همدۀ قدردان خوش لباس

نیرگه کیتینگ اورته میزدن حاجی دلداده میز ؟

آی خچل ایردی سنینگ حُسن و جمـالینگه رفیق

بیئتدی آی یولدوزلری سرسان ، بیز هم غم باده میز

ساقی کیتدی جامی سیندی، بولگه قالدیک تیر مولیب

حیف و آه حسرتگه قالبیب ، کور بیز هم بی باده میز

رحم سیز قاتیل قولیدن اوققه دوج بوب اولدی او

قانگه باتی شاروان یول، همدۀ بیز نینگ جاده میز

نیمه ایتگن ایردی حاجی اوغلی او حاجی عـزیز؟

شرحہ شرحہ ایلہ دی اونینگ اولر ، بیز بی خادہ میز

محمودی هم باشقه لردیک قیغوگه قالیدی کورینگ

بَغری کول بوب او ایزیدن ، یار حاجی زاده میز

Şehit Hacı Can

Yüzü ay gibi aslan yiğit iyi konuşmacımız

En güzel tatlı sözlü ey genç Hacı zademiz

Ayımız güzellik zengini hem de kıymet bilen

Nereye gittin aramızdan Hacıyi dildademiz?

Ay utanırdı senin güzelliğinden ey arkadaş

Gök yıldızları perişan, biz de gam içindeyiz

Saki gitti, bardağı kırıldı, yolda hayran kaldık

Maalesef, hasra tındayız bak biz de biçareyiz

Acımasız katil elinden oklanıp öldü o

Kana boğuldu şahrevan hem de bizim yolumuz

Neler demişti Hacıoğlu o Hacı zademiz?

Parç parça eyledi onu onlar biz bihaber

Mahmudi de kaygıda kaldı başkalar gibi bakın

Yüreği kül olup o Hacı zade izinden (KK: Mahmut).

شهید حبیب

آسمان ! بول مینی نازم نوجوانم قیرده دیر؟

آرزو ایستک لریم بول غنچه باغیم قیرده دیر

کیچه کندوز تینمه بیب او قوش یولینی ایزلبان

نامراد کیتدی آچوندن قیغوداشیم قیرده دیر

یوق ایدی اونگه عرب یاکه عجم نینگ ملتی

باغده گی سیره ب یوروگن عندلییم قیرده دیر

آنه تیل نی بای بیلشگه قنچه سیوگن قلبی دن

روح لرینگ پروانه بولگن گلزاریم قیرده دیر

برچه میز قیغوده قالدیک بول وقولگه یغلان

اوچره شوده ممکن یوق نونهالیم قیرده دیر

دوستلرینگی قامتی خم بولدی کوکلم چاغیده

کولگی لی کوکرک ده قولی ارسلانم قییرده دیر

کیتدی شیرین گل گه باتیب چیین او بیده ناگهان

حبیب جان یوق بوچمن ده سرؤنازم قییرده دیر

ای خدا! روحینی شادایتکین عزیز مولاسی سین

شام تاریم تیره بولدی بو فرشتم قییرده دیر

قنچه یازسم ارزیگی اوشبوشهید اوصاف لرین

آچه جان دیب نالیگن کوزی خماریم قییرده دیر

ای "لبیب" قیلگین دعا جنت جایی بولسین مدام

فرقتینگ کویردی بیزنی شادمانیم قییرده دیر

Şehit Habib

Ey gök! Ol benim nazlım yeni fidanım nerededir?

Aruzu isteklerim ol bahçem nerededir?

Gece gündüz durmadan eğitim yolunu izleyip

Gençlik zamanında gitti ol dünyadan kaygı ortağım nerededir?

Yok idi ona Arap aya da acem farklılığı,

Bahçedeki öte duran bülbülüm nerededir?

Anne dili zenginleştirmeğe ne kadar zaman harcadı

Ruhları pervane olan güle zarım nerededir?

Hepimiz kaygıda kaldık yol ve çölde ağlayıp

Görüşmek daha mümkün değil gülfidanım nerededir?

Dostlarının beli eğildi yeni fidanlık çağında

Gülümseyen elin göğsünde olan aslanım nerededir?

Gitti tatlı güle sarılıp hakiki evine

Habibcim yok bu çemende servi nazlım nerededir?

Ey rabbim! Ruhunu şad eyle aziz Mevla'sı sen

Karanlık akşamım daha da karanlık oldu ol meleğim nerededir?

Ne kadar yazsam ol şehit evsaflarını, yazmağa değer

Annecim diye yalvaran ol göz humarım nerededir?

Ey "Labib" eyle dua olsun cennet yeri her zaman

Ayrılığın yaktı bizi hoş gönüllüm nerededir? (KK: Şams Labib).

صمیم شهید

حسرتا با تور مجاهد سن شهید بولدونگ صمیم

حامی علم و معارف سن شهید بولدونگ صمیم

سن ایډینگ اولگوی کورس صحنه پیکار گاه

ضد هر ظلم و مفاسد سن شهید بولدونگ صمیم

حسرتا با تور مجاهد سن شهید بولدونگ صمیم

حامی علم و معارف سن شهید بولدونگ صمیم

غم يوکی آستیده قالدیک بیلیمیز بوکوب تمام
جرحه لیک بولدی یوراکلر سن شهید بولدنگ صمیم

حسرتا با تور مجاهد سن شهید بولدونگ صمیم
حامی علم و معارف سن شهید بولدنگ صمیم

سن ایدینگ نستوه مجاهد خطهء تخار گه
ای کور شچی و سوسچی سن شهید بولدنگ صمیم

حسرتا با تور مجاهد سن شهید بولدونگ صمیم
حامی علم و معارف سن شهید بولدنگ صمیم

تون کون ملت غمگیه چورت اورب یاتمدینگ
جانچگی دینگ هر دمینگه سن شهید بولدنگ صمیم

Şehit Samim

Hasreta cesur mücahit sen şehit oldun Samim

Maarif ve ilim hamisi sen şehit oldun Samim

Sen edin örnek savaş meydanında

Her zulüm ve kötülük zıttı sen şehit oldun Samim

Hasreta cesur mücahit sen şehit oldun Samim

Maarif ve ilim hamisi sen şehit oldun Samim

Gam yükü altında kaldık belimiz eğilip

Yürekler yaralı oldu sen şehit oldun Samim

Hasreta cesur mücahit sen şehit oldun Samim

Maarif ve ilim hamisi sen şehit oldun Samim

Sen edin en iyi mücahit Tahhar sahasında

Ey cesur ve söz sahibi sen şehit oldun Samim

Hasreta cesur mücahit sen şehit oldun Samim

Maarif ve ilim hamisi sen şehit oldun Samim

Gece gündüz halk gamı için dalaştın yatmadın

Halk için can verirdin sen şehit oldun Samim

Hasreta cesur mücahit sen şehit oldun Samim

Maarif ve ilim hamisi sen şehit oldun Samim (KK: Abdukabir Muvahit).

بویوک قیغو

خداوندا، بو ملنتی ینه صاحب عزا قیلدینگ
اونیی، ایکینچی تیموردیک عزیزدن جدا قیلدینگ

نیچه کوندورسالیب دورسن باشیمیز گه عجب ماتم

قیامت خوفي می بو، یا که سین محشر بیا قیلدینگ؟

چیده آلمس بوغم آغیر لیکیکه تاغ و تاش حتی،
نیچوک اوشبو بویوک قیغونی بیز لرگه رواقیلدینگ؟

مدام رهبر جنبشگه یارایدی، شو اوچون
اونینگ فراقیده اول صاحب حشم بیغلر

آتیکه فخر ایتردی قوراللی کوچ لریمیز
قیلیب عزاسیده قامت لرینی خم بیغلر

جهاد ایله دی مردانه تاغ و تاشنی گیزیب
او ایر قییرگه که قویگن ایدی قدم، بیغلر

کوره شدی حد دن آشیق ملی قوزغالان یولیده
توتیب عزا همه ایل فرقتی ده هم بیغلر

او نینگ شهادت و باتور لیگینی ایسگه آلیب
سواش معرکه سی اهلی، لا جرم بیغلر

نبرد عرصه سیده کوچلی قهرمان ایردی
نظام اهلی ایگیب سوگیده علم، بیغلر

چمن ده سوگ بساطینی یایدی بلبل زار
ترنم اورنیگه هر دم چیکیب الم بیغلر

وطن نینگ ایل، اولوسی اوندن ایروتوشکن اوچون
قیلیب فراقیده کوز یاش لرینی یم بیغلر

ینه ایناغه لری هر بیرری تو تیب ماتم
بویبرده تشلمه نگیز بیزنی دیب، اکم، بیغلر

تگاب و میمنه اهلی دعا که قول کو ته ریب
عزیزی یادیده هر شام و صبحد م بیغلر

بوغم ایگا سی نه یلغوز که فاریاب ایرور
شمال سمتی بوتون خلقی انکه ضم، بیغلر

شریک ماتمی بیر شهر وقریه لر دیمانگیز
که دشت لرگه اوریلگن قراخیم، بیغلر

بوجان گداز الم و سوزناک حادثه دن
اولوسی باریسی اوریب آه دمبدم، بیغلر

فراق دردیه دارو تابیلمه گه ی هرگز
بودرد دن توشیب ایل کوز لریگه نم بیغلر

دیمانگ بوسوگ ایله یلغوز قرانغودیر آفاق
فلک یوزینی توتیب برچه سین نژم، بیغلر

یارزده حسرتیدن اوشبو غملی مرثیه نی
مداد، صفحه اوزه ایله بان رقم بیغلر

نصیب ایله خداپما اونگه بهشت برین
دیبان سحر چاغیده صاحب قلم بیغلر

Büyük Kaygı

Ya Rabbi! Bu milleti yine matem sahibi eyledin

Onu, ikinci Timur gibi azizinden ayırdın

Nice gündür başımıza acayıp matem salmışsın

Kıyamet korkuncu mu bu, yaki sen maşetr berfa eyledin

Dayanamaz bu gamın ağırlığına taş ve dağ bile

Nasıl bu büyük gamı bize reva eyledin

Her zaman cünbüş liderine yare di, şu için

Onun ayrılığndan ol haşmet sahibi ağlar

Adına sevinirdi selahlı güçlerimiz

Taziyesi için boynu bükük ağlar

Cihat etti cömert gibi dağ ve taşları gezerek

O yiğit nerede adım bastıysa orası ağlar

Savaşsonsuz milli hak yolunda

Bütün millet matemde onun ayrılı için ağlar

Onun şehadet ve cesurluğunu hatırlayıp

Savaş meydanın erleri çok ağlar

Savaş sahasında güçlü kahraman idi

Asker personeli baş eğip onun için ağlar

Çimende gam kilimini yaydı bülbülzar

Terenüm yerinde her an çile çekip ağlar

Vatanın il ve ulusu ondan razı olduğu için

Onun yokluğunu sezip gözyaşı döker

Yine kardeşleri her biri matem tutup

Bu yerde yalnız bırkama, abim bizi diye, ağlar

Tegab ve Maymana ehli duaya el kaldırıp

Azizini hatırlayıp her akşamı ve sabah ağlar

Bu gam sahibi sadece Faryab değil

Kuzey bölgesi hep ona birlikte ağlar

Matem ortağı sadece köy ve kasba demeyin

Ki kırlardaki ot ve ağaç ağlar

Bu çileli ve unutulmaz hadiseden

Bütün ulus ah çekip her zaman ağlar

Ayrılık derdine deva bulunmaz hiçbir zaman

Bu dertten ulus gözüne nem düşmüş ağlar

Demeyin bu gamla yalnız dünya karanlık

Felek yüzünü tutarak bütün yıldızlar ağlar

Yarzade arkasından bu gam dolu ağıtı

Kalem rengi, sayfa üzerinde ağlar

Ya Rabbi ona cennet bahş eyle deyip

Sabahleyin kalem sahibi ağlar (KK: Nesime Sevlet).

شهيد رسول پهلوان

اوشبو دورانده دريغا، پهلوان نينگ اورنى بوش،
حق اوچون جانندن كوره شگن قهرمان نينگ اورنى بوش.

ملتى گه كونگلى كويگن، همده شفقت ايگه سى،
ايل-اولوس باشين سيلوچى مهربان نينگ اورنى بوش.

آنه توركستانده قيلگى، تولكى لر هر دم هجوم،
چونكه، بو حساس زمانده ارسلن نينگ اورنى بوش.

ملتینگ قدرينگنى بيلدى، اولگنينگدن سونگ سنى،
وادرېغ ديب: اوشبو وقت صاحبقران نينگ اورنى بوش.

سينى دورانينگ نى آلتين دوره ديسم لاف ايمس،
آتيميزى ايله گن يوكسك تمان نينگ اورنى بوش.

اى بېك اوغلى! كوزلرېمگه كيلدى ياشيم نيگه كيم؟
غيرتى عالمده قصه-داستان نينگ اورنى بوش.

Şehit Rasul Pehlivan

Uşbu zamanda va hasreta, pehlivanın yeri boş,

Hak için canı ve gönülden savaşan kahramanın yeri boş.

Halkına gönlü sızlayan hem de şefeket sahibi,

Halk-ulus başın sıvazlayan şefket sahibinin yeri boş.

Ana Türkistana eyler tilkiler her an hucüm,

Çünkü, bu hassas zamanda aslanın yeri boş.

Milletin, sen öldükten sonar kıymetini bildi,

Vaveyla deyip: bu zaman sahipkeranın yeri boş.

Senin zamanını altınçağı desem abartmış olmam,

Adımıza ün kazandıranın yeri boş.

Ey Bekoğlu! Gözlerime neden yaş damlaları geldi,

Cesurluğu âleme efsane-destan olanın yeri boş (KK: Barna Bekoğlu).

6.7. Atasözleri

آته سوزلری

- 1- آت اوله دی تام قاله دی، ییگیت اوله دی نام قاله دی.
- 2- آجیق غاپا ایت هم گیرر، پیشیک هم.
- 3- آدمی (تانییر) تانار بولسانگ دوستونه باق.
- 4- آدمینگ قهری، بیلان نینگ زهری.
- 5- آرریق اولسه، یاغی بولماز، غریب اولسه، آغی.
- 6- آسره سه بلا یوق، اسره مسه پناه یوق.
- 7- اشک-اشک دان غالسه، غولاغینی کیس.
- 8- آغاچ ناهیلی بولسه، میوه سی هم شوهیلی.
- 9- آغاچلاری سووارماق عدالت دیر، تیکن لری سووارماق ظلم دیر.
- 10- آغساغینگ عصا سیگه دیگمه.

- 11- آغیر غازان گیچ غاینار.
- 12- آفتابنی ایلک بیلن یاشیریب بولمس.
- 13- آلتین غاپیلی نینگ آغاچ قاپیلا دیلگی دوشر.
- 14- انصافی بولمه گن نینگ، ایمانی بولماس.
- 15- آنغیرماق یاقیملی بولسایدی، ایشک دن قیمتلی حیوان بولماردی.
- 16- آنه سیز نینگ عمری خوار.
- 17- آت آدم دی قناتی.
- 18- آت ایززینی تای باسر.
- 19- آت ایری مینن، یرشیغ.
- 20- آتنگدی کورگنده، آت دن توش.
- 21- آته آلفشی، آلتین دن اونگده.
- 22- آچ کوز، اولگنده تویر.
- 23- آزی، همیشه یی.
- 24- آسمان بلند، بیر قنتیغ.
- 25- آی دی یریمی یاختی، یریمی قرانگی.
- 26- آی دی یاختی سیی، اوغرینی اویالتیرر.
- 27- اجل، قاش وقواغ تی اورته سیده.
- 28- اجلگه دوا یوق، یامن گه بلایوق.
- 29- اچبیغ، ابتیلگن سوزچین بولر.
- 30- اچبیغ کیلدی، عقل کیتدی.
- 31- اچبیغله گن باله، آچ قالر.
- 32- احمق اوزی سوزلر، اوزی کولر.
- 33- الاو بولمسه، پلوبولمس.
- 34- الاو بولمسه، دودچیمس.
- 35- الاو مینن، اویین بولمس.
- 36- الاویانگن، بیر کویر.
- 37- اورگنگن عادت، اولگنده قالر.
- 38- اورگنماقغه، اویات یوق.
- 39- یوزیگه باقمه، سوزیگه باق.
- 40- اوسراق کوت گه، ارپه نان بهانه.
- 41- اوقیگن اوق دن اوتر.
- 42- اوکیزینگ خورن بولسه بیردی خدا.
- 43- اول اوپله، کیین سوی له.
- 44- اویالچنگ آدم، اوقات دن قالر.
- 45- اوپله گن کوزگه، خس توشر.
- 46- اوپله مه ی، اویدن چیمه.
- 47- ایتمسم تلیم کویر، ایتمسم دلیم.
- 48- ایت قوتره سه، ایگه سینی قاپر.
- 49- ایت قلیغی نی، ایگه سی بیلر.

- 50- ایرکه قیزگه، ایکیکی ایر.
- 51- ایریگه توغری خاتین، یولیگه توغری.
- 52- ایشککه کوچی بیمه گن، توقیمیدن اوچ آلر.
- 53- اوز قولیم، اوز یاقم.
- 54- اوغلان یاشدان، عیال یاشدان.
- 55- اوقیگانینگنی آیتما، بیلگنینگنی آیت.
- 56- اول ده گی بختیم، طلادن تختیم.
- 57- اوی قیزی پلخمان ناشی.
- 58- اویناغینگ اود(اوت) بولسا، بیر بیرینگ یاقارسینگ.
- 59- آی چیقسه، عالم کوره دی.
- 60- ایتینگ بوینینا گوهر داقسانگ، هم ایت آغلار هم گوهر.
- 61- ایچ گیتدی، گوچ گیتتی.
- 62- ایر، عیال اوستونه عیال آلسا، آلتی عیال آغلار میش.
- 63- ایرانا گیلان تاباغینی گیزله مز.
- 64- ایشک سیمیرسه ایگه سینی تیپه دی.
- 65- ایشکدن آقن سوونی قدری یوق.
- 66- ایکه نه بار ایکه دیگه یوق.
- 67- ایکی آت دپیشیر، آراسیننده ایشک اولیر.
- 68- ایل آغزی بیر بولسا، داغی قوپارر.
- 69- ایل- ایله سویانر داغ- داغه.
- 70- ایل بیلن گیلان تویدیر- بایرام.
- 71- باتیر اولسه آتی قالر، بای لر اولسه ذاتی قالر.
- 72- باتیر، باتیردن قورقر.
- 73- باتیردن، اولیم هم قورقر.
- 74- باققه بلبل یره شر، آدم گه عقل.
- 75- باله لی اویده، غیبت یوق.
- 76- بوته، ریشه سیز بولمس.
- 77- بوش بوین دی، قلیچ کیسمس.
- 78- بیر اوق، بیر آتیلر.
- 79- بیر اوق مینن، ایکیکی آو.
- 80- بیرلشگن ایل، تاغدی بیقر.
- 81- بیرلیکن، کوچ توغر.
- 82- باتور بیر اوله دی، قورقاق مینگ.
- 83- باریون غاپینگ مینگ بولسا- دا، یاتیون غاپینگ بیر بولسین.
- 84- باشا بالا ایکی بارماق دیل دن گیلار.
- 85- باشدا دولت بولماسا آتا مالیندان نه فایده.
- 86- باشقه نینگ میس قزانیدن، اوزینگ نینگ قرا قزانینگ بخشی.
- 87- باقان بیمز، غاپان بیر.
- 88- باله عزیز تربیه سی اوندن عزیز.

- 89- باله بیغلمسه آنه ایمچک بیرمس.
- 90- بایتال تاییینی تیمز.
- 91- بخارا دا مالی بولانینگ موندا غارنی دوق.
- 92- بخیل بایدیه بیرم بولماز.
- 93- بخیل نینگ باغی گوگرمز، گوگرسه دا میوه بیرمز.
- 94- بدبختلیغی نایرده گوردونگ؟ آیاغی آغساق غیزیل کییگینگ ایزیندا.
- 95- بدوجول ایچینده، گوهر گول ایچینده.
- 96- بلبل چمننی سیور، آدم وطننی.
- 97- بلیق سوو بیلن تیریک آدم آدم بیلن.
- 98- بنده نینگ بیرانی دادیملیق، الله نینگ بیرانی دویوملیق.
- 99- بو گونگی ایشنی ایرته گه قوبمه.
- 100- بوش غاپ دیک دورماز، غاپ داقینی قادر بیلور.
- 101- بولبول بولسانگ اوز باعینگده سائرا.
- 102- بولماز اولیم علاجی، آرلیق اوندان آجی.
- 103- بیر کون اوروش قیرق کون رزقگه زیان ایتر.
- 104- بیر یورکده ایکی سیوگی بیر بولماز.
- 105- بیر آدامینگ اوزی یامان، بیر آدامینگ گوزی یامان، بیر آدامینگ آدی...
- 106- بیرباشگه بیر اولیم.
- 107- بیر غارانگا بیر غارا، برمادیگینگ یوزی غارا.
- 108- بیرغوین آق هم دوغیار غارا دا.
- 109- بیرکونده هوکیز اولمیدی، ایرته ایگه سی بیرمیدی.
- 110- بیرله شن گوچ داغی تالخان ایدر.
- 111- بیگانه اوی قرانغو.
- 112- بیله لیکده چکیلن درد بینگیل.
- 113- پلودی ته یی، شوروانی یوزی.
- 114- پولدارگه کباب، بی پولگه ایسی.
- 115- پول، همه عییلردی یاپه دی.
- 116- پولی بار دی، عیبی یوق.
- 117- پولی باردی، پولی بار.
- 118- پیششیغ آشتی، بلاسی کوپ.
- 119- پالی یامان نینگ گوزی آچ بولار، غارنی دوق بولسا دا.
- 120- پول بولدی، کول بولدی.
- 121- تامچی تاشنی تیشه دی.
- 122- توزیگن بیرگه قیرق سلام.
- 123- تیشینی کورگونچه، ایشنی کور.
- 124- تیغ یاراسی بیتر گیدر، دیل یاراسی هیچ بیتمز.
- 125- تیکان بولیب ایاققه قدلگونچه، گل بولیب کوکره ککه سنچیل.
- 126- تیکان سیز گل بولمس.
- 127- تیلکی مینگ بیر چالیدن، بیرینی گیزلرمیش.

- 128- تېنتگنی تياق بېنگه دی.
- 129- تېنگ، تېنگی بېلن تیزه ک قاپی بېلن.
- 130- تاش آغیرلیگینی، تاغ کوتر.
- 131- تاش قنتیغ، تاشدن کوره هم باش.
- 132- تامچیدن سیل بولمس، قرقچی دن ایل.
- 133- تامچی تامچی دریا بولر.
- 134- تینگرینی اوقیده، سیسی بوق.
- 135- تورپاغ آلسنگ، کوریب آل.
- 136- توز حرمتی، آته حرمتی.
- 137- توغری آدم، ایگری سوزدن عارقیلمس.
- 138- توغری یورگن، تیرینمس .
- 139- توی گه بارسنگ، تویب چیق.
- 140- تیلبه توغری سوزینی ایتر.
- 141- تیلی اوزین دی، قولی اوزین.
- 142- تیلگه اختیار سیز، ایل گه اعتبار سیز.
- 143- توقلیک بیرده، تینچلیک بولر.
- 144- جان بار، غم بار.
- 145- جانی ساغکه کونده بیرم، کونده توی.
- 146- جواب کوموش بولسه، سکوت آلتین.
- 147- جان بار بیرده، جنجال بار.
- 148- جان جان اوزیمدی جانیم.
- 149- جانی باردی، غمی بار.
- 150- جاهیل لیک، جانگه بلا.
- 151- چاغه عزیز، تربیتی اوندان- دا عزیز.
- 152- چراغ، اوز آسیتتی کورلمس.
- 153- چپاندی خصلتی، چقماق.
- 154- حسابیه بای، پولاً گدای.
- 155- حق بیرلمس، آلینر.
- 156- حق دان گیلسه گیلسین، ناحق دان گیلمه سین.
- 157- حق سوزی حق یولینی تاپر.
- 158- حقینگ اوچون جان بیر.
- 159- حالینی بیلگن، هلاک بولمس.
- 160- حرمت قیلگن، عزت تاپر.
- 161- حساب سیزایش، تیزده پیتمس.
- 162- حق بیرماغ، جان بیرماغ.
- 163- حق بیرلمس، آلینر.
- 164- حق دی اورنی، اعلحیده.
- 165- حق سوزی، اوزیولی نی تاپر.
- 166- حقیقت اچچینگ بولر، مېوه سی چوچی.

- 167- حقیقت، آلتن دن آرتیق.
- 168- حکمت، بیرکوزه آلتین.
- 169- حلوانی حکیم ییدی، قمچینی ایتم.
- 170- حلواحلوا دیگن مینن، آغیزشرین بولمه یدی.
- 171- حوصله تاغدی بیقر.
- 172- خاتیندی یخشی سی اعلی، یامنی بلا.
- 173- خاتیندی یخشی سی جنت، یامنی کلفت.
- 174- خدا بیرسه هم خدای بیردی، بیرمه یدی.
- 175- خدا دن قورقمه گندن، قورق.
- 176- خدا قیلگندی، چاره سی یوق.
- 177- خضرت دیب توتدیم، خرس چیقدی.
- 178- خوش روی قیزدی، جاو چیسی کوپ.
- 179- خیرایشگه، خیردیب تور.
- 180- دارباز دارده اولر، مارباز مارده.
- 181- داش بیلن اورانی، آش بیلن اور.
- 182- داش غاتی، داش دان باش غاتی.
- 183- داغدان آرقاسی بولانینگ، داشدان یوره گی بولار.
- 184- دالا گونده بایرام.
- 185- دالی دن دوغری خیر.
- 186- دالی دن سورامه آی نیچه دیب.
- 187- دالی غیز ار سیز غالار.
- 188- دردینگ بولسه، طبیبینگ کوپ.
- 189- درمان سیز درد بولماز، قاضی سیزدوا.
- 190- دره ایبه سیز غالسا، تیلکی بیگ لیک ایدر.
- 191- دریا داشاندا، بای جوشاندا.
- 192- دشمنانه یقین لیق بالا.
- 193- دشمن سرینگنی آلسین، سرینگنی آلماسین.
- 194- دشمن نینگ پشه بولسه هم قورق.
- 195- دشمن نینگ پشه چه بولسه، فیله کور.
- 196- دشمن نینگ کولگنیگه ایشانمه.
- 197- دشمنی پخته بیلن سوی.
- 198- دعوا غوشیلما دیق آدام مرتبه لی کیشی دیر.
- 199- دگسه باش، دگمسه یانباش.
- 200- دگسه بیلیندن، دیگمه غاپتالیندن.
- 201- دگیرمن گزگینگ برسنگ، گون آچ غلار سینگ
- 202- دلدہ بولسه، تیلگه کیله دی.
- 203- دلی بوش نینگ تیلی بوش .
- 204- دلی توغری نینگ تیلی توغری.
- 205- دمی آرتانینگ، دردی آرتار.

- 206- دمیر گوسنگ دیپب اوت.
- 207- دنیا مالی دنیا دا غالار.
- 208- دهقان یاغسه تینه دی، چوپان اولسه.
- 209- دهقانگه «هارمه» دیسنگ اولگونچه سیندن منتدار.
- 210- دورنا گوکده، توزاغ بیرده.
- 211- دوست باشگه قرر، دشمن ایاقگه.
- 212- دوست تاپیش آسان، سفش قیین.
- 213- دوست بیغله تیپ ایتر، دشمن کولدیریب.
- 214- دوستینگ نامرد بولاندان، دشمنینگ مرد بولسین.
- 215- دولت آغزی- بیرچیلیکده، بی دولت لیک آغیز- آلا چیلیقه.
- 216- دیل اوجی بیلن سوزلاسنک، اوزینگه آزار گیلر.
- 217- دیل اوزینگه بالا هم قالا.
- 218- دیل بیلن اراق اورسانک، بیل آغریماز.
- 219- دیلایونینگ بیر یوزی غرا، بیرمایونینگ ایکی یوزی.
- 220- دیمرچی نینگ آتی نعل سیز.
- 221- درخت میوه سی، گلی دن بیللی.
- 222- درد کیتسه، اویقو کیلر.
- 223- دلی توغرینی، تیلی توغری.
- 224- دم بار، جان بار.
- 225- دوستدن، بیرآله سوغات.
- 226- دوست، دوستتی آینه سی.
- 227- دوست لیکتی، چیگره سی بولمس.
- 228- دوست مینگ بولسه هم آز.
- 229- دوستینگ اوچون زهر یوت.
- 230- دولت کانی توکنر، علم کانی توکنمس.
- 231- دولت کیتسه سه هم، صولت کیتسه سین.
- 232- دهقان یاغسه هم قووانر، چوپان اولسه.
- 233- دهقان دی خزانه سی بیر.
- 234- دیوالدی نم بیقیتیر، آدمدی غم.
- 235- دیوانه هم، اوزایشیگه هوشیار.
- 236- زمانه سینگه باقمسه، سین زمانه گه باق.
- 237- زورگه هم باقیلگن بلا بار دیر.
- 238- زورنینگ قالبی یوق.
- 239- زور گه قالب یوق.
- 240- زهری یوق چیان بولمس، قهری یوق آدم.
- 241- ساچی اوزون نینگ، یوراگی یوقا...
- 242- ساعات لی گون ایلاماسانک، بی ساعات گون آت تاپدیرماز.
- 243- ساغ بولوب ساندا یوق، خسته بولوب دوندا.
- 244- سامان باشغه دان بولسه دا، سامان تام اوزینگ دان.

- 245- سایه نی ایکه دیک سالفیندا پاتماز.
- 246- سخی نینگ ایشیگی آجیق بولور.
- 247- سوت بیر میدیگن اینگ تیپر.
- 248- سوو آقار، داش غالار.
- 249- سوو قوریسه قدری بیلنر.
- 250- سوو کیتیرگن خوارو زار، گوزه سیندیرگن عزیز.
- 251- سوو گیتیرن هم بیر، گوزه دوون هم.
- 252- سییل هم بیر سییل، سرگردانچیلیق هم بیر سییل.
- 253- ساغلم آتینگ، سایده قالمس.
- 254- ساغلیک قدرینی، کسل دن سور.
- 255- سخی لیککه، بخیل لیک کیرک ایمس.
- 256- سرداش گه سر، امانت.
- 257- سوره ماغتی، عیبی یوق.
- 258- سیمزلیکتی، مال کوترر.
- 259- سیندن بویرماق، میندن یوگیرماق.
- 260- شب کورلرگه کوز بولمیدی، یالغنجیکه سوز.
- 261- شراب، کباب های-های، حساب کتاب وای-وای...
- 262- شغال دان شیر بولماز، پیشک دن فیل...
- 263- شیطان نینگ شرری توکنمز.
- 264- شرین سوز، شکردن اونگده.
- 265- صداقت دی اوزی، اینگ یخشی سیاست.
- 266- طاققه بورسنگ، تیاغلی یور.
- 267- طبیب گه بارمه، درد چیککنگه بار.
- 268- ظالم ظلمی مین، عالم علمی مین.
- 269- ظالم دی ایشی جفا، عالم دی ایشی وفا.
- 270- عاقل اوچاگه باقر، احمق قزانگه.
- 271- عزت بیلمه گن نینگ قدری یوق.
- 272- عقل یاشده ایمس، باشده.
- 273- عمرینگدن اوچ کون قالگنده آت آل، بیرکون قالگنده خاتین آل.
- 274- عاقل گه اشاره، احمقه سکوت.
- 275- عالم بولسنگ، عالم سیندن.
- 276- عقل مین، مال ایناغه.
- 277- عقلدن آرتیق، بایلیک یوق.
- 278- عقل عقل دن کوچ آلر.
- 279- عقلی یوق، ایاغدن قرریر.
- 280- غاتی اووسن بیل، تیز یاتر.
- 281- غارری اوکوز، پالته دن غایتماز.
- 282- غارری سرچه کپاگه آلدانماز.
- 283- غازان دا بولسه، سوساق ده چیقر.

- 284- غاننى سووېورر.
- 285- غانى بارىنگ، چانى بار.
- 286- غريب نىنگ قرنى توقلىگى بايلىگى.
- 287- غرىبى اورمه. سوكمه، يقه سىنى سىپىرت.
- 288- غرىنداشىنگ سىسى غرانگلىقه بىللى.
- 289- غوتور گىچى، چشمه نىنگ باشىندان سوو اىچر.
- 290- غودوزكوپك آخىر دا اوز باشىنى اىير.
- 291- غورت نىنگ غوداسى كوپ؛ تىلكى نىنگ آشناسى.
- 292- غوردا مهمان بولسانگ، كفننگ ياننگدا بولسىن.
- 293- غورى آغاجى اگمه گىن؛ دگمه دىگه دگمه گىن.
- 294- غولاق ايشيدانى گوز كورماسىن.
- 295- غوينى ايل(شمال) آلسا، گىچى نى آسماندا گور.
- 296- غويون باقىشما گوزلاما، حق آلىشما گوزلا.
- 297- غويى آداما سىلاغ اتسنگ يا-آيدار، يا-غائتار.
- 298- غيرت سىز نىنگ غيرتى ايش بيتگندن كىين كيلر.
- 299- غىزارانا غىزىل دىيرلر، آغارانا بىيز.
- 300- غرور غربت كيلتيرر.
- 301- غفلت تى آرتى، ندامت.
- 302- قاضىلاشانان غارىنداش بولماز.
- 303- قان بىلن كىرگن عادت، جان بىلن چىقه دى.
- 304- قان نى قان بىلن چىقب بولمه يدى.
- 305- قصاب ياغ دردىگه، ايشكى جان دردىگه.
- 306- قلم اگرى كيسىلسه-ده، دوغرى بازار.
- 307- قلم، غىلىچ دان كيسكىر.
- 308- قورقاغى قاوسانگ، باتور بولار.
- 309- قورقاق اوزىدن دمىن موشت كوتره دى.
- 310- قورقانا، غوشه گورىنر.
- 311- قولى اولمى، رزقى قورىمىدى.
- 312- قىرق اوغلىنگ بولسا، بىرى دالى بولسىن.
- 313- قىرق غىسىم دا غىسماسانگ، بىر غىسىم دا غىسدىرماز.
- 314- قاچگن هم خدا دىيدى، قوونگن هم.
- 315- قارىن تويسه، غم قاچر.
- 316- قازن دى قره سى يوقر، يامن دى بلاسى.
- 317- قالمس مهمان دى، قدرى كوب.
- 318- قدر بىرسنگ قدرىنگ آشر.
- 319- قدم باس سنگ بىلىب باس.
- 320- قررى باشلر، بىگىت ايشلر.
- 321- قررى قىزدى، قىلىغى كوپ.
- 322- قرض اوزىلر، خاتىن فايده گه قالر.

- 323- فرغه نی تیلیگه، قرغه توش.
- 324- قره یورک قره، قره قزاندن یامن.
- 325- قسمت دن، قاچیب قوتیلیب بولمس.
- 326- قل گه ایشانگن، تیز قریر.
- 327- قلم دی زخمیدن، قان چیقمس.
- 328- قورقاققه، اوزسایه سی هم یاو.
- 329- قورقاققه نی فایده، نی نقص.
- 330- قوچاغ آچگنگه، یورک آچ.
- 331- قولی آچیتتی، دلی آچیق.
- 332- قولی ایگرینی، دلی ایگری.
- 333- قومی باردی قوتی، بار.
- 334- قویاش تی قول مینن یشیریپ بولمس.
- 335- کافر دوق بولسا مسلمان دینچ.
- 336- کر ایشیدانی نی بیلا، کور توتانینی...
- 337- کر ایکی گولر.
- 338- کر بیر یانا، کور بیر یانا.
- 339- کر بیلن خلوت ایتمه.
- 340- کر غوین ایکی اورکر.
- 341- کر غوین گیچ اورکر، اورکسه ده یامان اورکر.
- 342- کروان بیله، رزق باشغا.
- 343- کوپری دن یخشی هم اوته دی یمان هم.
- 344- کوز قورقاق، قول باتور.
- 345- کول ده غامیش بیتر، چول ده چوموچ.
- 346- کولگن بیرده، گل بیته دی.
- 347- کیساو اوزون بولسه قول یاقماز.
- 348- گون گورمادیک، گون گوراسا، گوندیز چراغ یاقار.
- 349- گيله نی گیچدی بیل، گیلجگه یول غوی.
- 350- لک لگینگ گیدنی گورونمز، گیلانی گورونور.
- 351- الله بلم بختیار، هر نرسه نی وقتی بار.
- 352- مالینا گوزی غیمادیق آدمینگ آدی چیقماز.
- 353- مهمان مهمانه غیسغانار، اوی ایگه سی ایکی سینا دا.
- 354- مینگ ایشچیگه، بیر باشچی.
- 355- مینگ قویلی نینگ ایشی، بیر ایشک لیکگه توشه دی.
- 356- نامرد یولداش دان گورر، مرد حدای دان.
- 357- نفس بیر ظالم دیر، شیطان بیرکافر.
- 358- نوبت بیزگه کیلگنده آقار دریا قوریدی.
- 359- نی سیخ کوپسین نه کباب.
- 360- نیتنگ نمه بولسا، مرادینگ شونده دور.
- 361- هر اویدن بیر تینتگ بس.

- 362- هر تىلكى اوز قورىغىنى ماغتار.
- 363- هر ضرر عقل نى آرتيرار.
- 364- هر يورت نىنگ تىلكىسىنى، اوز تازىسى بىلن اولارلار.
- 365- هر بيرده سوو بولسا، لاي هم بولار.
- 366- هر كىمنىكى اوزىگه آي كورينر كوزىگه.
- 367- هيچ بيرده آشا باها يوق، ايشه باها بار.
- 368- وفا سيزده حيايوق، حياسيزده وفا يوق.
- 369- يا، دميريندن، يا ، كوميريندن.
- 370- يا، كيگىنگ ياتيشيندان يا، مرگىنگى آتيشيندان.
- 371- ياردان آيريلان يىدى بيل آغلار، يورتدان آيريلان اولينجا.
- 372- يازگه محنت، قىشگه راحت.
- 373- يالانچى نىنگ احيرى يوق.
- 374- يامانا ياناشسانگ بالاسى يوقر، غازانا ياناشسانگ غراسى.
- 375- يانمادىق دان توسسه چىقماز.
- 376- يخشىنى سيلاسنگ يادىنگدن چىقماز، يمان نى سيلاسنگ قاپىنگدان گىتماز
- 377- يكه ايل دن سيس چىقماز.
- 378- يكه ليك خداگه ياغشى.
- 379- يمان بىلن يولداس بولما، نامرد بىلن سرداش.
- 380- يمان كونلر يخشى بوله دى، يمان آدم يخشى بولمىدى.
- 381- يماندن يارتى آغيز.
- 382- يمانگه يمان بول، يخشىگه يخشى.
- 383- بير غاتى بولسه اوکوز-اوکوزدن گورر.
- 384- يىگىت مالى بير آستىگه.
- 385- بيل اوسماسه آغاچ باشى غىمىلداماز.
- 386- بيلان اوز يىگرىلىگى نى بيلمان ، دوىا نىنگ بوينونى اگري دير.
- 387- بيلان چگن، آله بىپتن قورقىتى.
- 388- بيلان غرىسه، غورباغه گوتينه دورتار.

Atasözleri

- 1- At ölür odası kalır, yiğit ölür adı kalır.
- 2- Açıq kapıdan it de girer, kedi de.
- 3- Birini tanımak istersen, dostuna bak.
- 4- Adamın kahrı, yılanın zehri.
- 5- Zayıf ölse yağı çıkmaz, fakir ölse sesi.
- 6- Allah esirgese bela yok, esirgemezse güven yok.
- 7- Eşek, eşekten kalırsa kulağını kes.
- 8- Ağaç nasılsa, meyvesi de öyle olur.
- 9- Ağaçları sulamak adalettir, dikenleri sulamak zülümdür.

- 10- Sakatın bastonunu elleme.
- 11- Ağır kazan geç kaynar.
- 12- Güneş parmakla gizlenmez.
- 13- Altın kapısı olan tahta kapılıya muhtaç kalır.
- 14- İnsafı olmayanın, imanı olmaz.
- 15- Anramak kıymetli olsaydı, eşekten pahalı hayvan olmazdı.
- 16- Annesi olmayanın, ömrü sefalet içinde.
- 17- At adamın kanatıdır.
- 18- At izini tay basar.
- 19- At yiğitle güzel.
- 20- Babanı görünce attan in.
- 21- Baba mutluluğu, altından daha iyi.
- 22- Aç gözlü ölünce doyar.
- 23- Az ye ama hep ye.
- 24- Gök yüksek, zemin sert.
- 25- Ayın yarısı aydınlık, yarısı karanlık.
- 26- Ayın aydınlığı hırsızı utandırır.
- 27- Ecel kaş ile kirpik arasında.
- 28- Ecele derman, kötüye bela yok.
- 29- Acıyla söylenen söz gerçektir.
- 30- Öfke ile kalkan zararlar oturur.
- 31- Küsen çocuk aç kalır.
- 32- Aptal kendisi söyleyip kendisi güler.
- 33- Ateş olmazsa pilav olmaz.
- 34- Ateş olmazsa duman çıkmaz.
- 35- Ateşle oynanmaz.
- 36- Ateş düştüğü yeri yakar.
- 37- Can ile giren adet can ile çıkar.
- 38- Öğrenim için utanma.
- 39- Yüzüne bakma, sözüne bak.
- 40- Osuran göte arpa ekmek bahane.
- 41- Okumuş insan oku geçer.
- 42- Öküzün çok yerse Allah vermiş demek.
- 43- Önce düşün sonra söyle.
- 44- Utangaç insan yemekten kalır.
- 45- Çok ihtiyatlı olanın gözüne saman girer.
- 46- Düşünmeden evden çıkma.
- 47- Söylersem dilim yanar, söylemezsem yüreğim.
- 48- İt kudursa sahibini ısırır.

- 49- İt âdetini sahibi iyi bilir.
50- Nazlı kıza iki koca.
51- Kocasına doğru olan kadın, yoluna doğrudur.
52- Eşeğe gücü yetmeyen kişi, Eşeğin eyerinden öç alır
53- Kendi elim, kendi yakam.
54- Oğlan yaşından, kadın başından.
55- Okuduğunu söyleme, öğrendiğini söyle.
56- Birinci bahtım, altından tahtım.
57- Ev kızı, sapan taşıdır.
58- Ateşle oynarsan, bir yerini yakarsın.
59- Ay çıkınca, âlem görür.
60- İtin boynuna gevher taksan, hem it ağlar hem gevher.
61- İshal olunca, güç gider.
62- Koca, eş üstüne kadın alırsa, altı kadın ağlarmış.
63- Ayrana gelen kâsesini gizlemez.
64- Eşek semirirse sahibini tepeler.
65- Kapıdan akan suyun kıymeti olmaz.
66- Ekene insana var, ekmeyen insana yok.
67- İki at tepeşir ortada eşek ölür.
68- Millet birleşirse, dağı parçalar.
69- Halk halka dayanır, dağ dağa.
70- Halk ile olan düğün, bayramdır.
71- Cesur ölürse adı kalır, zengin ölürse malı.
72- Cesur cesurdan korkar.
73- Cesurdan ölüm de korkar
74- Bahçeye bülbül yakışır, insana akıl yakışır.
75- Çocuk olan evde, birinin arkasından konuşulmaz.
76- Bitki köksüz olmaz.
77- Eğik kafayı kılıç kesmez.
78- Bir ok bir kere ateş edilir.
79- Tek okla, iki av.
80- Birleşen ulus dağı yıkar.
81- Birlikten güç doğar.
82- Cesur bir kere ölür, korkak bin kere.
83- Gideceğin kapın bin olsa da, yatacağın kapın bir olsun.
84- Başa gelen bela, iki parmak dilden gelir.
85- Başta devlet olmayınca, ata maldan ne fayda.
86- Başkalarının bakır kazanından, kendinin kara kazanın iyidir.
87- Bakan insan yemez, hırslı yer.

- 88- Evlat azizdir, terbiyesi daha azizdir.
- 89- Evlat ağlamazsa, annesi süt vermez.
- 90- Dişi at çocuğunu tepmez.
- 91- Buhara'da mal mülkü olanın, her yerde karnı tok.
- 92- Cimri zenginin bayramı olmaz.
- 93- Cimrinin bahçesi yaşarmaz, yaşarsa da meyve vermez.
- 94- Bahtsızlığı nerede gördün? Ayağı sakat olan kızıl geyiğin izinde.
- 95- At çölde, gevher gölde.
- 96- Bülbül yeşilliği sever, adam vatanı.
- 97- Balık su ile yaşar, adam adamla.
- 98- Kulun vereni tadımlık, Allah'ın vereni doyumluk.
- 99- Bugünün işini yarına bırakma.
- 100- Boş çuval dimdik durmaz, çuvaldakini Allah bilir.
- 101- Bülbül olsan kendi bahçende öt.
- 102- Ölümün ilacı olmaz, ayrılık daha acı.
- 103- Bir gün savaş, kırk günlük rızka zarar verir.
- 104- Bir yüreğe iki sevgi sığmaz.
- 105- Bazı insanların kendisi kötü, bazı insanların gözü kötü ama bazılarının adı kötü.
- 106- Bir kafaya bir ölüm.
- 107- Bir bakana bir bak, vermeyenin yüzü kara.
- 108- Bir koyun beyaz da doğurur siyah da.
- 109- Bir günde öküz ölmez, yarın ise sahibi vermez.
- 110- Birlik en güçlü dağı da yıkar.
- 111- Yabancı evi karanlık.
- 112- Birlikte çekilen dert, hafif olur.
- 113- Pilavın altı, çorbanın üstü.
- 114- Parası olana kebab, parası olmayana kokusu.
- 115- Para her şeyi örter.
- 116- Parası olanın ayıbı olmaz.
- 117- Parası olana her kapı açıktır.
- 118- Pişmiş aşın belası çok.
- 119- Huyu kötü olanın gözü aç olur, karnı tok olsa da.
- 120- Para oldu kül oldu.
- 121- Damlama taşı deler.
- 122- Tuz yiyen yere kırk selam.
- 123- Dışını görünce, işini gör.
- 124- Kılıç yarası biter, dil yarası bitmez.
- 125- Diken olup ayağa batınca, çiçek olup yüreğe bat.

- 126- Dikensiz gül olmaz.
127- Tilki bin bir kurnazlığından birini gizlermiş.
128- Deliyi sopa yener.
129- Denk dengi ile tezek çuvalıyla.
130- Taşın ağırlığını dağ kaldırır.
131- Taş serttir ama baş daha serttir.
132- Damladan sel olmaz, kötüden ulus.
133- Damlaya damlaya sel olur.
134- Tanrı okunun sesi yok.
135- Toprak alsan görüp al.
136- Tuz hürmeti, baba hürmeti.
137- Doğru adam kötü sözden usanır.
138- Doğru yürüyen, kaymaz.
139- Düğüne gitsen, doyup çık.
140- Aptal gerçeği söyler.
141- Dili uzun olanın, eli uzun.
142- Dile hak sahibi olmayan, halka da hak sahibi olamaz.
143- Tokluk olan yerde, barış vardır.
144- Can var gam var.
145- Canı sağ olana her gün bayram her gün düğün.
146- Cevap gümüş olsa da susmak altındır.
147- Hayat olan yerde kavga olur.
148- Can can, kendi canım.
149- Yaşayanın, kaygısı olur.
150- Cahillik, cana beladır.
151- Çocuk aziz terbiyesi daha da aziz.
152- Lamba(Alakin) kendi altını göremez.
153- Akrebin huyu sokmaktır.
154- Hesapta zengin, parada dilenci.
155- Hak alınır, verilmez.
156- Haktan gelse gelsin, haksızdan gelmesin.
157- Hak sözü, hak yolunu bulur.
158- Hakkın için can ver.
159- Kendini bilen berbat olmaz.
160- Hürmet eden, saygı görür.
161- Hesaplanmamış iş hızlı bitmez.
162- Hak vermek, can vermektir.
163- Hak verilmez alınır.
164- Hakkın yeri ayrı.

- 165- Hak sözü kendi yerini bulur.
166- Hakikat acıdır ama meyvesi tatlıdır.
167- Gerçek altından daha evladır.
168- Hikmet bir çömlek altındır.
169- Tatlıyı zengin yer ama kırbacı yetim.
170- Helva helva demekle, Ağız tatlı olmaz.
171- Sabır dağı devirir.
172- Kadının iyisi harika, kötüsü bela.
173- Kadının iyisi cennet, kötüsü cehennem.
174- Allah verse de Allah verdi vermez.
175- Allahtan korkmayandan kork.
176- Allah yaparsa çare olmaz.
177- Hızır dediğim ayı çıktı.
178- Güzel kızın görücüsü çok olur.
179- İyi işe iyi diyerek kalk.
180- Darcı darağacında ölür, Yılandı yılanda.
181- Taş ile vuranı, aş ile vur.
182- Taş serttir ama baş daha serttir.
183- Dağ gibi destekçisi olanın, taş gibi yüreği olur.
184- Deli için her gün bayram.
185- Deliden doğru haber.
186- Deliden ayın kaçını diye sorma.
187- Deli kız kocasız kalır.
188- Derdin varsa, tabibin çok.
189- Dermansız dert olmaz, kadısız dava.
190- Dere sahipsiz kalsa, tilki sahiplik eder.
191- Nehir taşanda, zengin coşanda.
192- Düşmana yakın olmak, bela demektir.
193- Düşman başını alsın, sırtını değil.
194- Düşmanın sinek olsa bile kork.
195- Düşmanın sinek kadar olsa, fil kadar gör.
196- Düşmanın gülmesine inanma.
197- Düşmanı pamuk ile boğazla.
198- Davaya katılmayan insan mertebeli insandır.
199- Değse baş, değmezse yamac.
200- Değse belinden, değmezse yanından.
201- Değirmenini versen gün gelir aç kalırsın.
202- Yürekte varsa, dil söyler.
203- Yüreği boş olanın, dili de boş olur.

- 204- Yüreği doğru olanın, dili de doğru olur.
- 205- Çok uğraşanın derdi de çok olur.
- 206- Demir görünce tekmeleyip geç.
- 207- Dünya malı dünyada kalır.
- 208- Çiftçi yağınca rahatlar, çoban ölünce.
- 209- Çiftçiye kolay gelsin dersin, ölünceye kadar senden minnettar olur.
- 210- Turna gökte, tuzak yerde.
- 211- Dost kafaya bakar, düşman ayağa.
- 212- Dost bulmak kolay ama dostluğu devam ettirmek zor.
- 213- Dost ağlatarak söyler, düşman güldürerek.
- 214- Namert dosttan, mert düşman iyidir.
- 215- Devlet birlikte, devletsizlik ayrılıkta.
- 216- Dil üçü ile söylesen, kendine zarar gelir.
- 217- Dil hem beladır hem kale.
- 218- Dil ile tarım biçsen, bel ağrımaz.
- 219- Dileyenin bir yüzü kara, vermeyenin iki yüzü kara.
- 220- Demir ustasının atı, nalsız.
- 221- Ağacın meyvesi, çiçeğinden belli.
- 222- Dert gidince uyku gelir.
- 223- Yüreği doğru olanın dili doğru olur.
- 224- Nefes var can var.
- 225- Dosttan bir elma, armağandır.
- 226- Dost, dostun aynası.
- 227- Dostluğun sınırı olmaz.
- 228- Dostun, bin tane olsa bile az.
- 229- Dostun için zehir iç.
- 230- Devlet kaynağı biter ilim kaynağı bitmez.
- 231- Zenginlik gitse de onur gitmesin.
- 232- Çiftçi yağınca mutlu olur, çoban ölünce.
- 233- Çiftçinin hazinesi zemindir.
- 234- Duvarı nem devirir insanı gam.
- 235- Deli de kendi işinde zeki.
- 236- Zaman sene bakmazsa, sen zamana bak.
- 237- Zalim için de bir bela vardır.
- 238- Güce kalıp yok.
- 239- Güçlünün dengi yok.
- 240- Zehri olamayan akrep olmaz, kahrı olmayan insan.
- 241- Saçı uzun olanın, yüreği yufka olur.
- 242- İyi gününde at almazsan, kötü gününde at bulamazsın.

- 243- Sağ olup sırada yok, hasta olup dünyada.
244- Saman başkasının olsa da, saman odası kendinden olsun.
245- Gölge hazırlamayan şahıs, serinde yatmayı hak etmez.
246- Cömert'in kapısı açık olur.
247- Süt vermeyen inek tekmeler.
248- Su akar, taş kalır.
249- Su bitince kıymetini bilirsin.
250- Su getiren zelil, çömlek kıran azizdir.
251- Su getiren de aynı, çömlek kıran da aynı.
252- Gezmek de gezi, dolaşmak da gezi.
253- Sağlam at, kervandan geri kalmaz.
254- Sağlığın kıymetini hastaya sor.
255- Cömertliğe cimrilik gerek değil.
256- Sırdaşa kafa emanet.
257- Sormanın ayıbı yoktur.
258- Semizliği hayvan kaldırır.
259- Senden emir, benden icraat.
260- Gece görmeyenlerin gözü olmaz, yalancılardan söz.
261- Şarap, kebab hay hay, hesap, kitap vay vay.
262- Çakaldan aslan olmaz, kediden fil.
263- Şeytanın şerri tükenmez.
264- Tatlı söz, şekerden önde.
265- Doğruluk en iyi siyasettir.
266- Tek başına yürürsen, sopa ile yürü.
267- Doktora gitme, hasta olana git.
268- Zalim zulmüyle, alim ilmiyle.
269- Zalimin işi cefa, alimin işi vefa.
270- Akıllı ocağa bakar, aptal kazana.
271- Saygı bilmeyenin kıymeti yok.
272- Akıl yaşta değil, baştadır.
273- Ömründen üç gün kaldıysa at al, bir gün kaldıysa eş.
274- Zekiye işaret yeter, aptala susmak.
275- Âlim olsan, âlem senin.
276- Akıl ile mal kardeş.
277- Akıldan daha zenginlik yok.
278- Akıl akıldan güç alır.
279- Akı olmayan ayaktan bakmaya başlar.
280- Şiddetli esen rüzgâr, çabuk yatıştır.
281- Yaşlı öküz, baltadan korkmaz.

- 282- Yaşlı serçe kepeğe aldanmaz.
- 283- Kazanda varsa kaşığa çıkar.
- 284- Kanı su yıkar.
- 285- Kanı olanın, canı olur.
- 286- Fakirin zenginliği, karnının tokluğudur.
- 287- Fakiri dövme, kötü şeyler söyleme yakasını yırt.
- 288- Akrabanın sesi karanlıkta bile belli.
- 289- Şımarık keçi, pınarın başından su içer.
- 290- Kudurmuş köpek eninde sonunda kendi canından olur.
- 291- Kurdun kudası(dönür) çok, tilkinin ortağı.
- 292- Kurda misafir olsan, kefenin yanında olsun.
- 293- Kurumuş fidan dikmeyin, değmeyeceğe değmeyin.
- 294- Kulak işiteni, göz görmesin.
- 295- Koyunu rüzgâr götürse, keçini gökte gör.
- 296- Çobanlık için sırada bekleme, hakkını almak için bekle.
- 297- Kötü insana sır söylersen ya saçar ya da yüz çevirir.
- 298- Korkağın cesareti iş bittikten sonra gelir.
- 299- Kızarana kırmızı derler, ağarana bez derler.
- 300- Kibir gurbet getirir.
- 301- Gaflatın ardı pişmanlık.
- 302- Kadı ile işi olanla, kardeşlik olmaz.
- 303- Kanla giren huy canla çıkar.
- 304- Kan, kan ile yıkanmaz.
- 305- Kasap yağ derdinde, keçi can derdinde.
- 306- Kalem eğri kesilse bile, doğru yazar.
- 307- Kalem, kılıçtan daha kesicidir.
- 308- Korkağı kovalasan, cesur olur.
- 309- Korkak kendinden önce el kaldırır.
- 310- Korkağa çift gözükür.
- 311- Ölmedik kulun, rızkı bitmez.
- 312- Kırk evladın olsa biri deli olsun.
- 313- Kırk sefer sıkılması gerekeni sıkmazsan, bir seferde sıkamazsın.
- 314- Kaçan da Allah der, kovalayan da.
- 315- Karın doysa, gam gider.
- 316- Kazanın karası, kötünün belası sirayet eder.
- 317- Kalmayacak olan misafirin kıymeti çok.
- 318- Saygı gösterirsen, saygı görürsün.
- 319- Adımını dikkatle at.
- 320- Yaşlı başlar, genç çalışır.

- 321- Yaşlı kızın kılığı çok olur.
322- Borç ödenir, kadın bedavaya kalır.
323- Karganın dilinden karga anlar.
324- Kötü kalp, kazan karasından daha kötü.
325- Takdirden kaçınmaz.
326- İnsana inanan tez yaşlanır.
327- Kalemin yarasından kan çıkmaz.
328- Korkağa gölgesi de düşmandır.
329- Korkağa ne fayda ne zarar.
330- Kucak açana yürek aç.
331- Eli açık olanın yüreği açık olur.
332- Eli eğri olanın yüreği eğri de olur.
333- Kavimi olanın gücü olur.
334- Güneş parmakla gizlenmez.
335- Gâvurun karnı tok olsa, Müslüman rahat olur.
336- Sağır duyduğunu, gör tutuğunu bırakmaz.
337- Sağır iki kere güler.
338- Sağır bir yana, gör bir yana.
339- Sağır ile gizli iş yapma.
340- Sağır koyun çift ürker.
341- Sağır koyun geç ürker, ürkse de fena ürker.
342- Kervan aynı, rızık farklı.
343- Köprüden iyi insan da geçer, kötü insan da.
344- Göz korkak, el cesur.
345- Gölde kamış biter, çölde diken.
346- Gülünce, çiçek açar.
347- Tandır sopası uzun olsa, el yakmaz.
348- Gün görmeyen birisi gün görürse, gündüz günü ılık yakar.
349- Geleni geçti bil, geleceğe yol tanı.
350- Leyleğin gideni görünmez, geleni görünür.
351- Ey evladım bahtiyar, her şeyin zamanı var.
352- Malına kıymayan insanın adı çıkmaz.
353- Misafir misafiri kıskanır, ev sahibi ikisini de.
354- Bin işçiye bir başçı.
355- Bin koyulunun işi, bir eşiği olana düşer.
356- Namert yoldaşını suçlar, mert Allah'tan bilir.
357- Nefes bir zalimdir, şeytan ise bir gavur.
358- Sıra bize gelince, akan nehir kurur.
359- Şiş de yanmasın, kebab da.

- 360- Niyetin neyse, muradın da o olur.
- 361- Her eve bir aptal yeter.
- 362- Her tilki kendi kuyruğunu över.
- 363- Her zarar insanın aklını başına devşirir.
- 364- Her yurdun tilkisini, kendi köpeği ile avlarlar.
- 365- Her yerde su varsa, orda çamur da var.
- 366- Her kiminki kendisine, ay gözükür gözüne.
- 367- Hiç bir yerde aşâ paha yoktur, işe paha vardır.
- 368- Vefasızda hayâ yok, hayâsızda vefa.
- 369- Ya demirinden, ya kömüründen.
- 370- Ya geyiğin yatışından, ya avcının atışından.
- 371- Yardan ayrılan yedi yıl ağlar, yurttan ayrılan ölünceye kadar ağlar.
- 372- Yazın zahmet, kışta rahat.
- 373- Yalancının sonu yok.
- 374- Kötüye yaklaşırsan kötü olursun, kazana yaklaşırsan kara.
- 375- Ateş yanmadık yerden duman çıkmaz.
- 376- İyi olanı seçersen unutmazsın, kötüyü seçersen kıpından gitmez.
- 377- Tek elden ses çıkmaz.
- 378- Yalnızlık Allaha yakışır.
- 379- Kötüyle yoldaş olma, namert ile sırdaş.
- 380- Kötü günler geçer, kötü insan değil.
- 381- Kötüden yarım lokma.
- 382- Kötüye kötü ol, iyiye iyi.
- 383- Yer sertse öküz, öküzü suçlar.
- 384- Yiğidin malı yer altında.
- 385- Rüzgâr esmezse, ağacın dalı kıpırdamaz.
- 386- Yılan kendi eğriliğini bilmeden, devenin boynunu eğri olduğunu söyler
- 387- Yılandan sokulan, ipten korkar.
- 388- Yılan yaşlanınca, kurbağa kötünü eller (Hassas, 2013: 163).

6.8. Bilmeceler

جوماق لر

- 1- آتدن بلند، پشکدن پس (آت نی ایگری).
- 2- آتی تیلیمه، جان ودلییمده، اوزینی کورالمه یمن، نی سن دیب سورالمه یمن (خدا).
- 3- آتینی توتسنگ سینه دی (جیم لیک).
- 4- آخر توله آق مینچاغ (آغیزنی تیشی).
- 5- آزنشله سنگ بییدیر، کوپ تشله سنگ بییدیر (توز).
- 6- آسمانگه اوچلمس، بییده بورالمس، نی بییده بورسین جانور (بلیغ).

- 7- آغزی آچیلسه یومیلمس، کوکر مه بدی دیب کومیلمس (آغزی آچیلگن پسته).
- 8- آغزی یوق کوپ سوزله بدی ،قولاغی یوق ایشیتمه بدی (رادیو وتیلویزیون).
- 9- آققینه تویم بوکیرر، آغزیدن پخته کوپیرر (تیگیرمان).
- 10- آلغه کپته دی، آرتیگه قره مه بدی (سوو).
- 11- آلگننی نریاقه تشله بدی (رنده).
- 12- آغزی نارواچی کینگ، کورسنگ ایچینگدی یاقر، هول اورسنگ قوریق چیقر (تاندیر ونان).
- 13- آنه توقنن یوق، آته کور گن یوق، گزیب یورر فصاده (هیل، هوا).
- 14- آنه سی بیرگه ایکیلگن، کوتیگه یغاچ سوقیلگن (مییز).
- 15- اوتگه توشسه یانمس، سووگه توشسه آقمس (سایه).
- 16- اوتگه سالدیم کویمه دی، سووگه سالدیم آقمه دی (بخشلیک).
- 17- اوردیم یاپیشتی، ایکی بیرده ی قپیشتی (آت نینگ ایگری).
- 18- اوزی بیر برماغ، سفقالی قیرق برماغ، یا اوزی بیر قریش، سفقالی قیرق قریش (ایگنه).
- 19- اوزی بیرته، کوئی ایکیته (بسنسق).
- 20- اوزی تور پاغدی ته بیده، ساچی بیرنی یوززیده (سبزی).
- 21- اوزیم آتدی اوستیده، اولیک بیلان قولیم ده (قمچی).
- 22- وزین ایپ دن سوو ایچر، نان بیمه ی کون کیچیرر، گپ اوریب هاریمه بدی، سینگه نوبت بیرمه بدی، (رادیو تلویزیون).
- 23- اوزی یانیب کوله دی، کویدیره دی بیغله بدی (شمع).
- 24- اوقی آلمس یازه لر، دل دن اویه قازه لر (قلم).
- 25- اون دیب ابله دیم ، یاغ بولدی (قار).
- 26- اونیمه دی ایکیته، تنی بولمه بدی اوچته (کیچه وکندوز).
- 27- اونمه دی سووی دی کورسه سینه دی (تیمم).
- 28- اونیمه دی که همه ده بار (آت).
- 29- اونیمه دی که سین کتتره سن، اوکیچکینه بوله دی (کییم).
- 30- اویاقی تاغ، بویاقی تاغ، اورته سی توله سریغ یاغ (ینگغاق).
- 31- اویاقی تخته بویاقی تخته، اورته سی مله پخته (ینگغاق).
- 32- ایاغلری تخته دن، اوستی یومشاق پخته دن (کوچ).
- 33- اینتی ایچک بیرباله (بیر هفته).
- 34- ایچی اونده ی، دشی فاندی، اولتیریشی توره خان دی (جیگده).
- 35- ایچی توله قزیل قان، بیریدیرینگ آنه جان! (تربوز).
- 36- ایسیغ ده تاپیلمه ی سن، قیشده ایاغ آستیده (قار).
- 37- ایسیغ ده راحت جان، قیش کیلسه آفت جان (شمال).
- 38- ایشیگی قماق تامده کیچه کوندوز ایلنر، آدم لر اونگه قرب اوز ایشیگه شیلنر (ساعت).
- 39- ایکی پله ترازوم، بیر اوستین بیر اوستین (بیر بیلن آسمان).
- 40- ایکی چنار باشی بیر، اوستی نیبی بیر (آدم وایکی ایاغی).
- 41- ایکی کفتر جابجای، اوستلریده یریم آی (کوز وقاش).
- 42- ایگری یورر بولیگه، توغری کیرر بانیکه (بیلان).
- 43- اینک توغمسدن اوچگی تامگه چغییتی (دود).
- 44- اینیدن چیقلمه بد ی، حکمی همه دن اوستین (تیل).

- 45-باشیگه قاقمه سنگ اویگه کیرمس (میخ).
- 46-بیر اباغی بار بیر توپی سی (میخ).
- 47-بیر بیریکه همسایه، اورته سیده بیر دیوال،بیر بیرینی کورالمه یدی، یا او تیپ کیلامه یدی (ایککی کوز).
- 48-بیر تاروزنی سویدم ایککی پلله، بیر ی آلا وبری گل باغ (جنت ودوزخ).
- 49-بیر نیر سه م بار همه نی قولیده برابر (بیش برماق).
- 50-پاکیزه لیک اونی کی، آبروی ایگه سینی کی (شپیرگی).
- 51-پخته ساجتیم تریب بولمس (قار).
- 52-پس گینه تاغدن قار یاغر (ایلک).
- 53-تار ندیم تاپیلدی، سور دیم آچیلدی (ایشیک).
- 54-تار کوزی بیلن، کینگ دنیانی یاشیرر (ایگنه).
- 55-تاشدن قنتیغ، گل دن نازک (آدم نینگ جانی).
- 56-تاغ اوستیده یریم نان (آی).
- 57-تاچه دن توشتی، آغزینی آچتی (قیچی).
- 58-تامچی تامچی کوز یاشی، کوکده بولر بیر باشی (یامغیر).
- 59-تامدی اوستی توله زر مینچاغ (بولدوز).
- 60-تورت یاقینی توتتیلر، اوستیده جوماق ایتتیلر (صندلی).
- 61-توله کیلر، بوش کیتیر (بیل یاقاشق).
- 62-تیشی بار و بیالمه یدی (تراغ).
- 63-تیلی یوق تیریک اباغی یوق یوره دی (بلیغ).
- 64-خرما تیردم بیدانه (تویه نی قومه لاغی).
- 65-دریا دیسم دریا ایمس، دینگیز دیسم دینگیز ایمس، آلدین کیتینی بلیب بولمس، چیگره سین تاپیب بولمس (علم).
- 66-دممی دن تو تمسنگ یول یور مس (قاشیق).
- 67-صندوقچه توله آق مینچاغ (آغزنی تیشی).
- 68-صدف ایمس اوزی آق، درخت ایمس ریشه سی بار (تیش).
- 69-قاززیق اوستیده قار تور مس (غلله).
- 70-قت قت گینه قللمه، قللمه دن هلمه (قرآن کریم).
- 71-قره خان آتن بیقیلدی، اوستیگه همه بیغلدی (قران).
- 72-قلیچ دن اوتگیر، هر تیغدن کیسکیر، اوزی ایت دن ملایم، اوچرتمه اونگه خدایم (تیل).
- 73-قنات اورر پرپر، اوچلمه یدی کبوتر (کوز).
- 74-قنده ی ایککی ایناغه بیر عمرده ایکوی بیر بیر ینی کورالمه یدی (ایککی کوز).
- 75-قودیق قازدم بی توپاغ (قاززیق).
- 76-قینه قینه سنه یدی، هیچ اوتتیزدن آشمه یدی (آی).
- 77-کوپ بولیشی ضرورت، آربولیشی جهالت (چیدم).
- 78-کوزگه کورینمس، قولگه اورینمس، همه نیر سه نی سیزر، تاش و تیم.رنی ایزر (عقل).
- 79-کوندوز کیلر کوگنی، کیچه کیتیر یور گنی (کون).
- 80-کوندوز سینی قوببیر مس، کیچه کوزگه کورینمس (سایه).
- 81-کوبلک تیکدیم بینگی یوق، بی توکمه و بی بقه (کفن).
- 82-کیچه ساجدیم مینگ مینچاغ، کوندیز تاپمه دیم بیر مینچاغ (بولدوز).
- 83-معلم ایمس اورگه ته دی، آدم ایمس کور سه ته دی (کتاب).

- 84-مین کیته من، او قاله دی (ایز).
 85-مین هم کیتیپ باره من اوهم کیتیپ باره دی (سایه).
 86-هرقنچه اوزون بولسه هم کلته کورینه دی (عمر).
 87-نیچچه کون لیک عمری بار، همه اونگه خریدار (چیچک).
 88-همه گه کییم تیکر، اوزی یلنگغاچ تورر (ایگینه).
 89-هول اوردم قوریق چیقتی (نان).
 90-یازده کییم کییه دی، قیشده چیقرب قویه دی (درغ لر).
 91-یوریشی ایگری، کیریشی توغری (بیلان).
 92-یوریب یوریب هاریمس، بلند لیککه داریمس (سوو).
 93-یوززی قویق، ته یی سویق (قیماق).
 94-یول یور گنده یولداش دیر یاتگنده قاچر کیتر (سایه).
 95-ییر آستیده یشه یدی، خاص طلاگه اوخسه یدی (سبزی).
 96-ییر آستیده یاغلی قمچی (بیلان).
 97-ییردن چیقتی، توکییدی (زمریق)

Bilmeceler

- 1- Attan uzun, kediden kısa (atın eğeri)
- 2- Adı dilimde, can hem de yüreğimde, kendini göremem, nasılsın diye soramam (Allah)
- 3- Adını söylersen kırılır (susmak)
- 4- Ahır dolu beyaz boncuk (ağız dişi)
- 5- Az koyarsan yersin çok koyarsan bezersin (tuz).
- 6- Göklere uçamaz, yerde yürüyemez nerede yürüsün cenaver (balık).
- 7- Ağzı açılınca kapanmaz, kükreliyor diye gömülmez (kavuşu açık fıstık).
- 8- Ağzı yok çok konuşur, işitmek için kulağı yok (televizyon).
- 9- Ak devem bökürer, ağzından pamuk atılır (değirmen).
- 10-İlerledikçe ilerler ama ardına bakmaz (su).
- 11-Aldığını öbür tarafa atar (rende).
- 12-Ağzı dar ama içi geniş, görünce içini yakar, ıslak koyarsın ama koru çıkar (tandır – fırın).
- 13-Anne doğurmadı, baba görmedi ama uzayda gzmekte (hava).
- 14-Annesi yere ekilen dibine sopa sokulan (masa).
- 15-Ateşte yanmaz, suda akamaz (gölge)

- 16-Ateşte yanmaz, su götürmez (iyilik)
- 17-Vurdum yapıştı, ikisi de bir arada kapıştı(at eğeri).
- 18-Kendisi bir karış, sakalı kırk karış (ip ile iğne).
- 19-Kendisi bir tane götü iki tane (yastık).
- 20-Kendisi toprağın altında, saç toprağın üstünde (havuç) .
- 21-Kendisi atın üstünde, ölü yılan elinde (kırbaç).
- 22-İp ile su içer, yemek yemez ama konuşa konuşa yurulmaz, sana da sıra vermez (radio televizyon).
- 23-Kendisi yanıp güler, yandırır ağlar(mum).
- 24-Okuyamaz yazar, yürkte yuva yapar (kalem).
- 25-Un diye eledim kayboldu. (kar).
- 26-Nedir iki tane asla olmaz üç tane (gece ile gündüz)
- 27-O nedir suyu görünce kırılır(teyemmum).
- 28-O, nedir herkeste var (ad).
- 29-O, nedirki sen büyüyorsun ama o küçük oluyor (giysi).
- 30-O tarafı da dağ bu tarafı da dağ ortası sarıyağ (ceviz).
- 31-O tarafı tahta bu tarafı tahta ortası sarı pamuk(ceviz).
- 32-Ayakları tahtadan üstü yumuşak pamuktan (kanepe).
- 33-Yedi meme bir çocuk (hafta günleri).
- 34-İçi un gibi, dışı kan gibi, oturuşu Han gibi (iğde).
- 35-İçi dolu kırmızı kan, bana yedir anneciğim (karpuz).
- 36-Yazda bulamıyorsun ama kışta ayaklar altında(kar).
- 37-Yazda rahatlık, kışta can belası (rüzgar).
- 38-Kapısı kapalı odada gece gündüz dolaşır, insanlar ona bakıp işini yapar (saat).
- 39-Terazinin iki tarafı, biri altta biri üstte(yer-gök).
- 40-İki çınar kafası aynı, altı üstü aynı (insan ve iki ayağı).
- 41-İki güvercin yerinde, üstünde yarım ay (göz ile kaş).
- 42-Yolda eğri yürür ama evine dos doğru girer (yılan).
- 43-İnek doğurmadan önce buzağı oda çatına çıkar (duman).
- 44-Yuvasından çıkamaz, ama hükmü her kesten üstün(dil).
- 45-Kafasına vurmayınca evine girmez (çivi).
- 46-Bir ayağı var bir de şapkası (çivi).
- 47-Bir birisi ile komşu, arasında bir duvar, bir biryile görüşemez (iki göz).
- 48-Bir kapuzu kesip böldüm ikiye, biri ateş öbürü bahçe çiçeği (cennet ile cehennem).
- 49-Bir şeyim var herkesin elinde var (beş parmak).
- 50-Temizlik ona ait, ama onur sahibine (süpürge).
- 51-Pamuk saçtım toplanmaz (kar).
- 52-Kısa dağdan kar yağar (yelek).
- 53-Çektim kapandı, sürdürdüm açıldı (kapı).

- 54-Dar gözü ile geniş dünyayı gizler (iğne).
55-Taştan sert çiçekten yumuşak (insanın canı).
56-Dağ üstünde yarım ekmek (ay).
57-Raftan düştü, ağzını açtı (makas).
58-Damla damla göz yaşı, gökte olu bir başı (yağmur).
59-Binanın üstü dolu beyaz boncuk (yıldız).
60-Dört tarafını tuttular, üstünde bilmece söylediler (sandali).
61-Dolu gelir boş gider (kaşık).
62-Dişi var ama yiyemez (tarak).
63-Dili yok canlı, ayağı yok yürür (balık).
64-Hurma topladım tanesiz (devenin dışkısı)
65-Nehir desem nehir değil, deniz desem deniz değil, arka önü bilinmez, hududu bulunmaz (ilim).
66-Kuyruğundan tutarsan yürüyemez (kaşık).
67-Küçük sandık dolu beyaz boncuk (ağız dişi).
68-Sadaf değil ama beyaz, ağaç değil kökü var (diş).
69-Kazık üstünde kar durmaz (yumurta).
70-Kat kat katlama, üzerinden geçme (kuan-ı kerim).
71-Kara Han attan düştü, her kes üzerinde toplandı (kazan).
72-Kılıçtan keskin, ama etten daha yumuşak lakin ona denk getirme Allahım (dil).
73-Kanat çırpır per per, uçamaz güvercin (göz).
74-Nası iki kardeş o, hayat boyunca birbirini göremez (göz).
75-Kuyu kazdım topraksız (kazık).
76-Tekrar tekrar sayar, ama otuzu geçmez (ay).
77-Çoğunluğu lazım, ama azlığı cehalet (sabır).
78-Göze görünmez, el ile tutulmaz, her şeyi sezer taş ve demiri ezer (akıl).
79-Gündüz gelir gülmeye, gece gider uyumaya (güneş).
80-Gündüz seni bırakmaz, gece gözüne görünmez (gölge).
81-Elbise diktim kolu yok, düğmesi ve yakası yok (kefen).
82-Gece saçtım bin boncuk, gündüz bulamadım bir boncuk (yıldız).
83-Öğretmen değil öğretiyor, ama adam değil gösteriyor (kitap).
84-Ben gidiyorum ama o, kalıyor (iz).
85-Ben gidiyorum ama o de benimle geliyor (gölge).
86-Nekdar uzun olsa da, kısa gözüktür (ömür).
87-Bir kaç günlük ömrü var, herkes ona aşık (çiçek).
88-Herkese elbise diker, ama kendisinde elbise yok (iğne).
89-Israk vurdum kuru çıktı (ekmek).
90-Yazda elbise giyiyor ama kışta elbisesini çıkarıyor (ağaç).
91-Yürüşü eğri, girişi doğru (yılan).

- 92-Yürür yürür yorulmaz, ama yukarı çıkamaz (su).
 93-Yüzü kuyu, altı sıvı (kaymak).
 94-Yol yürürken yoldaş, ama uyurken kaçır gider (gölge).
 95-Yer altında yaşıyor, kendisi altına benziyor (havuç).
 96-Yer altında yağlı kırbaç (yılan).
 97-Yerden çıkınca, bitti demek (mantar) (Hassas, 2010: 50).

6.9. Tekerlemeler

قیزیق تیرمه لر

- 1- اسماعیل ایشککه هییل، خیرمن جایگه بیر اوسیر بول هم بولسین بیر سیل.
- 2- امان امان، قاپکه سمان، آتنگ قارنی همچون کاودان.
- 3- امانت، امانت گه سمان آرت، سمان آرتسنگ سالق آرت.
- 4- ایرته نماز، خالبی باغاز.
- 5- آته بیک بکه بکه، قرنی کنته تاشبکه.
- 6- بادرنگ درینگ درینگ، چیچه جان اویگه کیرینگ، اکه جانیم کیلنتی چیغیب دمیگه تورینگ.
- 7- تورسین تورسین، خدا سینی اورسین.
- 8- تورسین، خدا جزانگنی بیرسین.
- 9- جابی صغره، مینگه قره، کیستنگ گه بار یریم تره.
- 10- جمله جم جم، آغزینگه پنجم.
- 11- جمله جمله، سینگه نمه.
- 12- جمه جمه لاق، کیستنگه قوملاک.
- 13- خالبی خالم آلامیش، قولیگه بار قیرق قمیش.
- 14- خمیر توریش، هر کون اوریش.
- 15- زوبی کچل لک لک، کیسته سیگه ایکی لیک.
- 16- سینی آتنگ بیر سییز، کیسته سیگه بیر میز.
- 17- قربان قروت، اوزینگه بار مروت.
- 18- مثل مثل متره، ایتمگندی یوزی قره.
- 19- میر الله ای میر الله، خیرمن جایگه بیر الله کوتینگدن مورچه چقسه آچه جان دیب چیریلله.
- 20- بییتی ایناغه سنه سم سنه مسه م بییتتی ته، بییتی ایناغه سنه سم سنه مسه م بییتتی ته.

Türkiye Türkçesiyle

- 1- İsmail eşeğe ip, harman yerde bir osur bu da olsun bir eğlence.
- 2- Aman Aman, çuvala saman, babanın karnı saman odası gibi.
- 3- Emanet, emanete saman yükle, saman yüklesen de salkı yükle.
- 4- Yarın bayram Halbi, gebe.
- 5- Atabek baka baka, karnı büyük kurbağa.

- 6- Salatalık diri diri, yengeciyim eve girin. Ağabeyim geliyor çıkıp karşısına durun.
- 7- Torsin Torsin, tanrı seni vursun.
- 8- Torsin, Allah cezanı versin.
- 9- Cabi sağra bana bak, cebinde var yarım salatalık.
- 10-Cemle cem cem, ağzına parmağım.
- 11-Cemle Cemle, sana ne.
- 12-Cuma cumalak, cebine dışkı.
- 13-Halbi halam alpamiş, elinde var kırk kamış.
- 14-Hamur mayesi, bizim tarafa her gün kavga.
- 15-Zubay sakat lik lik, kesesinde ikilik.
- 16-Seni atan bir seyis, kesesinde bir kuru üzüm.
- 17-Kurban kurut, yüzüne bıyık.
- 18-Masal masal matara, demeyenin yüzü kara.
- 19-Mirullah ey Mirullah, harman yerde dön, teninden karınca ısırca anne can diye çığlık at.
- 20-Yedikardeş saysam saymasam yedi tane, yedikardeş saysam saymasam yedi tane (Hassas, 2013: 47).

6.10. Rab-i Man

İnsanlar Ramazan ayında gelnek ve kültürlerine göre türlü törenler yapmaktadır. Bunlardan birisi Rab-i Man'dır. Özbek ve Türkmenlerin yaşadığı yerlerde “Rab-i Man”a, “Ramazan” gibi farklı isimler verilir. Bu gelenek Ramazan ayını dualarla karşılamak için gençler tarafından gerçekleştirilir. Rab-i Man hem geleneği yerine getirmek hem de ramazanda gençlerin para kazanmasını sağlamak için yapılır. Kutlu Ramazan ayında söylenen Rab-i Man sadece genç erkekler arasında söylene de bazı köylerde genç kızlar da bu özel Ramazan türkülerini daire eşliğinde söylerler.

Rab-i Man veya Ramazanda yaklaşık 20-25 kişi ya da daha fazla genç bir araya gelip geceleri bir kaç mahallede Rab-i Man türkülerini güzel bir ezgiyle söylerler. Bu tören tecrübeli bir veya iki kişi tarafından yönetilir.

روزه نینگ اوچ کونینی توتیب کلیدیک سیزگه

روزه نی نکاتینی بیرینگ بیزگه

Orucun üç gününü tatarak geldik size

Orucun zekâtını verin bize

Rab-i Man söyleyiciler coşku ve sevinçle evlerin kapısına giderler. Evlerin kapısına gidince hep birlikte Rab-i Man'ın ilk dörtlüğünü okurlar. Genelde tüm katılanlar: “Rab-i Man ya Rab-i Man

ya Rab Ramazan Rab-i Man Allah Mayi Ramazan” derler. Yukarıdaki beyti yüksek sesle okurlar. Sonra ev sahipleri onlara iyi dilekleri ve sevap için para vermektedirler. Tören bittikten sonra toplanan parayı kendi aralarında bölüşürler. Eğer aralarında fakir veya öksüz olan varsa onlara herkesten daha çok pay verilir (Oyghagh, 2019: 258).

Rab-i man türkülerinden örnekler:

ربی من

روزه نینگ اوچ کونینی توتیب کلیدیک سیزگه

روزه نی نکاتینی بیرینگ بیزگه

ربی من یا ربی من یا رمضان

ربی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

ربی من ایئتیب کلیدیک ایشیگینگیزگه

خدایم بیر اوغیل بیرسین بیشیگینگیزگه

ربی من یا ربی من یا رمضان

ربی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

مکه گه بیر یاغاچ بار باشی قرا

خدایم اوغیل بیرسین کوزی قرا

ربی من یا ربی من یا رمضان

ربی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

بو اویدن آواز ملا کیله دی

بو اویدن تباغ طلا کیله دی

ربی من یا ربی من یا رمضان

ربی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

بای ایته دی سوریک دن قوی بیره من

بای بچه ایته دی بو غچه دن تون بیره من

ربی من یا ربی من یا رمضان

ربی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

بو اویدن اواز پیش پیش کیله دی

بو اویدن تینگه کشمش کیله دی

ربی من یا ربی من یا رمضان

ربی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

روزه گه سویگن قوینی گوشتی قتی؟

گوشتینی بیگن بولسنگیز توشی قتی؟

ربی من یا ربی من یا رمضان

ربی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

ربی من ایتگنیمنی ثوابی بار
بیرسنگیز بیرمه سنگیز نی غمیم بار
ربی من یا ربی من یا رمضان
ربی من الله ماه رمضان
السلام علیکم ماه رمضان

تویه نی جله ویرسم یونگ چیقہ دی
هر بیرده مونچه تورسم کون چیقہ دی
ربی من یا ربی من یا رمضان
ربی من الله ماه رمضان
السلام علیکم ماه رمضان

بو اویدی تونیگنی چنگ باسییتی
بو بای دی گله سینی گنگ باسییتی
ربی من یا ربی من یا رمضان
ربی من الله ماه رمضان
السلام علیکم ماه رمضان

اوی ده کی بوغچه سینی چنگ باسییتی
گله ده کی قوی لرینی گنگ باسییتی
ربی من یا ربی من یا رمضان
ربی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

ربی من ایتیب کیلیدیم ایشیگینگه

تباغیم تیریلیب کیتتی تیشیغینگه

ربی من یا ربی من یا رمضان

ربی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

آق تاوق قاره تاوق ایقا ایقا

بیر تباغ طلا بیرینگ تقه تقه

ربی من یا ربی من یا رمضان

ربی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

ربی من ایتیب کیلیدیم اوتک کینه

خدایم بیر اوغیل بیرسین سوتدک کینه

ربی من یا ربی من یا رمضان

ربی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

بو اوینی تونینگی کپتر خانه دور

بیری اوچسه بیری کیلیب قونادور

ربی من یا ربی من یا رمضان

رَبِّی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

پیغمبرنی بیر آتی یعقوب ایدی

اون ایکی تورلیک کتاب اوقیبیدی

رَبِّی من یا رَبِّی من یا رمضان

رَبِّی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

اون ایکی تورلیک کتاب بیر قنی؟

بولتیرکی مسرمان لر بو ییل قنی؟

رَبِّی من یا رَبِّی من یا رمضان

رَبِّی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

پیغمبردی اون ایکی اوغلی بار ایدی

همه سیدن شاه یوسف گزار ایدی

رَبِّی من یا رَبِّی من یا رمضان

رَبِّی من الله ماه رمضان

السلام علیکم ماه رمضان

شاه یوسفنی اللب آلیب چیقتی لر

چاه گه تشلب بورری بییدی دید لر

ربى من يا ربى من يا رمضان

ربى من الله ماه رمضان

السلام عليكم يا رمضان

Türkiye Türkçesiyle

Orucun üç gününü tutarak size geldik

Orucun zekâtını bize vrin

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

Rab-i man söyleyip geldik kapınıza

Allahım bir oğlan versin beşiğine

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

Mekke'de bir sopa var başı kara

Allhım oğlan versin gözü kara

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

Bu evden mollase sesi geliyor

Bu evden tabak altın gelecek

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

Zengin adam sürüden koyun vereceğim diyor

Zengin oğlu boğçadan ton vereceğim diyor

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

Bu evden peş peşe ses geliyor

Bu evden tabağa kuru üzüm geliyor

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

Ramazanda kestiğiniz koyunun eti nerede?

Etini yediyseniz göğsü nerede?

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

Rab-i man söylesem sebebi var
Verseniz vermeseniz ne gamım var
Rab-i man ya rab-i man ya ramazan
Rab-i man Allah mahi ramazan
Esselamı aleyküm mahi ramazan

Dveyi kapatsam yün çıkar
Her yerde bunca dursam güneş çıkar
Rab-i man ya rab-i man ya ramazan
Rab-i man Allah mahi ramazan
Esselamı aleyküm mahi ramazan

Bu evini deliğini toz basmış
Bu zenginin sürüsünü bit basmış
Rab-i man ya rab-i man ya ramazan
Rab-i man Allah mahi ramazan
Esselamı aleyküm mahi ramazan

Evdeki boğçasını toz basmış
Sürüdeki koyunlarını bit basmış
Rab-i man ya rab-i man ya ramazan
Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

Rab-i man söyleyip geldim kapına

Bastonum kaydı girdi deliğine

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

Ak tavyk kara tavuk eka eka

Bir tabak altın verin tika tika

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

Rab-i man söyleyip geldim evine

Allahım bir oğlan versin süt gibi

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

Bu evin deliği güvercin yuvasıdır

Biri uça öbürü gelip kunar

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

Peygamberin bir adı Yakup idi

On iki tür kitap okumuştı

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

On iki tür kitabın biri hani?

Geçen seneki Müslümanlar hani?

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

Peygamberim oniki oğlanı var idi

Hepisinden şah Yuduf gülzar idi

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselamı aleyküm mahi ramazan

Şah Yusufu aldatıp alıp gittiler

Kuyuya atarak kurt yedi dediler

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Rab-i man Allah mahi ramazan

Esselami aleyküm mahi ramazan (Yarkin, 2014: 65).

ربی من

السلام علیکم یاتگن کیشی

روژه و نمازیگه باتگن کیشی

ربی من یا ربی من یا رمضان

محمد امتیگه بار رمضان

اول باشلب خدا نی یاد ایته بین

پیغمبر ارواحینی ساد ایته بین

ربی من یا ربی من یا رمضان

محمد امتیگه بار رمضان

آته قبله آنه کعبه دیدی لر

آته آنه نی اسرنگ بنده لر

ربی من یا ربی من یا رمضان

محمد امتیگه بار رمضان

روژه و نمازینگیز قبول بوسین

خانه دان لرگه دایم توی لر بوسین

ربی من یا ربی من یا رمضان

محمد امتیگه بار رمضان

روزه و نمازینی ایټیب یورینگ

قبرنی عذابینی ایسکه توتینگ

ربی من یا ربی من یا رمضان

محمد امتیگه بار رمضان

بیرته و بیرته آغم شیرم ایدی

شو آغام دنیا لرکه سیغمه دی

ربی من یا ربی من یا رمضان

محمد امتیگه بار رمضان

بیر کونی چیقتیم چناره چولیکه

ناگهان توشتی کوزیم بیر کله گه

ربی من یا ربی من یا رمضان

محمد امتیگه بار رمضان

کله باتور گوشت بیلن پوست دن جدا

ای یاران لر بیر عذابی شو ایکن

ربی من یا ربی من یا رمضان

محمد امتیگه بار رمضان

بیر کونی جانیم جسدگه بوله دی

فرزندیم کیملر قولیده قاله دی

ربی من یا ربی من یا رمضان

محمد امتیگہ بار رمضان

بو بیش کونلیک دنیا گہ نیگہ کیلیم

اخیریم نمہ بولیشیم بیلیمه دیم

ربی من یا ربی من یا رمضان

محمد امتیگہ بار رمضان

مکہ و مدینہ دن کیلدی بالہ

اللہ نی بندہ سی من دید بالہ

ربی من یا ربی من یا رمضان

محمد امتیگہ بار رمضان

بیر بالہ آنہ سینی اورر میدی؟

آنہ سی روزہ توتیب بیغلر میدی؟

ربی من یا ربی من یا رمضان

محمد امتیگہ بار رمضان

اللہ دن تیلہ یمن کو فرزند بیرسین

سیزگہ ہم حسن و حسین نبیره بیرسین

ربی من یا ربی من یا رمضان

محمد امتیگہ بار رمضان

Esselamu aleyküm yatan kişi

Oruç ve namzına batan kişi

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Mohammad ümmetine var ramazan

Evela Allahı yâd eyleyeyim

Peygamber ervahını şad eyleyeyim

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Mohammad ümmetine var ramazan

Bab kıbla ana kabe diyorlar

Baba ve anneye iyi bakın kullar

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Mohammad ümmetine var ramazan

Oruç ve namazınız kabul olsun

Evlerde daim toylar olsun

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Mohammad ümmetine var ramazan

Oruç ve namazını kılıp yürüyün

Mezalığın ezabını aklınıza tutun

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Mohammad uümmetine var ramazan

Bir tane ağabeyi tatlı idi

Şu ağabeyim dünyalara sığmadı

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Mohammad uümmetine var ramazan

Bir günü çıktım çenare yoluna

Nagehan çarptı gözüm bir kelleye

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Mohammad uümmetine var ramazan

Kelle yatıyor et ile deriden ayrı

Ey dostları bir ezabı şı imiş

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Mohammad uümmetine var ramazan

Bir günü canım ceset olur

Yavrularım kimler eline kalır

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Mohammad uümmetine var ramazan

Bu beş günlük dünyaya neye geldim

Sonum ne olur bilmedim

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Mohammad uümmetine var ramazan

Mekke ve Medineden geldi çocuk

Allahın kuluyum dedi çocuk

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Mohammad uümmetine var ramazan

Bir çocuk annesini vurur mu?

Annesi oruç tutarak ağlar mıydı?

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Mohammad uümmetine var ramazan

Allahatan isterim çocuk versin

Size de Hasan ve Hüseyin torun versin

Rab-i man ya rab-i man ya ramazan

Mohammad uümmetine var ramazan (KK: Çinigül).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmamızda Güney Türkistan'da bulunan Kunduz şehrinin halkbilimi monografisini ele aldık. Kunduz ili folklorunu konu almamızın en önemli nedeni burada yaşayan Türk boyları nüfusunun yoğunluğu ve bu nüfusun kültürünü yoğun bir şekilde muhafaza etmesidir. Asırlar boyunca kendine has özellikleriyle şekillenip olgunlaşan, renkli ve dinamik bir folklor sahası olarak Kunduz, Türk boyları özellikle Özbek ve Türkmen Türklerinin kültürel zenginliklerini ortaya koymak için oldukça dikkat çekici bir inceleme sahasıdır. Bu coğrafyada yaşanan savaflara ve kültür asimilasyonlarına rağmen çok eski Türk adetleri hâlâ varlığını sürdürmektedir. Kunduz, ilçe ve köyleri ile birlikte kunduzun en yoğun nüfusunu Türk boyları teşkil etmektedir. Başta gelen en yoğun nüfus ise Özbek Türkü'dür. Burada yaşayan Özbek ve Türkmenler, tarım, hayvancılık, ticaret ve dokumacılık gibi iş sahalarında çalışmakta ve geçimlerini bu şekilde sağlamaktadırlar.

Afganistan'ın içinde bulunduğu siyasal ve sosyal sıkıntılar, Kunduz şehrini de derinden etkilemiştir. Türk kültür zenginliği açısından oldukça zengin olan şehir, yıllarca süren savaş ve kargaşa ortamının oluşturduğu siyasi belirsizlik, sosyal ve iktisadi açıdan yaşanan bunalımlar ve kültürel asimilasyonlar neticesinde maalesef kendi kaderine terk edilmiştir. 2001 yılından itibaren yeni hükümetin kurulmasıyla ülkedeki bütün etnik gruplara eşit haklar tanınmaya başlanmıştır. Bununla birlikte Özbek ve Türkmen Türkçesi Kunduz'da ilk ve orta öğretimde eğitim dili olmuştur. Ülkedeki Türk yazar ve şairler eserlerini rahatlıkla kendi dillerinde yayımlama imkânı bulmuştur. Kunduz'da Özbekçe ve Türkmençe günlük olarak gazeteler ve dergilerde çıkmaktadır. Günümüzde Türk kültürünü yaşatma konusunda merkezi yönetim herhangi bir yasak uygulamamaktadır.

Kunduz ve dolaylarında yaşayan Özbek ve Türkmen Türkleri yüzlerce yıldan beri Ulu Türkistan'dan ayrı kalmışlardır. Kunduz monografisiyle ilgili olarak yaptığımız bu çalışma sonucunda, Özbek ve Türkmen Türklerinin yüzlerce yıllık bu ayrılığa rağmen kendi kültürlerini koruduklarını gözlemledik. Halkın yaşam tarzı, günlük hayatla ilgili uygulama ve inanışlar diğer komşu Türk boylarıyla oldukça benzerdir. Bu uygulama ve inanışlar özellikle Türkmenistan ve Özbekistan'da yaşayan Türk boylarınıninkine çok daha yakındır. Bilhassa doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş merasimleri Türkistan kadar Anadolu kültürüyle de benzerlik arz etmektedir. Çünkü Kunduz folkloru Türk dünyasının müşterek kültürünün bir parçasıdır.

Çalışmanın giriş kısmında çalışmanın amacı, sınırları, çalışma yöntemi, verilerin değerlendirilmesi, çalışma sırasında yaşanan sorun ve engeller ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Güney Türkistan, Güney Türkistan tarihi, Güney Türkistan'ın coğrafi yapısı, Güney Türkistan'ın idari ve nüfus yapısı, Kunduz şehrinin tarihi, coğrafi özellikleri, idari yapısı, tarihi eserleri ve sosyal-kültürel yapısı üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın ikinci bölümünde Kunduz şehrinde yaşayan Türk Boylarının özellikle Özbek ve Türkmenlerin yaşantı türleri, geçim kaynakları, kiler, ulaşım, avcılık, çobanlık, mutfak, beslenme, halk bilgisi, giyim kuşam, halk hekimliği, halk metrolojisi, halk takvimi, halk inanışları, halk adetleri, ziraat, bayram ve festivaller, dini inanç ve ibadetler ve dini bayramlar gibi konulardan söz edilmiştir.

Üçüncü bölümde geçiş dönemleri, evlenme, düğüm, doğum, ölüm ve definle ilgili uygulamalar ve inanışlar üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde Kunduzda yaşayan Türklerin halk müziği, müzik aletleri ve halk dansları bulunmaktadır.

Beşinci bölümde Türk boylarının yöresel spor, yetişkin oyunları ve çocuk oyunları ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise efsane, masal, fıkra, ninni, türkü, atasözleri, bimeceler, tekerlemeler, ağıt ve rab-i man gibi halk edebiyatı ürünleri yer almaktadır.

Günümüzde Kunduz halkına büyük işler düşmektedir. Kunduz halkı kendi kültürel varlıklarını koruma altına almalı ve gelecek nesillere bunları iyi bir şekilde aktarmalıdır. Tarihi binalar ve şehrin kendine has mimarisi korunup yıkım tehlikesi altında olanlar bir an önce restore edilmelidir. Günümüzde yaşayan halk şairleri maddi imkânsızlıklardan dolayı eserlerini bastıramamaktadırlar. Bu nedenden dolayı bu kişiler desteklenmelidir. Her geçen gün teknolojinin gelişmesine bağlı olarak folklor ürünleri kaybolmaya yüz tutmaktadır. Bunun için folklor araştırmacıları bir an önce bu ürünleri kaybolmaması için sahaya çıkıp derlemeler yapmalıdırlar. Kunduz sözlü kültür ürünleri bir tez çalışması veya birkaç kısa çalışmayla tamamen kayıt altına almak mümkün değildir. Saha araştırmacıları bu konuyu dikkate almalı ve daha deytaylı saha araştırması yapmalıdır.

Kunduz yöresi halk bilimi, arkeoloji, sosyoloji, tarih, coğrafya, edebiyat, mimari, sanat tarihi açısından çok zengin bir birikime sahiptir. Ancak bugüne kadar Kunduz ile ilgili bu konularda herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle bu çalışma bu alanlarda yapılacak olan çalışmalara kaynaklık edecektir.

KAYNAKÇA

- Ansari, Sultan Mohammad (2015), **Coğrafyai Umumi Valayat-i Afganistan**, 1. Baskı, Saadat Yayınları, Kabil.
- Abdulla, Mohammad Qhasem (2017), **Afganistan Türklerinde Aile ve Evlilik (Andkhoy Örneği)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Ahmadi, Muhakkik Farhad (2016), **Kavuşhai Bastan Şinasi Der Vilayeti Belh ve Mukayeseyi An Ba Sahati Bastani Vilayeti Kunduz**, 1. Baskı, Akadimi Ulum-i Afganistan Yayınları, Kabil.
- Akbar, Salim (2017), **Kazakha**, 1. Baskı, Pervane Yayınları, Kabil.
- Arslan, Besmullah (2018), **Hocasebz Poştan Derlenen Masallar**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ustad Burhanuddin Rabbani Eğitim Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi, Kabil.
- Aymak, Feyzullah (2008), **Halk Durdaneleri**, 1. Baskı, Mirza Uluğ Bek Yayınları, Mezar-i Şerif.
- Bek, Wahidullah (2018), **Afganistan Kültüründeki Türbe ve Ziyaret Fenomeninin Toplumsal Rolü: Kunduz Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berna, Gulam Ali (t.y.), "Tarihçe-i Kuhandaj Bastan" Basılmamış El Yazı Makale, Kunduz.
- Fevzi, Firuz (2011), "Modern Afganistan'ın Demografik Yapısı", **Eko Avrasya Dergisi**. 16, 98-99.
- _____ (2013), **Afganistan'ın Maymana Şhrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Feyzi, Muhakkik Kitaphan (2004), **Tahkikati Bastan Şinasi Der Şamal Şerki Afganistan**, Akadumi Ulumi Afganistan Yayınları, Kabil.
- Habibi, Abdulhai (2005), **De Pašto Edebitau Tarih**, 1. Cilt, Daniş Haberenduye Toluna Yayınları, Pişavur.
- Hakimi, Ziyauddin, (2018), **Halk Arasiga Okulgan Koşıklar**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ustad Burhanuddin Rabbani Eğitim Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi, Kabil.
- Hassas, Salih Mohammad (2006), **Kızlar ve Koşuklar**, 1. Baskı, Mirza Uluğ Bek Yayınları, Mezar-ı Şerif.
- _____ (2009), **Ulusumuz Farhangiden Koşuklar ve Oyunlar**, 2. Baskı, Mirza Uluğ Bek Yayınları, Mezar-ı Şerif.

- _____ (2010), **Cumaklar**, 1. Baskı, Nesip Yayınları, Mezar-ı Şerif.
- _____ (2013a), **Ataler Sözi Akılning Kozi Özbek Halkning Ağızdeki Adabiyatiden Zarbilmasallar Ya Maqallar**, 1. Baskı, Hünerco Yayınları, Mezar-ı Şerif.
- _____ (2013b), **Metaller ve Kızıktırmalar**, 1. Baskı, Hüner Cö Yayınları, Mezar-ı Şerif.
- Hayri, Aysultan (2013), **Afganistan'da Dil Politikaları**. "Afganistanda Dil Politikaları", rdpress. Com 2013.07.26 afganistanda-dilpolitikaları/(Son erişim tarihi: 20.05.2020)
- <http://mashal.org> (26. 06. 2020).
- <https://idlg.gov.af/kunduz/> (13.04.2020).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayram> (12.01.2021).
- Kümbetoğlu, Belkıs (2012), **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Meilkoğlu, Aşlar (2018), **Giresun İli Halkbilim Monografisi**, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oyghagh, Karimullah (2019), **Afganistan'ın Tahhar Şehrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- S.Goldstein, Kenneth (1977), **Sahada Folklor Derleme Metotları**, (Çev. A.E.Uysal) KBY, Ankara.
- Şarik, Bahruddin (2016), **Türkistan-i Cönübi**, 1. Baskı, Habibullah Hasib Yayınları, Kabil.
- Şefik, Nur Mohammed (2014), **Kala-i Zal Bastan**, 1. Baskı, Matbba Yakubi Yayınları, Kunduz.
- Varsaji, Seyit Abubekir Arib (t.y.), **Tarihçe-i Seri Mübareki Seyiduşşuhada Hz. İmam Hüseyin**, Hacı Bahadırhan Mohammad zakarya Yayınları, Mezar-ı Şerif.
- Yarkin, M. Halim (2014), **Bazihai Amyanayi Özbekan-i Cevzican**, 2. Baskı, Bunyad-i İctimai ve Farhangi Bayani Yayınları, Kabil.

EKLER

Ek 1: Kaynak Kişiler

KK - No:	Adı-Soyadı	Doğum Tarihi	Mesleği	Eğitim	Yaşadığı Yer
KK: 1	Haci Seyfullah	1956	Çiftçi	Orta Okul	Kuççi
Kk:2	Abdurrahim bay	1960	Çalışmıyor	Okuma yazması yok	Kuççi
Kk:3	Şamsulhak bay	1954	Çalışmıyor	İlkokul Mezunu	Kunduz
Kk:4	Seyit Emir	1950	Ziyaretgâh bekçisi	Az okumuş	İmam Sahip
Kk:5	Haci mohammad han	1954	Farganalılar Reisi	Okur- yazar	İmam sahip
KK:6	Mohammad Kul Haci	1946	Çalışmıyor	Medrese okumuş	Kunduz şehri
KK:7	Molla Vekil	1960	Din adamı	Medrese okumuş	İmam Sahip
KK:8	Malla Bek	1948	Kavim büyüğü	Okuma yazması yok	Kuççi
KK:9	Safar Çal	1947	Kavim büyüğü	Okuma yazması yok	Aliabad
KK:10	Hal Bibi	1949	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kunduz şehri

KK:11	Taş Humar kempir	1960	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kuççi
KK:12	Aymama Teyze	1957	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kunduz şehri
KK:13	Gül Bibi	1970	Ev hanımı	Ortaokul mezunu	Kuççi
KK:14	Şahvali	1967	Bakkal	Lise mezunu	Kalai Zal
KK:15	Hocabay	1963	Köy ağası	Medrese okumuş	İmam Sahip
KK:16	Nurcahan	1980	İlkokul öğretmeni	Okur Yazar	Aliabad
KK:17	Hacar hala	1986	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kunduz şehri
KK:18	Haci Hatib	1960	Cami imamı	Medrese okumuş	Kunduz şehri
KK:19	Uluhan kempir	1970	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Aliabad
KK:20	Hatembay	1980	Oğlak sporcusu	Okuma yazması yok	Hanabad
KK:21	İmamgül Kempir	1976	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kunduz Şehri
KK:22	Asadullah Bay	1987	Esnaf	Ortaokul mezunu	Hanabad
KK:23	Tahir Aka	1989	Tarımcı	Okuma yazması yok	Deşt-i Arçi
KK:24	Abdunazar Usta	1985	Esnaf	Medrese mezunu	Kunduz

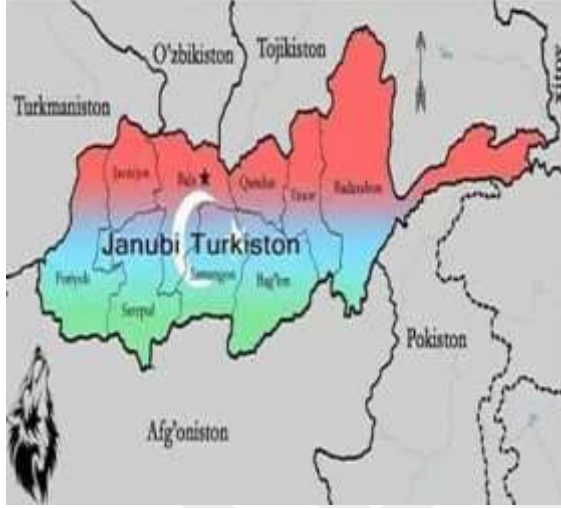
KK:25	Aysun Begüm	1990	İlkokul öğretmeni	Lisans	Kunduz
KK:26	Dost Mohammad	1989	Öğretmen	Lise Mezunu	Kunduz
KK:27	Atubullah Koyaş	1984	Öğretmen	Lisans	Kunduz
KK:28	Sadik Bey	1985	Çiftçi	Okuma yazması yok	Hanabad
KK:29	Saltan Kempir	1967	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kunduz
KK:30	Güldeste	1980	Ev hanımı	Okuma yazması yok	İmam sahip
KK:31	Hasamuddin Toygun	1988	Öğretmen	Lisans	Kunduz
KK:32	Şahgöl	1982	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kunduz
KK:33	Ramazan Batur	1989	Öğretmen	Lisans	Kunduz
KK:34	Mahmut	1992	İlkokul Öğretmeni	Lisans	Kunduz
KK:35	Şems Labib	1987	Esnaf	Lisans	İmam Sahip
KK:36	Abdulkabir Muvahit	1985	Din adamı	Medrese Okumuş	Kunduz
KK:37	Nesime Sevlet	1980	Öğretmen	Lisans	İmam Sahip
KK:38	Barna Bekoğlu	1973	Emekli memur	Lise mezunu	Deşt-i Arçi

KK: 39	Aygül	1985	Öğretmen	Lise Mezunu	Kunduz
KK:40	Çinigül	1976	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kunduz
KK: 41	Fahim Karluk	1988	Muhtar	Lisans	Kalai Zal
KK: 42	Kudretulla Nurian	1987	Öğretmen	Lisans	Kunduz
KK: 43	Ali Bey	1970	Esnaf	Okuma yazması yok	Kunduz
KK: 44	Aziz Bey	1967	Çiftçi	Okuma yazması yok	Kunduz
KK: 45	Ağa Murat	1957	Çiftçi	Okuma yazması yok	Gör Tepe
KK: 46	Mustafa Kuççi	1989	İlkokul öğretmeni	Lisans	Kunduz
KK: 47	Basira Hala	1956	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kunduz
KK: 48	Halmirza Bay	1949	Çalışmıyor	Okuma yazması yok	Kunduz
KK: 49	Sultan Han	1951	Çalışmıyor	Okuma yazması yok	Aliabad
KK: 50	Mutallib Çoban	1982	Çoban	Okuma yazması yok	Kunduz
KK: 51	Yar Mohammad Bay	1947	Kavim büyüğü	Ortaokul mezunu	Hanabad
KK: 52	Hafiz Bay	1945	Çalışmıyor	Okuma yazması yok	Kunduz

KK: 53	Ak Murat	1954	Halıcı	Lise Mezunu	Kunduz
KK: 54	Kambar Kempir	1956	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kunduz
KK: 55	Tolun Ay	1987	Ev hanımı	Okuma yazması yok	İmam Sahip
KK: 56	Rabia Kempir	1960	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kunduz
KK: 57	Huday Berdi Bay	1957	Esnaf	Okuma yazması yok	Kunduz
KK: 58	Haldana	1964	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çahardere
KK: 59	Murat Durdi	1976	Bakkal	Okuma yazması yok	Kunduz
KK: 60	Hanımgül	1987	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kunduz
KK:61	Timur Bek	1981	Muhtar	Lisans	Kuççi
KK: 62	Acap Hal	1986	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kunduz
KK: 63	Aybazar Kempir	1965	Ev hanımı	Okuma yazması yok	İmam Sahip
KK: 64	Usta Manan	1949	Usta	Okuma yazması yok	Deşti Arçi
KK: 65	Hamidullah Çal	1942	Çalışmıyor	Medrese okumuş	İmam Sahip
KK: 66	Zülfiye Kempir	1947	Ev hanımı	Okuma yazması	İmam Sahip

KK: 67	Mulla Gulam Sakhi	1956	Din adamı	Medrese Okumuş	İmam Sahip
KK: 68	Bibi Halime	1954	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kuççi
KK:69	Abdülhamid	1970	Sanatçı	Ortaokul mezunu	Kunduz
KK: 70	Nakibullah Bay	1964	Kavim Büyüğü	Lise Mezunu	İmam Sahip
KK: 71	Şakir Han	1975	Esnaf	Ortaokul mezunu	Kunduz

Ek 2: Fotoğraflar

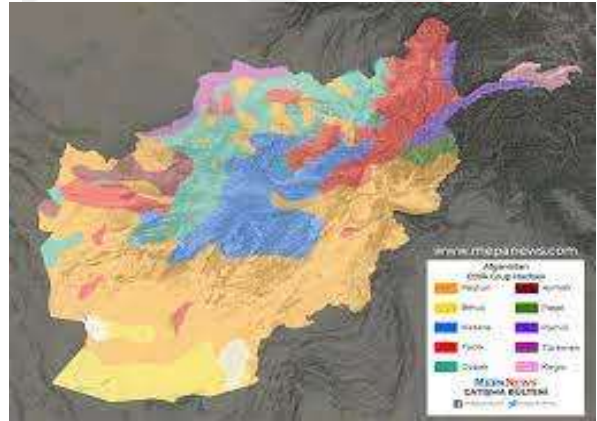
Fotoğraf 1: Güney Türkistan Haritası.

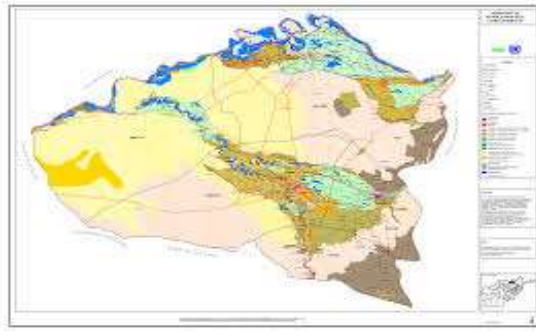
Fotoğraf 2: Afganistan Haritası.

Fotoğraf 3: Afganistan Bayrağı.

Fotoğraf 4: Afganistan Etnik Dışılımı Haritası.

Fotoğraf 5: Kunduz Etnik Dağılım Haritası.

Fotoğraf 6: Kunduz Haritası.

Fotğraf 7: Kunduz Şehir Merkezi.

Fotoğraf 8: Kunduz Devlet Üniversitesi.

Fotoğraf 9: Kunduzda Bir Köy.

Fotoğraf 10: Kunduza Ait Bir Fotoğraf.

Fotoğraf 11: Kunduz Hastanesi.

Fotoğraf 12: Kunduzda Bir Kö

Fotoğraf 13: Kepe (Çadır).

Fotoğraf 14: Okul Öğrencisi.

Fotoğraf 15: Medrese Telebesi.

Fotoğraf 16: Çihi Dutaran Tepesi.

Fotoğraf 17: Çihil Dutaran Tepesi

Fotoğraf 18: Balahisar Kohna Kala.

Fotoğraf 19: Eski Bir Ev.

Fotoğraf 20: Balahisar Tepesi.

Fotoğraf 21: Saki Bay Camisi.

Fotoğraf 22: Tahharistan Mederesesi.

Fotoğraf 23: Revze-i Şerifin İç Görünüşü.

Fotoğraf 24: İmam Sahip Revze-i Şerifi.

Fotoğraf 25: Hacı Şehit Tarihi Camii.

Fotoğraf 26: Zobin Tarihi Tepesinin Görünüşü.

Fotoğraf 27: Buzkaşı Tarihi Tpesi.

Fotoğraf 28: Merdrese.

Fotoğraf 29: Hoca Maşhad Vali Ziyaretgâhı.

Fotoğraf 30: Hacı Şehit Camisinin İç Görünüşü.

Fotoğraf 31: İmam Sahip Tarihi Medrese.

Fotoğraf (32, 33): El Dokuma Halısı

Fotoğraf (34, 35) Halı Dokumacılığı.

Fotoğraf 36: Halı Dükkânı.

Fotoğraf 37: Seyyar Halı Satıcılar.

Fotoğraf 38: El Dokuma Kilim.

Fotoğraf (39, 40): Kilim Dokuma.

Fotoğraf (41, 42, 43, 44): Kazı Sırasında Bulunan Bazı Asarlar.

Fotoğraf 45: Geleneksel Ocak.

Fotoğraf 46: Özbek Pilavı.

Fotoğraf 47: Türkmen Eşliki.

Fotoğraf 48: Yağlı Fetir.

Fotoğraf 49: Manti.

Fotoğraf 50: Tandır Ekmeği.

Fotoğraf 51: Tandır Kurabiyesi.

Fotoğraf 52: Yağlı Tandır Kurabiyesi.

Fotoğraf (53, 54, 55, 56, 57): Kunduzda Tarım.

Fotoğraf (58, 59): Kunduzun Meşhur Kavunu.

Fotoğraf (60, 61): Çobanlık.

Fotoğraf (62, 63): Fayton.

Fotoğraf 64: Özbek Kadın Giyimi.

Fotoğraf 65: Türkmen Kadın Giyimi.

Fotoğraf 66: Özbek Gelin ve Damadı.

Fotoğraf 67: Türkmen Gelini.

Fotoğraf 68: Türkmen Çocuğu.

Fotoğraf 69: Özbek Çocuğu.

Fotoğraf (70, 71, 72, 73): Yetişkin Yaş Erkek Giyimi.

Fotoğraf (74, 75): Oğlak Oyunu.

Fotoğraf 76: Güreş.

Fotoğraf 77: Köpek Dövüşü.

Fotoğraf 78: Bildircin Dövüş Oyunu.

Fotoğraf 79: Deve Dövüş Oyunu.

Fotoğraf 80: Dep (Daire).

Fotoğraf 81: Dombora.

Fotoğraf (82, 83, 84): Halk Müziği.

Fotoğraf (85, 86): Pazar.

Fotoğraf 87: Sapan.

Fotoğraf 88: Golak.

Fotoğraf (89, 90): Çocuk Oyuncak Arabası.

Fotoğraf 91: Ütü.

Fotoğraf 92: Çırık.

Fotoğraf 93: Yelek.

Fotoğraf 94: Alameş.

Fotoğraf (95, 96): Toşla Oyunu.

Fotoğraf 97: El Değirmeni.

Fotoğraf 98: Değirmen.

Fotoğraf 99: Kallapoş (Dopi).

Fotoğraf 100: Boncuk Oyunu.

Fotoğraf 101: Salıncak.

Fotoğraf (102, 103): Aydınlatma Araçları.

ÖZGEÇMİŞ

2005 yılında Saraisang İlkokulu'nu; 2009 yılında Saraisang Ortaokulu'nu; 2013 yılında Hocağar Lisesi'ni; 2017 yılında da Üstat Rabbani Eğitim Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi -Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladı.

NABIL, evli olup, Türkçe ve Farsça bilmektedir.

